

Ο λόγος

ανάγκη  
της  
ψυχής



Κείμενα Λογοτεχνίας  
Β΄ Γυμνασίου

Ο λόγος  
ανόγκη  
της ψυχής



Κείμενα Λογοτεχνίας  
Β' Γυμνασίου



Ο λόγος  
ανόγκη  
της ψυχής



Κείμενα Λογοτεχνίας  
Β΄ Γυμνασίου



**Ο λόγος ανάγκη της ψυχής**  
**Κείμενα Λογοτεχνίας Β΄ Γυμνασίου**

**ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ**

**Αφροδίτη Αθανασοπούλου**

Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας  
Παν/μίου Κύπρου, Συντονίστρια της Ομάδας Σύνταξης

**Βασιλική Σελιώτη**

Φιλολόγος, Γραφείο Αναλυτικών Προγραμμάτων

**Αλέξανδρος Μπαζούκης**

Φιλολόγος, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων

**ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ**

**Παντελής Βουτουρής**

Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Παν/μίου Κύπρου,  
Πρόεδρος της Επιτροπής Διαμόρφωσης Προγράμματος Σπουδών Λογοτεχνίας

•

**Σύνδεσμος - Επιθεωρητής για τη Λογοτεχνία**

**Λοΐζος Αναστασιάδης**

E.M.E. Φιλολογικών

**Σχεδιασμός και ηλεκτρονική σελίδωση**

**Θεόδωρος Κακουλλής**

Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων

**Γενικός Συντονισμός**

**Χρίστος Παρπούνας**

Συντονιστής Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Α΄ Έκδοση 2012 (Προκαταρκτική)

Β΄ Έκδοση 2013

Ανατύπωση 2014 (με μικροδιορθώσεις)

Εκτύπωση: Ariagraf & ΣΙΑ ΕΕ

ISBN: 978-9963-0-4667-6

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ  
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ  
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ



Στο εξώφυλλο χρησιμοποιήθηκε ανακυκλωμένο χαρτί σε ποσοστό τουλάχιστον 50%, προερχόμενο από διαχείριση απορριμμάτων χαρτιού. Το υπόλοιπο ποσοστό προέρχεται από υπεύθυνα διαχειρισμένα δασάκια.

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παρόν σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί την αναμενόμενη συνέχεια του πρώτου τεύχους της σειράς *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής*, το οποίο εκδόθηκε την προηγούμενη σχολική χρονιά, προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες εφαρμογής του νέου Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος για την Α΄ Γυμνασίου. Είναι ευνόητο ότι όπως και εκείνο, έτσι και αυτό συντάχθηκε με τρόπο που να ανταποκρίνεται πλήρως στους στόχους του εν λόγω Προγράμματος, κατοχυρώνοντας τον ενιαίο και συνεκτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης. Το εγχειρίδιο αυτό δεν αποσκοπεί στο να αποτελέσει τη μοναδική πηγή από την οποία θα αντλούν οι φιλόλογοι λογοτεχνικά κείμενα προς διδασκαλία, συνιστά όμως αυτή τη στιγμή το πλέον παραδειγματικό σώμα κειμένων, ακριβώς επειδή η σύνταξή του αντανακλά τη φιλοσοφία των Νέων Αναλυτικών Προγραμμάτων και θεμελιώνεται στις ειδικότερες αρχές οργάνωσης διδασκαλίας του νέου Προγράμματος Σπουδών Λογοτεχνίας.

Εκφράζω τις ευχαριστίες μου στον επόπτη καθηγητή Παντελή Βουτουρή, στη συντονίστρια της συντακτικής επιτροπής επίκουρη καθηγήτρια Αφροδίτη Αθανασοπούλου, καθώς και στο σύνολο της συντακτικής επιτροπής και στους υπόλοιπους συντελεστές της έκδοσης συγχάιροντας όλους θερμά.

**Δρ Ζήνα Πουλλή**

*Διευθύντρια Μέσης Εκπαίδευσης*





# ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

## Γενικά

Το βιβλίο αυτό συνιστά τη συνέχεια της σειράς σχολικών εγχειριδίων Λογοτεχνίας *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής*, που εγκαινιάστηκε τη σχολική χρονιά 2011-12 με το βιβλίο της Α΄ Γυμνασίου. Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει επίσης ένα σώμα κειμένων, το οποίο καλύπτει τις τρεις θεματικές ενότητες για τη Β΄ τάξη του Γυμνασίου που προβλέπονται για την τάξη αυτή από το νέο Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας.

Και το τεύχος αυτό είναι απόλυτα σύμφωνο με τη φιλοσοφία και τις βασικές προδιαγραφές του νέου Προγράμματος Σπουδών για ένα **ανοιχτό** και **ευέλικτο** σώμα κειμένων που να ανταποκρίνεται στις διδακτικές ανάγκες του μαθήματος της Λογοτεχνίας, όπως αυτές καθορίζονται από τη φύση του αντικειμένου προσαρμοσμένη στο περιβάλλον της *σχολικής εκπαίδευσης*. Αυτή η έκδοση, λοιπόν, προτείνει μια επιλογή από *αντιπροσωπευτικά κείμενα*, πεζά και ποιητικά, της ελληνικής και ξένης γραμματείας (από μετάφραση), δυνάμει *ανανεώσιμα* –αφού αποτελούν «παραδείγματα»–, τα οποία δεν δεσμεύουν αλλά υποβοηθούν το έργο των εκπαιδευτικών, παρέχοντάς τους την απαιτούμενη ευελιξία, εντός λελογισμένων πλαισίων, να χειριστούν το υλικό διαφοροποιώντας το ανάλογα με τις απαιτήσεις, τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της κάθε σχολικής μονάδας, τάξης ή και τμήματος.

Η μόνη δέσμευση, τόσο για το προτεινόμενο εδώ υλικό όσο και για την ευελιξία των εκπαιδευτικών (οι οποίοι μπορούν να επιλέξουν και δικά τους κείμενα εγνωσμένης λογοτεχνικής αξίας), αφορά στην επίτευξη των εκάστοτε διδακτικών στόχων. Υπενθυμίζεται ότι σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών, σκοπός του μαθήματος δεν είναι να διδαχτούν συγκεκριμένα κείμενα, παγιωμένα και αναντικατάστατα, αλλά μέσω «*παραδειγματικών*» *λογοτεχνικών κειμένων να επιτευχθούν οι στόχοι*, όπως αυτοί προσδιορίζονται λεπτομερώς για κάθε βαθμίδα, τάξη και θεματική ενότητα, και ελέγχονται με βάση συγκεκριμένους «δείκτες επιτυχίας» στο Αναλυτικό Πρόγραμμα.

## Περιεχόμενα – Μεθοδολογία

Το Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας διέπεται από ένα νέο μεθοδολογικό πνεύμα, το οποίο δίνει έμφαση στη **σύγκριση και αντιπαραβολή** ενός λογοτεχνικού κειμένου με άλλα κείμενα, σύγχρονα, παλαιότερα και ξένα – ενίοτε και με άλλες μορφές τέχνης. Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται η *συνομιλία* των κειμένων γύρω από τον ίδιο θεματικό άξονα, αλλά και η *ιστορικότητα και διαχρονική εξέλιξη* των θεμάτων και τρόπων της λογοτεχνικής δημιουργίας, σε σύγκριση με άλλες μορφές δημιουργικής έκφρασης και σε *διαθεματική διασταύρωση* με άλλα ανθρωπογνωστικά πεδία (την Ιστορία, την Ψυχολογία, την Αγωγή του πολίτη κ.ο.κ.). Το πνεύμα αυτό αντανακλάται στη σειρά/ακολουθία των κειμένων στο βιβλίο και, ιδίως, στο περιεχόμενο των ερωτήσεων – δραστηριοτήτων, οι οποίες στην πλειονότητα των περιπτώσεων αφορούν δύο ή περισσότερα κείμενα.

Τα κείμενα που προτείνονται στο βιβλίο είναι αρκετά, κι αυτό ήταν μια σκόπιμη, εν πολλοίς και αναγκαία επιλογή για να αναδειχθούν οι πολλαπλές πτυχές αλλά και οι διαφορετικές όψεις οι οποίες αναδεικνύονται από τα κείμενα για κάθε θέμα – με άλλα λόγια, η ποικιλία και πολυσημία του «κόσμου της λογοτεχνίας». Το σώμα των κειμένων επαυξάνεται και άλλο, αν ληφθούν υπόψη και τα



«παράλληλα» ή, καλύτερα, συμπληρωματικά κείμενα στις δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στο Βιβλίο του εκπαιδευτικού. Η ίδια πολυφωνία –η οποία στην ουσία σημαίνει **διευρυμένη δυνατότητα επιλογών**– απηχείται και στην ποικιλία των ερωτήσεων - δραστηριοτήτων. Η λογική, εν ολίγοις, που πρυτάνευσε ήταν πως όσα περισσότερα κείμενα και ερωτήσεις έχουν στη διάθεσή τους οι φιλόλογοι τόσο πιο άνετα μπορούν να οργανώσουν τη διδασκαλία τους σύμφωνα με την παραπάνω στόχευση (πιο σφαιρική ανάδειξη του διδασκόμενου θέματος ή φαινομένου).

Από το προτεινόμενο οπτικοακουστικό υλικό, ένα μέρος (απαγγελίες ή μελοποιήσεις ποιημάτων) είναι λειτουργικά ενταγμένο στο σώμα των κειμένων, ώστε μαθητές και εκπαιδευτικοί να μπορούν άμεσα να το αξιοποιήσουν στη διδασκαλία. Στο τέλος κάθε ενότητας, μαζί με προτάσεις λογοτεχνικών βιβλίων για περαιτέρω ανάγνωση, παρατίθεται σε πληρέστερη μορφή τέτοιο υλικό, ώστε να φαίνονται οι προεκτάσεις και διασυνδέσεις των υπό εξέταση κειμένων με άλλες μορφές τέχνης και τρόπους έκφρασης. Εντούτοις, η *οργανική αξιοποίηση* των παραπάνω σε σχέση με τα λογοτεχνικά κείμενα γίνεται, και αναδεικνύεται ανάγλυφη, στο **Βιβλίο του εκπαιδευτικού**.

## Κείμενα

Η παρουσίαση των Κειμένων ακολουθεί τις βασικές προδιαγραφές που θέτει το Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας για *ενιαίο κορμό της ύλης, συνεκτικότητα και καταλληλότητα* των κειμένων αφενός σε σχέση με τη λογοτεχνική τους αξία και αφετέρου σε σχέση με το γνωστικό επίπεδο των μαθητών και μαθητριών.

Σημειωτέον ότι κάθε θεματική ενότητα έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες που καθιστούν επιβεβλημένη τη διάκριση και κατάταξη των κειμένων σε επιμέρους υποενότητες. Τα κείμενα σε αυτές κατανέμονται σύμφωνα με στοιχειώδεις όρους ειδολογικής διαφοροποίησης (ανάλογα με το αν είναι πεζά ή ποιήματα, αν υπάγονται στη λαϊκή ή την επώνυμη λογοτεχνική παράδοση, ποιο «κειμενικό είδος» εκπροσωπούν κ.ο.κ.)

Προτάσσονται σύντομα **εισαγωγικά σημειώματα** τα οποία δεν αξιάνουν βιοεργογραφική ή γραμματολογική πληρότητα (η οποία καλύπτεται σε άλλου είδους «βιβλία αναφοράς»: Βιογραφικά Λεξικά και Ιστορίες της Λογοτεχνίας), αλλά αποσκοπούν στο να δώσουν έναν *βασικό προσανατολισμό* σε διδάσκοντες και μαθητές για τον συγγραφέα, το είδος του κειμένου και τη θεματική του πτυχή. Είναι ευνόητο ότι τέτοια σημειώματα τελούν υπό διαρκή εμπλουτισμό (κι είναι στη διακριτική ευχέρεια των εκπαιδευτικών να το πράξουν), αρκεί ο στόχος να παραμένει πάντοτε ο αυτός: όχι ένα αναλυτικό «βιογραφικό σημείωμα», αλλά ένα επιλεκτικό σύνολο από γραμματολογικά και βιογραφικά στοιχεία που κρίνονται αναγκαία για τον φωτισμό της σχέσης του δημιουργού και του κειμένου του με το θέμα και τη λογοτεχνική παράδοση στην οποία ανήκει.

Για τη διευκόλυνση των χρηστών του βιβλίου, και όπως επιβάλλει η φιλολογική δεοντολογία, στο τέλος κάθε κειμένου δηλώνεται η **πηγή** από την οποία αντλήθηκε, έντυπη ή ηλεκτρονική –κάτι που ισχύει γενικά για το υλικό που χρησιμοποιείται, όχι μόνο για τα κείμενα– και δίνεται **γλωσσάρι**, όπου απαιτείται –ιδίως σε περιπτώσεις διαλεκτικών ή παλαιότερων κειμένων, ενίοτε και ξένων– για την επεξήγηση όρων που θεωρήθηκε ότι θα δυσκόλευαν την κατανόηση των μαθητών/μαθητριών. Επισημαίνεται ότι ειδικά για κείμενα της παλαιότερης γραμματείας, λαϊκής και επώνυμης (δημοτικά τραγούδια, κείμενα του 19ου αιώνα κ.τ.ό.), και φυσικά στα διαλεκτικά, διατηρήθηκε με ελάχιστες προσαρμογές η **ορθογραφία** των εκδόσεων, ώστε οι μαθητές/μαθήτριες να έχουν άμεση εικόνα αυτού που ορίζεται ως «παλαιότερη» ή «διαλεκτική» παραγωγή (η γραφή, ως γνωστόν, συνιστά

ουσιώδες μέρος της *μορφής* των κειμένων). Δεν συνέβη το ίδιο με τα κείμενα της ξένης λογοτεχνίας, καθώς αυτά παρέχονται ούτως ή άλλως σε μετάφραση, οπότε η ορθογραφία τους εκσυγχρονίστηκε.

### Ειδικότερες διευκρινίσεις

Αναφορικά με τα **προτεινόμενα βιβλία για ανάγνωση**, ο κατάλογος είναι ανοιχτός: οι εκπαιδευτικοί μπορούν να κομίσουν και τις δικές τους προτάσεις για βιβλία, υπό τη διττή ευνόητη προϋπόθεση αυτά να έχουν αναγνωρισμένη λογοτεχνική αξία και να σχετίζονται με τα θέματα της κάθε ενότητας. Βασική επιδίωξη εδώ είναι η *στοχευμένη* καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας των μαθητών/μαθητριών γύρω από έναν συγκεκριμένο θεματικό πυρήνα. Η επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου σταδιακά μπορεί να μεταβάλει τη νοοτροπία του ενός λογοτεχνικού βιβλίου, το οποίο μέχρι τώρα διδασκόταν και εξεταζόταν με προσημειωμένες ερωτήσεις-απαντήσεις, καθιστώντας την ανάγνωση της λογοτεχνίας ρουτίνα και σύμβαση.

Τα ίδια ισχύουν και για τις *έγκυρες* πηγές πρόσθετου **οπτικοακουστικού υλικού**, έντυπες ή ηλεκτρονικές, που μπορούν να υποστηρίξουν εποικοδομητικά τη διδασκαλία κάθε ενότητας: ο έλεγχος της εγκυρότητας των πηγών στις οποίες θα καλούνται να ανατρέξουν οι μαθητές και οι μαθήτριες επαφίεται, πρωτίστως και ευλόγως, στους ίδιους τους εκπαιδευτικούς.

Ειδική αναφορά χρειάζεται να γίνει στο ακανθώδες ζήτημα της **επιλογής των κειμένων** και της **χρήσης αποσπασμάτων**. Όσα προηγήθηκαν δίνουν το βασικό περίγραμμα των όρων της επιλογής μας. Ας προστεθεί και τούτο: πρόθεση αυτού του βιβλίου δεν είναι να αναπαράγει τον λογοτεχνικό «κανόνα» ούτε να φτιάξει έναν νέο (αυτό είναι δουλειά των γραμματολόγων και ιστορικών της Λογοτεχνίας), αλλά να αξιοποιήσει τον ισχύοντα κανόνα, κάνοντας μια επιλογή από αξιόλογα έργα της δικής μας και της ξένης λογοτεχνίας για τις διδακτικές ανάγκες του μαθήματος, σύμφωνα με το πνεύμα του νέου Προγράμματος Σπουδών.

Πρόκειται δηλαδή όχι τόσο για μια «ανθολογία», με τη συνήθη έννοια του όρου, όσο μάλλον για μια επιλογή, ένα «απάνθισμα» -που δεν σημαίνει βέβαια συνονθύλευμα- κειμένων με καθαρά *παραδειγματικό* ή *αντιπροσωπευτικό* χαρακτήρα. Θα πρέπει, επομένως, να κριθεί όχι με γνώμονα το σύνηθες *αξιολογικό* κριτήριο μιας ανθολογίας (οι συντάκτες του παρόντος βιβλίου δεν νιώθουν ότι το έργο τους ήταν αυτό), αλλά με το μέτρο, και τον βαθμό, της ανταπόκρισης των προτεινόμενων κειμένων στους διδακτικούς στόχους και σκοπούς του μαθήματος, έτσι όπως ορίζονται αυτοί στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας. Συνεπώς, το βασικό κριτήριο, ήταν εύληπτα κείμενα, τα οποία φωτίζουν –άρα εμπλουτίζουν και τη διδακτική προσέγγιση– με νέες ή αθέατες όψεις των θεμάτων που συγκροτούν το γνωστικό και αξιακό περιεχόμενο της κάθε ενότητας και κατατείνουν στην καλλιέργεια των προσδοκώμενων δεξιοτήτων από πλευράς μαθητών και μαθητριών.

Συστατικό μέρος αυτών των προσαρμογών είναι και τα **αποσπάσματα**. Η αναπόφευκτη αποσπασματικότητα των λογοτεχνικών κειμένων στα σχολικά εγχειρίδια είναι μια πραγματικότητα που δοκιμάζει τη φιλολογική συνείδηση των συντακτών (δουλεύουμε *εξ ανάγκης* και *αναπόφευκτα* με «χωρία» πεζογραφημάτων και με «μέρη» εκτενών ποιημάτων). Σε ό,τι αφορά στη συγκεκριμένη έκδοση, η γενική απόφαση ήταν να κρατήσουμε εκείνα τα χωρία ή μέρη που μας χρησιμεύουν περισσότερο για τη συνομιλία των κειμένων μεταξύ τους και για τον λογοτεχνικό γραμματισμό. Ειδικότερα στα ποιητικά κείμενα, προσπαθήσαμε να περιορίσουμε τις τομές όπου κρινόταν απολύτως αναγκαίο, είτε λόγω της έκτασης του ποιητικού σώματος είτε για στίχους που προϋπέθεταν από τους μαθητές μια ωριμότητα και μια πραγματογνωσία που δεν αντιστοιχούσε στην ηλικία τους.

Προλαμβάνοντας, από την άλλη, την ενδεχόμενη αιτίαση ότι επιλέχθηκαν κείμενα πιο πλούσια σε ερεθίσματα από αυτά που μπορούν να απορροφήσουν, ηλικιακά και γνωστικά, μαθητές της Β΄ Γυμνασίου, το ζήτημα επιλύεται από την ίδια την οργάνωση και την ευελιξία του Προγράμματος Σπουδών. Σ' αυτό προβλέπεται ρητά ότι τα ίδια κείμενα μπορούν να ανακαλούνται και σε επόμενες τάξεις, επομένως το σώμα των κειμένων δεν είναι «κλειστό», για ορισμένη τάξη ή/και θεματική ενότητα, αλλά ανοιχτό και στην εσωτερική του δυναμική.

Σε τελική ανάλυση, **κείμενα και δραστηριότητες θα δοκιμαστούν** και όποια απ' αυτά κριθούν, κατά γενική ομολογία, ως μη λειτουργικά, θα αντικατασταθούν από άλλα. Η συνδρομή επομένως του συνόλου της εκπαιδευτικής κοινότητας, διδασκόντων και διδασκομένων δεν είναι απλώς ευκαία, αλλά κρίσιμη. Αυτό είναι το νόημα, και η δημοκρατία εντέλει, ενός ανοιχτού σώματος κειμένων σε ένα ευέλικτο Πρόγραμμα Σπουδών, που αναγνωρίζει τον ρόλο των ανθρώπων οι οποίοι το κάνουν πράξη. Η συντακτική ομάδα ευελπιστεί ότι η αναγκαία ανατροφοδότηση «από τη βάση» θα είναι συνεχής, συμβάλλοντας στη διαρκή αναθεώρηση και ανανέωση του διδακτικού υλικού.

Εκτός από τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής, που υπογράφουν το παρόν σημείωμα, η έκδοση αυτή θα ήταν αδύνατον να ολοκληρωθεί, ειδικά στον σύντομο χρόνο που της δόθηκε, χωρίς την επιμονή, την υπομονή, τη φιλολογική επάρκεια και τον ακάματο μόχθο των φιλόλογων Βασιλικής Σελιώτη του Γραφείου Αναλυτικών Προγραμμάτων και Αλέξανδρου Μπαζούκη της Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων, οι οποίοι στελέχωσαν επίσης τη Συντακτική Ομάδα.

Θα ήταν επίσης αδύνατον να φτάσει έγκαιρα στα χέρια της εκπαιδευτικής κοινότητας, δίχως την αρωγή του Συντονιστή της Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων, Χρίστου Παρπούνα, του γραφίστα Θεόδωρου Κακουλλή και της λειτουργού της Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων Μαρίνας Άστρα. Εξυπακούεται ότι η τελική ευθύνη του εγχειρήματος βαραίνει τη Συντακτική Ομάδα, αλλά οι ευχαριστίες απευθύνονται απλόχερα και σε αυτούς.

*Για την Ομάδα Σύνταξης*

**Αφροδίτη Αθανασοπούλου** (Συντονίστρια)

**Παντελής Βουτουρής** (Γενικός επόπτης)





## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

### ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ και ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

#### Α.Η ΦΥΣΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

##### Η ΦΥΣΗ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Από τη δημοτική μας παράδοση: Το τριαντάφυλλο, Άνοιξη και φθινόπωρο	21
Από την παράδοση των χαϊκού: Γιαπωνέζικα χαϊκού	22
Ελληνικά χαϊκού	24
Σχηματική ποίηση / Καλλιγράμματα	27

##### Η ΦΥΣΗ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

###### Το ελληνικό – μεσογειακό τοπίο

Διονύσιος Σολωμός, «Ο Πειρασμός» (απόσπασμα από το γ' σχεδιάσμα των <i>Ελεύθερων Πολιορκημένων</i> )	28
Άγγελος Σικελιανός, «Πρώτη γνωριμία με τη γη μου» (απόσπασμα)	29
Οδυσσέας Ελύτης, «Σώμα του καλοκαιριού» (απόσπασμα από τη συλλογή <i>Ήλιος ο Πρώτος</i> )	30
Γεώργιος Δροσίνης, «Θάλασσα και δάση»	31
Κ. Π. Καβάφης, «Θάλασσα του πρωιού»	32
Κωστής Παλαμάς, «Ρόδου μοσκοβόλημα»	32
Λορέντζος Μαβίλης, «Ελιά»	33
Γιάννης Ρίτσος, «Κουβέντα μ' ένα λουλούδι»	33
Νικηφόρος Βρεττάκος, «Γένεση»	34
Σίμος Μενάρδος, «Επίγραμμα XXVI»	34
Κώστας Μόντης, «Μια λεύκα στην Κακοπετριά»	35
Αλέξανδρος Μπάρας, «Κυπαρίσσι»	36
Γιώργης Παυλόπουλος, «Μαρτυρία για μιαν άνοιξη»	36

###### Ευρωπαϊκά τοπία

Αλουν Λιούις, «Έβρεχε ολημερίς...» (απόσπασμα)	37
Αντόνιο Ματσάδο, «Από τους κάμπους της Καστίλιας» (απόσπασμα)	38
Ισμαήλ Κανταρέ, «Στις Άλπεις»	38
Πέντσο Σλαβεϊκόφ, «Κοιμάται η λίμνη»	39
Λούτσιαν Μπλάγκα, «Καλοκαίρι»	39
Πωλ Βεργλαίν, «Το γαλανό ουρανό» (απόσπασμα)	40
Κάρλο Λέβι, <i>Ο Χριστός σταμάτησε στο Έμπολι</i> (απόσπασμα)	41
Άντον Τσέχοφ, «Ένα παιδάκι στην απέραντη στέπα» (απόσπασμα)	42
Σέλμα Λάγκερλεφ, <i>Το τραγούδι της ζωής</i> (απόσπασμα)	43

---

Αρχηγός Σηάτλ, *Η νύχτα των Ινδιάνων. Ένας λόγος του 1855* (απόσπασμα) 44

**Άνθρωποι και ζώα**

Τζακ Λόντον, *Ο Ασπροδόντης* (απόσπασμα) 46

Ζεράρ ντε Νερβάλ, «Ιστορία μιας φώκιας» 48

Νίκος Καββαδίας, «Στο άλογό μου» 50

Βλαντιμίρ Μαγιακόφσκι, «Καλή συμπεριφορά στα άλογα» /  
«Να φερόμαστε καλά στ' άλογα» 52

---

**Β. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ**

Αμαλία Τσακνιά, «Νοσταλγία» 54

Γιώργος Σεφέρης, «Ίππιος Κολωνός» 55

Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου, «Αθήνα» 55

Πάνος Κ. Θασίτης, «Βρέχει» 56

Ντίνος Σιώτης, «Εμπρηστές (I)» 57

Κώστας Βασιλείου, «Επειδή» 57

Ντριτερό Αγκόλλι, «Ο θάνατος του δάσους» 58

Στρατής Τσίρκας, «Το δέντρο» (απόσπασμα) 59

Γεώργιος Γκίκας, *Χλωριάδα, μια ραψωδία της χλωρίδας* (απόσπασμα) 62

Λουίς Σεπούλβεδα, *Η ιστορία του γάτου που έμαθε σ' ένα γλάρο να πετάει* (απόσπασμα) 64

Αργύρης Χιόνης, «Η ομορφιά που γεννιόταν και πέθαινε» 66

---

Παράλληλες δραστηριότητες 69

---

## Το ΤΑΞΙΔΙ στη ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

### Α. ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

#### ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Εβλιά Τσελεμπί, <i>Ταξίδι στην Ελλάδα</i> (απόσπασμα)	79
Γιάκομπ Σάλομον Μπαρτόλντι, <i>Γράμμα στον αδελφό μου για το πώς ταξιδεύει κανείς στην Ανατολή</i> (απόσπασμα)	81
Φρανσουά-Ρενέ Ντε Σατωμπριάν, <i>Οδοιπορικό. Η Ελλάδα του 1806</i> (απόσπασμα)	83
Άννα Μπράσεϋ, <i>Μια νύχτα στο στρατόπεδο</i> (αποσπάσματα)	85
Νίκος Καζαντζάκης, <i>Το νησί της Αφροδίτης</i> (απόσπασμα)	88

#### ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΑΞΙΔΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελένη Λαδιά, <i>Στην ελληνόφωνη Καλημέρα</i> (απόσπασμα)	90
Δημήτρης Νόλλας, <i>Η φεύγουσα κόρη</i> (απόσπασμα)	93
Κατερίνα Δασκαλάκη, <i>Η δικέφαλη πόλη</i>	95

#### ΤΑΞΙΔΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Σάββας Τσερκεζής, <i>Ημερολόγιον του βίου μου, αρχόμενον από του 1886</i> (απόσπασμα)	98
Θανάσης Βαλτινός, <i>Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη, βιβλίο πρώτο, Αμερική</i> (απόσπασμα)	100
Σώτη Τριανταφύλλου, <i>Πιτσιμπούργκο</i> (απόσπασμα)	103

#### ΤΑΞΙΔΙΑ ΑΝΑΨΥΧΗΣ

Μ. Καραγάτσης, <i>Μοναχικό ταξίδι στα Κύθηρα</i> (απόσπασμα)	106
Νίκος Χουλιαράς, <i>Ο Ούβε στα Καλούδια</i>	108
Ζακ Λακαριέρ, <i>[Άγωνα γραμμής]</i> (απόσπασμα)	110

#### ΤΑΞΙΔΙΑ ΑΠΟΔΡΑΣΗΣ

Τζακ Κέρουακ, <i>Στο δρόμο</i> (απόσπασμα)	112
Γιώργος Ιωάννου, <i>Μοτοσικλέτας εγκώμο</i> (απόσπασμα)	113

#### ΚΛΑΣΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΜΕΣΑ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗΣ

Καίη Τσιτσέλη, <i>Τα τρένα: Μυθολογία και λασπωμένα πόδια</i>	114
Τζων Στάνιμπεκ, <i>Οι ταξιδιώτες</i> (απόσπασμα)	117
Γιάννης Κιουρτσάκης, <i>Στο αεροπλάνο</i>	119
Αντουάν Ντε Σεντ Εξυπερύ, <i>Νυκτερινή πτήση</i> (απόσπασμα)	121



## **Β. ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΙΚΑ ΤΑΞΙΔΙΑ**

### **ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΗΣ ΦΑΝΤΑΣΙΑΣ**

Γεώργιος Βιζυηνός, Το μόνο της ζωής του ταξίδιον (απόσπασμα)	124
Κώστας Ουράνης, Ακίνητα ταξίδια	127
Νίκος Δήμου, Ο άνθρωπος που ετοίμαζε το αυτοκίνητό του	129
Κωστής Παλαμάς, Πατρίδες (απόσπασμα)	132
Νίκος Καββαδίας, Mal du depart	133
Πάυλος Ξιούτας, Ταξίδια	134

### **ΣΥΜΒΟΛΙΚΑ ΤΑΞΙΔΙΑ**

Κωνσταντίνος Καβάφης, Ιθάκη	135
Σαολ Μπωντλαίρ, Άλμπατρος	136
Κ.Γ. Καρυωτάκης, Τελευταίο ταξίδι	137
Γιάννης Ρίτσος, <i>Εμβατήριο του Ωκεανού</i> (απόσπασμα)	138
Θεοκλής Κουγιάλης, Το ταξίδι	139
Φερεϋντούν Φαριάντ, <i>Ουρανός χωρίς διαβατήριο</i> (αποσπάσματα)	139
Πάνος Θασίτης, Να προσπαθήσει	140
Τόλης Νικηφόρου, νοστάλγησα το απρόσιτο	140

---

Παράλληλες δραστηριότητες	141
---------------------------	-----

---

## **ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ - ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ**

### **A. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ**

#### **Παλαιότερες μορφές κοινωνικής και οικογενειακής ζωής**

Κωνσταντίνος Θεοτόκης, <i>Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλα</i> (απόσπασμα)	151
Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, <i>Πατέρα στο σπίτι!</i> (απόσπασμα)	154
Αντώνης Σουρούνης, <i>Το μονοπάτι στη θάλασσα</i> (απόσπασμα)	157
Άμος Οζ, <i>Ιστορία αγάπης και σκότους</i> (απόσπασμα)	159
Μίνως Αργυράκης, <i>Ποδοσφαιρική νευρασθένεια</i> (απόσπασμα)	162
Μπιγιέρνστερ Μπιγιέρνσον, <i>Ο πατέρας</i>	164
Μάρω Δούκα, <i>Ρολογάκι χειρός</i>	167
Μιχάλης Γκανάς, <i>Κοιτάζει τα χέρια της</i>	170
Σπύρος Τσακνιάς, <i>Επίσκεψη</i>	171
Βικτωρία Θεοδώρου, <i>Εγκώμιο</i>	172
Μανόλης Πρατικάκης, <i>Όταν η λάμψη μας παλιάς χειρονομίας</i>	173

#### **Σύγχρονες συνθήκες ζωής και κοινωνικά προβλήματα**

Κώστας Μόντης, <i>Πολυκατοικία</i>	174
Νικηφόρος Βρεττάκος, <i>Άνεργοι</i>	175
Δήμητρα Χ. Χριστοδούλου, <i>Για ένα παιδί που κοιμάται</i>	176
Θεοκλής Κουγιάλης, <i>Διακοπή</i>	177
Αντώνης Γεωργίου, <i>Αντιστρόφως ανάλογα</i>	178
Ιωάννα Καρυστιάνη, <i>Το φυλλάδιο</i> (απόσπασμα)	179
Χρήστος Οικονόμου, <i>Κι ένα αβγό κίντερ για το παιδί</i> (απόσπασμα)	184
Ειρένα Ιωαννίδου – Αδαμίδου, <i>Η παραδουλεύτρα</i>	189

### **B. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΖΩΗΣ**

#### **Ανθρώπινοι χαρακτήρες**

Εμμανουήλ Ροΐδης, <i>Μονόλογος ευαισθήτου</i>	193
Κωνσταντίνος Καβάφης, <i>Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης</i>	196
Άντον Τσέχοφ, <i>Ο χοντρός και ο λιγνός</i>	197
Κ. Γ. Καρυωτάκης, <i>Ι. Καλός υπάλληλος</i>	199
Κάθαρσις	200
Κώστας Βάρναλης, <i>Οι Μοιραίοι</i>	201
Μανόλης Αναγνωστάκης, <i>Επιτύμβιον</i>	203

## **Κοινωνικός αποκλεισμός – Ανθρώπινη αλληλεγγύη**

Νίκος Νικολαΐδης, Σα σκυλί	204
Μ. Καραγάτσης, Τα χταποδάκια	209
Δημήτρης Χατζής, Η θεια μας η Αγγελική (απόσπασμα)	213
Έρση Σωτηροπούλου, Στο φωτεινό δωμάτιο (απόσπασμα)	220
Μήτσος Αλεξανδρόπουλος, Το σύννεφο	224

---

Παράλληλες δραστηριότητες	228
---------------------------	-----

---

Πηγές προέλευσης εικόνων	236
--------------------------	-----

---





# Λογοτεχνία και Οικολογία





### Το τριαντάφυλλο

Ο δυόσμος κι ο βασιλικός κι η δόλια μαντζουράνα,<sup>1</sup>  
 κείνα μαλώνουν μοναχά, κείνα τα τρία τ' άνθια  
 το ποιο είναι τ' ομορφότερο και ποιο μυρίζει κάλλιο<sup>2</sup>.  
 Πετάχτη το τριαντάφυλλο, το μοσκομυρισμένο,  
 τους είπε να σωπάσουνε, τους λέει να μη μαλώνουν:  
 – Σωπάτε βρωμολούλουδα και βρωμοχορταράκια,  
 τι<sup>3</sup> εγώ είμαι το τριαντάφυλλο, το μοσκομυρισμένο,  
 π' ούλον τον χρόνον κρύβουμαι στις αγκαθιάς τη ρίζα,  
 το Μάη μήνα φαίνουμαι, την άνοιξη στολίζω,  
 στολίζω και τις όμορφες κι ούλες τις μαυρομάτες,  
 κι ούλες με πλέχουν στα μαλλιά για να μοσκοβολούνε.



### Άνοιξη και Φθινόπωρο

Ο Μάης και το Χινόπωρον αντάμα<sup>1</sup> τρων και πίνουν,  
 αντάμα έχουν τους μαύρους τους<sup>2</sup> σ' έναν ταβλά<sup>3</sup> δεμένους<sup>4</sup>  
 κι εκεί που τρώγαν κι έπιναν κι ατοί τους<sup>4</sup> εκαυχώνταν,  
 γυρίζει ο Μάης και του λέει, του λέει του Χινοπώρου:  
 – Εγώ είμ' ο Μάης ο καλός με τα πολλά λουλούδια,  
 με τις δροσιές και χλωρασιές, με τα πολλά τ' αηδόνια.  
 Γυρίζει κι ο Χινόπωρος και του Μαγιού τού λέει:  
 – Εγώ είμ' ο Χινόπωρος, με τα καινούργια χιόνια,  
 που ρίχνω χιόνια στα βουνά και πάχνες μες στους κάμπους,  
 μαραίνω τα λουλούδια σου, μαραίνω τα χορτάρια.

Ελληνικά δημοτικά τραγούδια Β', Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1959

Στα δημοτικά τραγούδια η Φύση έπαιζε πάντοτε καθοριστικό ρόλο, είτε ως πλαίσιο της ανθρώπινης δραστηριότητας είτε ως στοιχείο προώθησης της δράσης, γεγονός δικαιολογημένο αφού ο κόσμος του δημοτικού τραγουδιού είναι αγροτικός, της υπαίθρου. Κάποτε, μάλιστα, η Φύση υμνεύεται και αυτόνομα («προσωποποιείται»), όπως στα τραγούδια που παρατίθενται εδώ.

<sup>1</sup>μα(ν)τζουράνα: φυτό, με έντονη οσμή λεβάντας, που χρησιμοποιείται ως καλλωπιστικό αλλά και στη μαγειρική για να νοστιμίσει τα φαγητά.  
<sup>2</sup>κάλλιο: καλύτερα, πιο όμορφα.  
<sup>3</sup>τι: γιατί, επειδή

<sup>1</sup>αντάμα: μαζί, παρέα.  
<sup>2</sup>τους μαύρους τους: τα άλογά τους.  
<sup>3</sup>ταβλάς: χαμηλό στενόμακρο τραπέζι.  
<sup>4</sup>ατοί τους: αυτοί οι ίδιοι





Το χαϊκού είναι ένα ποιητικό είδος της Άπω Ανατολής με κύρια χαρακτηριστικά τη συντομία, την αυστηρή φόρμα και τον έντονα φυσιολατρικό/φυσιοκρατικό χαρακτήρα. Η δομή των παραδοσιακών χαϊκού περιλαμβάνει 3 στίχους και 17 συλλαβές (5-7-5 συλλαβές ανά στίχο), και υποχρεωτικά την «εποχιακή λέξη» (kigo), που υποδεικνύει την αφορμή της έμπνευσης (συνήθως μια εποχή του χρόνου ή ένα «στιγμιότυπο» του φυσικού κόσμου). Πρόκειται για ποίηση εξαιρετικής πυκνότητας, εκλεπτυσμένης ευαισθησίας και φαντασίας, που στηρίζεται σε μια οργανική αντίληψη του Κόσμου (το όλον βρίσκεται στο ελάχιστο, στη λεπτομέρεια). Η ποίηση αυτή λειτουργεί με τους νόμους της «συναίσθησης» –την «ανάμειξη», δηλαδή, όλων των αισθήσεων–, συνταυτίζοντας παράλληλα τον φυσικό με τον ανθρώπινο ψυχικό κόσμο στο πλαίσιο της κοσμικής Αρμονίας. Στη Δύση το χαϊκού γνωρίζεται μεγάλη διάδοση από τα μέσα του 20ού αιώνα. Η εκτός Ιαπωνίας παραγωγή συχνά παρεκκλίνει ως προς τη δομή (οι δυτικές μεταφράσεις των γιαπωνέζικων χαϊκού δεν τηρούν πάντα την 17σύλλαβη πειθαρχία), αλλά και τη θεματολογία, η οποία προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά του τόπου στον οποίο δημιουργεί ο κάθε ποιητής, όπως φαίνεται από τα παρακάτω αντιπροσωπευτικά δείγματα γιαπωνέζικων (από μετάφραση) και ελληνικών (πρωτότυπων) χαϊκού.

### Γιαπωνέζικα χαϊκού

<b>ΜΑΤΣΟΥΟ ΜΠΑΣΟΥΟ</b> (1644-1694)	<b>ΧΑΤ-ΤΟΡΙ ΡΑΝΤΣΕ-ΤΣΟΥ</b> (1654-1707)	<b>ΚΑΤΟΟ ΚΥΟΟΤΑΪ</b> (χ.χ.)	<b>ΚΟΜΠΑΓΙΑΣΙ ΙΕ-ΣΑ</b> (1763-1827)
Το σκοτεινό πέλαγο Το κάλεσμα του γλάρου Άσπρο σχεδόν	Ζωγραφίζοντας πεύκα Στο μαβή ουρανό Απόψε το φεγγάρι	Ήσυχο Μες στους κέδρους Ηλιοβόχι	Περπατήσαμε μέσα στα χρυσάνθεμα πίνοντας σάκε <sup>3</sup> .
*	<b>ΓΙΟΣΑ ΜΠΟΥΣΟΝ</b> (1716-1783)	<b>ΣΟΥΓΚΙΠΑΜΑ</b> <b>ΣΑΝΠΟΟ</b> (1647-1732)	<b>ΤΑΝ ΤΑΪΓΚΙ</b> (χ.χ.)
Φέγγος αστραπής Στο ζόφο <sup>1</sup> λάμπει Φωνή ερωδιού <sup>2</sup>	Άρωμα δαμασκηνιάς Στεφανώνει Το φεγγάρι	Αργοσαλεύουνε Στην ομίχλη Χρυσάνθεμα	Στη βάρκα Το φως του μισοφέγγαρου Στην αγκαλιά μου

<sup>1</sup>ζόφος: το βαθύ σκοτάδι· <sup>2</sup>ερωδιός: μεγαλόσωμο πουλί που ζει σε λίμνες και βάλτους· <sup>3</sup>σάκε: παραδοσιακό ιαπωνικό ποτό



<b>ΚΟΜΠΑΓΙΑΣΙ ΙΣ-ΣΑ</b>		<p><b>ΝΑΚΑΜΟΥΡΑ ΚΟΥΣΑΤΟ</b> (γενν. 1901)</p> <p>Σαν το χέρι του νεκρού μου φίλου Τρυφερός Ακουμπά τον ώμο Ο ήλιος του φθινοπώρου *</p> <p><b>ΚΟΜΠΑΓΙΑΣΙ ΙΣ-ΣΑ</b> Φωτιά από κάρβουνα – Τα χρόνια μας σβήνουν Παρόμοια με αυτή. *</p> <p><b>ΜΑΤΣΟΥΟ ΜΠΑΣΟΟ</b> Δροσιά: πώς αλλιώς Να ξεπλύνεις την τόση Σκόνη του κόσμου. *</p> <p><b>ΑΝΩΝΥΜΟΥ</b> Στον καθρέφτη του νερού Δυσπιστείς Την ίδια σου την όψη.</p>
<p>Τα μάτια της χρυσόμυγας Καθρεφτίζουν Βουνά *</p> <p>Σπουδαίος Αγναντεύει τους λόφους Ο μικρός βάτραχος *</p> <p>Μη, μη λιώνεις τη μύγα Που τρίβει τα χέρια της Τρίβει τα πόδια της *</p> <p>Και για τους ψύλλους Η νύχτα μακριά και μόνη Είναι *</p> <p>Είναι Είμαι Οι νιφάδες</p>	<p>Αχ, της κερασιάς τα άνθη· Λες και κρέμονται από ουράνιες κλωστούλες. *</p> <p>Κάτω από τις κερασιές Δεν υπάρχουν Ξένοι</p>	
<b>ΚΙΠΤΣΙ</b>		
<p>Όταν ανθίζουν τα ρόδα νομίζεις πως δεν υπάρχουν άλλα άνθη γύρω τους.</p>		
<b>ΜΑΣΑΟΚΑ ΣΙΚΙ</b> (1867-1902)		
<p>Λευκή πεταλούδα ανάμεσα στα γαρίφαλα – Ένα κινούμενο πνεύμα</p>		

Οι μεταφράσεις προέρχονται από τις εκδόσεις: Γιώργος Μπρούνιας, *91 Ιαπωνικά ποιήματα συν 1*, Το Ροδακίό, Αθήνα 2004 και *Ο κόσμος της πάχνης, 43 χαϊκού του Μ. Μπάσο και του Κ. Ίσσα*, μτφρ. Διονύσης Καψάλης, Άγρα, Αθήνα 2004



Hiroschige (1797-1858), *Δύση του ήλιου με ανθισμένες κερασιές κοντά στη Γκοτενιάμα*

## Ελληνικά χαϊκού

### ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

#### Από τα «Δεκαέξι Χαϊκού»

Τούτο το ακαριαίον...  
ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΛΙΟΣ

Α΄  
Στάξε στη λίμνη  
μόνο μια στάλα κρασί  
και σβήνει ο ήλιος.

Ε΄  
Τα δάχτυλά της  
στο θαλασσί μαντίλι  
κοίτα: κοράλλια.

ΙΒ΄  
ΑΓΟΝΟΣ ΓΡΑΜΜΗ  
Το δοιάκι<sup>1</sup> τι έχει;  
Η βάρκα γράφει κύκλους  
Κι ούτε ένας γλάρος.

ΙΣΤ΄  
Γράφεις;  
Το μελάνι λιγότεψε  
Η θάλασσα πληθαίνει.

Γιώργος Σεφέρης, *Ποήματα*, Ίκαρος,  
Αθήνα 1994

### ΤΑΣΟΣ ΚΟΡΦΗΣ

Ω, δες το θαύμα.  
Πουλιά, λουλούδια, ψάρια,  
γίνανε λέξεις!

\*

Στα λασπονέρια  
της στραγγισμένης λίμνης  
έντομα βουίζουν.

Τάσος Κόρφης, *Πανσίλυπα-σονέτα και χαϊκού*,  
Πρόσπερος, Αθήνα 1987

### ΑΡΓΥΡΗΣ ΧΙΟΝΗΣ

Έκπλωτο αστέρι,  
αναδεύεις<sup>2</sup> στο βυθό  
σαν αστεριάς.

\*

Άπτερες λέξεις  
σα μαδημένα πουλιά  
σέρνονται χάμω.

Αργύρης Χιόνης, *Ιδεογράμματα –χαϊκού και  
τάγκα*, Τα τραμάκια, Θεσσαλονίκη 1997

<sup>1</sup>δοιάκι: μοχλός που περιστρέφει το πηδάλιο στα πλοία. <sup>2</sup> αναδεύεις: ανακινείς, ανακατεύεις



#### Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένα χαϊκού του Σεφέρη από τους Sigmatropic στην ιστοσελίδα:  
<http://www.youtube.com/watch?v=67PUImyiOr4>
- Μελοποιημένο το ποίημα του Σεφέρη «Το γιασεμί» από τους Sigmatropic στην ιστοσελίδα:  
<http://www.youtube.com/watch?v=W-WnMoggV0Q>

## ΓΙΩΡΓΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

4

Κάπου στ' όνειρο  
σ' άκουγα πουλάρι μου  
να χλιμντρίζεις.

17

Άκουγα κουπιά  
χωρίς να βλέπω βάρκα  
μέσα στο πούσι.

21

Άχνα δε βγάζω  
θαλασσινό μου αηδόνι  
να σε ακούω.

9

Κούμαρο μέλι  
κι ο κότσυφας άπληστος  
ο κερομύτης.

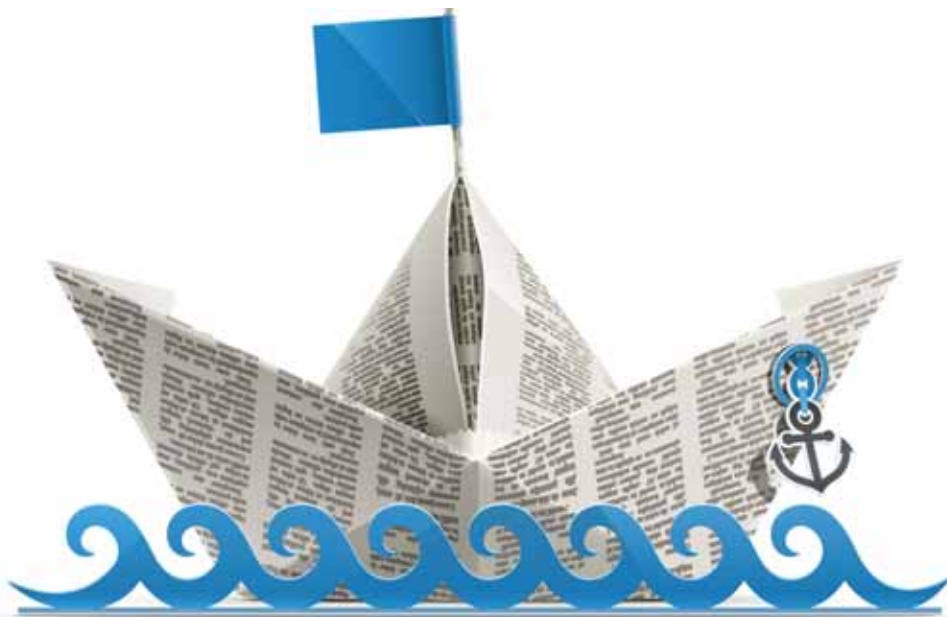
18

Θάλασσα χλωμή.  
Με την ψόφια ουρά της  
παίζουν τα παιδιά.

29

Άνθη μυγδαλιάς  
πέφτουνε στον ύπνο μου.  
Ποια με φίλησε;

Γιώργης Παυλόπουλος, *Τριανταγρία χαϊκού*, Στιγμή, Αθήνα 1990



## ΗΛΙΑΣ ΚΕΦΑΛΑΣ

Το φεγγαράκι  
και πάλι ξεχασμένο  
στη δαμασκηλιά.  
\*

Πλέκει η ροδιά  
με τα πράσινα φύλλα  
δίχτυα ονείρων.  
\*

Χιόνια και νερά  
απ' τα φεγγαρόκλινα  
πέφτουν λιχνιστά<sup>1</sup>.  
\*

Τίνος το αίμα  
πήρες κοκκινολαίμη  
κι έχεις κονκάρδα<sup>2</sup>;  
\*

Μόνο του σέρνει  
τον σπειρωτό σταυρό του  
το σαλιγκάρι.  
\*

«Σε θέλω», λέει  
κι όλο το δάσος σφίγγει  
ζηλιάρης κισσός.

Πυγολαμπίδες  
το νυχτικό κεντάνε  
του Ιουνίου.  
\*

Βυσσινιά μου μη  
τα φωτάκια σου σβήσεις  
με το σούρουπο.  
\*

Κουβέρτα χιονιού.  
Κι όσο σκεπάζομαι  
τόσο κρυνώνω.  
\*

Κοίτα ποιος ήρθε:  
μα σαύρα απροσκάλεστη  
μ' ήλιο στην πλάτη.  
\*

Αργή χελώνα  
σ' όλες τις ρίζες είπες  
σοφή πως είσαι.  
\*

Μη, πορτοκαλιά,  
με τα χρυσά κουμπιά σου  
χλευάζεις<sup>3</sup> το φως.

Χρυσά σιρίτια<sup>4</sup> –  
μαλαματένια χλόη –  
παντού Σεπτέμβρης –  
\*

«Μικρή κερασιά,  
πού 'ναι τα μυστικά σου;»  
ρωτά το χιόνι.  
\*

Σιτίζει<sup>5</sup> πικρά  
τ' ανάλαφρά του λόγια  
το χιόνι τυφλό.  
\*

Ο γρύλος, ιδού:  
στο νοτισμένο φύλλο  
καθρεφτίζεται.  
\*

Βουνών κορυφές  
μη με καταφρονείτε  
που ζω στα ριζά<sup>6</sup>.  
\*

Του κάμπου τ' αγκάθια  
τι γράψατε τ' ανέμου  
κι ήρθε με κλάμα;

Ηλίας Κεφάλας, *Σιωπητήριο χιονιού - 134 Χαϊκού*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2005

<sup>1</sup>λιχνιστά: ανάερα, αραιά· <sup>2</sup>κονκάρδα: έμβλημα, διακριτικό σήμα· <sup>3</sup>χλευάζεις: κοροϊδεύεις· <sup>4</sup>σιρίτια: γαλόνια, διακριτικά αξιωματικών· <sup>5</sup>σιτίζει: κοσκινίζει· εδώ ψιχαλίζει, ρίχνει αραιά· <sup>6</sup>στα ριζά: στους πρόποδες



Γιώργος Γαβριήλ, *Τοπίο*







Ο ξακυνθινός Διονύσιος Σολωμός (1798-1857), κορυφαία μορφή του Ρομαντισμού και «γενάρχη» της νεοελληνικής λογοτεχνίας, καλλιέργησε συστηματικά τη δημοτική γλώσσα, ανοίγοντας τον δρόμο για τη λογοτεχνική της καθιέρωση. Η λυρική ενότητα που ακολουθεί ανήκει στο έργο του Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, που βασίζεται στο ιστορικό γεγονός της πολιορκίας και της ηρωικής εξόδου των Μεσολογγιτών τον Απρίλιο του 1826. Πρόκειται για τον πειρασμό της φύσης που θέτει σε μεγάλη δοκιμασία, αλλά τελικά δεν κάμπει το φρόνημα των εσωτερικά ελεύθερων πολιορκημένων. Το κείμενο διακρίνεται για τη λυρική ποιότητα και την εκφραστική καθαρότητά του στην πρωτόπλαστη ακόμα δημοτική, γεγονός που επιβεβαιώνει την κρίσιμη σημασία του σολωμικού έργου στη γένεση και διαμόρφωση της νεότερης ελληνικής λογοτεχνίας.

<sup>1</sup>κλει: κλείνει <sup>2</sup>μόσχος (ο μόσχος): οι ευωδιές <sup>3</sup>ανάκουστος: αυτός που μόλις ακούγεται, ή και πρωτάκουστος <sup>4</sup>αναβρύζει: αναβλύζει, ξεπηδάει, φουντώνει <sup>5</sup>άγνωρον: άγνωστο <sup>6</sup>αλαφροίσκιωτος: αυτός που έχει τη δυνατότητα να ακούει και να βλέπει όσα ο κοινός άνθρωπος αδυνατεί να αντιληφθεί <sup>7</sup>ποσώς: καθόλου <sup>8</sup>κρένει: λέει

## ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

### Ο Πειρασμός

(από το γ' σκεδίασμα των *Ελεύθερων Πολιορκημένων*)

Έστησ' ο Έρωτας χορό με τον ξανθόν Απρίλη,  
 κι η φύσις ηύρε την καλή και τη γλυκιά της ώρα,  
 και μες στη σιά που φούντωσε και κλει<sup>1</sup> δροσιές και μόσχους<sup>2</sup>  
 ανάκουστος<sup>3</sup> κιλαϊδισμός και λιποθυμισμένος.  
 Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα,  
 χύνονται μες στην άβυσσο τη μοσχοβολισμένη,  
 και παίρνουνε το μόσχο της, κι αφήνουν τη δροσιά τους,  
 κι ούλα στον ήλιο δείχνοντας τα πλούτια της πηγής τους,  
 τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί, και κάνουν σαν αηδόνια.  
 Έξ' αναβρύζει<sup>4</sup> κι η ζωή σ' γη, σ' ουρανό, σε κύμα.  
 Αλλά στης λίμνης το νερό, π' ακίνητό 'ναι κι άσπρο,  
 ακίνητ' όπου κι αν ιδείς, και κάτασπρ' ως τον πάτο,  
 με μικρόν ίσκιον άγνωρον<sup>5</sup> έπαιξ' η πεταλούδα,  
 πού 'χ' ευωδίσει τς ύπνους της μέσα στον άγριο κρίνο.  
 – Αλαφροίσκιωτε<sup>6</sup> καλέ, για πες απόψε τί 'δες;  
 – Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια!  
 Χωρίς ποσώς<sup>7</sup> γης, ουρανόσ και θάλασσα να πνένε,  
 ουδ' όσο κán' η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι,  
 γύρου σε κάτι ατάραχο π' ασπρίζει μες στη λίμνη,  
 μονάχο ανακατόθηκε το στρογγυλό φεγγάρι,  
 κι όμορφη βγαίνει κορασιά ντυμένη με το φως του.

\*Στο β' σκεδίασμα οι τελευταίοι στίχοι έχουν ως εξής:

Το σκουληκάκι βρίσκειται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.  
 Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην όμορφιά και χάρη  
 Η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.  
 Με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κρένει.<sup>8</sup>  
 «Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει».

Διονυσίου Σολωμού *Ποιήματα και Πεζά*, επιμ.- εισαγ. Στυλιανός Αλεξίου,  
 Στιγμή, Αθήνα 1994

### Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένο το απόσπασμα σε μουσική Γιάννη Μαρκόπουλου και ερμηνεία Χαράλαμπου Γαργανουράκη στην ιστοσελίδα: [http://youtu.be/hLMQ\\_zWpARY](http://youtu.be/hLMQ_zWpARY)



## ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

### Πρώτη γνωριμία με τη γη μου

Ω χώματα της γης μου!  
Χώμα Λευκαδίτικο,  
πρωτόχωμα  
τιτάνια ζύμη του κορμού μου  
του ίδιου μου του ακοίμητου μυαλού!

Χώμα Αιγινήτικο,  
αλαφρό σαν αφρομύγδαλο  
πηλέ που μου δροσίξεις την καρδιά  
σαν τα λαγήνια<sup>1</sup> σου  
που κρυνώνουνε τα καλοκαίρια το νερό!

Χώμα της Πελοπόννησος,  
που θρέφεις άμετρα τα κυπαρίσσια,  
από το πιο μικρό  
που παίζει με τον αέρα ως σκύμνος<sup>2</sup> λιονταριού  
ώσμε<sup>3</sup> το μεγαλύτερο που η μνήμη μου κρατεί!

Αργίτικο φλογάτο<sup>4</sup> κοκκινόχωμα,  
που καις στον ήλιο ως πυρωμένο σίδηρο –  
κι ωστόσο σε φλογίζει ακόμα πιότερον η παπαρούνα!

Ω χώματα της γης μου,  
μύρια κι αξεχώριστα σαν τα νερά,

σαν ο ύπνος π' όχι μόνο από 'να δέντρο σ' άλλο  
διάφορον,<sup>5</sup> αλλάζει  
αλλά και στον ελαιώνα  
– όπως το ξέρουν οι βοσκοί  
που συναλλάζουνε τον ίσκιο<sup>6</sup>  
ακλουθώντας το κοπάδι εδώ κι εκεί –  
δεν είν' ο ίδιος κάτου απ' όλες τις ελιές,

Ω χώματα,  
που με λυτρώσατε απ' τη βαριά του ζώου πνοή!  
[...]

Άγγελος Σικελιανός, *Αυριστός Βίος Γ', Ίκαρος*, Αθήνα 1976



Το απόσπασμα είναι από το πρώτο μέρος του έργου Πρόλογος στη ζωή, που τιτλοφορείται «Η συνείδηση της γης μου» (1915). Ο Άγγελος Σικελιανός (1884-1951) το συνέθεσε αμέσως μετά από μια μακρά περιήγηση που έκανε μαζί με τον Νίκο Καζαντζάκη στην Ελλάδα, για να γνωρίσουν τον τόπο τους. Στο απόσπασμα φαίνεται καθαρά η μεγαλόπνοη, «τιτανική» φλέβα του ποιητή, ο οποίος αντλεί πνευματικές δυνάμεις από τη γη της πατρίδας του.

<sup>1</sup> **λαγήνια**: μικρά πήλινα δοχεία για τη μεταφορά νερού·  
<sup>2</sup> **σκύμνος**: το νεογέννητο λιονταράκι· <sup>3</sup> **ώσμε**: μέχρι που, ίσαμε· <sup>4</sup> **φλογάτο**: φλογερό·  
<sup>5</sup> **διάφορον**: διαφορετικό·  
<sup>6</sup> **συναλλάζουνε τον ίσκιο**: αλλάζουν ίσκιο



Γιώργος Γαβριήλ, *Τοπίο* (λεπτομέρεια)



Το απόσπασμα προέρχεται από τη δεύτερη ποιητική συλλογή *Ήλιος ο Πρώτος* (1943) του Οδυσσέα Ελύτη (1911-1996), λάτρη και υμνητή του ελληνικού τοπίου. Το ποίημα στηρίζεται στη διαδοχή μιας σειράς λυρικών εικόνων με διάχυτο το αίσθημα της χαράς και της αισιοδοξίας. Πρόκειται για χαρακτηριστικό γνώρισμα της ποίησης αυτού του βαθύ γνώστη της «αποκαλυπτικής» διάστασης του μεσογειακού τοπίου, όπου κυριαρχεί το φως του ήλιου, η θάλασσα και η καθαρότητα των σχημάτων.

<sup>1</sup> **ρίγος:** ανατριχίλα, τρέμουλο.  
<sup>2</sup> **λυγαριά:** θάμνος με ευλύγιστα κλαδιά διαδεδομένος στην ελληνική ύπαιθρο (εδώ τα κλαδιά της παρομοιάζονται με μαλλιά).  
<sup>3</sup> **μαστάρια:** στήθη.  
<sup>4</sup> **ανέγνοια:** ανέμελα, χωρίς έγνοια

## ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

### *Ήλιος ο πρώτος*

#### II

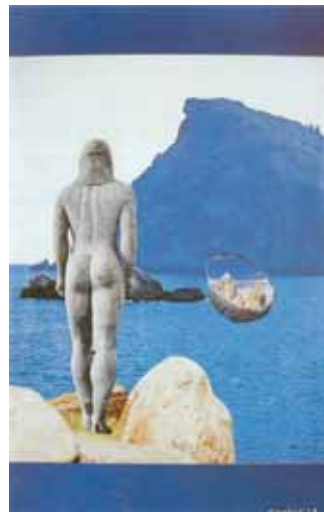
ΣΩΜΑ ΤΟΥ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΟΥ

[...]

Ω σώμα του καλοκαιριού γυμνό καμένο  
Φαγωμένο από το λάδι κι από το αλάτι  
Σώμα του βράχου και ρίγος<sup>1</sup> της καρδιάς  
Μεγάλο ανέμισμα της κόμης λυγαριάς<sup>2</sup>  
Άχνα βασιλικού πάνω από το σγουρό εφηβαίο  
Γεμάτο αστράκια και πευκοβελόνες  
Σώμα βαθύ πλεούμενο της μέρας!

Έρχονται σιγανές βροχές ραγδαία χαλάζια  
Περνάν δαρμένες οι στεριές στα νύχια του χιονιά  
Που μελανιάζει στα βαθιά μ' αγριεμένα κύματα  
Βουτάνε οι λόφοι στα πηχτά μαστάρια<sup>3</sup> των νεφών  
Όμως και πίσω απ' όλα αυτά χαμογελάς ανέγνοια<sup>4</sup>  
Και ξαναβρίσκεις την αθάνατη ώρα σου  
Όπως στις αμμουδιές σε ξαναβρίσκει ο ήλιος  
Όπως μες στη γυμνή σου υγεία ο ουρανός.

Οδυσσέας Ελύτης, *Ποίηση*, Ίκαρος, Αθήνα 2002



Οδυσσέας Ελύτης, *Ο Κούρος*

### Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποίηση μέρους του αποσπάσματος στον δίσκο «Ήλιος ο Πρώτος» (πρώτη κυκλοφορία 1969) σε μουσική του Γιάννη Μαρκόπουλου και ερμηνεία του Σταύρου Πασπαράκη

## ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

### Θάλασσα και δάση

Τι χαριτωμένο ταίριασμα κι αδέρφωμα:  
θάλασσα και δάση  
κι απ' το δρόμο του βουνού ξαπόσταμα  
στ' ακροθαλάσσι.

Θά 'χομε προσκέφαλό μας τις αγράμπελες<sup>1</sup>  
και σκαμνί τα ρείκια<sup>2</sup>  
και στρωσίδι μαλακό στα πόδια μας  
βρεμένα φύκια.

Απ' τον κυματόδαρτο όχτο πεύκα ακρόγερτα  
και σκυφτά πλατάνια  
βουτηχτή θα ρίχνουν ίσκιο πράσινο  
σε βάθη ουράνια.

Θα φυστά απ' τη θάλασσα, κι όταν, βραδιάζοντας,  
ξεψυχάει ο μπάτης,<sup>3</sup>  
η στεριά θα στέλνει απόγειο ολόδροσο  
το ανάσασμά της.

Γύρωθε κι απάνωθέ μας στα ψηλώματα  
σμίγοντας ζευγάρι  
τα πουλιά θα διαλαλούν αφρόντιστα<sup>4</sup>  
της ζωής τη χάρη

και στ' αυτί μας, ψιθυρίζοντας, ροδόπλαστο<sup>5</sup>  
σα Νεράιδας χείλη,  
θα μας λέει τα μυστικά της θάλασσας  
ένα κοχύλι.

*Έλληνες ποιητές για τη θάλασσα, ανθολόγ. Αντώνης Φωσιτέρης –  
Θανάσης Νιάρχος, Καστανιώτης, Αθήνα 1997*



*Ο Γεώργιος Δροσίνης (1859-1951), ποιητής της «χαμηλής φωνής», ανήκει στην ίδια λογοτεχνική γενιά με τον Κωστή Παλαμά (τη «γενιά του 1880»). Η ποίησή του τείνει προς την απλότητα και τη φυσικότητα, ενώ είναι εμπνευσμένη από θέματα και τοπία κατεξοχήν ελληνικά, όπως σε αυτό το ποίημα.*

<sup>1</sup> **αγράμπελες**: αναρριχητικά φυτά· <sup>2</sup> **ρείκια (τα)**: χαμηλός θάμνος που φυτρώνει κοντά στη θάλασσα με ροζ και μοβ λουλούδια· <sup>3</sup> **μπάτης**: ελαφρός και δροσερός θαλασσινός αέρας· <sup>4</sup> **αφρόντιστα**: ξέγνοιαστα· <sup>5</sup> **ροδόπλαστο**: κόκκινο σαν ρόδο

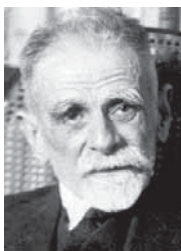


Θεόφιλος Χατζημιχαήλ,  
Ο κόλπος της Γέρας (λεπτομέρεια)



Είναι από τα ελάχιστα ποιήματα που αφιερώνει ο Κ. Π. Καβάφης (1863-1933) στην ενατένιση της φύσης, καθώς το βασικό πλαίσιο της ποιήσής του είναι αστικό (η κίνηση των δρόμων, οι δραστηριότητες των ανθρώπων, τα καφενεία, η μοναχική περιπλάνηση ή η αναπόληση σε κλειστές κάμαρες κ.λπ.). Ο ποιητής έζησε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και το έργο του είναι αναγνωρισμένο παγκοσμίως. Το ποίημα γράφτηκε το 1915.

**Μεγάλα:** εδώ επίρρημα, λαμπρά· **ινδάματα:** ιδεατές ή φανταστικές εικόνες, τα είδωλα



Ο Κωστής Παλαμάς (1859-1943) υπήρξε υπερασπιστής του λογοτεχνικού δημοτικισμού στην καμπή 19ου-20ού αιώνα και αρχηγός του ελληνικού πνευματικού κόσμου για δεκαετίες. Το συγκεκριμένο ποίημα ανήκει στη συλλογή Η πολιτεία και η μοναξιά, που πρωτοεκδόθηκε το 1912, και ενώ φαινομενικά διαπνέεται από μελαγχολική διάθεση, υπερισχύει τελικά η αναζωογονητική δύναμη της φύσης.

## Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ

### Θάλασσα του πρωιού

Εδώ ας σταθώ. Κι ας δω κι εγώ την φύσι λίγο.  
Θάλασσας του πρωιού κι ανέφελου ουρανού  
λαμπρά μαβιά, και κίτρινη όχθη· όλα  
ωραία και μεγάλα<sup>1</sup> φωτισμένα.

Εδώ ας σταθώ. Κι ας γελασθώ πως βλέπω αυτά  
(τα είδ' αλήθεια μια στιγμή σαν πρωτοστάθηκα)  
κι όχι κι εδώ τες φαντασίες μου,  
τες αναμνήσεις μου, τα ινδάματα<sup>2</sup> της ηδονής.

Κ.Π. Καβάφης, *Τα ποιήματα*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης,  
Ίκαρος, Αθήνα 1992

#### Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένο το ποίημα σε μουσική Δημήτρη Παπαδημητρίου και ερμηνεία Αλκίνοου Ιωαννίδη στην ιστοσελίδα: <http://youtu.be/TDspj11A108>

## ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

### Ρόδου μοσκοβόλημα

Εφέτος άγρια μ' έδειρεν η βαρχειμωνιά  
που μ' έπιασε χωρίς φωτιά και μ' ήρε χωρίς νιάτα,  
κι ώρα την ώρα πρόσμενα να σωριαστώ βαριά  
στη χιονισμένη στράτα.

Μα χτες καθώς με θάρρεψε το γέλιο του Μαρτιού  
και τράβηξα να ξαναβρώ τ' αρχαία τα μονοπάτια,  
στο πρώτο μοσκοβόλημα ενός ρόδου μακρινού  
μου δάκρυσαν τα μάτια.

Κωστή Παλαμά *Ανθολογία*, εκλογή Κ. Γ. Κατσίμπαλης – Α. Καραντώνης,  
Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2005

#### Ακούστε παράλληλα...

- Μελοποιημένο το ποίημα σε μουσική Γιώργου Ανδρέου και ερμηνεία Ελένης Τσαλιγοπούλου στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=hSJWdKa1IiU>



## ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ ΜΑΒΙΛΗΣ

### Ελιά

Στην κουφάλα σου εφώλιασε μελίσι,  
γέρικη ελιά, που γέρνεις με τη λίγη  
πρασινάδα που ακόμα σε τυλίγει  
σα νά 'θελε να σε νεκροστολίσει.

Και το κάθε πουλάκι στο μεθύσι  
της αγάπης πιπίζοντας<sup>1</sup> ανοίγει  
στο κλαρί σου ερωτιάτικο κυνήγι,  
στο κλαρί σου που δε θα ξανανθίσει.

Ω πόσο στη θανάτ<sup>2</sup> θα σε γλυκάνουν,  
με τη μαγευτική βοή που κάνουν,  
ολοζώντανης νιότης ομορφάδες,

που σα θύμησες μέσα σου πληθαίνουν.  
Ω να μπορούσαν έτσι να πεθαίνουν  
κι άλλες ψυχές, της ψυχής σου αδερφάδες!

12 Ιουνίου 1899

Λορέντζος Μαβίλης, *Τα Ποιήματα*, επιμ. Γεώργιος Αλισανδράτος  
Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 1990

Ο Λορέντζος Μαβίλης (1860-1912), επίγονος της λεγόμενης επανησιακής ή σολωμικής Σχολής, υπήρξε θερμός υπέρμαχος της δημοτικής γλώσσας, σε μια εποχή που το γλωσσικό ζήτημα ήταν ένα από τα φλέγοντα προβλήματα του ελληνισμού. Καλλιέργησε κυρίως τη φόρμα του σονέτου -όπως στο συγκεκριμένο ποίημα- και θεωρήθηκε ένας από τους αξιότερους τεχνίτες του στη νεότερη ελληνική ποίηση. Η ελιά, το κατεξοχήν ιερό δέντρο του μεσογειακού νότου, αναδεικνύεται εδώ σε σύμβολο της αέναης αναγέννησης.

<sup>1</sup>πιπίζοντας: τιτβίζοντας  
<sup>2</sup>θανή: ο θάνατος

## ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

### Κουβέντα μ' ένα λουλούδι

– Κυκλάμνο, κυκλάμνο, στου βράχου τη σκισμάδα,  
πού βρήκες χρώματα κι ανθείς, πού μίσχο και σαλεύεις;

– Μέσα στο βράχο σύναξα το γαίμα στάλα-στάλα,  
μαντήλι ρόδινο έπλεξα κι ήλιο μαζεύω τώρα.

Γιάννης Ρίτσος, *Δεκαοχτώ Λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας*,  
Κέδρος, Αθήνα 1987



Το τετράστιχο αυτό του Γιάννη Ρίτσου (1909-1990) ανήκει στα Δεκαοχτώ Λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας, που εκδόθηκαν το 1973 και μελοποιήθηκαν από τον Μίκη Θεοδωράκη. Και εδώ, όπως και σε ολόκληρη τη συλλογή, είναι εμφανής η δημιουργική συνομιλία του ποιητή με τη δημοτική παράδοση.

### Ακούστε παράλληλα...

• Μελοποιημένο το ποίημα σε μουσική Μίκη Θεοδωράκη και ερμηνεία Μαρίας Φαραντούρη στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=0T6wZ7SVcOY>



Το ποίημα ανήκει στην όψιμη συλλογή Φιλοσοφία των λουλουδιών (1988) του Νικηφόρου Βρεττάκου (1912-1991) και απηχεί τον θαυμασμό του ποιητή για το μεγαλείο της δημιουργίας, το οποίο συνειδητοποιεί ακόμη και από τα πιο μικρά στοιχεία της φύσης. Η έκσταση μπροστά στο θαύμα της ζωής (της Εξέλιξης) αποτυπώνεται σε όλη τη συλλογή, όπως φαίνεται χαρακτηριστικά και από τον τίτλο της.



Ο Σίμος Μενάρδος (1872-1933), σημαντικός φιλόλογος και ακαδημαϊκός, έζησε και δίδαξε για ένα διάστημα και στην Κύπρο. Η συλλογή του Επγράμματα (1930) περιέχει λυρικά και πυκνά στη διατύπωσή τους ποιήματα, τα οποία όμως δεν έχουν επιτύμβιο (=ταφικό) χαρακτήρα, όπως εκείνα της Αρχαιότητας. Το συγκεκριμένο επίγραμμα είναι αφιερωμένο στη χαρουπιά, ένα χαρακτηριστικό δέντρο της άνυδρης κυπριακής γης.

## ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

### Γένεση

Αυτό το γαρίφαλο, που κρατώντας το  
ανάμεσα στα τρία μου δάχτυλα  
το σηκώνω στο φως, μου μίλησε και  
παρά τον κοινό νου μου το κατανόησα.  
Μι' αλυσίδα από ατέλειωτους γαλαξίες  
συνεργάστηκαν, διασταύρωσαν κάτω  
στη γη φωταψίες – το σύμπαν ολόκληρο  
πήρε μέρος στη γένεση αυτού του γαρίφαλου.

Κι αυτό που ακούω είναι οι φωνές  
των μαστόρων του μέσα του.

Νικηφόρος Βρεττάκος, *Φιλοσοφία των λουλουδιών*,  
Artigraf, Αθήνα 1990

### Ακούστε παράλληλα...

- Τον Νικηφόρο Βρεττάκο να διαβάζει το ποίημα στον ψηφιακό δίσκο «Ο Νικηφόρος Βρεττάκος διαβάζει Νικηφόρο Βρεττάκο» (Λύρα).

## ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ

### Επγράμματα XXVI

Κύπρο μου, από τα δέντρα σου την χαρουπιά πονώ·  
πάντα σγουρή και πράσινη, μηδέ βροχή δεν θέλει·  
γεννά απ' της ρίζας τον χυμό καρπό παντοτινό·  
ραβδίζουν την αλύπητα κι αυτή τους δίνει μέλι.

Σίμος Μενάρδος, *Επγράμματα*, Αθήνα 1930



## ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ

### Μια λεύκα στην Κακοπετριά

Αυτή η λεύκα στη ρεματιά  
που λέει «όχι» και λέει «ναι»  
και λυγίζει και δε λυγίζει  
και γυρνά εδώθε και μας κλείνει το μάτι για τον άνεμο,  
και γυρνά στον άνεμο και του κλείνει το μάτι για μας  
και κυματίζει τρία πράσινα κρόσια<sup>1</sup> στη θάλασσα,  
και κυματίζει τρία πράσινα κρόσια στις βουνοκορφές  
κι ερωτεύεται  
και γαργαλιέται  
και σπαρταρά απ' τα γέλια  
που λες θα της πέσουν τα φύλλα,  
κι αναταράζεται να φύγουν τα γαρδέλια<sup>2</sup>  
και γέρνει πίσω και κάνει χωνάκι  
«ελάτε τώρα, ελάτε τώρα»!  
Αυτή η τρελή λεύκα  
που θα κρεμαστεί το χειμώνα απάνω της η ελπίδα  
της χαράδρας,

αυτή η τρελή λεύκα  
που θ' απογυμνωθεί το χειμώνα  
για να μπορεί να λέει «όχι» στους χιονιάδες του Τροόδους,  
που θ' αποβάλει τον έρωτα και τα συναφή  
και θα μείνει γυμνή ψυχή,  
και θα μείνει γυμνή κάθετη ψυχή  
για να πει τ' «όχι»  
τώρα που είν' ανάγκη να το πει,  
τώρα που δεν υπάρχουν πια περιθώρια για παιγνίδισμα,  
για να πει τ' «όχι»  
τώρα που το χρειάζεται η χαράδρα.

Κώστας Μόντης, *Και τότε' εν εναλίη Κύπρω*, Λευκωσία 1974



Τόσο στις αποφθεγματικές Στιγμές του όσο και σε αρκετά από τα εκτενέστερα ποιήματά του, ο Κώστας Μόντης (1914-2004) ξεχειλίζει από παιγνιώδη διάθεση, πίσω από την οποία, ωστόσο, κρύβεται συχνά ένας βαθύς κριτικός στοχασμός πάνω στα ανθρώπινα και στη μοίρα της πατρίδας του.

<sup>1</sup>κρόσια: διακοσμητικά νήματα που κρέμονται στην άκρη υφάσματος, εδώ μπφ. τα φύλλα: <sup>2</sup>γαρδέλια: τα πουλιά καρδερίνες







Η ποίηση του κωνσταντινουπολίτη Αλέξανδρου Μπάρα (1906-1990) είναι λυρική στη διάθεσή της και συχνά έχει συμβολικό χαρακτήρα, διατηρεί όμως και στοιχεία της παραδοσιακής φόρμας. Στο σύντομο ποίημα που παρατίθεται εδώ, αξιοποιείται το γνωστό και από άλλους ποιητές σύμβολο του κυπαρισσιού.

<sup>1</sup> σ' αναδίνει (αναδίδω και αναδίνω): σε ανεβάζει ψηλά, σε προβάλλει

## ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΠΑΡΑΣ

### Κυπαρίσσι

Μουντή, λιγνή πράσινη φλόγα  
ποια κρύα φωτιά να σ' αναδίνει;<sup>1</sup>  
Τι λύσσα νά 'χει η καταιγίδα  
που όλο φυσά και δε σε σβήνει!

Από τη συλλογή *Συνθέσεις. Βιβλίο τρίτο* (1953)· Αλέξανδρος Μπάρας, *Άθροισμα. Ποίηση 1933-1983*, Κέδρος, Αθήνα 1983



Το ποίημα προέρχεται από την πρώτη συλλογή που εξέδωσε ο ποιητής (*Το Κατώγι*, 1971) με έντονο το προσωπικό βιοματικό στοιχείο. Να σημειωθεί ότι ο Γιώργης Παυλόπουλος (1924-2008) έζησε μέχρι το τέλος της ζωής του στον Πύργο της Ηλείας, χωρίς να μετοικήσει στο αθηναϊκό κέντρο, μένοντας έτσι κοντά στις ρίζες της ποίησής του, οι οποίες τροφοδοτούνται από τον κόσμο της υπαίθρου, τη φύση και τα στοιχεία της.

## ΓΙΩΡΓΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

### Μαρτυρία για μιαν άνοιξη

Την άνοιξη κατέβηκα πάλι στους δρόμους·  
τα χελιδόνια γύρω στο καπέλο μου  
κι εγώ τυφλός που ακούει πηγαίνοντας  
φωνές απ' τις μικρές του αγάπες.

Κοντά στους κήπους κάτω από τα παράθυρα  
βράδιασα και δεν ένιωθα ποιος ήμουν.  
Τη νύχτα ο ψίθυρος απ' τα πουλιά μ' ανέβαζε  
σε ουράνιες αγορές, θέατρα του απείρου.

Γιώργης Παυλόπουλος, *Το Κατώγι*, Ερμής, Αθήνα 1971



Γιώργος Α. Κωνσταντίνου,  
*Χελιδόνι*

Το ευρωπαϊκό τοπίο ποικίλλει από χώρα σε χώρα, διαμορφώνοντας ανάλογα την ψυχосύνθεση κάθε λαού, τις δραστηριότητες και τη νοοτροπία, την ευαισθησία του. Οι πιο χαρακτηριστικές του όψεις, εννόητα, αποτυπώνονται και στη λογοτεχνία. Στα κείμενα που ακολουθούν παραθέτουμε ενδεικτικά τέτοιες «τοπογραφίες» από συγγραφείς διαφόρων χωρών της Ευρώπης.

## ΑΛΟΥΝ ΛΙΟΥΙΣ [Αγγλία]

### Έβρεχε ολημερίς...

Έβρεχε ολημερίς, κι εμείς στην άκρη του βάλτου  
ξαπλώναμε στ' αντίσκηνα, κατσούφηδες κι ανόρεχτοι σαν τους χωριάτες,  
μουσαμάδες και κουβέρτες απλωμένες στο λασπωμένο χώμα  
κι από το πρώτο σκυθρωπό εγερτήριο δε βρήκαμε  
κανένα καταφύγιο απ' τη λεπτή βροχή που ακροβολίζονταν<sup>1</sup>  
κι από τον άνεμο που φούσκωνε και πλατάγιζε τη λινάτσα  
κι απ' τα υγρά τεντωμένα σχοινιά που τρίβονταν και τριζοκοπούσαν.  
Γλιστρούσε ολημερίς η βροχή, κύμα και όνειρο και καταχνιά  
μουσκεύοντας τα σπάρτα και τα ρείκια, ένας χείμαρρος αραχνούφαντος  
πολύ ανάλαφρος για να σαλέψει τα βαλανίδια που καθώς τ' άρπαζε  
απότομα ο γαρμπής<sup>2</sup> από τις θήκες τους, κροτάλιζαν  
πάνω στο αντίσκηνο και στ' ανυψωμένα ονειροπόλα μας πρόσωπα.  
[...]

Πανόραμα Αγγλικής Ποίησης, επιμ. Πάνος Καραγιώργος,  
Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2005

<sup>1</sup>ακροβολίζονταν  
(ακροβολίζομαι):  
εδώ, για τη βροχή  
που έπεφτε ακα-  
νόνηστα, όπως οι  
ριπές από τα όπλα·  
<sup>2</sup>γαρμπής: ο νοτιο-  
δυτικός άνεμος



## ANTONIO ΜΑΤΣΑΔΟ [Ισπανία]

### Από τους κάμπους της Καστίλιας<sup>1</sup>

<sup>1</sup>**Καστίλια:** Καστίλη (Λεόν), μια από τις αυτόνομες περιφέρειες της Ισπανίας· <sup>2</sup>**Σόρια:** αραιοκατοικημένη επαρχία της κεντρικής Ισπανίας που ανήκει στην περιφέρεια της Καστίλλης· <sup>3</sup>**νείρεται:** ονειρεύεται· <sup>4</sup>**Μονκάγιο:** βουνό στην Αραγονία

Είναι της Σόρια<sup>2</sup> η γης ξερή και κρύα.  
Μέσ' απ' τους λόφους και τα πετροβούνια,  
σταχτιές κορφούλες, πράσινα λιβάδια,  
η άνοιξη διαβαίνει  
σκορπίζοντας στα μυρωδάτα χόρτα  
τις ντελικάτες άσπρες μαργαρίτες.  
Δε ζωντανεύει η γης, νείρεται<sup>3</sup> ο κάμπος.  
Έμπα τ' Απρίλη κι είναι χιονισμένες  
οι ράχες του Μονκάγιο.<sup>4</sup>  
[...]

*Ανθολογία Ισπανικής Ποίησης (XII-XX Αιώνας),  
επιμ. Ηλίας Ματθαίου, Γνώση, Αθήνα 1983*

## ΙΣΜΑΗΛ ΚΑΝΤΑΡΕ [Αλβανία]

### Στις Άλπεις

Δεν σας λυγούν οι θύελλες,  
ω Τιτάνες παρθένοι.  
Ούτε κεραυνοί και βροντές  
κι ούτε οι ανέμοι.

Όμως, μια λιμνούλα τόση δα,  
με γαλάζια τη ματιά της,  
σας κουνάει ανάποδα  
στη μικρή αγκαλιά της.

*Από τη συλλογή Ο αιώνας μου (1961), μτφρ. Ανδρέας Ζαορπαλάς·  
Αίμος. Ανθολογία Βαλκανικής Ποίησης,  
Οι Φίλοι του περιοδικού «ΑΝΤΙ», Αθήνα 2007*



## ΠΕΝΤΣΟ ΣΛΑΒΕΪΚΟΦ [Βουλγαρία]

### Κοιμάται η λίμνη

Κοιμάται η λίμνη ασπρόκορμες οξιές  
με τα στριφτά κλαδιά τους πάνω της λυγίζουν  
και ένα δίχτυ από ήλιο και σκιές  
τα σιωπηλά βαθιά νερά της καθρεφτίζουν.

Ριγούνε, ψιθυρίζουν οι ασπρόκορμες οξιές  
μ' αυτή, ασάλευτη, μήτε σκιρτάει...<sup>1</sup>  
Μονάχα τον καθρέφτη της στιγμές στιγμές  
αίφνης<sup>2</sup> το φύλλο πέφτοντας ξυπνάει.

Από τη συλλογή *Όνειρο ευτυχίας* (1907), μτφρ. Δημήτρης Άλλος  
*Αίμος. Ανθολογία Βαλκανικής Ποίησης,*  
Οι Φίλοι του περιοδικού «ΑΝΤΙ», Αθήνα 2007

<sup>1</sup>σκιρτάει: κουνιέται  
<sup>2</sup>αίφνης: ξαφνικά



## ΛΟΥΤΣΙΑΝ ΜΠΛΑΓΚΑ [Ρουμανία]

### Καλοκαίρι

Μακριά στον ορίζοντα μουγκές αστραπές  
σκιρτούν κατά διαστήματα  
σαν πλοκάμα αράχνης, ξεριζωμένα  
από το σώμα όπου είχαν φυτρώσει.  
Λιοπύρι.

Η γη ολάκερη ένας κάμπος σπαρμένος σιτάρι,  
ένα ζουζούνισμα από ακρίδες.  
Στο ηλιόφωτο τα στάχυα με τους σπόρους στον κόρφο τους  
σαν μωρά που βυζαίνουν.  
Κι ο χρόνος ράθυμα\* ν' απλώνει τις στιγμές του  
και να αποκοιμείται μέσα στις παπαρούνες.  
Ενώ σιγοσφυρίζει στ' αυτί του ένα τζιτζίκι.

Από τη συλλογή *Ποιήματα του φωτός* (1919), μτφρ. Βίκτωρ Ιβάνοβιτς  
*Αίμος. Ανθολογία Βαλκανικής Ποίησης,*  
Οι Φίλοι του περιοδικού «ΑΝΤΙ», Αθήνα 2007

\*ράθυμα: τεμπέλικα



## ΠΩΛ ΒΕΡΛΑΙΝ [Γαλλία]

### Το γαλανό ουρανό...

<sup>1</sup>το βάγιο του: το κλαδί (συνήθως δάφνης ή μυρτιάς) <sup>2</sup>αχός: η βοή, η αντάρα

Το γαλανό ουρανό χαρά από πάνω μου  
θεού γιομίζει.

Ένα δεντρί το βάγιο του<sup>1</sup> από πάνω μου  
το ναναρίζει.

Σημάντρου αχός<sup>2</sup> στον ουρανό που φαίνεται  
γλυκοσκορπιέται.

Ένα πουλάκι στο δεντρί που φαίνεται  
παραπονιέται.

Ήσυχη, απλή, θεέ μου, η ζωή είν' εκεί...  
ειρηνοφόρα  
τούτ' η βοή που φτάνει, είν' από κει,  
από τη χώρα.

[...]

Χριστόφορος Λιοντάκης, *Ανθολογία Γαλλικής Ποίησης*.  
Από τον *Μπωντλαίο ως τις μέρες μας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1988





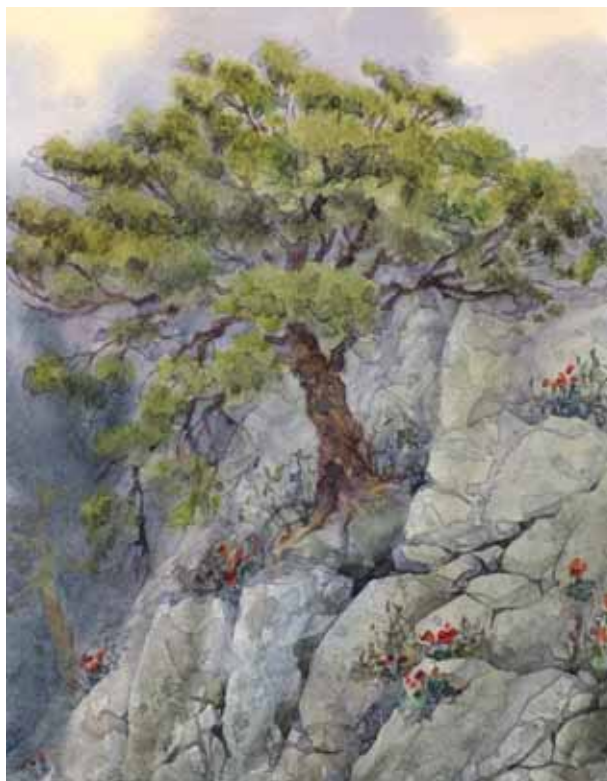
## ΚΑΡΛΟ ΛΕΒΙ [Ιταλία]

### *Ο Χριστός σταμάτησε στο Έμπολι*

Τώρα βρισκόμαστε από την άλλη μεριά του βουνού κι ανεβαίνουμε με σκαμπανεβάσματα στο Γκαλιάνο,<sup>1</sup> που μέχρι προχτές δεν ήξερε τι είναι τροχός. Ο πρόχειρα χαραγμένος αυτός δρόμος τελειώνει στο Γκαλιάνο. Δεν ξέρω, όλα αμέσως μου φάνηκαν άσχημα και δυσάρεστα. Με πρώτη ματιά, το χωριό δεν σου δίνει καν την εντύπωση χωριού, μα μας χούφτας σπιτιών, που σκόρπισε με θυμό μια χεριά πάνω στα κατσάβραχα: κάτασπρα μικρά σπιτάκια, που σηκώνουν με κάποια αξιοπρέπεια τη φτώχεια τους. Το Γκαλιάνο δεν είναι σκαρφαλωμένο στη βουνοκορφή σαν τ' άλλα χωριά της περιοχής, μα είναι χτισμένο άτακτα, εδώ κι εκεί στην πλαγιά, ως μέσα στα γραφικά φαράγγια. Ούτε κι έχει την αυστηρή και τρομερή όψη των γύρω χωριών. Μάλιστα, σε μια είσοδό του υπάρχει κι από κανένα δέντρο, κάποια τούφα χλόης γύρω στις πέτρες. Όμως θα το πιστέψετε; Η παρουσία του πράσινου σχεδόν μ' ενοχλούσε, γιατί παραφωνούσε στην όλη γυμνότητα του τοπίου. Είχα πια συνηθίσει κι ενστερνιστεί<sup>2</sup> το αυστηρό, κατάγυμνο και δραματικό Γκρασάνο<sup>3</sup>, με τ' ασβεστόχωμά του, τη λυπημένη και μυστική του περισυλλογή.<sup>4</sup> Γι' αυτό μου φάνηκε πως το λίγο πράσινο του Γκαλιάνο βαρούσε φάλτσο κι αυθαδίαζε μέσα σε κείνη την ασπριδερή ορεινή έρημο. [...]

Παρατηρώντας ένα γύρω, αντιλήφθηκα πως μπαίνοντας δεν είχα δει ολάκερο το χωριό, καθώς νόμιζα, γιατί αυτό κατέβαινε, σαλεύοντας θαρρείς σαν σκουλήκι στην απότομη κατηφοριά και πάνω στις κόγχες των δύο φαραγγιών, για να συνεχίσει ύστερα από μια βουτιά σε δυο άλλα φαράγγια και να τελειώσει στο κενό. Η εξοχή με το λίγο πράσινο που θυμόμουν νά 'χω δει καθώς ερχόμουν, δε φαινόταν πια πουθενά. Από κάθε πλευρά έχασκαν αβυσσαλέα γκρεμνά και ασπροσώματες σάρες<sup>5</sup> που σου 'φερναν ίλιγγο, απελπισμένο, ασπριδερό πετρωμένο χώμα, δίχως δέντρο, δίχως χλόη, τρυπημένο από τις βροχές σαν σφουγγάρι, και κρατήρες, και χωνιά, και απλωσιές, σαν ξερές λίμνες, τέλος ένα τοπίο πιο πολύ σεληνιακό από γήινο. Οι πόρτες όλων σχεδόν των σπιτιών, βαλμένες στις κόγχες των γκρεμνών, έλεγες ήταν έτοιμες να πηδήξουν στο κενό και ν' αυτοκτονήσουν.

Κάρλο Λέβι, *Ο Χριστός σταμάτησε στο Έμπολι*, μτφρ. Ρίτα Μπούμη Παπά, Οδυσσέας, Αθήνα 1984



<sup>1</sup>Γκαλιάνο, <sup>3</sup>Γκρασάνο: χωριά της Νότιας Ιταλίας· <sup>2</sup>είχα ενστερνιστεί: είχα αποδεχτεί πρόθυμα· <sup>4</sup>περισυλλογή: σκέψη, βαθύς συλλογισμός· <sup>5</sup>σάρες: χαράδρες

## ANTON ΤΣΕΧΟΦ [Ρωσία]

### Ένα παιδάκι στην απέραντη στέπα

Τώρα τ' αμάξι έτρεχε σ' έναν απέραντο κι ατέλειωτο κάμπο που κοβόταν από μια μακριά λοφοσειρά. Τόσο κοντά ο ένας με τον άλλον –σχεδόν απανωτά– ήταν οι λόφοι εκείνοι, ώστε λες και κοιτούσε ο ένας στην κορφή του άλλου. Ενώνονταν έτσι σε οροπέδιο που τραβούσε στη δεξιά πλευρά του δρόμου και χανόταν στο βάθος του ορίζοντα, στο σκούρο γαλανό ουρανό.

Όσο και αν τρέχεις ασταμάτητα, ώρες ολόκληρες, αδύνατο να ξεδιαλύνεις πούθε αρχίζει και πού τελειώνει το οροπέδιο αυτό.

Ο ήλιος, μόλις κοίταξε λίγο πίσω από την πολιτεία, άρχισε αργά-αργά, χωρίς να βιάζεται, τη δουλειά του.

Και, πρώτα εκεί μπροστά, πέρα, στο σημείο όπου ο ουρανός ενώνεται με τη γη, κοντά στους χαμηλούς λόφους και στον ανεμόμυλο, που από απόσταση φαίνεται σαν άνθρωπος που κουνά τα χέρια του, προχωρεί χάμω στο χώμα σχηματίζοντας ζωηρή κίτρινη λουρίδα.

Σε λίγα λεπτά άλλη μία τέτοια λουρίδα γλιστρά κοντύτερα, δεξιά, και φτάνει ως τη λοφοσειρά.

Ο Γεγκόρουσκα ένιωσε στην πλάτη του να τον αγγίζει κάτι ζεστό.

Μία λουρίδα ηλιοφώς, που έφτασε κρυφά πίσω από τ' αμάξι, άπλωσε πάνω του και στ' άλογα, έσμιξε γοργά μ' άλλες τέτοιες λουρίδες. Απότομα τότε ολόκληρη η ατέλειωτη έκταση της στέπας, ξεφεύγοντας από το αυγινό μισοσκόταδο, χαμογέλασε κι αστραφτοκόπησε λουσμένη στη δροσιά.

Η θερισμένη σίκαλη<sup>1</sup>, τα ψιλά αγριόχορτα, το αγριοκάνναβο<sup>2</sup>, καθετί που μισοκάηκε, ξεράθηκε και μισοπέθανε από την ανελέητη ζέστη του καλοκαιριού, μουσκεμένο τούτη τη στιγμή από την πρωινή πάχνη και χαϊδεμένο από τις απαλές ηλιαχτίδες, ετοιμαζόταν να ζωντανέψει πάλι, ν' ανθίσει ξανά.

Στη δημοσιά πετούσαν, τσιρίζοντας χαρούμενα, οι αρκτικοί θαλασσοβάτες. Κάτι σαν πνιγμένο κλάμα ακουγόταν από μακριά: ήταν τα σκoiνοπούλια.

Τρομαγμένο από τ' αμάξι ένα κοπάδι πέρδικες, πέταξε ξαφνικά κατά τους λόφους, αφήνοντας το απαλό γλυκό τους τρρρ. Σύγκαιρα<sup>3</sup> μέσα στ' αγριόχορτα άρχισαν τη μονότονη –κάτι σαν τριξίμο που συνεχίζεται επίμονα– μουσική τους οι ακρίδες, τα τριζόνια, οι γρύλοι.

Δεν άργησε όμως να εξατμιστεί η αυγινή δροσιά. Το αεράκι έπεσε κι η στέπα, νιώθοντας το ξεγέλασμα, πήρε πάλι τη θλιβερή θερινή της όψη. Ξανάσκυψαν στο χώμα τα αγριόχορτα κι η ζωή νεκρώθηκε.

Οι απόμακροι λόφοι, θαμποί πέρα, τσουρουφλισμένοι, έπαιρναν ένα χρώμα λιλά, χάνοντας την καφεπράσινη απόχρωσή τους. Η πεδιάδα, με την πρωινή καταχνιά στο βάθος κι ο ουρανός που έμοιαζε σαν αναποδογυρισμένος πάνω σ' αυτήν –στη στέπα ο ουρανός φαίνεται τρομαχτικά βαθύς και όλο διαφάνεια, γιατί δεν υπάρχουν βουνά και δάση–, τώρα λες και δεν τέλειωναν πουθενά, λες και γέμισαν θλίψη...

Όλα γύρω έγιναν απότομα, θλιβερά και βαριά.

Τρέχει τ' αμάξι, τρέχει ασταμάτητα, κι ο Γεγκόρουσκα κουράστηκε να βλέπει πάντα τα ίδια πράγματα: ουρανό, κάμπο, λόφους – ουρανό, κάμπο, λόφους...

Α. Τσέχοφ, *Διηγήματα*, μτφρ. Γιάννης Κιουχτσόγλου, Δωδώνη, Αθήνα 1977

<sup>1</sup>σίκαλη: είδος σιτηρού που ο καρπός του χρησιμοποιείται στην παρασκευή ψωμού. <sup>2</sup>αγριοκάνναβο: το φυτό της άγριας κάνναβης. <sup>3</sup>σύγκαιρα: ταυτόχρονα

## ΣΕΛΜΑ ΛΑΓΚΕΡΛΕΦ [Σουηδία]

### *Το τραγούδι της ζωής*

Όλα ευδοκιμούσαν<sup>1</sup> σ' αυτή την ευλογημένη γωνιά της γης! Οι έξι σουρβιές<sup>2</sup> ολόγυρα στην αυλή ήταν ψηλές σαν οξιές και είχαν διαστάσεις βαλανιδιάς. Πού αλλού μπορούσες να βρεις τέτοια δέντρα; Ήταν μοναδικά. Είχαν χοντρούς κορμούς που σκέπαζαν οι κίτρινες λειχήνες και τα λουλούδια τους που πρόβαλλαν πάλλευκα στο σκουρόχρωμο φύλλωμα σχημάτιζαν μεγάλες ομπρέλες. Θύμιζαν τον αστροστολισμένο ουρανό. Δεν είναι εύκολο να φανταστείς πώς φύτεωναν τα δέντρα στο Λεβντάλα! Υπήρχε και μια γέρικη ιτιά που δεν μπορούσαν δύο άντρες να αγκαλιάσουν. Ήταν πρασινισμένη από την υγρασία και κούφια. Το αστροπελέκι τής είχε κόψει την κορφή, αλλά δεν έλεγε να πεθάνει. Κάθε άνοιξη, μια πράσινη τούφα φύτεωνε στον κορμό της για ν' αποδείξει πως ήταν ακόμα ζωντανή. Η αγριοκερασιά, κοντά στον ανατολικό πυργίσκο, είχε γίνει ένα μεγάλο όμορφο δέντρο που σκίαζε ολόκληρο το σπίτι. Στην αχυρένια στέγη ήταν σκορπισμένα τα λευκά πέταλα που είχαν μόλις χάσει τα λουλούδια της. Και οι σημύδες<sup>3</sup> που σχημάτιζαν μικρά σύδεντρα<sup>4</sup> στα χωράφια, θα πρέπει να είχαν το δικό τους παράδεισο στο Λεβντάλα. Μεγάλωναν καμαρωτές. Προσπαθούσαν λες να μιμηθούν τα άλλα δέντρα. Τούτη έμοιαζε με φλαμουριά,<sup>5</sup> πλατιά και φουντωτή, εκείνη ήταν σαν λεύκα στητή και άκαμπτη σε σχήμα πυραμίδας. Μια τρίτη είχε κρεμάσει τα κλαριά της σαν κλαίουσα ιτιά. Έκαναν μεγάλη προσπάθεια για να ξεχωρίσουν η μία από την άλλη και ήταν όλες υπέροχες.

Ο Διλιγεκρούνα σηκώθηκε κι έκανε μια βόλτα γύρω από το σπίτι. Μπροστά του απλωνόταν ο κήπος, τόσο απολαυστικά όμορφος, που σταμάτησε για να ρουφήξει τα αρώματα. Οι μηλιές ήταν ανθισμένες. Το ήξερε, γιατί τις είχε δει σε όλα τα περιβόλια που είχε προσπεράσει, αλλά πουθενά δεν άνθιζαν όπως άνθιζαν εδώ, στο κτήμα του –εδώ όπου τις είχαν κοιτάξει τόσες φορές τα παιδικά μάτια του. Προχώρησε στις δεντροστοιχίες, περπατώντας προσεχτικά με σμιγμένα τα χέρια. Το χώμα ήταν λευκό. Τα δέντρα λευκά ή αχνορόδινα. Πρώτη φορά έβλεπε τόση ομορφιά. Γνώριζε κάθε δέντρο όπως γνωρίζεις τους αδελφούς και τις αδελφές σου ή κάποιον που σε συντροφεύει στα ταξίδια σου. Οι μηλιές του Αστρακάν ήταν κατάλευκες, όπως και τα δέντρα με τα χειμερινά φρούτα, αλλά τα λουλούδια ήταν ρόδινα στις καλοκαιρινές μηλιές και σχεδόν κόκκινα στις άλλες με τα μικρά γλυκά μήλα. Κανένα όμως δεν μπορούσε να συγκριθεί με τη γέρικη αγριομηλιά που οι μικροί καρποί της δεν τρώγονται. Πρόσφερε όμως κι αυτή σπάταλα τα λουλούδια της που έμοιαζαν με φρέσκο χιόνι στις πρώτες ανταύγειες της μέρας.

Η πρωινή ώρα πρόσδινε περίσσια ομορφιά στη φύση. Η δροσιά είχε πλύνει τη σκόνη κι έκανε τα φύλλα πιο γυαλιστερά. Τις κορφές των δασωμένων λόφων, που στα ριζά τους κούρνιαζαν τα σπίτια, έλουσαν οι πρώτες ακτίνες του ήλιου. Έλεγες πως είχαν πιάσει φωτιά οι ελατοκορφές. Πάνω από τα χωράφια με το τριφύλλι και τα άλλα με τη σίκαλη, το κριθάρι και τη βρόμη,<sup>6</sup> πλανιόταν μια απαλή πάχνη, αληθινό πέπλο ομορφιάς, κι οι σκιές πρόβαλλαν έντονες όπως στο φεγγαρόφωτο.

Σέλμα Λάγκερλεφ, *Το τραγούδι της ζωής*,  
 μτφρ. Τασώ Καββαδία, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1988

<sup>1</sup>ευδοκιμούσαν: είχαν βρει ευνοϊκές συνθήκες για να αναπτυχθούν <sup>2</sup>σουρβιές: φυλλοβόλα δέντρα μετρίου ύψους <sup>3</sup>σημύδες: ψηλά φυλλοβόλα δέντρα <sup>4</sup>σύδεντρα: συστάδες δέντρων, αλσύλλια, δασάκια <sup>5</sup>φλαμουριά: φυλλοβόλο δέντρο με αρωματικά άνθη <sup>6</sup>βρόμη: είδος δημητριακού



## ΑΡΧΗΓΟΣ ΣΗΑΤΛ

### *Η νύχτα των Ινδιάνων Ένας λόγος του 1855*

Πρόκειται για απόσπασμα από έναν ονομαστό λόγο που απηύθυνε ο Sealth (κοινώς Seattle – Σηάτλ, 1788-1866), αρχηγός μιας ινδιάνικης φυλής, το 1855 στον κυβερνήτη Ισαάκ Στήβενς ως εκπρόσωπο των λευκών, οι οποίοι ζητούσαν από τους Ινδιάνους να τους «πουλήσουν» τη γη τους με αντάλλαγμα την εγκατάστασή τους σε καταυλισμούς. Το προφητικό και επίκαιρο αυτό κείμενο συνιστά, όπως παρατηρεί η μεταφράστριά του στα ελληνικά Αλόη Σιδέρη, «μια απάντηση υποδειγματική για την απλότητα, την αξιοπρέπεια και την ορθοφροσύνη της». Σε αυτό θίγεται το ζήτημα της θέσης του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον και τονίζεται η αλληλεξάρτηση κάθε πλάσματος και κάθε πράγματος μέσα σε έναν Κόσμο που πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κάτι ιερό· με άλλα λόγια, εξυμνείται το μυστήριο της ζωής και προβάλλεται η πίστη ότι τίποτα και κανένας δεν χάνεται (δεν «πεθαίνει») μέσα στον κύκλο της αέναης ανακύκλωσης.

[...] Για μας, οι στάχτες των προγόνων μας είναι ιερές και οι τόποι όπου αναπαύονται είναι αγιασμένη γη. Εσείς περιπλανιέστε μακριά από τους τάφους των δικών σας, προφανώς χωρίς λύπη. Η θρησκεία σας έχει γραφτεί σε πέτρινες πλάκες από το σιδερένιο χέρι του Θεού σας για να μην τολμήσετε ποτέ να την ξεχάσετε. Ο ερυθρόδερμος άνθρωπος δεν μπόρεσε ποτέ ούτε να την καταλάβει ούτε να τη θυμηθεί. Η δική μας θρησκεία είναι γραμμένη στις καρδιές του λαού μας και αποτελείται από τις παραδόσεις των προγόνων μας – τα όνειρα που έχει στείλει το Μεγάλο Πνεύμα στους παλαιούς τις επίσημες ώρες της νύχτας, τις οπτασίες των Σοφών μας.

Οι νεκροί σας παύουν να αγαπούν εσάς και τη γη που τους είδε να γεννιούνται από τη στιγμή που περνούν τις πύλες του τάφου και φεύγουν για να πλανηθούν πέρα από τα άστρα. Σύντομα σβήνουν από τη μνήμη σας και δεν ξαναγυρίζουν πια. Οι δικοί μας δεν ξεχνούν ποτέ τον θαυμαστό κόσμο που τους έδωσε τη ζωή. Εξακολουθούν ν' αγαπούν τις πράσινες αυτές κοιλάδες, αυτά τα μεγαλόπρεπα βουνά, αυτά τα βαθιά φαράγγια, αυτές τις λίμνες και τις ακτές με τις δασωμένες όχθες· φλέγονται πάντα από τρυφερή πονετική αγάπη για τους ζωντανούς που ζουν στη μοναξιά και επιστρέφουν συχνά από τη χώρα των Μακάριων Κυνηγιών για να τους επισκεφθούν, να τους καθοδηγήσουν, να τους παρηγορήσουν και να τους ενθαρρύνουν. [...]

Θα εξετάσουμε την πρότασή σας και, όταν λάβουμε την απόφασή μας, θα σας την ανακοινώσουμε. Αλλά για να τη δεχτούμε, θέτω εγώ ο ίδιος, ήδη από τώρα, τον εξής όρο: να μη μας απαγορευτεί να επισκεπτόμαστε, οποιαδήποτε στιγμή και χωρίς να μας κακοποιούν, τους τάφους των προγόνων μας, των φίλων, των παιδιών μας. Κάθε κομματάκι αυτής της γης είναι ιερό στο πνεύμα του λαού μου. Κάθε βουνοπλαγιά, κάθε κοιλάδα, κάθε πεδιάδα, κάθε άλσος\* είναι αγιασμένο από ένα γεγονός, καλό ή κακό, που έχει συντελεστεί πριν από πολλά χρόνια. Ακόμα και τα βράχια που μοιάζουν άφωνα και νεκρά, ιδρώνουν κατά μήκος της σιωπηλής όχθης και ριγούν στην ανάμνηση σημαντικών συμβάντων δεμένων με τη ζωή των δικών μου· η γη δέχεται πιο ερωτικά τα δικά μας από τα δικά σας βήματα γιατί είναι πλούσια από τη σκόνη των προγόνων μας και τα γυμνά μας πόδια το νιώθουν αυτό το άγγιγμα της αγάπης. Όλοι αυτοί που έφυγαν, τα παλικάρια μας, οι στοργικές μητέρες μας, οι ευ-

---

\*άλσος: μικρό δάσος

τυχισμένες κόρες με τη χαρούμενη καρδιά, ακόμα και τα μικρά παιδιά που έζησαν εδώ και γνώρισαν μόνο για λίγο τη χαρά, εξακολουθούν ν' αγαπούν αυτές τις εκτάσεις που σήμερα είναι σκυθρωπές και έρημες· κάθε μέρα, την ώρα που πέφτει σ' αυτές το σκοτάδι, πυκνά πυκνά επιστρέφουν τα πνεύματά τους. Όταν ο τελευταίος ερυθρόδερμος θα έχει εξαφανιστεί από την επιφάνεια αυτής της Γης και η ανάμνηση των δικών μου θα έχει γίνει μύθος ανάμεσα στους λευκούς ανθρώπους, αυτές οι όχθες θα μυρμηγκιάζουν από τους αόρατους νεκρούς της φυλής μου και, όταν τα παιδιά των παιδιών σας θα νομίζουν πως είναι μόνα μέσα στους κάμπους, μέσα στα μαγαζιά, μέσα στα εργαστήρια, στους δρόμους ή στη σιωπή αδιαπέραστων δασών, δεν θα είναι όπως νομίζουν. Σ' όλη τη Γη δεν θα υπάρχει μέρος όπου να μπορούν να βρουν τη μοναξιά. Τη νύχτα, όταν στα χωριά μας και στις πόλεις μας θ' απλώνεται σιωπή και σεις θα τις νομίζετε έρημες, οι δρόμοι θα είναι γεμάτοι από πλήθη νεκρών που θα επιστρέφουν στα ωραία μέρη που κατείχαν άλλοτε και ακόμα συνεχίζουν ν' αγαπούν. Ο λευκός άνθρωπος ποτέ δεν θα είναι μόνος.

Ας είναι δίκαιος ο λευκός άνθρωπος και ας μεταχειριστεί τον λαό μου με προσοχή γιατί οι νεκροί δεν έχουν απογυμνωθεί από την εξουσία τους. Οι νεκροί είπα; Δεν υπάρχει θάνατος. Μόνο αλλάζει ο κόσμος.

Αρχηγός Σηάτλ, *Η νύχτα των Ινδιάνων*. Ένας λόγος του 1855,  
μτφρ. Αλόη Σιδέρη, Άγρα, Αθήνα, 2009





## ΤΖΑΚ ΛΟΝΤΟΝ

## Ο Ασπροδόντης

## Κεφάλαιο 1: Οι δημιουργοί της φωτιάς

Ο Ασπροδόντης (1906), κλασικό στο είδος του μυθιστόρημα του αμερικανού Τζακ Λόντον (Jack London, 1876-1916), περιγράφει τους δεσμούς αφοσίωσης και αγάπης που μπορούν να αναπτυχθούν ανάμεσα σε ένα άγριο ζώο και στον άνθρωπο. Ένα λυκόσκυλο γεννιέται στην άγρια και αφιλόξενη φύση του Αρκτικού Βορρά. Από κουτάβι ακόμα, θα μεγαλώσει σε μια φυλή Ινδιάνων που του φαίνονται παντοδύναμοι. Το μυθιστόρημα περιγράφει τις περιπέτειες του ζώου και τις αλλαγές που του συμβαίνουν, όταν με τη θέλησή του τελικά θα εγκαταλείψει την άγρια φύση για να μείνει κοντά στους ανθρώπους. Η στοργή του αγαπημένου του αφεντικού θα καταφέρει να το εξημερώσει, δημιουργώντας έναν άρρηκτο δεσμό μεταξύ τους. Στο απόσπασμα παρακολουθούμε την πρώτη επαφή του μικρού κουταβιού με τον άνθρωπο.

Το συναπάντημα ήταν ξαφνικό. Έφταιγε το λυκάκι. Δεν πρόσεξε. Άφησε τη σπηλιά κι έτρεξε στο ποταμάκι για να πει. Μπορεί να μην πρόσεξε επειδή ήταν ακόμα βαρύτερο από τον ύπνο. (Όλη νύχτα έψαχνε για κρέας και μόλις είχε ξυπνήσει). Και μπορεί η απροσεξία του να οφειλόταν στην εξοικειώσή του με το νερόλακκο. Πήγαινε συχνά εκεί και δεν είχε συμβεί τίποτα.

Προσπέρασε το κεραυνοχτυπημένο δέντρο, διέσχισε τον ανοιχτό χώρο και προχώρησε χοροπηδώντας μέσα στα δέντρα. Την ίδια στιγμή και είδε και μύρισε. Μπροστά του, αμίλητα και καθισμένα στα πίσω τους πόδια ήταν πέντε ζωντανά πράγματα, που όμοιά τους δεν είχε ξαναδεί ποτέ. Ήταν η πρώτη του ματιά στο ανθρώπινο είδος. Όμως στη θέα του, οι πέντε άνθρωποι δεν πήδηξαν όρθιοι, ούτε έδειξαν τα δόντια ούτε γρύλισαν. Ούτε που κουνήθηκαν. Εξακολούθησαν να κάθονται, σιωπηλοί και απειλητικοί.

Ούτε το λυκάκι κινήθηκε. Κάθε ένστικτο της φύσης του θα το είχε σπρώξει να τρέξει μακριά αν, τελείως ξαφνικά και για πρώτη φορά, δεν είχε ξυπνήσει μέσα του ένα άλλο, αντίθετο ένστικτο. Το πλημμύρισε δέος. Έμεινε ακίνητο επειδή το κατέκλυσε μια έντονη αίσθηση της δικής του αδυναμίας και μικρότητας. Αυτό ήταν κυριαρχία και δύναμη, κάτι πολύ πέρα και πολύ πιο πάνω απ' αυτό.

Το λυκάκι δεν είχε δει ποτέ άνθρωπο, αλλά κατείχε το ένστικτο το σχετικό με τον άνθρωπο. Με μυστήριους τρόπους αναγνώρισε στον άνθρωπο το ζώο που είχε πολεμήσει για ν' αποκτήσει κυριαρχία πάνω στα υπόλοιπα ζώα της Άγριας Φύσης. Όχι μόνο μέσα από τα δικά του μάτια αλλά και μέσα από τα μάτια όλων των προγόνων του έβλεπε τώρα τον άνθρωπο – με μάτια που είχαν κυκλώσει στο σκοτάδι αμέτρητες χειμωνιάτικες φωτιές, που είχαν κοιτάξει από απόσταση ασφαλείας και μέσα από σύδεντρα το αλλόκοτο δίποδο ζωντανό που διαφέντευε\* τα ζωντανά πράγματα. Το λυκάκι έπεσε θύμα της μαγείας της ίδιας του της κληρονομιάς, του φόβου και του σεβασμού που γεννιούνται μέσα από τους αγώνες και την πείρα που συσσωρεύουν οι γενιές. Η κληρονομιά έπεφτε πολύ βαριά για ένα λύκο που δεν ήταν παρά κουτάβι. Αν ήταν μεγάλο, θα είχε φύγει μακριά. Τώρα όμως κούρνιασε, παραλυμένο από το φόβο, έτοιμο σχεδόν να εκδηλώσει το είδος της υποταγής που από την πρώτη στιγμή πρόσφερε ο λύκος, όταν ήρθε να καθίσει κοντά σε ανθρώπινη φωτιά και να ζεσταθεί.

Ένας από τους Ινδιάνους σηκώθηκε, το πλησίασε κι έσκυψε από πάνω του. Το λυκάκι

\*διαφέντευε (διαφεντεύω): όριζε, είχε υπό την εξουσία του

κούρνιασε πιο χαμηλά στο έδαφος. Ήταν το άγνωστο, επιτέλους με τη μορφή αντικειμένου, με σάρκα και οστά, που έσκυβε από πάνω του για να το αρπάξει. Του σηκώθηκε η τρίχα, δίχως να το θέλει. Τα χείλη του τραβήχτηκαν πίσω και τα δοντάκια γυμνώθηκαν. Το χέρι, υψωμένο σαν καταδίκη από πάνω του, δίστασε και ο άντρας είπε γελώντας: «Για δεσ! Οι ασπροδόντηδες!»

Οι άλλοι Ινδιάνοι ξέσπασαν σε γέλια και προέτρεψαν τον άνθρωπο να πιάσει το κουτάβι. Καθώς το χέρι κατέβαινε όλο και πιο χαμηλά, ξέσπασε μάχη ενστίκτων μέσα στο λυκάκι. Ένωσε δυο έντονες παρορμήσεις – να παλέψει και να φύγει. Το αποτέλεσμα ήταν ο συμβιβασμός. Έκανε και τα δυο. Υποχώρησε, ώσπου σχεδόν να το αγγίξει το χέρι. Ύστερα πάλεψε, κάρφωσε απότομα και βαθιά τα δόντια του στο χέρι. Την άλλη στιγμή έτρωγε μια καρπαζιά που έστελνε το κεφάλι του στο πλάι. Τότε στέρεψε μέσα του κάθε διάθεση για μάχη. Επικράτησαν η μικρή ηλικία και το ένστικτο της παράδοσης. Κάθισε στα πίσω του πόδια και έσκουξε. Όμως ο άντρας που τον χτύπησε είχε θυμώσει. Το λυκάκι εισέπραξε κι άλλη καρπαζιά, από την άλλη μεριά του κεφαλιού. Τότε ανασηκώθηκε λιγάκι κι έσκουξε πιο δυνατά παρά ποτέ.

Οι τέσσερις Ινδιάνοι γέλασαν πιο δυνατά, γέλασε ακόμα κι ο άνθρωπος που το είχε χτυπήσει. Κύκλωσαν το λυκάκι και το περιέλασαν, ενώ αυτό κλαψούριζε όλο τον τρόπο και τον πόνο του. Μετά από λίγο, το λυκάκι κάτι άκουσε. Το άκουσαν και οι Ινδιάνοι. Αλλά το λυκάκι κατάλαβε τι ήταν και, με ένα τελευταίο, μακρόσυρτο κλαψούρισμα που ήταν περισσότερο θρίαμβος παρά θλίψη, έπαψε το σαματά και περίμενε τον ερχομό της μητέρας του, αυτής της σκληρής και αδάμαστης μητέρας που πάλευε και σκότωνε όλα τα πράγματα και δεν φοβόταν ποτέ. Η λύκαινα έτρεχε γρυλίζοντας. Είχε ακούσει την κραυγή του μικρού της και ορμούσε να το σώσει.

Πήδηξε ανάμεσα στους ανθρώπους. Η αγωνία και το αγωνιστικό φρόνημα της μητρότητας δεν την έκανε καθόλου ευχάριστο θέαμα. Στα μάτια του μικρού της όμως το θέαμα της προστατευτικής εκείνης οργής ήταν απόλαυση. Έβγαλε μια κραυγή χαράς και πήδηξε προς το μέρος της, ενώ τα ανθρώπινα ζώα πισωπάτησαν γοργά κάμποσα βήματα. Η λύκαινα στάθηκε πάνω από το λυκάκι, ατενίζοντας τους ανθρώπους, με το τρίχωμα ορθωμένο, ενώ από το λαιμό της βγήκε ένα απειλητικό γρύλισμα. Το μουσούδι της είχε παραμορφωθεί, φαινόταν μοχθηρό και απειλητικό, ακόμα κι η μύτη της είχε ζαρώσει μέχρι τα μάτια, τόσο απαίσιο ήταν το γρύλισμά της.

Τότε ήταν που ένας από τους ανθρώπους έβγαλε μια κραυγή. «Κίτσε!» ήταν το μόνο που πρόφερε. Ήταν επιφώνημα έκπληξης. Το λυκάκι ένωσε τη μητέρα του να μαραίνεται στο άκουσμά της.

«Κίτσε!» ξαναφώναξε ο άντρας, τούτη τη φορά κοφτά και αυταρχικά.

Και τότε το λυκάκι είδε τη μητέρα του, τη λύκαινα, την άφοβη, να χαμηλώνει ώσπου άγγιξε η κοιλιά της το έδαφος. Την άκουσε να κλαψουρίζει, την είδε να κουνάει την ουρά, να δείχνει σημάδια ειρήνευσης. Το λυκάκι δεν κατάλαβε. Κατατρόμαξε. Τον πλημμύρισε πάλι το δέος για τον άνθρωπο. Σωστό αποδείχτηκε το ένστικτό του. Και η μητέρα του το επαλήθευσε. Και αυτή είχε δηλώσει υποταγή στα ανθρώπινα ζώα.

Τζακ Λόντον, *Ο Ασπροδόντης*, μτφρ. Πόλυ Μοσχοπούλου, Αναστασιάδης, Αθήνα 1997





## ΖΕΡΑΡ ΝΤΕ ΝΕΡΒΑΛ

### Ιστορία μιας φώκιας

*Ο γάλλος ρομαντικός ποιητής και πεζογράφος Ζεράρ ντε Νερβάλ (Gérard de Nerval, 1808-1855) εργάστηκε ως δημοσιογράφος και ταξίδεψε σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και της Ανατολής. Επηρεάστηκε από την παράδοση, τους μύθους και τις δοξασίες των λαών με τους οποίους ήρθε σε επαφή και αξιοποίησε τα διδάγματά τους στο δικό του έργο. Στη σύντομη λαϊκότερο αφήγηση που ακολουθεί όχι μόνον υποδεικνύεται το στενό δέσιμο μεταξύ ανθρώπων και ζώων, αλλά και δίνεται ένα μήνυμα αισιοδοξίας που προκύπτει από την αλληλεγγύη και την αλληλοϋποστήριξη των αδυνάτων σε δύσκολους καιρούς.*

Πάντοτε συμπαθούσα τις φώκιες, ιδίως από τότε που άκουσα στην Ολλανδία την ιστορία που θα σας διηγηθώ. Είναι πραγματική, αν πιστέψει κανείς τους Ολλανδούς. Αυτά τα ζώα είναι τα σκυλιά των ψαράδων. Έχουν κεφάλι μολοσσού,<sup>1</sup> μάτι βοϊδίσιο και μουστάκια γάτας. Την περίοδο του ψαρέματος ακολουθούν τις βάρκες και κυνηγάνε το ψάρι όταν ο ψαράς αστοχεί ή το αφήνει να του ξεφύγει. Το χειμώνα είναι πολύ κρουουλιάρες και σε κάθε ιγκλού<sup>2</sup> ψαρά, βλέπεις να τριγυρνάει και μία, που συνήθως πιάνει την καλύτερη θέση μπροστά στη φωτιά, περιμένοντας το μερίδιό της απ' ό,τι βράζει στη χύτρα.

Ένας ψαράς και η γυναίκα του, περνούσαν μεγάλες φτώχειες –η χρονιά ήταν πολύ κακή– και όταν δεν υπήρχε πια λέπι, ο ψαράς λέει στη γυναίκα του: «Αυτό το βρωμόψαρο τρώει την μπουκιά απ' το στόμα των παιδιών μας. Μού 'ρχεται να το πάρω και να το πετάξω στη θάλασσα· ας πα να βρει τους όμοιούς του· αυτοί ξέρουν κάτι τρύπες και ξεχειμωνιάζουν, χωμένοι κάτω από φύκια κι όλο και ξετρυπώνουν κανένα ψάρι για φαί».

Η γυναίκα του ψαρά έπεσε γονατιστή μπροστά στον άντρα της και τον παρακαλούσε να λυπηθεί τη φώκια. Η σκέψη όμως των παιδιών της πού 'χαν ξελιγωθεί από την πείνα κατέυνασε<sup>3</sup> γρήγορα αυτήν την κρίση μεγαλοψυχίας. Τα χαράματα, ο ψαράς έβαλε τη φώκια μέσα στη βάρκα του κι αφού ξανοίχτηκε μερικές λεύγες,<sup>4</sup> την ξεμπάρκαρε σ' ένα ξερονήσι. Η φώκια άρχισε να παίζει χαζοχαρούμενα με τις άλλες φώκιες και ούτε που πήρε είδηση πως η βάρκα έφευγε.

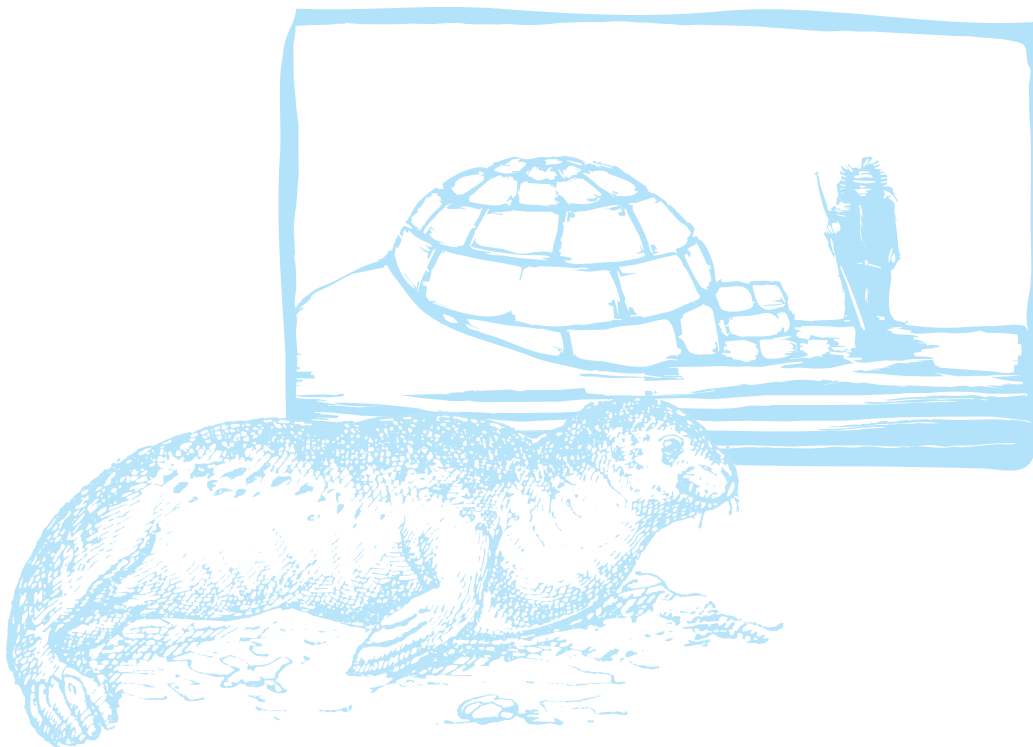
Ο ψαράς γύρισε στην καλύβα του με την καρδιά ραγισμένη απ' το χαμό του συντρόφου του. Μόλις μπήκε μέσα, βρήκε τη φώκια να στρογγυλοκάθεται μπροστά στη φωτιά και να στεγνώνει τη γούνα της. Άντεξαν την πείνα για λίγες μέρες ακόμα. Μετά, ο ψαράς, αλαλιασμένος<sup>5</sup> απ' τις φωνές των παιδιών του που ζητούσαν φαί, αποφάσισε να δράσει πιο δυναμικά. Αυτή τη φορά, ξανοίχτηκε πολύ βαθιά στη θάλασσα και πέταξε τη φώκια στο νερό, μακριά απ' τις ακτές. Η φώκια προσπαθούσε απεγνωσμένα να γαντζωθεί από την κουπαστή, με τα περύγιά της που μοιάζουν με χέρια. Ο ψαράς, εκνευρισμένος, της κοπανάει μια με το κουπί, με αποτέλεσμα να της σπάσει το ένα περύγιο. Η φώκια έμπηξε κάτι τσιριχτά σαν άνθρωπος και χάθηκε μες στο νερό, που βάφτηκε κόκκινο απ' το αίμα της.

Ο ψαράς γύρισε σπίτι του ψυχικό ράκος<sup>6</sup>. Αυτή τη φορά η φώκια δεν τον περιμένε κάτω απ' την καμινάδα. Την ίδια νύχτα, όμως, ακούστηκαν φωνές έξω στο δρόμο. Ο ψαράς νόμιζε ότι κάποιον σκοτώνουν και βγήκε να βοηθήσει το θύμα. Μπροστά στην πόρτα βρήκε τη φώκια πού 'χε συρθεί μέχρι το σπίτι και φώναζε γοερά,<sup>7</sup> υψώνοντας στον ουρανό το ματω-

<sup>1</sup>μολοσσός: είδος μεγαλόσωμου σκύλου· <sup>2</sup>ιγκλού: καλύβα σε ημισφαιρικό σχήμα, συνήθως από πάγο, κατοικία όσων ζουν σε πολικά κλίματα στον Βορρά· <sup>3</sup>κατέυνασε (κατευνάζω): καταλάγισα, ηρέμησε· <sup>4</sup>λεύγα: μονάδα μέτρησης μήκους· <sup>5</sup>αλαλιασμένος: συγχυσμένος· <sup>6</sup>ράκος: κουρέλι· <sup>7</sup>γοερά: θρηνητικά

μένο της περύγιο. Τη μάξεψαν, την περιποιήθηκαν κι ούτε που ξανασκέφτηκαν ποτέ να τη διώξουν απ' το σπίτι: άλλωστε, από κείνη τη στιγμή, η ψαριά ήταν κάθε φορά και καλύτερη.

μτφρ. Σουλβάνα Ζερβακάκη, περ. *Το Δέντρο*, τχ. 35, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1987





## ΝΙΚΟΣ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ

### Στο άλογό μου

*Ο Νίκος Καββαδίας (1910-1975) είναι ίσως ο πιο γνωστός Έλληνας ποιητής της θάλασσας και των εξωτικών ταξιδιών. Αυτοβιογραφικό είναι και το συγκεκριμένο αφήγημα, που δεν έχει όμως σχέση με το επάγγελμά του (ασυρματιστής σε πλοία), αλλά με όσα έζησε κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου (1940-41), στον οποίο πήρε μέρος. Το συγκινητικό αυτό «επιστολικό» κείμενο είναι αφιερωμένο –όπως δείχνει και ο τίτλος του– στο άλογο που χρησιμοποιούσε για να μεταφέρει από το μέτωπο τους τραυματίες.*

Το να γράφει κανείς σ' έναν άνθρωπο, είναι ίσως εύκολο στους πολλούς. Το να γράφει σ' ένα ζώο, είναι αφάνταστα δύσκολο. Για τούτο φοβάμαι. Δε θα τα καταφέρω.

Τα χέρια μου έχουνε σκληρύνει από τα λουριά σου, κι η ψυχή μου από άλλη αιτία. Όμως πρέπει. Αισθάνομαι την ανάγκη. Γι' αυτό θα σου γράψω.

Στην αρχή δεν με ήθελες. Καταλάβαινες σε μένα τον άπραγο με το αδύνατο χέρι. Είχες δίκιο. Ίσως για πρώτη φορά έβλεπα άλογο από τόσο κοντά. Τ' άλογα που είχα δει στη ζωή μου ήτανε στα τσίρκα, που τα δουλεύανε κοζάκοι,<sup>1</sup> και στις κούρσες, που τα παίζαν οι άνθρωποι. Αυτό με είχε πειράξει. Δεν είστε προορισμένα για τόσο χαμηλές πράξεις. Ας είναι... Αυτό είναι μιαν άλλη ιστορία, καθώς λέει ο Κίπλινγκ,<sup>2</sup> αυτός που τόσο σας είχε αγαπήσει και ιστορήσει.

Το ξέρω πόσο σε κούρασα. Στραβά φορτωμένο ακολούθησες υποταχτικά στις πορείες της νύχτας. Γρήγορα γίναμε φίλοι. Με συνήθισες. Έπαψα πια να σε χάνω μέσα στ' άλλα ζώα της Μονάδας μας. Έπαψα να μη σε γνωρίζω.

Αν αρχίσω τα «θυμάσαι» δε θα τελειώσω ποτέ. Λατρεύω τη συντομία! Θα σου θυμίσω μονάχα τρεις νύχτες μας. (Απορώ με τον εαυτό μου απόψε. Τόσο στοργικά δε μίλησα ποτέ σε κανένα.)

Θυμάσαι τη νύχτα με τη βροχή; Ανελέητα κι οι δυο μουσκεμένοι, προχωρούσαμε μέσα στη νύχτα. Μόνοι. Σε οδηγούσα ή με οδηγούσες; Κάρφωνα τα νυσταγμένα μου μάτια στο νυχτερινό παραπέτασμα, όπως δεν τα κάρφωσα τότε που αναζητούσα φανάρια στη Βόρειο Θάλασσα. Η όσφρησή σου μας έσωσε. Ένας στάβλος μάς έγινε άσυλο. Παραμερίσαμε το σανό κι ανάψαμε μεγάλη φωτιά. Λέω, ανάψαμε. Εσύ μού 'δινες θάρρος. Ξαπλωμένος σ' άκουα να μασάς. Κατόπι σου μίλησα. Ποτέ δε συμφώνησα με τους ανθρώπους όπως τότε με σένα. Κοιμηθήκαμε συζητώντας. Εγώ ξαπλωμένος στο χόρτο. Εσύ όρθιο. Πόσοι άνθρωποι δεν κοιμούνται όρθιοι περπατώντας δίχως νά 'χουν τη δική σου νόηση; Ας είναι...

Η δεύτερη νύχτα: Τότε που μπήκαμε μ' άλλους πολλούς μες στη μάχη. Μπορούσε κοντά από κει να κουβαλήσουμε τραυματίες. Ακούσαμε μαζί το θόρυβο του πολέμου και τον συνηθίσαμε. Πήραμε το παλικάρι με το πληγωμένο πόδι και φύγαμε. Ποτέ μου δε σε είδα πιο προσεχτικό και τόσο αλαφροπάτητο. Είχες ξεχάσει κείνο το νευρικό σου συνήθειο να πηδάς σηκώνοντας το σαμάρι. Τά 'χες όλα νιώσει ίσως πριν από μένα.

Και τώρα, η νύχτα στο βουνό με τη λάσπη: βαρφοφορτωμένοι, κατάκοποι προχωρούσαμε. Είν' αφάνταστη η λύπη κι η κακομοιριά που δοκιμάζεις σαν αισθάνεσαι νά 'σαι και να βλέπεις ανθρώπους και ζώα και τα πάντα μες στη λάσπη.

<sup>1</sup>κοζάκοι: νομαδική φυλή που ζούσε στα νότια της Ρωσίας, διάσημη για τη γενναιότητά της · <sup>2</sup>Κίπλινγκ (Joseph Rudyard Kipling, 1865-1936): Άγγλος συγγραφέας

Άλογα και μουλάρια πεσμένα μας κόψανε το δρόμο. Εμείς προχωρούσαμε. Άξαφνα έπεσες. Πέσαμε θέλω να πω. Με τα δυο σου πόδια σπασμένα, με το κεφάλι χωμένο στις λάσπες. Θυμάσαι πόσο προσπάθησα. Δεν το κατόρθωσα. Πρέπει να νιώσεις καλά πως δε φταίω. Ποτέ δεν προσπάθησα τόσο. Έμεινα δίπλα σου ολόκληρη νύχτα. Πιο πέρα από μας ένας Ιταλός σκοτωμένος. Πάνω μας η Μεγάλη Άρκτος, το Βόρειο Στέμμα, ο Αστερισμός του Ωρίωνα ψιχάλιζαν φως.

Δεν είδα ποτέ πώς πεθαίνουν οι άνθρωποι. Γύρισα πάντα τα μάτια μου από το θάνατο. Μα φαντάζομαι...

Παύω. Φοβάμαι μήπως πω λόγο μεγάλο.

Φυλάω ακόμα το ξυστρι<sup>3</sup> και τη βούρτσα σου. Κι όταν κάποτε κι αυτά θα τα παραδώσω, θα σε φυλάξω στη μνήμη μου.

Οι κάλοι των χεριών μου από τα λουριά σου μου είναι τόσο αγαπητοί, όσο εκείνοι που κάποτε απόχτησα στις θαλασσινές μου πορείες. Θα σου ξαναγράψω!...

*Κούδεσι, Μάρτης 1941*

Νίκος Καββαδίας, *Του πολέμου – Στο άλογό μου*, Άγρα, Αθήνα 1992



Αλέξανδρος Αλεξανδράκης, *Άλογο στο αλβανικό μέτωπο*

<sup>3</sup>Ξυστρι: εργαλείο με μεταλλικά δόντια για το ξύσιμο και τον καθαρισμό του δέρματος των υποζυγίων



## ΒΛΑΝΤΙΜΙΡ ΜΑΓΙΑΚΟΦΣΚΙ

Ο Βλαντιμίρ Μαγιακόφσκι (Vladimir Mayakovsky, 1893-1930) ανήκει στους σπουδαιότερους εκπροσώπους της ρωσικής «πρωτοπορίας». Ύμνησε την Οκτωβριανή Επανάσταση (1917) και οραματίστηκε, παράλληλα με μια νέα κοινωνία, μια τέχνη ανατρεπτική και απελευθερωτική. Οι τολμηρές εικόνες του και η καλλιτεχνική του αξία τον κατατάσσουν ανάμεσα στους κορυφαίους ποιητές του Μοντερνισμού, παρά τη σύντομη διάρκεια του βίου του. Το ποίημα που ακολουθεί, χαρακτηριστικό για την ορμητικότητα και τη «μοντέρνα» ευαισθησία του ποιητή, γνώρισε αρκετές μεταφράσεις στην ελληνική γλώσσα. Εδώ παρατίθενται σε αντιπαράβολή δύο απ' αυτές.

### Καλή συμπεριφορά στα άλογα

Χτυπούσαν τα πέταλα  
τραγουδιστά  
– γκριπ  
γκραπ  
γκροπ  
γκρουπ.

Από τον άνεμο φαγωμένος  
και το χιόνι παπουτσωμένος  
γλιστρούσε ο δρόμος.  
Τ' άλογο στα πισινά  
τσακίστηκε  
και μεμιάς  
όσοι περιέργοι  
ήρθαν ν' ανεμίσουν τα πλατιά τους  
παντελόνια στην Κουζνέτσκι  
συναθροίστηκαν  
και χαχανιστό το γέλιο αντήχησε:  
– Γκρεμίστηκε ένα άλογο!  
– Ένα άλογο γκρεμίστηκε!

Όλη γελούσε η Κουζνέτσκι.  
Κι εγώ, μόνος απ' όλους  
με του πλήθους τη φωνή δεν έσμιξα.  
Τους παραμέρισα  
και βλέπω  
τα μάτια του αλόγου...

Ο δρόμος αναποδογυρίστηκε,  
κυλά με το δικό του τρόπο.

Πλησίασα και βλέπω –  
στάλες χοντρές κυλούν αδιάκοπα  
πάνω στη μούρη του κι η κάθε στάλα τρέχει  
και κρύβεται μέσα στο τρίχωμα...

Και κάποια γενική  
ζωώδης διάθεση

### Να φερόμαστε καλά στ' άλογα

Βαρούσαν  
οι οπλές,  
λες,  
τραγουδούσαν:  
– Γκριμπ.  
Γκραμπ.  
Γκρομπ.  
Γκρουμπ.  
Ρημαγμένος  
απ' του αγέρα  
τις ριπές,  
ντυμένος  
με πάγο,  
ο δρόμος απλωνόταν  
γλιστερός.  
Και τ' άλογο  
γκρεμίστηκε  
στα καπούλια του απάνω.

Μεμιάς –  
ο ένας χάχας  
πίσω απ' τον άλλο –  
τα παντελόνια,  
που κάναν σουλάτσο  
στην οδό Κουζνέτσκι,  
μαζευτήκαν σαν χάνοι.  
Και τα χάχανα ηχήσανε,  
κουδουνίσαν:  
– Έπεσε το άλογο!  
– Το άλογο έπεσε!  
Η Κουζνέτσκι χαχάνιζε  
και μόνο εγώ,  
τη φωνή μου δεν έσμιγα  
σ' αυτό το χαχανητό.  
Πλησιάζω,  
κοιτάζω  
τα μάτια τ' αλογίσια...

ξεχύθηκε από μέσα μου  
και σκόρπισε θροΐζοντας.  
«Άλογο, όχι,  
άλογο, ακούστε,  
μήπως είστε χειρότερό τους; Μην τους  
ακούτε!

Λεβέντικό μου,  
όλοι μας είμαστε λιγάκι άλογα,  
ο καθένας μας με τον τρόπο του είναι  
άλογο.»

Ίσως, γέρικο,  
από λόγια ωραία  
κι από συμβουλές δεν είχε ανάγκη,  
ίσως να του φάνηκε κι η σκέψη μου χυδαία.  
Όμως  
τ' άλογο  
γενναία  
σηκώθηκε  
χλιμίντρισε  
κι έφυγε.  
Ξανθότριχο παιδί  
κούνησε την ουρά.

Ήρθε στο σταύλο  
κι εστάθη με χαρά.  
Και του φαινότανε  
πως ήτανε άλλο,  
πως άξιζε να ζεις  
και να δουλεύεις άξιζε.

Από την ανθολογία *Ρώσοι ποιητές του εικοστού  
αιώνα*, εισαγ.-μτφρ.-σχόλια: Γιώργος Μολέσκης,  
Μεσόγειος, Αθήνα 2004



Εκεί ο δρόμος,  
δεν κύλαγε ίσια,  
κύλαγε ανάποδα...  
Πλησίασα κι είδα –  
σταγόνα-σταγόνα  
κυλούσε στη μούρη του  
και κρυβόταν στο τρίχωμα...

Και μια θλίψη,  
μα βαρυθυμά,  
ζωώδικη θά 'λεγες,  
με του αλόγου κοινή,  
κύμα το κύμα ξεχείλισε  
βαθιά  
από μέσα μου  
και σαν να ψιθύριζε:  
«Άλογο, ηρεμήστε.  
Άλογο, ακούστε –  
μη νομίστε  
χειρότερο από δαύτους  
πως είστε.  
Μωρό μου,  
όλοι είμαστε  
λίγο άλογα,  
όσο αν σου φαίνεται παράλογο,  
με τον τρόπο του ο καθείς από μας  
είν' ένα άλογο».  
Μπορεί  
νά 'τανε γέρικο  
και δε χρειαζόταν νταντά,  
μπορεί  
κι η σκέψη μου ακόμα  
να του φάνηκε πρόστυχη,  
έτσι, μεμάς,  
τανίστη\* μ' ορμή,  
σκώθη στα πόδια του  
και κίνησε,  
ανεμίζοντας την ουρά.  
Μωρό κοκκινόμαλλο,  
έφτασε χαρωπά,  
και ρίχτηκε στο παχνί.  
Κι όλο του φαίνονταν,  
πουλάρι πως ήταν  
και να ζει  
άξιζε  
κι άξιζε  
να μοχτεί.

Β. Μαγιακόφσκι, *Ποίηση*, απόδοση στα ελληνικά:  
Πέτρος Ανταίος, Οδυσσεάς, Αθήνα 2001

\*τανίστη (τανύω): τεντώθηκε, ανακλαδίστηκε



*Η ποίηση της Αμαλίας Τσακνιά (1932-1984) είναι λυρική και στοχαστική. Διαπνέεται συχνά από νοσταλγική διάθεση και εξομολογητικό χαρακτήρα, όπως στο ποίημα αυτό.*

### ΑΜΑΛΙΑ ΤΣΑΚΝΙΑ

#### Νοσταλγία

Θα πρέπει νά 'ταν όμορφα τα χρόνια  
που το χιόνι έπεφτε στην ώρα του  
έλιωνε στην ώρα του  
και τα ρυάκια πότιζαν με τη σειρά τους  
τα φτωχικά μας περιβόλια.  
Τώρα μπερδεύτηκαν οι εποχές  
ο χρόνος θρυμματίστηκε  
το νερό στεγνώνει αμέσως όπου ν' αγγίξει  
τα πηγάδια θεόξερα σκοτεινά  
κάπου μακριά σφυρίζει ένα τρένο  
δεν το βλέπει κανείς μόνο ακούγεται  
τα πλοία σαλπάρουν κρυφά τις νύχτες  
και κανείς δεν ξέρει τι φορτώσανε  
κι εκείνα τ' άγνωστα πουλιά  
που γέμισαν τελευταία τους κήπους μας  
και δε γνωρίζουμε από πού μας έρχονται  
και πώς τα λένε.

Από τη συλλογή *Αφύλαχτη διάβαση* (1978)  
*Η ελληνική ποίηση του 20ού αιώνα. Μια συγχρονική ανθολογία,*  
επιμ.- ανθολόγ. Ευριπίδης Γαργαντούδης, Μεταίχμο, Αθήνα 2008



## ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

### Ίππιος Κολωνός<sup>1</sup>

Τ' αηδόνια και τα λιόδεντρα  
τα σάρωσαν οι πολυκατοικίες  
οι άνθρωποι σκόρπισαν εμπρός στις μηχανές.

Στην κορυφή του λόφου ένα πουλάρι  
κοίταζε αγέρωχα<sup>2</sup> ώρα την Αθήνα  
χλιμίντρισε ξαναχλιμίντρισε  
και τ' άκουσα να λέει «Γιαχού»

στυλώνοντας<sup>3</sup> τ' αυτιά του.

Έπειτα ελεύθερο μ' ολόρθη ουρά  
γλάκησε<sup>4</sup> κατά την κατηφόρα.

Μάης 1970

Από τη συλλογή *Τετράδιο Γυμνασμάτων Β'*, Ίκαρος, Αθήνα 1976



Το αττικό τοπίο και ιδιαίτερα το αστικό περιβάλλον της ελληνικής πρωτεύουσας μετασηματίστηκαν βίαια από τη δεκαετία του 1950 και μετά, ως αποτέλεσμα των δεινών που επέφερε ο Πόλεμος με κύριο επακόλουθο την εσωτερική μετανάστευση ή «αστυφιλία» (μαζική εγκατάσταση πληθυσμών από την επαρχία στην πόλη σε αναζήτηση στέγης και εργασίας). Στο ποίημα του Γιώργου Σεφέρη (1900-1971) αποτυπώνονται οι συνέπειες από τη δραματική διόγκωση της πόλης -με την άναρχη δόμηση και την έντονη βιομηχανική και τεχνολογική ανάπτυξη- στην υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

<sup>1</sup>Ίππιος Κολωνός: Περιοχή στα δυτικά της πόλης των Αθηνών. Στην Αρχαιότητα θεωρούνταν ο πιο αριστοκρατικός δήμος της πόλης και στον κατάφυτο με ελαιόδεντρα λόφο βρισκόνταν τεμένη και βωμοί, ανάμεσά τους και ο ναός του Ιππίου Ποσειδώνα. Στις δεκαετίες του 1960 και 1970 η άναρχη ανοικοδόμηση άφησε ελάχιστους ακάλυπτους χώρους πρασίνου. <sup>2</sup>αγέρωχα: υπερήφανα. <sup>3</sup>στυλώνοντας (στυλώνω): τεντώνοντας, στήνοντας. <sup>4</sup>γλάκησε (λακίζω): έτρεξε, τό 'βαλε στα πόδια

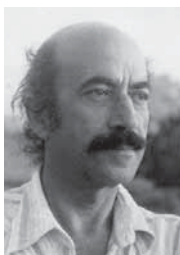
## ΝΙΚΟΣ-ΑΛΕΞΗΣ ΑΣΛΑΝΟΓΛΟΥ

### Αθήνα

Πολιτεία γυμνή, πρωινό με τις άδειες καρέκλες  
δεν είναι δω τόπος να μείνουμε  
εδώ δεν έχει δρόμους δεν έχει μάτια  
μέσα σ' ερειπωμένα παράθυρα  
μα μυρωδιά γκαζιού και κίτρινης λαδομπογιάς

Από τη συλλογή *Δύσκολος θάνατος* (1954)  
*Η ελληνική ποίηση του 20ού αιώνα. Μια συγχρονική ανθολογία*,  
επιμ.- ανθολόγ. Ευριπίδης Γαραντούδης, Μεταίχμο, Αθήνα 2008

Στο ποίημα του Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου (1931-1996) το περιβάλλον της πόλης, του «αστικού κέντρου», παρουσιάζεται-ται τραχύ, άσχημο και ψυχικά «έρημο» για τον άνθρωπο.



Το ποίημα του Πάνου Θασίτη (1923-2008) ανήκει στη συλλογή *Σχιστολιθικά που κυκλοφόρησε το 1983*. Σ' αυτό περιγράφονται «εικόνες τέλους», εφιαλτικές όψεις του τοπίου και των συνθηκών ζωής, που δείχνουν πώς τα οξυμμένα περιβαλλοντικά προβλήματα στη σύγχρονη μεγαλούπολη έχουν συντελέσει πλέον στην ψυχική αλλοτρίωση (αποξένωση) των ανθρώπων.

**\*Il pleut de vois de femmes...** (προμετωπίδα): βρέχει φωνές γυναικών· **Ἰδράκο καπνο-συλλέκτη:** το φουγάρο, η καμινάδα

## ΠΑΝΟΣ Κ. ΘΑΣΙΤΗΣ

### Βρέχει

*Il pleut de vois de femmes...\**

G. APOLLINAIRE

Βρέχει απ' το πρωί.  
Βρέχει στ' αυτοκίνητα, στα πλαστικά υπόστεγα των δρόμων.  
Στο δράκο καπνοσυλλέκτη<sup>1</sup> ψηλά στην ταράτσα  
στο λεπρό δάσος με τις αντένες.  
Βρέχει και δε βλέπεις τη βροχή  
στο γραφείο 405 από βροχή δεν ξέρεις.  
Βρέχει έξω από τις αίθουσες των μυστικών συσκέψεων  
τους κύλινδρους των στεγνοκαθαριστηρίων έξω.  
Βρέχει και δε βρέχεσαι, αδύνατο να βραχείς  
νά 'ρθεις να περπατήσεις κάτω απ' τη βροχή μαζί μου.

Βρέχει στον τελευταίο σταθμό της βενζίνης, στο χαλασμένο  
λάστιχο του φορτηγού  
στο νεκροταφείο της ακτής, στην κρεμασμένη θάλασσα  
στους πεθαμένους ουραμούς των διυλιστηρίων  
στις τρομερές σημαίες των διεθνών εταιρειών.  
Βρέχει στους σκουπιδότοπους.  
Στ' ασθενοφόρο που σε παίρνει.

Βρέχει συνέχεια.  
Μήτε φωνές γυναικών

Μήτε τίποτα.

Από τη συλλογή *Σχιστολιθικά* (1983)·  
*Η ελληνική ποίηση του 20ού αιώνα. Μια σύγχρονη ανθολογία*,  
επιμ.- ανθολόγ. Ευριπίδης Γαργαντούδης, Μεταίχμο, Αθήνα 2008





## ΝΤΙΝΟΣ ΣΙΩΤΗΣ

### Εμπρηστές (I)

Οι φωτιές διαγράφουν<sup>1</sup> την καινούργια εποχή  
ο άνεμος κρύνει πάνω στα καμένα δέντρα  
ράκη θάμνων αιμορραγούν στις μαύρες πέτρες

οι εμπρηστές κάνουν καλά τη δουλειά τους  
ενώ οι πολιτικοί με τα στιβαρά<sup>2</sup> τους χέρια  
υπόσχονται παντού αναδασώσεις χθες ξανά

συνάντησα για πρώτη φορά το ιερογλυφικό<sup>3</sup>  
μου μέλλον ήταν γλωμό και αδύνατο και  
φοβικό και μασούσε τυφλωμένα χόρτα

Αθήνα, 17 Ιουλίου 2007

Από τη συλλογή *Ποιήματα πυρκαγιάς* (2007).  
*Η ελληνική ποίηση του 20ού αιώνα. Μια συγχρονική ανθολογία*,  
επιμ.- ανθολόγ. Ευριπίδης Γαργαντούδης, Μεταίχμο, Αθήνα 2008



Ο ποιητής Ντίνος Σιώτης (γεν. 1944) ασκεί μέσω της ποίησής του κοινωνική κριτική, καταγράφοντας καταστροφικές πρακτικές του παρόντος, οι οποίες προδικάζουν ένα ζοφερό μέλλον. Στο ποίημα τονίζεται το ζήτημα της συλλογικής ευθύνης (ή «συναυτουργίας») στην καταστροφή του φυσικού πλούτου.

<sup>1</sup> διαγράφουν: σκιαγραφούν, απεικονίζουν, αλλά και ακυρώνουν. <sup>2</sup> στιβαρά: δυνατά. <sup>3</sup> ιερογλυφικό: εδώ, ακαταλαβίστικο

## ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

### Επειδή

Επειδή κάψατε τα δάση μου  
Για να κόψετε τα οικόπεδά σας  
Και μιλάτε για Δασούπολη  
Εκεί που δεν υπάρχει ούτε ένα δέντρο

Επειδή ανασκάψατε τους κήπους μου  
Για ν' απλώσετε τα γήπεδά σας  
Και μιλάτε για Ανθούπολη  
Εκεί που δεν υπάρχει ούτε ένα άνθος

Επειδή μωρανθήκατε\*

Επειδή σκοτώνετε τον ήλιο μου  
Για να πλουτίσετε τα σκότη σας  
Και μιλάτε για Λάμπουσα  
Εκεί που δεν υπάρχει λάμψη  
Και μιλάτε για Αλάμπρα  
Εκεί που δεν υπάρχει φως

Όμως υπάρχει ο Κεραυνός  
Και θα σας κάψει.

Κώστας Βασιλείου, *Η Λάμπουσα*, Λευκωσία 1996



Η αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος, με το πρόσχημα της «αξιοποίησης» της γης, στο βωμό της οικονομικής ανάπτυξης είναι εμφανής και στην Κύπρο. Ο Κώστας Βασιλείου (γεν. 1939) στο συγκεκριμένο ποίημα ασκεί έντονη κριτική απέναντι στην τάση αυτή, η οποία τελικά –όπως προειδοποιεί ο ποιητής– δεν μπορεί παρά να προκαλέσει τη δίκαιη οργή/αντίδραση της Φύσης.

\*μωρανθήκατε (μωραίνομαι): αποβλακώνομαι, ξεμωραίνομαι: αναφορά στο βιβλικό χωρίο «μωραίνει Κύριος ον βούλεται απωλέσαι» (ο Κύριος ξεμωραίνει αυτόν που είναι να πάρει)

## ΝΤΡΙΤΕΡΟ ΑΓΚΟΛΛΙ

### Ο θάνατος του δάσους

«Μετά το δάσος  
πεθαίνουμε κι εμείς» λέει  
ένας στίχος από το ποίημα  
του αλβανού ποιητή  
Ντριτερό Αγκόλλι (γεν.  
1931) που παρατίθεται  
εδώ: μια σπαραχτική  
κραυγή απόγνωσης για  
την ίδια τη ζωή, τη δική  
μας ζωή, που κινδυνεύει  
από την εγκληματική  
αδιαφορία, αν όχι τη  
συνέργεια, στην αλόγιστη  
εκμετάλλευση και εντέλει  
την καταστροφή των  
φυσικών πόρων, που  
είναι αναγκαίοι για την  
επιβίωσή μας.

\*στραφταλίζει: αστράφτει

Το δάσος εβούλιαξε.  
Στον ύπνο το τύλιξαν φλόγες δυνατές.  
Χριστιανοί, κάντε το σταυρό σας,  
Μουσουλμάνοι γονατίστε, κάντε προσευχές.  
Αμήν!

Η στάχτη του έλιωσε, έγινε γης.  
Πέθανε εκεί σαν ειδωλόλατρης, μοναχός.  
Μετά το δάσος πεθαίνουμε κι εμείς.  
Ανάψτε κεριά να λάμψει ο πολυέλαιος.  
Αμήν!

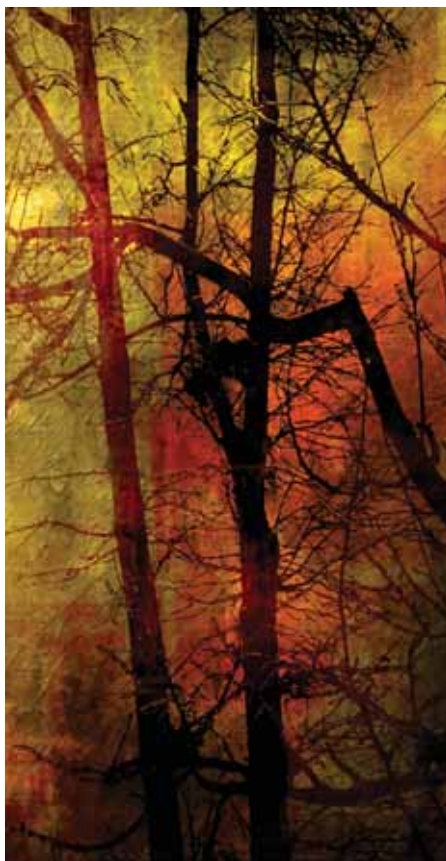
Δεν θα μας ξεπροβοδάνε πια στις κηδείες  
με χορτάρια και φύλλα του δάσους τα πουλιά.  
Καήκανε κι αυτά μες στη νύχτα,  
τα βρήκε η φωτιά στη φωλιά.  
Αμήν!

Δεν θα βρεθούν λουλούδια πουθενά  
για ν' αφήσουν οι γυναίκες στα μνήματα.  
Παν τα λουλούδια, καήκανε κι αυτά  
κι έρχεται η έρημος με τεράστια βήματα.  
Αμήν!

Στις βρύσες το νερό πια δεν στραφταλίζει,\*  
κάηκε στη φωτιά και το νερό.  
Κανείς δεν μπορεί πια να δροσίξει  
τα χείλη των νεκρών.  
Αμήν!

Το δάσος εβούλιαξε.  
Στον ύπνο το βρήκαν φλόγες δυνατές.  
Χριστιανοί, κάντε το σταυρό σας,  
Μουσουλμάνοι γονατίστε, κάντε προσευχές.  
Αμήν!

Από τη συλλογή *Ξημερώνει και βραδιάζει* (2000), μτφρ. Ανδρέας Ζαρμπαλάς·  
*Αίμος. Ανθολογία Βαλκανικής Ποίησης*, Οι Φίλοι του περιοδικού «ANTI»,  
Αθήνα 2007





## ΣΤΡΑΤΗΣ ΤΣΙΡΚΑΣ

### Το δέντρο

*Το διήγημα γράφτηκε το 1938 και ανήκει στη συλλογή Αλλόκοτοι Άνθρωποι (1944). Η δράση του τοποθετείται πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Αίγυπτο, όπου και υπήρχε ακμάζουσα ελληνική παροικία, μέλος της οποίας ήταν και ο Στρατής Τσίρκας (1911-1980), ένας από τους σημαντικότερους πεζογράφους της μεταπολεμικής μας λογοτεχνίας. Το συγκεκριμένο κείμενο μπορεί να θεωρηθεί προδρομικό της σύγχρονης «οικολογικής» λογοτεχνίας. Μέσα από την περιγραφή του δεσμού που αναπτύσσει ο αφηγητής με ένα δέντρο δίνεται ταυτόχρονα η ευκαιρία για την άσκηση κριτικής στην κοινωνία, τις αξίες της και τις σχέσεις εξουσίας που επικρατούν στους κόλπους της.*

[...]

Σας έτυχε να πιάσετε φιλία μ' ένα δέντρο; Είναι κάτι που έχει πολλή γοητεία. Κατεβαίνετε, λόγου χάρη, απ' το σπίτι σας. «Πού πας;» σας ρωτάνε, – Να, μια βόλτα... λέτε. Μα μέσα σας κρυφά: Πάω να δω το Δέντρο!

[...]

Όταν πρωταντίκρισα αυτό το δέντρο στην άπω Αίγυπτο μόνο που δεν φώναξα. Ένωσα την ψυχή μου να πάνεται από ενθουσιασμό κι από φόβο. Πολλοί ερωτεμένοι νιώθουν κάτι παραπλήσιο. Στη χαρά της αγάπης τους υπάρχει πάντα ο φόβος για κάτι που αναπάντεχα θά 'ρθει να τους την πάρει.

Ήταν ένα στιβαρό, γεροδεμένο «λάμπραχ»,<sup>1</sup> καλοϊσκιωτο. Είχε φυτρώσει στην ούγια<sup>2</sup> του δρόμου, προς τη μεριά του καναλιού κι άπλωνε τα κλαδιά του προς όλες τις μεριές πλατιά και πυκνά κι ανέβαινε προς τ' απάνω, ψηλά, γεμάτο περηφάνια. Ο ίσκιος του πολλές φορές σκέπαζε όχι μονάχα την άμμο του όχτου στα πόδια του μα και ολάκερο το πλάτος του καναλιού, αγγίζοντας το πρόχωμα<sup>3</sup> που πάνω του περνά ο σιδηρόδρομος που ενώνει το Κάιρο με το Λούξορ.<sup>4</sup>

Ήταν ένα τόσο καλό δέντρο. Από κάτω του κάθονταν να ξεποστάσουν λογής λογής πεζοπόροι. Οι ταξιδιώτες που θέλαν να πάρουν το βαποράκι του ποταμιού εκεί στέκονταν περιμένοντας. Και κει γέρναν να κοιμηθούν σαν τους έπιανε η νύχτα.

Και τώρα εκεί από κάτω του μαζεύονταν τα μεσημέρια, για να τον πάρουν λιγάκι οι εργάτες που δούλευαν στο χτίριο, γιατί λίγα μέτρα μακρύτερα, στην άλλη μάντα του δρόμου, η Κυρά έχτιζε το καινούριο της σπίτι.

Είχε ξεσηκώσει επίτηδες τζινιέρη<sup>5</sup> από το Κάιρο, η Κυρά. Το σπίτι θα χτιζόνταν όλο με μπετόν και με υλικά πρώτης ποιότητας. Θα ήταν το πιο μεγάλο και το πιο όμορφο σπίτι του χωριού.

Μόλις πάτησα το πόδι μου στο χωριό, την πρώτη κουβέντα που άκουσα ήταν για την Κυρά και για το σπίτι της. Μου είπαν πως η προκοπή μου όλη εδώ πέρα εξαρτιόταν από την εντύπωση που θα έκαμνα της Κυράς. Έπρεπε να είμαι πολύ προσεχτικός μαζί της, αν ήθελα νά 'χω δουλειά και του χρόνου. Μου διηγήθηκαν κάτι που έγινε τις προάλλες. Η γυναίκα μανού φουκαρά θέλοντας να της κάμει κοπλιμέντο της είπε: «Όμορφο θα γίνει το σπιτάκι σας...» Γιατί να πει «σπιτάκι»; Χάθηκε! Ούτε καλημέρα πια, ούτε «υποστήριξη». Ξεγρά-

<sup>1</sup>λάμπραχ: είδος τροπικού δέντρου· <sup>2</sup>ούγια: το περιθώριο, η άκρη του υφάσματος, εδώ μπφ. η άκρη του δρόμου· <sup>3</sup>πρόχωμα: τεχνητό ύψωμα από συσσωρευμένο χώμα· <sup>4</sup>Λούξορ: πόλη της Άνω Αιγύπτου· <sup>5</sup>τζινιέρης: μηχανικός



φτηκε από το βιβλίο και κείνη κι ο άντρας της. Οι άνθρωποι βρίσκονταν σε πραγματική απόγνωση.

Αυτή η Κυρά ήταν η χήρα μανού δικού μας<sup>6</sup> πού 'χε καταφέρει, Θεός ξέρει πώς, να κάνει πολλά λεφτά. Σαν πέθανε –μη ρωτάς πώς και γιατί– εκείνη «στάθηκε στο πόδι του μακαρίτη σαν άντρας» κι όχι μονάχα ανέθρεψε τα παιδιά, μα μεγάλωσε την περιουσία και «επεβλήθηκε».

[...]

Οι μέρες περνούσαν. Στο σχολειό, κουτσά στραβά, τα κατάφερα με τα παιδιά. Το σπίτι της Κυράς τελείωνε. Μια από αυτές τις βραδιές θα έδινε μια μεγάλη σουαρέ<sup>7</sup> να γιορτάσει τα εγκαίνια.

Το σχολειό ήταν λίγο πιο κάτω απ' το δέντρο. Έτσι το έβλεπα πολλές φορές την πάσα<sup>8</sup> μέρα. Είχαμε γίνει σπουδαίοι φίλοι· δεν έτυχε μια φορά –νύχτα ή μέρα, στενοχωρημένος ή χαρούμενος αν ήμουν– να περάσω πλάι του και να μην το προσέξω.

– Πώς τα περνάς τώρα που είναι άνοιξη; το ρωτούσα. Και κείνο μου αποκρινόταν μ' όλο του το είναι, δείχνοντάς μου τα πράσινα φύλλα του και τα χνουδωτά λουλούδια του με τη βαριά μυρουδιά, καμαρώνοντας.

Μα μια νύχτα να τι έγινε. Γύριζα από 'ναν μακρινό περίπατο. Μεσάνυχτα. Τέλεια ερημιά παντού. Πλησίαζα στο δέντρο, όταν πρόσεξα πάνω του κάποιον άνθρωπο σκαρφαλωμένο. Άκουσα και χτυπήματα. Τότες έτρεξα!

Και αμέσως κατάλαβα. Μαχαιρώναν το δέντρο! Ο άνθρωπος εκείνος έμπηγε στην «καρδιά» του, εκεί που ο χοντρός κορμός χώριζε σαν παλάμη στέλνοντας τα κλαδιά του προς όλες τις κατευθύνσεις, έμπηγε χτυπώντας βαριά ένα μεγάλο λοστό. Σωστή δολοφονία!

Το δέντρο, με το φαρμακερό αυτό σίδερα στα σπλάχνα του θα μαράζωνε σιγά σιγά, μα σίγουρα, και μια μέρα θα έπεφτε κάτω ξερό.

– Γιατί το κάνεις αυτό; φώναξα φρενιασμένος.

Ο άλλος σταμάτησε τη δουλειά του. Γύρισε και με κοίταξε. Αναγνώρισα έναν από τους υπηρέτες της Κυράς.

– Τι σε νοιάζει; μου αποκρίθηκε αργά. Κάμνω ό,τι με προστάξανε.

Το ψωμί... το έρημο ψωμί! Να τα βάλω με την Κυρά; Αύριο κιόλας θά 'φευγα.

Κατάπα τα λόγια μου, χαμήλωσα το κεφάλι και τράβηξα για το δωμάτιό μου. Μα όλη τη νύχτα μέσα στο μυαλό μου στριφογύριζε σαν τρυπάνι αυτό: – Γιατί; Τι της έφταιξε το δέντρο; Ένα τόσο όμορφο δέντρο μπροστά στο σπίτι της;

Το έμαθα την άλλη μέρα. Στη σουαρέ των εγκαινίων. Η Κυρά με πήρε σε μια γωνιά και μου είπε:

– Σας αρέσει το σπίτι; Πάνε να σκάσουνε. Και μ' ένα χαμόγελο γεμάτο πονηράδα:

– Κι όταν θα πέσει το δέντρο...

– Πώς; ρώτησα εγώ λαχανιάζοντας.

– Έβαλα και το κάρφωσαν χθες βράδυ, μου αποκρίθηκε, παίρνοντας ύφος συνωμοτικό.

Και τότε χίμηξε από μέσα μου βαθιά ένα «γιατί, γιατί;» τόσο έντονο, τόσο χρωματισμένο που η Κυρά θεώρησε πρόπον να μου ρίξει μια ματιά αυστηρή και επιπληχτική, θυμίζοντάς

---

<sup>6</sup>δικού μας: δηλαδή αιγυπτιώτη έλληνα <sup>7</sup>σουαρέ: εσπερίδα, συγκέντρωση σ' ένα σπίτι τις εσπερινές ώρες για διασκέδαση <sup>8</sup>πάσα: κάθε

μου έτσι πως βρίσκομαι μέσα σε «κόσμο». Ύστερα με συγκατάβαση, σα να εξηγούσε σ' έναν κουτό κάτι πολύ απλό, πρόσθεσε:

– Αυτό το παλιόδεντρο κρύβει όλη τη φατσάδα<sup>9</sup> του σπιτιού. Οι επιβάτες του τρένου απέναντι, σαν περνούν δε βλέπουν τίποτα.

Μάλιστα! Ακριβώς έτσι τα είπε.

Τώρα, τι απάντησα και τι έκανα μετά από αυτό, δεν έχει απολύτως καμιά σημασία. Ήθελα να σας διηγηθώ την ιστορία μιανού δέντρου και όχι τα δικά μου βάσανα.

Στρατής Τσίρκας, *Διηγήματα*, Κέδρος, Αθήνα 1978



---

<sup>9</sup>φατσάδα: πρόσοψη

## *Χλωριάδα, μια ραψωδία της χλωριάδας*

Στο απόσπασμα αυτού του πρωτόλειου αλλά και προδρομικού «οικολογικού μυθιστορήματος» –το οποίο εκδόθηκε στην Ελλάδα λίγα χρόνια μετά το σοβαρό πυρηνικό ατύχημα στο Τσερνόμπιλ της Ουκρανίας (1986)– τα πλάσματα του δάσους βιώνουν τις συνέπειες του ψεκασμού με διάφορα φάρμακα από τον άνθρωπο και αγωνιούν για τις επιπτώσεις που έχει η πρακτική αυτή στην αλυσίδα της ζωής και εντέλει πάνω στον ίδιο τον άνθρωπο.

«Κοιτάχτε. Μέσα σε μια μικρή ακτίνα βρήκα όλα τούτα τα έντομα νεκρά. Δεν υπάρχει καμιά δικαιολογία να χάσουν τη ζωή τους σε μια εποχή που μόλις άνοιξε ο ζωικός τους κύκλος. Γιατί, λοιπόν, πέθαναν; Μήπως, μέσα από τις τροφές τους πήραν δραστικά δηλητήρια;».

«Αλίμονο!».

«Και κάτι ακόμα. Με μια απλή ματιά μπορείς να δεις ότι σε λίγες μέρες τα πουλιά θα πεθάνουν από την πείνα, λόγω ανεπάρκειας εντόμων».

«Να, και μια άλλη μορφή κάμψης... μονολόγησε ο Ένας<sup>1</sup>. Καταλαβαίνετε πού φτάσαμε; Η κρίση μάς περικυκλώνει από όλες τις μεριές κι εμείς, έτσι που καταντήσαμε, πρέπει να 'μαστε και... υπερήφανοι γι' αυτούς που την αναπαράγουν»!!!

Ο Δύο συμφώνησε με τα λεγόμενα αυτά κουνώντας θετικά το κεφάλι του. Τα δέντρα, ενώ πριν λίγο πλατζουρίζαν στα κύματα της χαράς, τώρα άρχισαν να τα τραβούν... οι χοάνες της δίνης...<sup>2</sup>

«Και τώρα, τι θα κάνουμε;», είπε στεναχωρημένα ο Ένας.

«Ή θα χρησιμοποιήσουμε τη βία της έξωσης<sup>3</sup> ή θα ελπίσουμε στο ένστικτό τους...».

«Ποιο ένστικτο; Αφού ο άνθρωπος δεν μπορεί να ξέρει πια, τι είναι κατάλληλο για τη διατροφή του και τι όχι, θα βοηθήσει το ένστικτο τα πουλιά;».

Εκεί που οι ευτυχισμένες εκπνοές των δέντρων φόρτωναν τον αέρα μ' οξυγόνο, για χάρη των ανθρώπων, ήρθε η στεναχώρια να πέσει βαριά πάνω στους ντελικάτους μηχανισμούς της παραγωγής και να φράξει τις εξόδους...

Ο αρχηγός<sup>4</sup> προσπάθησε να τα εμψυχώσει, αλλά όσο τα δέντρα έβλεπαν τα πουλιά να τρώνε με ιλιγγιώδη ταχύτητα τα θύματα της χημείας, τόσο βυθιζόντουσαν στη μαύρη απελπισία. Ο αρχηγός τα ρώτησε αν συμφωνούσαν να τα διώξουν κουνώντας τα κλαδιά.

– Άδικος κόπος, αποκρίθηκε η Νέα.<sup>5</sup> Ένα απλό ταρακούνημα ούτε που θα το καταλάβουν. Έχουν ταξιδέψει ουκ ολίγες φορές μέσα σε θύελλες και καταιγίδες... Μακάρι να μην τ' αφήναμε σε χλωρό κλαδί.

– Πρέπει να φύγουν, είπε ο Πενηντάρης,<sup>6</sup> γιατί ποια έντομα θα γονιμοποιήσουν τα λουλούδια των Κερασιών, αν τα πουλιά φάνε τα εναπομείναντα;

Πριν προλάβει να τελειώσει τη φράση του, σμάρια από έντομα μπήκαν στο δάσος να βρουν καταφύγιο, φανερά εκνευρισμένα, λέγοντας:

– Πώς θα ζήσουμε εμείς εδώ πάνω; Πού θα κάνουμε τις φωλιές μας; Ρήμαξαν τα σπιτικά μας, μας ξεσπίτωσαν... Τώρα πώς θα προσαρμοστούμε σε μέρη που δεν κατοικήσαμε ποτέ;

Τα δέντρα καταλάβαν τι είχε συμβεί... Οι δολοφόνες ραντιστήρες εξανάγκασαν έναν

<sup>1</sup>Ένας, Δύο, Τρία και Τέσσερα: πρόκειται για κυνηγούς και εκδρομείς που βρέθηκαν στο δάσος (ο «χοντρός» που αναφέρεται πιο κάτω είναι ο Τέσσερα)· <sup>2</sup>χοάνες της δίνης: οι κύκλοι του στρόβιλου, μτφ. λέγεται για μια πολύ δύσκολη και κρίσιμη κατάσταση· <sup>3</sup>έξωσης: εκδίωξης (ενν. των εντόμων από το δάσος)· <sup>4</sup>αρχηγός: πεύκο που εκλέχτηκε αρχηγός της χλωριάδας από τα φυτά και τα δέντρα της περιοχής· <sup>5</sup>Νέα: μια κουνουναριά· <sup>6</sup>Πενηντάρης: ένα ακόμα δέντρο

ολόκληρο πληθυσμό ν' αναζητήσει άσυλο<sup>7</sup> στο δικό τους βουνό.

Τα έντομα σκόρπισαν στο δάσος με την ελπίδα πως θα μπορούσαν να προσαρμοστούν. Πολλά ήρθαν κατά ζευγάρια. Άλλα ήταν στην περίοδο των ερώτων κι άλλα στην κύηση που θά 'φεραν τη νέα γενιά των εντόμων.

Τα πουλιά, δυστυχώς χωρίς να το θέλουν, χώρισαν... πολλά ανδρόγυνα εντόμων κι έτσι κόπηκε μέχρις ένα βαθμό η αναπαραγωγική αλυσίδα.

Οι τέσσερις άντρες δεν πήραν είδηση για την αθέλητη μετακίνηση των εντόμων του κάμπου στο δάσος. Ο Δύο σηκώθηκε και ξαναρώτησε την παρέα του.

«Λοιπόν, τι θα κάνουμε;».

«Τίποτε, αποκρίθηκε ο Ένας. Και να τα διώξουμε προς στιγμήν, όταν θα φύγουμε θα έρθουν πάλι. Εκτός εάν θελήσετε να καθίσουμε εδώ όσο καιρό χρειάζεται για να κάνουμε σωστή δουλειά».

«Ούτε συζήτηση», είπε ο Τρία.

«Για να μη γυρίσουμε με άδεια χέρια προτείνω ν' ανοιχτούμε και να μαζέψουμε μερικά χόρτα του βουνού. Έχω σακούλες μαζί μου».

– Μη, φώναξαν τ' Άγρια Ραδίκια. Δεν είμαστε πια φαγώσιμα...

– Π έ θ α ν ε κι ο τσοπάνης, είπαν τα χορτάρια. Αν ζούσε αυτός, θα μας έτρωγαν τα πρόβατα και δε θα έμενε τίποτε για μαγείρεμα.

– Ωχ, είπε το Ραδίκι. Αυτός ο καλός άνθρωπος έρχεται προς εμένα. Αλίμονο. Και πώς να του πω ότι είμαι το πιο επικίνδυνο χόρτο.

Όμως ο Ένας, για άγνωστο λόγο, άλλαξε κατεύθυνση και το Ραδίκι τρελάθηκε από χαρά. Όμως η χαρά δεν διήρκεσε πολύ, γιατί ο χοντρός πήρε κατεύθυνση προς αυτό. Το πανέξυπνο Ραδίκι τέντωσε τα φύλλα του για να το δει ο κυνηγός και να πάει να το κόψει. Έτσι κι έγινε. Ο Τέσσερα με το μαχαίρι στο χέρι στάθηκε πάνω από αυτό κι ετοιμάστηκε να το βγάλει. Το Ραδίκι τον κοίταξε και την τελευταία στιγμή τον λυπήθηκε και δεν ήθελε πια να τον εκδικηθεί. Ο χοντρός έμπηξε τη λεπίδα στο χώμα, αλλά αυτή βρήκε μια πέτρα και της ανέκοψε τη δύναμη.

– Ευτυχώς που είμαι φυτρωμένο ανάμεσα σε πέτρες, είπε το Ραδίκι.

Ο Τέσσερα δοκίμασε μια άλλη πλευρά αλλά το μαχαίρι βρίσκοντας μια άλλη πέτρα το εξοστράκισε<sup>8</sup> και η αιχμή έκοψε την κεφαλή του χόρτου και διαλύθηκε. Ο χοντρός θύμωσε για την ατυχία και το έλιωσε με το τακούνι του.

Δυστυχώς, ο Ένας μαζί με τους κυνηγούς μέσα σε λίγη ώρα είχαν μαζέψει, ο καθένας τους, μια σακούλα γεμάτη χόρτα. Τι συνέπειες θα είχε για την υγεία τους αυτή η ενέργεια; Ίσως να μην το μάθουμε ποτέ.

Όταν τελειώσαν, βρήκαν όλοι ότι ήταν καιρός πια να πάρουν το δρόμο της επιστροφής. Το αυτοκίνητο το είχαν αφήσει στη θάλασσα και κατευθύνθηκαν προς τα εκεί.

Τους ακολούθησε και ο χλωμός χημικός που διάλεξε να πεθάνει αρνούμενος να καταναλώσει τ' αγροτικά και τα κτηνοτροφικά προϊόντα, θεωρώντας τα άκρως επικίνδυνα για την υγεία του ανθρώπου.

Τα δέντρα, βλέποντάς τους ν' απομακρύνονται, διερωτήθηκαν: Ποιος θα μπορούσε ποτέ να μάθει αν η θανά του ανθρώπου θ' αφύπνιζε όχι μόνο αυτούς που κοιμούνται ελαφρά, αλλά κι αυτούς που ροχαλίζουν βαριά;

Γιώργος Γκίκας, *Χλωριάδα, μια ραψωδία της χλωριάδας*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1991

<sup>7</sup>άσυλο: τόπος απαραβίαστος, συνήθως ιερός, που λειτουργεί ως καταφύγιο και προσφέρει προστασία <sup>8</sup>εξοστράκισε (εξοστρακίζω): έχασε τον στόχο του





## ΛΟΥΙΣ ΣΕΠΟΥΛΒΕΔΑ

### Η ιστορία του γάτου που έμαθε σ' ένα γλάρο να πετάει

#### Κεφάλαιο 3: Αμβούργο εν όψει

Ο Λουίς Σεπούλβεδά (Luis Sepúlveda, γεν. 1949) είναι ένας από τους πιο διάσημους συγγραφείς της Χιλής και για το έργο του έχει τιμηθεί επανειλημμένως με πολλά διεθνή βραβεία. Πολιτικά ενεργός από τα νεανικά του χρόνια, θα διωχθεί για τις ιδέες και τη δράση του από το στρατιωτικό καθεστώς της χώρας του, ενώ παράλληλα θα αναμιχθεί και στο οικολογικό κίνημα. Τα μυθιστορήματά του θεωρούνται σήμερα κλασικά, ανάμεσα σε άλλα, και για την εναισθητοποίηση όλων, ιδίως των νέων, γύρω από τη διάσωση του πλανήτη. Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από το μυθιστόρημα *Η ιστορία του γάτου που έμαθε σ' ένα γλάρο να πετάει* (1996). Μια γλαροπούλα, η Κενγκά, πέφτει θύμα της θαλάσσιας ρύπανσης· πριν ξεψυχήσει, εμπιστεύεται το αυγό της στον γάτο Ζορμπά, ζητώντας του να το κλωσήσει και να μάθει στο γλαρόπουλο που θα γεννηθεί να πετά. Στο απόσπασμα παρακολουθούμε το αρχικό μοιραίο συμβάν και τις απεγνωσμένες προσπάθειες της Κενγκά να σωθεί από την πετρελαιοκηλίδα.

Η Κενγκά άνοιξε τις φτερούγες για να πετάξει, αλλά το κύμα ήταν πιο γρήγορο και την πήρε από κάτω. Όταν ξαναβγήκε στην επιφάνεια, το φως της μέρας είχε χαθεί, κι όταν κούνησε δυνατά το κεφάλι, κατάλαβε πως η κατάρα των θαλασσών την είχε τυφλώσει.

Η Κενγκά με τ' ασημιά φτερά βούτηξε πολλές φορές το κεφάλι της στο νερό, ώσπου κάποιες ακτίνες φως έφτασαν στις κόρες των ματιών της που 'χαν σκεπαστεί με πετρέλαιο. Η παχύρρευστη κηλίδα, η μαύρη μάστιγα, της είχε κολλήσει τα φτερά στο σώμα, κι η Κενγκά έπιασε να κουνάει τα πόδια, με την ελπίδα να κολυμπήσει γρήγορα και να φύγει μακριά απ' το μαύρο κύμα.

Με όλους τους μυς της πιασμένους από την προσπάθεια, κατάφερε κάποτε να φτάσει στο τέλος της πετρελαιοκηλίδας και νά 'ρθει σ' επαφή με το καθαρό νερό. Όταν, βουτώντας το κεφάλι στο νερό κι ανοιγοκλείνοντας συνέχεια τα μάτια, κατάφερε να τα καθαρίσει, σήκωσε το κεφάλι και κοίταξε τον ουρανό· δεν είδε παρά κάτι σύννεφα ανάμεσα στη θάλασσα και στην απεραντοσύνη του ουράνιου θόλου. Ήδη οι συντρόφισσές της απ' το σμήνος του Φάρου της Κόκκινης Άμμου πρέπει νά 'χαν πετάξει μακριά – πολύ μακριά.

Έτσι ήταν ο νόμος. Είχε δει κι η ίδια άλλους γλάρους να μολύνονται από το θανάσιμο μαύρο κύμα, κι όσο δυνατή κι αν ήταν η λαχτάρα της να κατέβει για να βοηθήσει, είχε αναγκαστεί ν' απομακρυνθεί, υπακούοντας στο νόμο που απαγορεύει την παρουσία στο θάνατο των συντρόφων.

Με τα φτερά τους ακίνητα, κολλημένα στο σώμα τους, οι γλάροι αποτελούσαν εύκολη λεία για τα μεγάλα ψάρια, ή πέθαιναν αργά, από ασφυξία, καθώς το πετρέλαιο έφραζε όλους τους τούς πόρους.

Αυτό το τέλος την περίμενε, κι η Κενγκά ευχήθηκε να την κατάπιναν αμέσως τα σαγόνια κάποιου κήτους.

Η μαύρη κηλίδα. Η μαύρη μάστιγα. Περιμένοντας το τέλος της, η Κενγκά έπιασε να καταριέται τους ανθρώπους.

«Όχι όμως όλους... Να μην είμαι και άδικη» έκρωξε αδύναμα.

Πολλές φορές, από ψηλά, είδε πώς κάτι μεγάλα πετρελαιοφόρα επωφελούνταν τις μέρες που 'χε στεριανή ομίχλη για να βγουν στη θάλασσα και να πλύνουν τις δεξαμενές τους. Σκόρπιζαν στη θάλασσα χιλιάδες λίτρα από μια ουσία παχύρρευστη και μολυσματική, που επέπλεε στο κύμα. Είδη όμως κι άλλες φορές που κάτι μικρά πλεούμενα πλεύριζαν τα πετρελαιοφόρα κι απαιτούσαν απ' αυτά να μην αδειάσουν τις δεξαμενές τους. Δυστυχώς, όμως,

αυτά τα πλεούμενα, όπου κυμάτιζε η σημαία με τα χρώματα της ίριδος,<sup>1</sup> δεν έφταναν πάντα εγκαίρως για ν' αποτρέψουν τη δηλητηρίαση των θαλασσών.

Η Κενγκά πέρασε τις πιο βασανιστικές ώρες της ζωής της καθισμένη πάνω στο νερό, με το τρομοκρατημένο της μυαλό να φαντάζεται τον πιο φριχτό θάνατο: χειρότερο απ' το να την κατασπαράξει ένα ψάρι, χειρότερο ακόμα κι απ' το να υποφέρει την αγωνία της ασφυξίας, ήταν το να πεθάνει από την πείνα.

Μπροστά στην εφιαλτική προοπτική ενός αργού θανάτου, κούνησε το σώμα της και διαπίστωσε με έκπληξη πως το πετρέλαιο δεν είχε πειράξει τις φτερούγες ως τη ρίζα τους. Μπορεί τα πούπουλά τους νά 'χαν ποτιστεί απ' αυτή την παχύρρευστη ουσία, τουλάχιστον, όμως, μπορούσε να τις ανοίξει.

«Μπορεί και νά 'χω μια ελπίδα να βγω από δω» έκρωξε η Κενγκά, «κι ίσως, αν πετάξω ψηλά, πολύ ψηλά, ο ήλιος να λιώσει την κατάρρα πού 'χει κολλήσει στα φτερά μου.»

Θυμήθηκε μια ιστορία που της την είχε διηγηθεί μια γριά συντρόφισσα απ' τα Φρεισικά Νησιά:<sup>2</sup> πως ήταν κάποτε ένας άνθρωπος, που τον έλεγαν Ίκαρο, κι αυτός, που λαχταρούσε να πετάξει, πήρε φτερά αετού και τ' άλειψε με κερί για να τα κολλήσει και να φτιάξει φτερούγες, και πέταξε ψηλά κι έφτασε κοντά στον ήλιο, κι η ζέστη του ήλιου έλιωσε το κερί, κι ο Ίκαρος έπεσε.

Η Κενγκά χτύπησε τις φτερούγες, μάζεψε τα πόδια, σηκώθηκε δυο πόντους κι έπεσε με τα μούτρα στο νερό. Πριν δοκιμάσει άλλη μια φορά, βούτηξε ξανά και κούνησε τις φτερούγες κάτω απ' το νερό. Αυτή τη φορά, σηκώθηκε πάνω από ένα μέτρο, πριν ξαναπέσει.

Το καταραμένο το πετρέλαιο είχε ποτίσει τα πούπουλα της ουράς, κι η Κενγκά δεν μπορούσε να κουμαντάρει το ανέβασμα. Ξαναβούτηξε κι έπιασε να καθαρίζει με το ράμφος το στρώμα της βρομιάς πού 'χε σκεπάσει την ουρά της. Πονούσε που ξεριζώνε τα φτερά της, αλλά, στο τέλος, η ουρά της ήταν πολύ καθαρότερη.

Με την πέμπτη προσπάθεια, η Κενγκά κατόρθωσε να πετάξει.

Φτεροκοπούσε απεγνωσμένα, αλλά το βάρος του πετρελαίου δεν την άφηνε να πλανάρει.<sup>3</sup> Λίγο να κουραζόταν, και θά 'πεφτε σούμπιτη.<sup>4</sup> Ευτυχώς, δεν την είχαν πάρει τα χρόνια, και οι μύες της σήκωναν εύκολα το ζόρι.

Πέταξε πολύ ψηλά. Χωρίς να σταματήσει το φτερούγισμα, κοίταξε κάτω κι είδε τη λεπτή, άσπρη γραμμή της κόστας.<sup>5</sup> Είδε και κάτι καράβια, που ήταν σαν κουκίδες σε γαλάζιο ύφασμα. Πέταξε ψηλά, αλλά ο ήλιος δεν της έκανε το χατίρι. Ή οι ακτίνες του ήταν πολύ αδύναμες, ή το στρώμα του πετρελαίου ήταν πολύ παχύ.

Η Κενγκά κατάλαβε πως δε θά 'χε για πολύ ακόμα τη δύναμη να φτεροκοπάει, κι έψαξε να βρει ένα μέρος στην ενδοχώρα για να κατέβει, ακολουθώντας την πράσινη και φιδωτή γραμμή του Έλβα.<sup>6</sup>

Το φτερούγισμά της γινόταν όλο και πιο βαρύ, όλο και πιο αργό. Έχανε δυνάμεις. Έπεφτε.

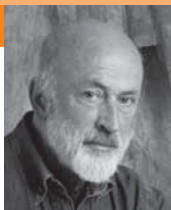
Σε μιαν απέλπιδα προσπάθεια να ξανακερδίσει ύψος, έκλεισε τα μάτια και φτερούγισε με όσες δυνάμεις τής είχαν απομείνει. Δεν κατάλαβε πόσην ώρα πέταξε με τα μάτια κλειστά, όταν όμως τα άνοιξε, πετούσε πάνω από έναν ψηλό πύργο μ' έναν χρυσαφένιο ανεμοδείκτη.

«Ο Άγιος Μιχαήλ!» έκρωξε, αναγνωρίζοντας το καμπαναριό της αμβουργιανής εκκλησίας.

Τις φτερούγες της δεν μπορούσε πια ούτε να τις κουνήσει.

Λουίς Σεπούλβεδα, *Η ιστορία του γάτου που έμαθε σ' ένα γλάρο να πετάει*,  
 μτφρ. Αχιλλέας Κυριακίδης, Opera, Αθήνα 1998

<sup>1</sup> η σημαία με τα χρώματα της ίριδος: η σημαία της οικολογικής οργάνωσης Greenpeace· <sup>2</sup>Φρεισικά νησιά: αλυσίδα χαμηλών νησιών της Βόρειας Θάλασσας κατά μήκος των ακτών της Ολλανδίας, της Γερμανίας και της Δανίας· <sup>3</sup>να πλανάρει: να ισορροπήσει το πέταγμα κατά το ρεύμα του αέρα· <sup>4</sup>σούμπιτη: εδώ εννοεί κατακόρυφα· <sup>5</sup>της κόστας: της παραλίας, της ακτογραμμής· <sup>6</sup>Έλβας: ποταμός της Γερμανίας



## ΑΡΓΥΡΗΣ ΧΙΟΝΗΣ

### Η ομορφιά που γεννιόταν και πέθαινε

Ο Αργύρης Χιόνης (1943-2011), αν και περισσότερο γνωστός ως ποιητής, έγραψε και πεζά που διακρίνονται για την οικολογική ευαισθησία, τη φιλοσοφική ενατένιση και τον στοχαστικό τους χαρακτήρα. Το συγκεκριμένο αφήγημα (από τη βραβευμένη συλλογή Το οριζόντιο ύψος και άλλες αφύσικες ιστορίες, 2008) ακολουθεί σε γενικές γραμμές τη φόρμα του παραμυθιού, υποβάλλοντας με έντεχνο τρόπο τον προβληματισμό του συγγραφέα για τις σύγχρονες συνθήκες ζωής στις μεγαλουπόλεις και την αποξένωση των ανθρώπων από το φυσικό περιβάλλον.

Μια φορά κι έναν καιρό, ήταν ένα μικρό μαύρο σποράκι παπαρούνας, που ζούσε στριμωγμένο, μαζί με τ' άλλα αδέρφια του, μες στην κοιλιά της μάνας του.



Μια μέρα του καλοκαιριού, η μάνα τους, αφού έχασε και το τελευταίο κόκκινο πέταλό της, πέθανε ήσυχα, όπως ήσυχα είχε ζήσει όλη τη ζωή της. Δεν πέρασε πολύς καιρός και η κοιλιά της, ξεραμένη απ' τον ήλιο, έσκασε, κι από μέσα της τινάχτηκαν τα ελάχιστα μαύρα σποράκια κι έπεσαν στο χώμα. Το χώμα, όπως ξέρετε, το καλοκαίρι είναι στεγνό και σκληρό και τα σποράκια δεν μπορούσαν να χωθούν μέσα του και να μείνουν εκεί, όλα μαζί, στο μέρος που γεννήθηκαν. Έτσι, ο πρώτος άνεμος που πέρασε από κει τα πήρε και τα σκόρπισε, άλλα μέσα σε σταροχώραφα, άλλα μέσα σε κήπους, άλλα σε ξέφωτα δασών κι άλλα επάνω στις πλαγιές των λόφων.

Ένα απ' αυτά, το σποράκι αυτής της ιστορίας, ήταν πιο μικροκαμωμένο από τ' άλλα, πιο ελαφρύ, κι έτσι ο αέρας το κουβάλησε μακριά, πολύ μακριά από την εξοχή, στη μεγάλη γκριζα πολιτεία. Σαν έφτασε όμως εκεί, δεν ήξερε πού να το αποθέσει, γιατί στην γκριζα πολιτεία το χώμα είχε πια χαθεί. Παντού δεν έβλεπε άλλο από τσιμέντο κι ασφάλτο και σίδηρο, τσιμέντο κι ασφάλτο και σίδηρο. Μάταια έψαχνε ο άνεμος να βρει λιγάκι χώμα ν' αποθέσει το μικρό σποράκι, έτσι που να μπορέσει το άμιορο κι αυτό να ρίξει ρίζες κάποτε και να βλαστήσει. Κι επειδή είχε φτάσει η ώρα του, του ανέμου, να πεθάνει και δεν προλάβαινε ή να το πάει το σποράκι πιο μακριά ή να το φέρει πίσω, εκεί απ' όπου τό 'χε πάρει, έψαχνε απελπισμένα να βρει έστω μια γλάστρα σε μπαλκόνι ή σε παράθυρο. Τίποτε όμως. Γλάστρες δεν είχε η πολιτεία, παρά μόνο, όπως είπαμε, τσιμέντο κι ασφάλτο και σίδηρο, τσιμέντο κι ασφάλτο και σίδηρο. Τότε, ο άνεμος, που δεν άντεχε άλλο, ξεψύχησε κι άφησε το σποράκι να πέσει πάνω στο πεζοδρόμιο μιας μεγάλης λεωφόρου.

Το πεζοδρόμιο ήτανε πλακόστρωτο, και το σποράκι βρέθηκε στην ένωση από δυο μεγάλες πλάκες, που, για καλή του τύχη, δεν ήταν καλά κολλημένες μεταξύ τους, κι έτσι μπόρεσε να χωθεί μες στη χαραματιά πού 'χασκε ανάμεσά τους και να κρυφτεί. Εκεί μέσα ένωσε ξαφνικά μιαν ασφάλεια περίεργη και μια ζέστα, σαν κάτι να τ' αγκάλιαζε, να το νανούριζε γλυκά. Κι όσο κι αν σας φανεί παράξενο, αυτό το κάτι ήταν το χώμα. Θαμμένο εκεί, κάτω απ' τις κρύες γκριζες πλάκες, ήταν ακόμη ζωντανό, ζεστό, και τώρα χαιρότανε και γιόρταζε πού 'χε ξανά στην αγκαλιά του ένα σποράκι, κι ας ήταν και μικρό.

Το καλοκαίρι τέλειωσε, τέλειωσε το φθινόπωρο, τέλειωσε κι ο χειμώνας κι ήρθε η άνοιξη, και το σποράκι, που κοιμότανε βαθιά μήνες και μήνες τώρα, ξύπνησε ξαφνικά από μια φαγούρα κι ένα φούσκωμα κι ανακάλυψε μ' έκπληξη και κάποιον τρόπο πως το κορμάκι του ήταν τώρα μεγαλύτερο απ' ό,τι όταν το πήρε ο ύπνος.



Τις μέρες που ακολούθησαν, το φούσκωμα συνέχισε κι ο τρόμος του μεγάλωσε, γιατί το δέρμα του άρχισε να σκίζεται, κι εκεί που πριν είχε μονάχα μια ολοστρόγγυλη κοιλίτσα άρχισε τώρα να βγάζει κάτι κλωστούλες σαν ποδαράκια, που χώνονταν μέσα στο χώμα, κι ένα κιτρινοπράσινο, μυτερό πραγματάκι σαν κεφαλάκι, που ορθωνόταν προς τα πάνω κι αγωνιζόταν να βγει από τη χαραμάδα στο φως.

Ο τρόμος του όμως δεν κράτησε πολύ, γιατί θυμήθηκε κάτι ιστορίες που είχε ακούσει, όταν ήταν ακόμη στην κοιλιά της μάνας του, πως δηλαδή είν' έτσι που τα σποράκια γίνονται παπαρούνες. Αφέθηκε λοιπόν να μεγαλώνει, θρεμμένο απ' το φιλόξενο χώμα, ώσπου ένα πρωί, θαρρώ πως ήταν Μάης, μια παπαρούνα κατακόκκινη άνοιξε τα πέταλά της εκεί, στις πλάκες του πεζοδρομίου της μεγάλης λεωφόρου.

Φανταστείτε, αλήθεια, ένα τέτοιο λουλούδι, τόσο κόκκινο, τόσο γεμάτο αίμα, τόσο γεμάτο φως, πάνω στις πλάκες του πεζοδρομίου της γκριζας πολιτείας, πού 'ναι φτιαγμένη από τσιμέντο, ασφαλτο και σίδηρο. Φανταστείτε μια παπαρούνα στο πεζοδρόμιο της οδού Σταδίου. Κάτι τέτοιο. Σίγουρα, θα σκεφτόσατε πως εκείνο τ' ανοιξιτιάτικο πρωινό έγινε κάτι σαν επανάσταση στην πόλη· πως η συγκοινωνία σταμάτησε· πως τα γκριζα κτίρια άδειασαν κι οι άνθρωποι έτρεξαν κατά χιλιάδες να μαζευτούνε γύρω απ' την παπαρούνα, με το στόμα ανοιχτό μια πήχη,<sup>1</sup> με τα μάτια βουρκωμένα απ' τη χαρά για το θαύμα· πως οι πίσω, που δε βλέπανε, φωνάζανε στους μπρος «στην άκρη, να δούμε κι εμείς, κι εμείς»· πως χρειάστηκε να επέμβει η αστυνομία για την αποκατάσταση της τάξης, που τελικά δεν αποκαταστάθηκε, γιατί ακόμα και οι κρανοφόροι, όταν πλησίασαν, ανοίξαν κι αυτοί μια πήχη στόμα, και τα κλομπς τούς πέσαν απ' τα χέρια και βγάλανε τα κράνη τους, γιατί δε χώραγαν πια τα κεφάλια τους· πως οι γυναίκες, μη βλέποντας τους άντρες να γυρίζουνε το μεσημέρι σπίτι, αφήσαν το φαί να ψήνεται και πεταχτήκανε να δούνε τι συμβαίνει και μείνανε κι αυτές εκεί, ξεχνώντας τα φαγιά να καίγονται επάνω στη φωτιά...

Τίποτε απ' όλ' αυτά δεν έγινε. Οι άνθρωποι της πολιτείας ήτανε κι αυτοί από τσιμέντο κι ασφαλτο και σίδηρο και στο μέρος της καρδιάς είχανε μια πλαστική σακούλα. Περνούσανε, λοιπόν, πλάι απ' την παπαρούνα, σαν να μην είχε τίποτε συμβεί, γιατί, όσο κι αν φαίνεται τρελό, οι άνθρωποι της πολιτείας κοιτούσαν, μα δε βλέπανε.

Παράξενο πράγμα όμως· ενώ όλοι τους βαδίζαν στα τυφλά, κανένας δεν την πάτησε, λες κι είχε σηκωθεί τριγύρω της αόρατο περίφραγμα, για να την προστατέψει απ' όλες αυτές τις στρατιές πελμάτων που την απειλούσαν με ισοπέδωση κι έτσι να συνεχίσει να υπάρχει η ομορφιά στη μέση της ασκήμας, κι ας ήτανε αόρατη, μια που κανένας δεν την έβλεπε, κι ας μην ήτανε παρηγοριά για κανέναν, μια που κανένας δεν την αποζητούσε.

Έτσι προφυλαγμένη, έζησε τις μέρες της ζωής της και, όταν ήρθε η ώρα της, πέσανε κι αυτηνής τα πέταλά της, κι αργότερα απ' την ξερή κοιλιά της πήδησαν πάνω στο πεζοδρόμιο τα μαύρα ελάχιστα παιδιά της, κι ένας αέρας, ανακατεμένος μ' εξατμίσεις αυτοκινήτων, ήρθε και τα σάρωσε από κει και τά 'σπειρε πάνω στην ασφαλτο, και με την πρώτη βροχή τελειώσαν όλα μες στους υπονόμους. Όλα, εκτός από ένα, το πιο μικρό, το πιο ελαφρύ, που ο αέρας τό 'φερε και τ' άφησε στη στέγη ενός σπιτιού, πού 'χαν ξεχάσει να το γκρεμίσουν κι είχε ακόμα κεραμίδια. Εκεί, στα κεραμίδια ανάμεσα, σε μια γωνιά πού 'χε μαζέψει σκόνη μπόλικη και μούσγλα<sup>2</sup> απ' τη βροχή, κούρνιασε το σποράκι και, την άλλη άνοιξη, φύτρωσε κι έδωσε μια παπαρούνα κατακόκκινη, που έζησε κι αυτή και πέθανε ωραία κι αγνοημένη.

Η ιστορία θά 'πρεπε να τελειώνει εδώ, γιατί πού αλλού θα μπορούσε να πάει το επόμενο

<sup>1</sup>με το στόμα ανοιχτό μια πήχη: με στόμα ολάνοιχτο· <sup>2</sup>μούσγλα (τα): σαπισμένα φύλλα, βρύα

σποράκι; Ε, λοιπόν, δεν είναι έτσι, η ιστορία δεν τελειώνει εδώ (κι ίσως να μην τελειώνει και ποτέ), γιατί, την άλλη άνοιξη, μια παπαρούνα άνθισε επάνω σ' ένα συννεφάκι...

Επιμύθιο Ι: Αν δεν σηκώνετε, πότε πότε, το βλέμμα σας στον ουρανό, υπάρχει κίνδυνος να χάσετε θαύματα που συμβαίνουν εκεί πάνω.

Επιμύθιο ΙΙ: Αν περπατάτε κοιτώντας συνέχεια ψηλά, υπάρχει κίνδυνος να πατήσετε κάποια παπαρούνα που θάλλει<sup>3</sup> στο πεζοδρόμιο σας.

Αργύρης Χιόνης, *Το οριζόντιο ύψος και άλλες αφύσικες ιστορίες*, Κίχλη, Αθήνα 2010



---

<sup>3</sup> θάλλει: ανθίζει



### Ακούστε παράλληλα με τα κείμενα

- «Πώς να σωπάσω μέσα μου την ομορφιά του κόσμου» (στίχοι: Κώστας Κινδύνης, μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος, ερμηνεία: Νίκος Ξυλούρης <http://youtu.be/k-UKum5XxfE>)
- «Δέντρα-Φύλλα» (στίχοι: Νίκος Μωραΐτης, μουσική: Γιάννης Κωνσταντινίδης, ερμηνεία: Γιάννης Κότσιρας <http://youtu.be/jaNSrMYnqmc>)
- «Το φαινόμενο του θερμοκηπίου» (στίχοι/μουσική: Θεodorής Κοτονιας, ερμηνεία: Ψαραντώνης <http://youtu.be/xxFTya59Cko>)
- «Νατούρα» (στίχοι/μουσική/ερμηνεία: Ψαραντώνης <http://youtu.be/zZSHWifZT9M>)
- «Στα καμένα» (στίχοι: Μιχάλης Γκανάς, μουσική/ερμηνεία: Λαυρέντης Μαχαιρίτσας <http://youtu.be/3zGTOI809WE>)
- «Μάνα Γη» (στίχοι/μουσική: Arurimac, ερμηνεία: Arurimac, Χάρης και Πάνος Κατσιμίχας <http://youtu.be/K4xdOiwDb60>)
- «Ν' αγαπάς» (στίχοι: Νίκος Βελιώτης, μουσική/ερμηνεία: Παντελής Θαλασσινός <http://youtu.be/eaAsmncdJoM>)
- «Ο Ρομπέν των καμένων δασών» (στίχοι/μουσική/ερμηνεία: Ορφέας Περίδης <http://www.youtube.com/watch?v=F5wDLnPJ77k>)
- «Τα δέντρα» (στίχοι/μουσική/ερμηνεία: Παύλος Παυλίδης <http://youtu.be/i09ZayajZjE>)
- «Τα δέντρα» (στίχοι/μουσική/ερμηνεία: Χρήστος Θηβαίος <http://www.youtube.com/watch?v=XERWfHc2gLU>)
- «Το νερό» (στίχοι/μουσική/ερμηνεία: Χρήστος Θηβαίος <http://www.youtube.com/watch?v=Gtle7jr5P1o>)
- «Μπες στο κλίμα» (στίχοι/μουσική: Κώστας Λειβαδάς, ερμηνεία: Ελένη Τσαλιγοπούλου, Αντριάνα Μπάμπαλη, Νίκος Πορτοκάλογλου, Κώστας Λειβαδάς [http://www.youtube.com/watch?v=4WK\\_5zfXtFk](http://www.youtube.com/watch?v=4WK_5zfXtFk))
- «Αν θα μπορούσα τον κόσμο να άλλαζα» (στίχοι: Ντέπυ Χατζηκαμπάνη, μουσική/ερμηνεία: Φίλιππος Πλιάτσικας <http://youtu.be/fi6Y14bb7Nw>)
- «Ο εφιάλτης της Περσεφόνης» (στίχοι: Νίκος Γκάτσος, μουσική: Μάνος Χατζηδάκης, ερμηνεία: Μαρία Φαραντούρη <http://youtu.be/ex-3c5sErAI>)
- «Το χρώμα» (στίχοι/μουσική/ερμηνεία: Κώστας Τηλαβερίδης <http://youtu.be/PcPE2f361IM>)
- «Το ηλιακό λεωφορείο» (στίχοι: Μαριανίνα Κριεζή, μουσική: Λένα Πλάτωνος, ερμηνεία: Σαββίνα Γιαννάτου <http://youtu.be/fZ83beMSz18>)
- «Μάσα Σιδερομάσα» (στίχοι: Μαριανίνα Κριεζή, μουσική: Λένα Πλάτωνος, ερμηνεία: Λένα Πλάτωνος <http://youtu.be/jqVOJnBSV4o>)
- «Ιώδιο Καίσιο Στρόντιο» (στίχοι/μουσική: Άκης Πάνου, ερμηνεία: Επειγόντως <http://youtu.be/hzNNVulcXk8>)

- «Η Απόσβεση» (στίχοι: Λίνα Νικολακοπούλου, μουσική: Νίκος Αντύπας, ερμηνεία: Ελένη Βιτάλη [http://youtu.be/s7m6\\_CI-Wn8](http://youtu.be/s7m6_CI-Wn8))
- «Το Τέρας της Κυκλοφορίας» (στίχοι/ μουσική: Γιώργος Χατζηπεριής, ερμηνεία: Μανόλης Πάππος [http://youtu.be/\\_3QXxWnTGzk](http://youtu.be/_3QXxWnTGzk))
- «Το δέντρο» (στίχοι/ μουσική: Γιώργος Χατζηπεριής, ερμηνεία: Φοίβος Δεληβοριάς, Αλκίνοος Ιωαννίδης, Γιώργος και Πέτρος Χατζηπεριής, Χορωδία <http://youtu.be/yUumfFMr1Z8>)
- «Στη λίμνη με τις παπαρούνες» (στίχοι: Παναγιώτης Καλαντζόπουλος, μουσική: Ευανθία Ρεμπούτσικα, ερμηνεία: Κρίστη Στασινοπούλου από τον ψηφιακό δίσκο «Πράσινα Τραγούδια» του περιοδικού *Δίφωνο*, Οκτώβριος 2008)
- «Στάχτη στα μπαλκόνια» (στίχοι: Λευτέρης Πλιάτσικας – Πένυ Ραμαντάνη, μουσική: Λευτέρης Πλιάτσικας, ερμηνεία: Όναρ από τον ψηφιακό δίσκο «Πράσινα Τραγούδια» του περιοδικού *Δίφωνο*, Οκτώβριος 2008)
- «Πίσω απ' τη βιτρίνα» (στίχοι: Κώστας Τριπολίτης, μουσική: Γιώργος Χατζηνάσιος, ερμηνεία: Γιάννης Κούτρας από τον ψηφιακό δίσκο «Πράσινα Τραγούδια» του περιοδικού *Δίφωνο*, Οκτώβριος 2008)
- «Το πράσινο ποτάμι» (στίχοι/μουσική: Νίκος Χουλιαράς, ερμηνεία: Πόπη Αστεριάδη από τον ψηφιακό δίσκο «Πράσινα Τραγούδια» του περιοδικού *Δίφωνο*, Οκτώβριος 2008)
- «Ο χορός της βροχής» (στίχοι: Ηλίας Πετρογιάννης, μουσική/ερμηνεία: Πράσσειν Άλογα από τον ψηφιακό δίσκο «Ο εχθρός μου»)
- Τον ψηφιακό δίσκο «Οικολογήματα: Τραγούδια για το περιβάλλον και την οικολογία» από τις Εκδόσεις Πατάκη (στίχοι: Βαγγέλης Ηλιόπουλος, σύνθεση & ενορχήστρωση: Κώστας Θωμαΐδης, εικονογράφηση: Φραντσέσκα Κοζάντι, ερμηνεία: Αναστασία Δουλφή, Άννα Λινάρδου, Ηλέκτρα Γεννατά, Δημήτρης Χατζής)



## Δείτε ακόμη

### Τις κινηματογραφικές ταινίες:

- «Gorillas in the Mist: the story of Dian Fossey» [Γορίλλες στην Ομίχλη] του Michael Apted (1988)
- «Le Grand Blue» [Το Απέραντο Γαλάζιο] του Luc Besson (1988)
- «L' Ours» [Η Αρκούδα] του Jean-Jacques Annaud (1988)
- «Dances with Wolves» [Χορεύοντας με τους Λύκους] του Kevin Kostner (1990)
- «White Fang» [Ο Ασπροδόντης] του Randal Kleiser (1991)
- «The horse whisperer» [Ο γητευτής των αλόγων] του Robert Redford (1998)
- «Η εαρινή σύναξις των αγροφυλάκων» του Δήμου Αβδελιώδη (1999)

- «Une hirondelle a fait le printemps» [Ένα χελιδόνι έφερε την άνοιξη] της Christian Carion (2001)
- «Avatar» του James Cameron (2009)
- «War Horse» [Το άλογο του πολέμου] του Steven Spielberg (2011)
- «The Lorax» των Chris Renaud, Kyle Balda (2012)

#### **Τα ντοκιμαντέρ:**

- Του Γιώργου Αυγερόπουλου στη σειρά ΕΞΑΝΤΑΣ:
  1. «Δέλτα, οι βρώμικες δουλειές του πετρελαίου» (2006)
  2. «Αναμέτρηση στη Στέγη του Κόσμου» (2007)
  3. «49 λέξεις για το χιόνι» (2007)
  4. «Το αίμα του Κουάν-Κουάν» (2008)
  5. «Όταν βυθίζεται ο κόσμος» (2009)
  6. «Πωλείται ζωή» (2009)
  7. «Πουλώντας αέρα» (2010)
  8. «Κλέβοντας απ' τους φτωχούς» (2011)
  9. «Το άγγιγμα του Μίδα» (2012)
- «Koyaanisqatsi/Powaqqatsi» του Godfrey Reggio (1983)
- «Microcosmos, Le Peuple de l' Herbe» [Μικρόκοσμος, οι Κάτοικοι της Χλόης] των Claude Nurispany, Marie Pérennou (1996)
- «Le Peuple Migrateur» [Ταξιδιάρικα πουλιά] των Jacques Perrin, Jacques Cluzaud (2001)
- «Deep Blue» [Βαθύ Μπλε] των Andy Byatt, Alastair Fothergill (2003)
- «Darwin's Nightmare» [Ο εφιάλτης του Δαρβίνου] του Hubert Sauper (2004)
- «Φωνή Αιγαίου» της Λυδίας Καρρά (2004)
- «La Marché de l' Empereur» [Το ταξίδι του Αυτοκράτορα] του Luc Jacquet (2005)
- «An Inconvenient Truth» [Μια άβολη αλήθεια] του Davis Guggenheim (2006)
- «Les animaux amoureux» [Ερωτευμένα πουλιά] του Laurent Charbonnier (2007)
- «Earth» [Πλανήτης Γη] των Alastair Fothergill, Mark Linfield (2007)
- «Concrete coast» [Ακτή από μπετόν] του Robert Harding Pittman (2007)
- «Home» [Το σπίτι] του Yann Arthus-Bertrand (2009)

- «Oceans» [Ωκεανοί] των Jacques Perrin, Jacques Cluzaud (2009)
- «The Cove» [Ο Όρμος] του Louie Psihoyos (2009)
- «Το τρίγωνο της φωτιάς» του Νίκου Νταγιαντά (2010)
- Τις σειρές ντοκιμαντέρ παραγωγής EPT «Οικολογικά Ημερολόγια»
- Τις σειρές ντοκιμαντέρ παραγωγής BBC «Earth», «Wild Africa», «Wild Weather» κ.ά.
- Μπορείτε επίσης να αναζητήσετε στο διαδίκτυο τους τίτλους των ταινιών που από το 2004 προβάλλονται στο πλαίσιο του ετήσιου πανοράματος οικολογικών ταινιών σε διάφορες σχετικές ιστοσελίδες όπως το <http://www.econews.gr> <http://www.ecofilms.gr> κ.α.



### Διαβάστε επίσης

- Αρχηγός Σηάτλ, *Η νύχτα των Ινδιάνων. Ένας λόγος του 1855*, μτφρ. Αλόη Σιδέρη, Άγρα, Αθήνα 2009
- Μάργκαρετ Άτγουντ, *Η χρονιά της πλημμύρας*, μτφρ. Μ. Κουμπαρέλη, Ψυχογιός, Αθήνα 2010
- Ράντγιαρντ Κίπλιγκ, *Ο Μόγλης. Το βιβλίο της ζούγκλας*, μτφρ. Μ. Κιτσικοπούλου, Καστανιώτης, Αθήνα 2009
- Ράντγιαρντ Κίπλιγκ, *Ο Μόγλης. Το δεύτερο βιβλίο της ζούγκλας*, μτφρ. Μ. Κιτσικοπούλου, Καστανιώτης, Αθήνα 1993
- Ντέιβιντ Κλας, *Οι φρουροί της φύσης 1: Ωκεανοί SOS*, μτφρ. Χ. Γιαννακοπούλου, Ψυχογιός, Αθήνα 2008
- Ντέιβιντ Κλας, *Οι φρουροί της φύσης 2: Αμαζόνιος ώρα μηδέν*, μτφρ. Μ. Γραμμένου, Ψυχογιός, Αθήνα 2009
- Ντέιβιντ Κλας, *Οι φρουροί της φύσης 3: Αρκτική, αντίστροφη μέτρηση*, μτφρ. Μ. Γραμμένου, Ψυχογιός, Αθήνα 2010
- Σέλμα Λάγκερλεφ, *Το θαυμαστό ταξίδι του Νιλς Χόλγκερσεν*, μτφρ. Κίρα Σίνου, Αδελφοί Βλάσση, Αθήνα 2008 (περιέχει DVD με την ομώνυμη ταινία κινουμένων σχεδίων)
- Ούρσουλα Λε Γκεν, *Η λέξη για τον κόσμο είναι δάσος. Πιο πλατιά από Αυτοκρατορίες και πιο αργά*, μτφρ. Λ. Ιωαννίδου, επιμ. Γ. Ευρυρίδης, Παρά Πέντε, Αθήνα 2004
- Τζακ Λόντον, *Αγάπη για τη ζωή*, μτφρ. Ν. Ζαγκούρογλου, Καστανιώτης, Αθήνα 1982
- Τζακ Λόντον, *Το κάλεσμα της άγριας φύσης*, μτφρ. Μ. Κιτσικοπούλου, Καστανιώτης, Αθήνα 1989
- Τζακ Λόντον, *Ο Ασπροδόντης*, μτφρ. Μ. Κιτσικοπούλου, Καστανιώτης, Αθήνα 2008
- Μίλος Ματσόουρεκ, *Ζωολογία*, μτφρ. Σπύρος Τσακνιάς, Στιγμή, Αθήνα 1988
- Εντίτα Μόρρις, *Τα λουλούδια της Χιροσίμα*, μτφρ. Ν. Βρεττάκος, Θεμέλιο, Αθήνα 1975
- Γκρέγκορ Μπένφορντ, *Απόδραση από το χρόνο*, μτφρ. Τ. Μιχαηλίδης – Α. Μιχαηλίδης, Πόλις, Αθήνα 2004



- Μέλβιν Μπέρτζες, *Η κραυγή του λύκου*, μτφρ. Φ. Κονδύλης, Πατάκης, Αθήνα 1999
- Σβεν Μπέτσερ, *Απρόβλεπτη απειλή*, μτφρ. Ρ. Ζαρκάδη, Διόπτρα, Αθήνα 2012
- Αλεξ Ουίλιαμς, *Θύελλες και ανεμιστήρες*, μτφρ. Φ. Μόσχη, Ψυχογιός, Αθήνα 2010
- Τσέζαρ Πετρέσκου, *Φραμ, η πολιική αρκούδα*, μτφρ. Γ. Ζωίδης, Κέδρος, Αθήνα 1990
- Λουίς Σεπούλβεδα, *Ένας γέρος που διάβαζε ιστορίες αγάπης*, μτφρ. Αχ. Κυριακίδης, Opera, Αθήνα 1996
- Λουίς Σεπούλβεδα, *Η ιστορία του γάτου που έμαθε σ' ένα γλάρο να πετάει*, μτφρ. Αχ. Κυριακίδης, Opera, Αθήνα 1998
- Φρανκ Σέτσιγκ, *Το σμήνος*, μτφρ. Στ. Τζαννετάκος, Καστανιώτης, Αθήνα 2007
- Γιοχάνα Σπίρι, *Χάιντι*, μτφρ. Κίρα Σίνου, Αδελφοί Βλάσση, Αθήνα 2007
- Τζον Στάινμπεκ, *Το κόκκινο αλογάκι*, μτφρ. Φ. Κονδύλης, Καστανιώτης, Αθήνα 1981
- Ιβάν Τουρκένιεφ, *Η Μουμού*, μτφρ. Έφη Κορομηλά, Απόπειρα, Αθήνα 1998
- Μισέλ Τουρνιέ, *Ο Παρασκευάς ή η πρωτόγονη ζωή*, μτφρ. Δ. Ραυτόπουλος, Πατάκης, Αθήνα 2000
- Μόατ Φάρλεϋ, *Λύκοι σας παρακαλώ μην κλαίτε*, μτφρ. Γ. Λεβίδη-Λούη, Χατζηνικολής, Αθήνα 1989
- Τζέιμς Φένιμορ Κούπερ, *Ο τελευταίος των Μοϊκανών*, μτφρ. Μαρία Παππά, Παπαδόπουλος, Αθήνα 2001
- Έρνεστ Χεμινγκουαίη, *Ο γέρος και η θάλασσα*, μτφρ. Φ. Κονδύλης, Καστανιώτης, Αθήνα 2009
- Τάσος Αριστοτέλους, *Πλανήτης Γη μια ανοιχτή πληγή*, εκδ. Αριστοτέλους, Λεμεσός 2010
- Ελένη Βαλαβάνη, *Σαν τον άνεμο*, Κέδρος, Αθήνα 2001
- Αγγελική Βαρελά, *Φιλενάδα φουντουκιά μου*, Πατάκης, Αθήνα 1998
- Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη, *Εμένα με νοιάζει*, Πατάκης, Αθήνα 1996
- Πηνελόπη Δέλτα, *Ο μάγκας*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2005 (και μεταγενέστερες)
- Μαρία Ιορδανίδου, *Η αυλή μας*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1981
- Βλάσης Μαστροκώστας, *Οι φίλοι μας τα ζώα: ανθολογία νεοελληνικών παιδικών διηγημάτων (για μεγάλους και μικρούς)*, Κέδρος, Αθήνα 1990
- Μιχάλης Μοδινός, *Χρυσή Ακτή*, Καστανιώτης, Αθήνα 2005
- Μιχάλης Μοδινός, *Ο Μεγάλος Αμπάι*, Καστανιώτης, Αθήνα 2007
- Αθηνά Παπαδάκη, *Ο ήλιος κρύνει. Ο πετούμενος κήπος*, Πατάκης, Αθήνα 1999
- Δημήτρης Παπακώστας, *Άνθρωποι και ζώα στη νεοελληνική πεζογραφία (ανθολογία)*, Ωκεανίδα, Αθήνα 1994

- Χάρης Σακελλαρίου, *Ο θυμός του Ποσειδώνα*, Κέδρος, Αθήνα 1991
- Κίρα Σίνου, *Το αίνιγμα του πύργου*, Κέδρος, Αθήνα 2006
- Λίτσα Ψαράυτη, *Ανάσες και ψίθυροι του δάσους*, Κέδρος, Αθήνα 2000
- Λίτσα Ψαράυτη, *Η εκδίκηση των μανιταριών*, Άγκυρα, Αθήνα 2009 (συλλογικό)
- Συλλογικό, *Οικοεγκλήματα*, Κέδρος, Αθήνα 2008







ΤΟ ταξίδι στη  
λογοτεχνία







Η πρώτη ουσιαστική γνωριμία της Ευρώπης με τον νεότερο ελληνισμό έγινε κατά τον 18ο αιώνα μέσα από τα κείμενα των περιηγητών. Η εξωστρέφεια του Διαφωτισμού, η δίψα για γνωριμία με άγνωστους τόπους και το πάθος για νέες εμπειρίες και γνώσεις θα στρέψει προς την Ανατολή όσους είχαν τότε τη δυνατότητα για μακρινά και πολυδάπανα ταξίδια. Έτσι, ο 18ος και ο 19ος αιώνας θα γίνουν η χρυσή εποχή του περιηγητισμού και θα φέρουν σε επαφή τη Δυτική Ευρώπη με τη Μεσόγειο. Δεκάδες είναι τα ταξιδιωτικά χρονικά τα οποία εκδίδονται αυτή την περίοδο και γοητεύουν τους ευρωπαίους αναγνώστες. Πολλά μάλιστα απ' αυτά είναι εικονογραφημένα με χάρτες, κάστρα, αρχαία μνημεία, ενδυμασίες, εκκλησίες κ.ά. Σε αυτόν τον ταξιδιωτικό πυρετό ο ελλαδικός χώρος –ως κοιτίδα ενός πανάρχαιου πολιτισμού, στη μελέτη του οποίου είχαν εκ νέου στραφεί οι Ευρωπαίοι– θα αποτελέσει προνομιακό τόπο προσορισμού. Όλο και περισσότερα οδοιπορικά εμφανίζονται, τα οποία δεν είναι αφιερωμένα αποκλειστικά στα αρχαία μνημεία αλλά και στα ήθη, στα έθιμα και στις ασχολίες των σύγχρονων κατοίκων.

## ΕΒΛΙΑ ΤΣΕΛΕΜΠΙ

### Ταξίδι στην Ελλάδα

Ο Εβλιά Τσελεμπί (Evlia Celebi, 1611-περ. 1684) είναι τούρκος περιηγητής του 17ου αιώνα, της εποχής δηλαδή που προηγήθηκε του μεγάλου ρεύματος των ευρωπαίων ταξιδιωτών στην Ελλάδα. Από τον περιηγητή αυτόν –του οποίου η παιδεία υπήρξε πολύ διαφορετική από εκείνη των Δυτικών– έχουμε μια πρώτη εικόνα της καθημερινότητας των κατοίκων αλλά και των ζωντανών παραδόσεων, θρύλων και συνηθειών των τόπων που επισκέπτεται.

#### Μέγαρα και σπίτια

Επτά χιλιάδες συνολικά είναι τα σπίτια της Αθήνας – όλα κεραμοσκέπαστα, και πολύ στέρεες πέτρινες κατασκευές. Εδώ δεν πρόκειται να βρεις ξύλινο σπίτι ή χτισμένο με τούβλα και λάσπη και σκεπασμένο με χώματα. Όλα τα οικοδομήματα είναι τέλειες λιθοδομές, στερεωμένες με κουρασάνι,<sup>1</sup> ασβέστη και γύψο. Τα σπίτια έχουν στέγες για να μαζεύουν τα νερά της βροχής (που πέφτουν στις στέγες και τους εξώστες). Επειδή δεν έχει λασπουριά, δεν κατασκευάζουν καλντερίμα.

Κατά την απογραφή που έγινε για τη σύνταξη των φορολογικών καταλόγων, απογράφηκαν ως μόνιμοι κάτοικοι της πόλης: τέσσερις χιλιάδες νοματαίοι. Στην πραγματικότητα, όμως, υπάρχουν πάνω από δέκα χιλιάδες φετζέρε<sup>2</sup> γκιαούρηδες.<sup>3</sup>

Η πόλη μοιάζει με τη Μάλτα.

Οι μουσουλμάνοι κάτοικοι δεν χαίρουν μεγάλης εκτίμησης και θεωρούνται παρακατιανοί. Κι αυτό, γιατί οι καφίρηδες<sup>4</sup> είναι πλούσιοι έμποροι κι έχουν συνεταιίρους στα πέρατα της Ευρώπης.

#### Οι φορεσιές των καφίρηδων

Οι σοφοί γερο-γκιαούρηδες φοράνε μαύρα καλύμματα –κάτι ειδικά μαύρα καπέλα από βελούδο– που λέγονται: πλατώνια. Τα ρούχα τους είναι κι αυτά από κατάμαυρα υφάσματα.

Οι πιο νέοι βάζουν κόκκινα φέσια και πολύχρωμα μάλλινα γιλέκα. Στη μέση τους ζώνουν μεταξωτά ζωνάρια και φορούν μαύρα ή κόκκινα παπούτσια.

<sup>1</sup>κουρασάνι: οικοδομικό υλικό που χρησίμευε ως συνδετικό υλικό στο κτίσιμο των τοίχων, αλλά και για την επκάλυψη εξωτερικών τοίχων · <sup>2</sup>φετζέρε: ο αμαρτωλός · <sup>3</sup>γκιαούρηδες: οι αλλόθρησκοι και ειδικότερα οι Έλληνες, για τους Οθωμανούς · <sup>4</sup>καφίρηδες: οι άπιστοι κατά τους μουσουλμάνους

Οι γυναίκες τους ντύνονται με χρωματιστά φουστάνια και φοράνε στο κεφάλι τους σερούσια.<sup>5</sup> Περπατάνε στους δρόμους με ξεσκέπαστα πρόσωπα χωρίς φερετζέ.

Οι γυναίκες των σερί,<sup>6</sup> αλλά και των καφίρηδων, τη μέρα κάθονται στα σπίτια και δεν εμφανίζονται στους δρόμους και στο παζάρι. Μόλις, όμως, πιάνει να σουρουπώνει, παίρνουν τα φαναράκια τους κι αρχίζουν τις βόλτες από σπίτι σε σπίτι κι από χαμάμ σε χαμάμ, όπου ξεφαντώνουν μέχρι το ξημέρωμα.

Μερικές γυναίκες μεγαλεμπόρων φοράνε στο κεφάλι τους καπέλα, στολισμένα με πολύχρωμα φτερά παγονιού. Αλλά και οι άντρες αυτής της τάξης, φοράνε καπέλα ευρωπαϊκού τύπου και βάζουν στα ρούχα τους αμπάδες<sup>7</sup> και κουμπιά.

Εβλιά Τσελεμπί, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, μτφρ. Νίκος Χειλαδάκης, Εκάτη, Αθήνα 1991



Η Αθήνα στα 1810. Έγχρωμη χαλκογραφία εποχής

<sup>5</sup>σερούσια: καλύμματα κεφαλής, καπέλα· <sup>6</sup>σερί: οι πιστοί μουσουλμάνοι, σε αντίθεση με τους «καφίρηδες»· <sup>7</sup>αμπάδες: χοντρά μάλλινα φαντά υφάσματα

## ΓΙΑΚΟΜΠ ΣΑΛΟΜΟΝ ΜΠΑΡΤΟΛΝΤΥ

### Γράμμα στον αδελφό μου για το πώς ταξιδεύει κανείς στην Ανατολή

*Ο πρώσος λόγιος Γιάκομπ Σάλομον Μπαρτόλντυ (Jakob Salomon Bartholdy, 1779-1825) είναι μια αμφιλεγόμενη μορφή περιηγητή· πολλοί –μεταξύ αυτών και ο Αδαμάντιος Κοραΐς– τον θεώρησαν συκοφάντη του ελληνικού έθνους. Η μορφή του σατιρίστηκε από έναν ακόμα λόγιο της εποχής που συμμεριζόταν την άποψη περί μισελληνισμού του, τον έλληνα πεζογράφο Ιάκωβο Πιτσιπίο (ή Πιτζιπίο), ο οποίος τον καθιστά πρωταγωνιστή του μυθιστορήματος Ο πύθηκος Ξουθ ή τα ήθη του αιώνας (1848). Στο απόσπασμα που ακολουθεί, ο Μπαρτόλντυ καταθέτει υπό μορφή επιστολής στον αδελφό του τις πρώτες εμπειρίες του από την ταξιδιωτική του περιπέτεια στον ελληνικό χώρο.*

Δίκιο έχεις φίλε μου να ζηλεύεις το ταξίδι μου. Είναι αλήθεια αυτό που λένε, και δεν είναι διόλου απλό παιχνίδι της φαντασίας, ότι, πάνω σ' αυτή την κλασική γη, ένα αίσθημα ιερό σε κυριεύει, και ότι κάθε άνθρωπος για τον οποίο έχουν μιαν αξία πολύτιμη οι επιστήμες και οι τέχνες και καθετί φιλελεύθερο που υπάρχει πάνω στη γη, δεν είναι δυνατόν παρά να νιώσει, διατρέχοντας την Ελλάδα, να τον διαπερνά λίγο-πολύ αυτό το ιερό αίσθημα. Μη φαντάζεσαι ωστόσο ότι αίρομαι<sup>1</sup> διαρκώς στο ύψος αυτών των θείων αισθημάτων· και, για να σε κάνω να καταλάβεις μέσα σε ποια φριχτή κατάσταση βρίσκομαι κάποιες φορές, επέτρεψέ μου να σου αφηγηθώ, μεταξύ άλλων, το ιστορικό μας ταξιδιωτικής ημέρας μου, στην οποία, είναι αλήθεια, δεν λείπουν τα επιφανή ονόματα, μα που υπήρξε τόσο οδυνηρή στην πραγματικότητα, ώστε σήμερα να μου γίνεται ευφρόσυνη<sup>2</sup> η ανάμνηση που γλίτωσα απ' των παθών μου τον τάραχο.

Ο κ. Fornetti είχε μείνει στη Λάρισα με το γενίτσαρό<sup>3</sup> του, κι εγώ γύριζα στην Αθήνα με τον κ. Gropius και με τους δύο υπηρέτες μου από τα Φάρσαλα και το Ζητούνι (η αρχαία Λαμία πιθανώς), στην είσοδο των Θερμοπυλών. Είχα κιόλας αρχίσει να ενοχλούμαι από τους Τούρκους συνοδούς, αφού, ούτε στην περιοδεία που είχα κάνει εννέα μήνες στη Μικρά Ασία, ούτε σ' αυτήν που έκανα μόλις τώρα με τον κ. Fornetti, δεν τους είχα βρει εξαιρετικής χρησιμότητας. Κι αυτή τη φορά, μου μπήκε η ιδέα να τους αγνοήσω.

Ξέρεις ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχουν καθόλου σχεδόν δρόμοι αμαξιτοί. Αυτοί για τους οποίους κάνουν λόγο οι αρχαίοι, βρίσκονται συχνά σε τέτοια κατάσταση, που δεν θα μπορούσες καν να διανοηθείς πώς είναι δυνατόν να πέρασε ποτέ άμαξα αποκεί.

Μάλιστα, καθόλου σπάνιο δεν είναι να συναντήσεις άθλια κατσάβραχα, κι αν είσαι μυαλωμένος ταξιδιώτης, κρίνεις σκόπιμο να κατεβείς από το άλογο: τέτοια είναι η περίπτωση προπαντός κοντά στους Δελφούς, ανάμεσα στη Σικυώνα, στη Νεμέα και στο Άργος, στην Ιερά οδό των Αθηνών προς την Ελευσίνα, και σ' εκείνο το δρόμο απ' τον οποίο ο Τηλέμαχος, συνοδευόμενος από το γιο τού Νέστορα, μεταφέρθηκε τόσο γρήγορα προς τον Μενέλαο, μολονότι σε όλα αυτά τα ίδια σημεία, βρίσκει πότε-πότε κανείς κάποιο ίχνος απ' τον αρχαίο δρόμο. Ούτε και θα μπορούσε να διανοηθεί να ταξιδέψει με τα πόδια· χωρίς να μιλήσουμε για όλα τ' άλλα μειονεκτήματα, το ελάχιστο που θα μπορούσε να πάθει θα ήταν να τον κατατάξουν, οι κάτοικοι της χώρας, και προπαντός οι Τούρκοι, στην κατηγορία των ζητιάνων, ή να τον θεωρήσουν, σε σύγκριση μ' αυτούς, ολότελα παλαβό. Έτσι, δεν απομένει να κάνει κανείς τίποτ' άλλο παρά να πάρει το δρόμο με το άλογο. [...]

Ο *αγωγιάτης*, όνομα που δίνουν στους κατόχους ή οδηγούς αυτών των αλόγων, βγάζει πολύ σκληρά το μεροκάματό του, βαδίζοντας με τα πόδια, και με μεγάλες δρασκελιές, στο πλάι του αλόγου του. Απ' αυτήν ακριβώς την υπερβολική κόπωση και απ' την εξάντληση των δυνάμεων που είναι το φυσικό της επακόλουθο, πήραν το όνομα *αγωγιάτες* (έχει τη ρίζα του στη λέξη αγώνας,

<sup>1</sup>αίρομαι: υψώνομαι· <sup>2</sup>ευφρόσυνη: ευχάριστη· <sup>3</sup>γενίτσαρος: εδώ ο προσωπικός συνοδός, σωματοφύλακας

αγωνία).<sup>4</sup> Συνήθως διανύουν τρία τέταρτα του γερμανικού μιλίου την ώρα. Επειδή μερικές φορές, από το φόβο μην πληγιαστούν τα άλογά τους, δεν επιτρέπουν τη σέλα, κι επειδή αναγκάζεται κανείς να βολευτεί με τα σαμάρια τους, είδος σάγματος από τα πιο σκληρά και δυσάρεστα, δεν έβρισκα τίποτε καλύτερο να κάνω σε τέτοια περίπτωση από το να παραγεμίσω την «καθίστρα» μου με όσα διέθετα μαξιλάρια και κουβέρτες. Τα άλογά τους δεν έχουν άλλο φρένο εκτός από ένα σκονίσι περασμένο γύρω από τη μουσούδα τους, και απέχουν παρασάγγες από τα φημισμένα γαϊδουράκια του Τίβολι,<sup>5</sup> τα οποία, αληθινοί γνώστες των φυσικών καλλονών, δεν παραλείπουν ποτέ να σταματούν από μόνα τους για λίγο στα πιο σημαντικά αξιοθέατα, με το πόδι να μουλαρώνει την ορισμένη ώρα, δίχως να νοιάζονται αν οι αναβάτες είναι διατεθειμένοι ή όχι να αποθauμάσουν τη θέα. [...]

Η Ελλάδα και η Ανατολή θα είναι ασφαλώς αποδώ και πέρα ο πρώτος στόχος αυτής της συνομοταξίας ταξιδιωτών που έχουν τη φιλοδοξία να ξεχωρίσουν από τους κοινούς ταξιδιώτες – η Κέρκυρα και τα Επτάνησα θα τους χρησιμεύουν ως προετοιμασία και απαρχή. Ήδη αυτά τα μέρη δέχονται συχνότερες επισκέψεις απ' ό,τι – εδώ κι εξήντα χρόνια – η κοιλάδα του Σαμονί και οι πάγοι της Σαβοΐας.<sup>6</sup> Ο φίλτατος Pacard, που τ' όνομά του έγινε γνωστό απ' την Κλωντίν ντε Φλοριάν, κι ο οποίος μου χρησίμευσε ως οδηγός στο Μοντανβέρ,<sup>7</sup> μου αφηγήθηκε ότι, παιδί ακόμα, είχε συνοδεύσει τους πρώτους Άγγλους που είχαν αποπειραθεί αυτό το ταξίδι και είχαν εξοπλιστεί με τουφέκια και σκηνές, επειδή φαντάζονταν ως ημάχιους τους κατοίκους εκείνης της κοιλάδας, ενώ, απ' την πλευρά τους, οι έντρομοι βοσκοί το είχαν βάλει στα πόδια. Και όμως, είκοσι χρόνια αργότερα, χιλιάδες ταξιδιώτες όλων των εθνοτήτων συγκαταλέγονταν ήδη στο μοναστήρι και στη Σαλάνς.<sup>8</sup> Εδώ, όπως παντού, ο συρμός<sup>9</sup> έχει την επίδρασή του, και στην Ελλάδα βρίσκεις ασφαλώς θελκτικά αξιοθέατα και αξιοπερίεργα για ν' αντισταθμίσεις το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν η παγωμένη θάλασσα και τα κρυστάλλινα σπήλαια απ' όπου αναβρύζουν οι πηγές του Αβειρόν.<sup>10</sup> [...]

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, στην Ελλάδα σήμερα, δεν πρέπει κανείς ν' αναζητά παρά την ίδια την Ελλάδα, και δεν είναι δυνατόν να τον τραβήξουν εκεί ούτε οι σύγχρονοι θησαυροί της τέχνης ούτε οι ποικίλες απολαύσεις της ζωής. «Δεν μας απομένει πια», όπως λέει ο Winkelman<sup>11</sup> στο τέλος του βιβλίου του *Ιστορία της Τέχνης*, «παρά μονάχα μια σκιά που αποτελεί το αντικείμενο των επιθυμιών μας· αλλά γι' αυτό ακριβώς η επιθυμία μας γίνεται πιο μεγάλη ν' ανακτήσουμε αυτό που έχει χαθεί [...]».

Ο κάθε ταξιδιώτης πρέπει να εντυπωθεί βαθιά στο μυαλό του αυτό το απόσπασμα του Winkelman, για την περίπτωση που αισθανθεί να τον πιάνει μελαγχολία και νιώσει ότι δεν αποζημιώνεται καθόλου για τους κόπους του αντικρίζοντας τα ερείπια, φαινομενικώς ασήμαντα, των Δελφών, της Δήλου, της Ολυμπίας, της Σπάρτης, κ.λπ. Είναι μάλιστα πολύ φυσικό η καταστροφή να βαραίνει συντριπτικά στα μέρη εκείνα που, πιο πλούσια και πιο ξακουσμένα, προσφέρονται πιο πολύ στην πλεονεξία παλαιών και συγχρόνων. Μόνον η Αθήνα αποτελεί εδώ εξαίρεση· μια μυστηριώδης θεία πρόνοια μοιάζει να προστατεύει την πόλη, που έχει διατηρήσει ένα μέρος των αριστουργημάτων της. Επιδεικνύει μέχρι σήμερα τα πλούτη των μνημείων της, την τέχνη και το λεπτό γούστο της, και δέεται στο Θεό μη τυχόν η απίστευτη βαρβαρότητα του λόρδου Έλγιν<sup>12</sup> δώσει το σύνθημα για μια πλήρη και ολοσχερή καταστροφή.

Γιάκομπ Σάλομον Μπαρτόλντ, *Ταξιδιωτικές εντυπώσεις από την Ελλάδα 1803-1804*,  
μτφρ. Φώντας Κονδύλης, Εκάτη, Αθήνα 1993

<sup>4</sup>**αγωγιάτες:** πρόκειται εδώ για παρετυμολογία, καθώς η λέξη έχει τη ρίζα της στο αρχαίο ρήμα *άγω* (=οδηγώ, φέρνω)  
<sup>5</sup>**Τίβολι:** πόλη της επαρχίας της Ρώμης με σημαντικά αξιοθέατα και μνημεία.<sup>6,7,8</sup> **Σαβοΐα, Μοντανβέρ, Σαλάνς:** διάσημα χειμερινά θέρετρα στις γαλλικές δυτικές Άλπεις (Λευκό Όρος), από τον 18ο αιώνα δημοφιλής προορισμός των περιηγητών.  
<sup>9</sup>**συρμός:** η μόδα.  
<sup>10</sup>**Αβειρόν:** ποταμός της νότιας Γαλλίας.  
<sup>11</sup> **Βίνκελμαν (Johann Joachim Winkelman, 1717-1768):** εξέχων γερμανός ελληνοφίλης, ιστορικός και αρχαιολόγος, θεμελιωτής του επιστημονικού κλάδου της ιστορίας της τέχνης.  
<sup>12</sup>**Λόρδος Έλγιν (Thomas Bruce, 7th Earl of Elgin, 1766-1841):** βρετανός ευγενής και διπλωμάτης, πρεσβευτής της Μ. Βρετανίας στην Υψηλή Πύλη, ο οποίος κατάφερε να αποσπάσει πολυάριθμα γλυπτά από τον Παρθενώνα και να τα μεταφέρει στο Λονδίνο, όπου σήμερα εκτίθενται στο Βρετανικό Μουσείο





## ΦΡΑΝΣΟΥΑ-ΡΕΝΕ ΝΤΕ ΣΑΤΩΜΠΡΙΑΝ

### Οδοιπορικό. Η Ελλάδα του 1806

Ο γάλλος ευγενής και ρομαντικός συγγραφέας Φρανσουά-Ρενέ ντε Σατωμπριάν (François-René de Chateaubriand, 1768-1848), ιδιοσυγκρασία ανήσυχη και φιλοπερίεργη, θα πραγματοποιήσει μετά από το πρώτο μεγάλο ταξίδι του στην Αμερική (1791-1792) ένα νέο ταξιδιωτικό κύκλο που θα τον φέρει στην Ελλάδα, στη Μικρά Ασία και στους Αγίους Τόπους (1806-1807). Τις εντυπώσεις του από το ταξίδι αυτό θα τις καταγράψει στο Οδοιπορικό του (1811), οι ωραιότερες σελίδες του οποίου είναι αφιερωμένες στην Ελλάδα. Η «γοητεία των ερειπίων», σε συνδυασμό με την αρχαιογνωσία του, τον προξενούν συγκίνηση, όπως φαίνεται στο απόσπασμα, αλλά και προβληματισμό για την κατάσταση στην οποία βρίσκει τον υπόδουλο ελληνισμό κατά την περιήγησή του. Οι εντυπώσεις αυτές θα γεννήσουν μέσα του έντονα φιλελληνικά αισθήματα, τα οποία θα διοχετευθούν στο περίφημο Υπόμνημα περί της Ελλάδος (Note sur la Grèce, 1825), ένα μαχητικό μανιφέστο υπέρ της Ελληνικής Επανάστασης.

Τέλος πάντων, η μεγάλη μέρα που μας είδε να μπαίνουμε στην Αθήνα, ξημέρωσε. Στις 23 Αυγούστου, στις τρεις το πρωί, είμαστε όλοι απάνω στ' άλογά μας. Κι αρχίσαμε να παρελαύνουμε, σιωπηλοί, από την Ιερά Οδό.<sup>1</sup> Πρέπει να βεβαιώσω πως κι ο πιο ευλαβικός από τους μνημένους στα Ελευσίνια Μυστήρια,<sup>2</sup> δε θα ένιωσε ποτέ τη δική μου συγκίνηση. Όλοι είχαμε φορέσει τα γιορτινά μας, ο γιαννίσαρος είχε «γυρίσει» τα μέσα-έξω του τουρμπανιού του, και –γεγονός εξαιρετικό– είχε τρίψει και ξυστρίσει<sup>3</sup> τ' άλογα. Περάσαμε την κοίτη ενός χείμαρρου, του Σαρανταπόταμου –ίσως νά 'ταν ο Ελευσίνιος Κηφισός– είδαμε κάποια λείψανα χριστιανικών ναών, χτισμένων ίσως πάνω στον τάφο εκείνου του Ζάρηκα, που ο Απόλλων του είχε διδάξει τη μουσική. Κάποια άλλα ερείπια μας δείχναν σε ποιο σημείο υψωνόταν τα μνήματα του Εύμολπου<sup>4</sup> και του Ιπποθόντα.<sup>5</sup> Βρήκαμε και τους Ρειτούς ή ρεύματα αρμυρού νερού. Εδώ τριγύρω ήταν, που, στις Ελευσίνιες τελετές, ο όχλος, την ώρα της πομπής, βλαστημούσε τους διαβάτες, σ' ανάμνηση των ύβρεων, που μια γριά είχε ξεστομίσει, κάποτε, για τη Δήμητρα. Από κει περνώντας στο βάθος, ή στην άκρια του καναλιού της Σαλαμίνας, χωθήκαμε στο στενό που σχηματίζεται ανάμεσα στην Πάρνηθα και στο Αιγάλεω. Αυτό το τμήμα της Ιεράς Οδού, λεγόταν «Μυστικόν». Σε λίγο είδαμε και τη Μονή του Δαφνιού, χτισμένη στα ερείπια του ναού του Απόλλωνα, και που η εκκλησιά της, είναι μια από τις πιο αρχαίες της Αττικής. Λίγο πιο μακριά, παρατηρήσαμε κάποια συντρίμμα από το ναό της Αφροδίτης. Τέλος, το στενό, αρχίζει να πλαταίνει· παρακάμπουμε το όρος Ποικίλο, που στέκεται εκεί στη μέση του δρόμου, σα για να φράξει τη θέα, και ξάφνου, νά, μπροστά μας ο κάμπος της Αθήνας.

Όσοι επισκέπτονται την πόλη του Κέκροπα, φτάνουν συνήθως σ' αυτήν από τον Πειραιά ή από το δρόμο της Εύβοιας. Έτσι χάνουν ένα μέρος από το θέαμα, γιατί όσοι έρχονται από τη θάλασσα, δε βλέπουν την Ακρόπολη, κι ο Άγχεσμος,<sup>6</sup> κόβει την προοπτική όταν έρχεσαι από την Εύβοια. Εμένα όμως κάποιο αγαθό άστρο με οδήγησε και μ' έφερε από τον καλό δρόμο για ν' αντικρίσω την Αθήνα σ' όλη της τη δόξα.

Το πρώτο, που χτύπησε στα μάτια μου, ήταν η Ακρόπολη, φωτισμένη από τον ήλιο, που

<sup>1</sup>Ιερά Οδός: δρόμος των αρχαϊκών χρόνων που συνέδεε την πόλη των Αθηνών με το Θριάσιο Πεδίο και την Ελευσίνα·  
<sup>2</sup>Ελευσίνια Μυστήρια: κατά την αρχαιότητα, στην Ελευσίνα λατρεύονταν η Δήμητρα (θεά της γεωργίας και της γονιμότητας της γης) και η κόρη της Περσεφόνη (θεά του Κάτω Κόσμου)· προς τιμήν τους, τελούνταν μια φορά τον χρόνο τα διάσημα Μυστήρια, στα οποία έπαιρναν μέρος μόνον οι μύστες, όσοι δηλαδή ήταν μνημένοι ή επιθυμούσαν να μνηθούν·  
<sup>3</sup>Ξυστρίζω: καθαρίζω το τρίχωμα των ζώων, συνήθως των αλόγων, με ειδικό οδοντωτό εργαλείο·  
<sup>4</sup>Εύμολπος: γιος του Ποσειδώνα και της Χιόνης, σύμφωνα με μια παράδοση ο ιδρυτής των Ελευσίνιων Μυστηρίων·  
<sup>5</sup>Ιπποθό(ω)ντας: γιος του Ποσειδώνα και της Αλόπης, τιμούνταν ως ήρωας στην Ελευσίνα και έδωσε το όνομά του σε μια από τις δέκα φυλές της Αττικής·  
<sup>6</sup>Άγχεσμος: λόφος της Αττικής, σήμερα γνωστός ως λόφος του Στρέφη

μόλις είχε βγει. Ήταν ακριβώς απέναντί μου, από την άλλη μεριά του κάμπου, κι έμοιαζε να στηρίζεται στον Υμηττό, που έπιανε το βάθος του πίνακα. Παρουσίαζε ένα συγκεχυμένο σύνολο από τα κιονόκρανα των Προπυλαίων, τις κολώνες του Παρθενώνα, το ναό του Ερεχθείου, τις επάλξεις ενός τείχους φορτωμένου κανόνια, από τα γοτθικά ερείπια των χριστιανών κι από τις καλύβες των Οθωμανών. [...]

Δεν είναι δυνατό να χαρεί κανείς αμέσως τα αισθήματά του στις πρώτες στιγμές μιας πολύ έντονης συγκίνησης. Προχωρούσα προς την Αθήνα με μια αγαλλίαση, που μου αφαιρούσε την ικανότητα να στοχάζομαι. Όχι πως αισθάνομαι κάτι παρόμοιο με όσα ένιωσα πρωτοβλέποντας τη Λακεδαιμόνα. Η Σπάρτη και η Αθήνα, διατήρησαν, ως και στα ερείπιά τους, τη διαφορά του χαρακτήρα τους. Τα ερείπια της Σπάρτης, είναι πένθιμα, σοβαρά κι ερημωμένα. Της Αθήνας, είναι γελαστά, ελαφρά, κατοικημένα. Στο θέαμα της πατρίδας του Λυκούργου, ο στοχασμός γίνεται αρρενωπός, σοβαρός και βαθύς· κι η ψυχή δυναμωμένη, ανυψώνεται και μεγαλώνει. Μπροστά στην πατρίδα του Σόλωνα, μαγεύεται κανείς από τα θέληγτρα του πνεύματος, και συλλαμβάνει την ιδέα της τελειότητας του ανθρώπου, σαν ενός όντος νοητικού και αθάνατου. Τα υψηλά αισθήματα της ανθρώπινης φύσης, έπαιρναν στην Αθήνα κάποια χάρη, που δεν υπήρχε στη Σπάρτη. Για τους Αθηναίους, δεν ήταν ένστικτο τυφλό ο έρωτας για την πατρίδα και την ελευθερία, αλλά ένα αίσθημα φωτισμένο και θεμελιωμένο στην αίσθηση του ωραίου προς όλα: ροπή, που ο ουρανός πλουσιοπάροχα τους εδώρησε. Τέλος, περνώντας από τα ερείπια της Σπάρτης στα ερείπια των Αθηνών, ένιωσα πως θά 'θελα να πέθαινα με τον Λεωνίδα και να ζούσα με τον Περικλή. [...]

Κατεβαίνοντας από την Ακρόπολη, πήρα μαζί μου ένα κομμάτι μάρμαρο από τον Παρθενώνα, όπως είχα μαζέψει κι ένα κομματάκι πέτρας από τον τάφο του Αγαμέμνονα. Κι από τότε, κάτι αφαιρώ από τα μνημεία που είδα, έτσι για ενθύμηση. Βέβαια, δεν είναι τόσο ωραία σαν κι αυτά που άρπαξαν ο κ. ντε Σουαζέλ<sup>7</sup> και ο λόρδος Ελγίνος, όμως εμένα μου φτάνουν.

Φρανσουά Ρενέ ντε Σατωμπριάν, *Οδοιπορικό. Η Ελλάδα του 1806*, μτφρ. Ανδρέας Καραντώνης, Δωδώνη 1979



Simone Pomardi, *Συνάντηση περιηγητή με ντόπιο στο ναό του Ποσειδώνα στο Σούνιο (1804 - 1806)*

<sup>7</sup>Ντε Σουαζέλ (Marie Gabriel Florent Auguste de Choiseul-Gouffier, 1752-1817): Γάλλος ευγενής, περιηγητής και διπλωμάτης, πρεσβευτής της Γαλλίας στην Οθωμανική Τουρκία, απέσπασε και μετέφερε στην πατρίδα του, όπως και ο Έλγιν, σημαντικές αρχαιότητες από τον Παρθενώνα, οι οποίες αργότερα πουλήθηκαν σε μουσεία και ιδιώτες συλλέκτες



## ANNA ΜΠΡΑΣΕΪ

### Μια νύχτα στο στρατόπεδο

*Οι ταξιδιώτες της Μεγάλης Περιδιάβασης στην Ανατολή δεν άφησαν έξω από τις επισκέψεις τους την Κύπρο. Άντρες και, σπανιότερα, γυναίκες των εύπορων τάξεων φτάνουν στο νησί από τη Δύση, περιηγούνται τις πόλεις και τα χωριά και καταγράφουν τις εντυπώσεις τους. Στις (λιγοστές) ταξιδιώτισσες της εποχής ανήκει και η Άννα Μπράσεϋ (Anna Brassey, 1839-1887), η οποία φτάνει στην Κύπρο με την έναρξη της Αγγλοκρατίας (1878). Στο απόσπασμα περιγράφει τις πρώτες της εντυπώσεις από την πόλη της Λευκωσίας και τους κατοίκους της.*

Ήταν τώρα σχεδόν σκοτάδι, και η γύρω περιοχή μόλις διακρινόταν. Όταν επιτέλους φθάσαμε στις πύλες της Λευκωσίας, τις βρήκαμε καλά κλειστές για την νύκτα, και ήταν ύστερα από μακρά αναμονή, με πολλά κτυπήματα και φωνές εκ μέρους μας, που ένας ηλικιωμένος Τούρκος εμφανίστηκε, με ένα φανάρι και τα κλειδιά, για να μας αφήσει να μπούμε. Ο αέρας ήταν μάλλον ψυχρός, και ήμασταν πραγματικά χαρούμενοι για τα σκεπάσματα που μας είχαν συστήσει να πάρουμε μαζί μας. Τα τείχη της πόλης είναι ψηλά, χοντρά και με αμυντικά εξώστεγα, με πολλά βενετσιάνικα κανόνια πεσμένα εδώ κι εκεί απ' έξω. Στο λαμπρό φεγγαρόφωτο, το αποτέλεσμα ήταν πολύ ωραίο, και νομίζω ότι η ίδια η πύλη, μέσω της οποίας εισήλθαμε, δεν μπορεί να περιγραφεί καλύτερα από τα λόγια του Αλή Μπέη, ενός ξακουστού ταξιδιώτη, μεταξύ των ετών 1803 και 1807:

«Η πόλη έχει τρεις πύλες που φέρουν τα ονόματα της Πάφου, της Κερύνειας και της Αμμοχώστου. Η τελευταία είναι μεγαλοπρεπής· αποτελείται από έναν τεράστιο κυλινδρικό θόλο που καλύπτει όλο το κεκλιμένο επίπεδο ή ανωφέρεια από την πεδιάδα προς το υψηλότερο σημείο επί του οποίου είναι κτισμένη η πόλη. Στο μέσον της επικλινούς επιφάνειας υπάρχει ένας ισοπεδωμένος τρούλος ή τμήμα σφαιρικής, στο μέσον της οποίας ευρίσκεται ένας στρογγυλός φεγγίτης. Το μνημειώδες αυτό έργο, κτισμένο με τεράστιες πελεκητές πέτρες ή χοντρό μάρμαρο, είναι αντάξιο των παλαιών κατοίκων».

Οι στενοί, λερωμένοι και ελικοειδείς δρόμοι ήσαν έρημοι, τα σκυλιά ούρλιαζαν και γαύγιζαν μελαγχολικά, ενώ το φεγγαρόφωτο έλαμπε πάνω από μια μπερδεμένη μάζα τουρκικών, ελληνικών και βενετσιάνικων ανακτόρων, πλινθόκτιστων σπιτιών, μυναρέδων, εκκλησιών και τεμενών. Στο τέλος σταματήσαμε κοντά σε κάτι που έμοιαζε με καφενείο, αφού ο οδηγός της άμαξάς μας αρνείτο να προχωρήσει περισσότερο κι άρχισε να ξεξεύει τα άλογά του για την νύκτα. Σύντομα μας περικύκλωσε ένα πλήθος που χειρονομούσε· ήσαν πολύ ευγενικοί και μας έφεραν καρέκλες να καθίσουμε, αλλά όλοι φαίνονταν να επιθυμούν να μας πάρουν σε διάφορες κατευθύνσεις. Δυστυχώς δεν καταλάβαιναν ούτε μία λέξη από οποιαδήποτε γλώσσα στην οποία μπορούσαμε να τους μιλήσουμε, και τα σχόλιά τους ήταν εξίσου ακατανόητα σ' εμάς. «The Governor», «the Pasha», «Sir Garnet Wolseley»,<sup>1</sup> «the Camp», «the Monastery», «Government House», όλα τα δοκιμάσαμε· αλλά καθώς προφέραμε το κάθε όνομα, φαίνεται ότι αυτό δεν είχε αποτέλεσμα άλλο από του να τους προκαλεί όλο και περισσότερη αμηχανία. Στο τέλος, ένας άνδρας, στον οποίο προφανώς κατέβηκε κάποια ιδέα, έφυγε και επέστρεψε σε μερικά λεπτά συνοδευόμενος από τον ομιλούντα την γερμανική ιδιοκτήτη του «Albert Hotel, Restaurant, and Lodging», όπως περιεγράφετο στην κάρτα που μας είχε δώσει, ο οποίος, αφού προφανώς ζύγισε την κατάσταση με μια ματιά, πάσχισε να μας πείσει να περάσουμε την νύκτα στο ξενοδοχείο του, παρεμβάλλοντας όλων των ειδών

<sup>1</sup>Sir Garnet Wolseley (1833-1913): Βρετανός ανώτατος αξιωματικός και πρώτος αρμοστής της Κύπρου επί Αγγλοκρατίας

τις δυσκολίες, ώστε να μην προχωρήσουμε περισσότερο, ισχυριζόμενος ότι το στρατόπεδο, ο προορισμός μας, ήταν σε απόσταση μιας και μισής ώρας ακόμη. Ένας τραπεζοκόμος ή φίλος που ήταν μαζί του, ωστόσο, μας πληροφόρησε ότι ο κυβερνητικός οίκος δεν ήταν τόσο μακριά και προσφέρθηκε να μας δείξει τον δρόμο. Ο Τομ με έβαλε πάνω σε ένα από τα άλογα, οι δε υπόλοιποι ακολούθησαν πεζή μέσω άλλων στενών δρόμων, μέχρις ότου στο τέλος, προς μεγάλη χαρά μας, είδαμε την κόκκινη στολή ενός στρατιώτη του Βασιλικού Μηχανικού. Είχε σταλεί για να μας συναντήσει σε κάποιο σημείο όπου υπήρχε ένα συντόμι προς την πόλη, αλλά μας είχε χάσει κατά κάποιο τρόπο και αυτός ήταν ο λόγος της δυσκολίας και της καθυστέρησής μας. Μας είπε ότι είχαμε ακόμη δυο μίλια δρόμο, και αμέσως προχώρησε για να μας πάρει μέσω μιας άλλης πύλης και κατά μήκος μιας περιοχής δίπλα από ένα υδραγωγείο, από την ξηρή κοίτη του ποταμού, μέχρις ότου φθάσαμε στο Στρατόπεδο του Μοναστηρίου, το αρχηγείο του σερ Γκάρνερ Γούλσλεϋ. Εδώ μας υποδέχθηκαν θερμά φίλοι, τόσο παλαιοί όσο και νέοι, περιλαμβανομένων του ιδίου του σερ Γκάρνερ, του συνταγματάρχη Μπράκενμπερι (Brackenbury), του συνταγματάρχη Γκριβς (Greaves), του συνταγματάρχη Ντόρμερ (Dormer), του λοχαγού Γουντ (Wood), του λόρδου Γκίφφορντ (Gifford), του κυρίου Χέρμπερτ (Herbert) και διαφόρων άλλων. Τρία παραπήγματα, που άνοιγαν το ένα προς το άλλο, και άνετα επιπλωμένα με αυτοσχέδιους καναπέδες, αναπαυτικές καρέκλες, γραφεία, κουρελούδες και ψάθες –που, όπως μάθαμε αργότερα, σε κάθε αντίσκηνο είχαν αποτελέσει στόχο λεηλασίας– ετέθησαν στην διάθεσή μας. Ήμασταν οι πρώτες κυρίες που πέρασαν μια νύκτα στο στρατόπεδο, και καθώς η άφιξή μας έγινε μάλλον ενωρίτερα από ό,τι αναμένετο, όλοι ήσαν πολυσύχολοι όλο το απόγευμα, μετά την λήψη του τηλεγραφήματός μας, προσπαθώντας να κάνουν τα πράγματα όσο το δυνατόν πιο άνετα για μας· και το πέτυχαν απόλυτα [...]

Μετά το πρόγευμα περπατήσαμε μέσω του στρατοπέδου προς το ελληνικό μοναστήρι (= μετόχι Αγίου Προκοπίου), από το οποίο [το στρατόπεδο] πήρε την ονομασία του, ένα μεγάλο παλαιό οικοδόμημα, που περιέχει μια εκκλησία και πολλά κελιά, μερικά από τα οποία χρησιμοποιούνται τώρα από τον σερ Γκάρνερ για σκοπούς γραφείου κατά την διάρκεια της ημέρας, όταν τα αντίσκηνα είναι ανυπόφορα θερμά. Ο ωραίος μικρός κήπος δίπλα είναι γεμάτος γιασεμί, βερβένα και ροδοδάφνη, και προσκληθήκαμε να κάνουμε έναν περίπατο σ' αυτόν μέχρις ότου ο αρχιμανδρίτης ή αρχιεπίσκοπος Κύπρου θα ήταν έτοιμος να μας δεχθεί, μαζί με όλη την ακολουθία των ιερέων του, και να μας δείξει την εκκλησία. Είναι ένας ηλικιωμένος άνδρας με ευγενική μορφή, περίπου εβδομήντα χρόνων, με διαπεραστικά μαύρα μάτια, μακριά γκριζα γενειάδα και εκλεπτυσμένη αλλά αξιοπρεπή συμπεριφορά – γενικά ο ιδεώδης άνθρωπος για Έλληνα πατριάρχη. Στην εκκλησία, στην οποία μας οδήγησε, υπάρχει ένα ωραίο επιχρυσωμένο σκαλιστό ξύλινο τέμπλο που περιέχει τρεις εικόνες βυζαντινής τεχνοτροπίας, σημαντικής αξίας, και επιστέφεται με εικόνες των αποστόλων σε φυσικό μέγεθος. Ο άμβωνας είναι πολύ περίεργα διαρρυθμισμένος. Ένας μικρός σκαλιστός και επιχρυσωμένος φανός είναι στερεωμένος στον τοίχο, κοντά σε μια αψίδα, και στην αντίθετη πλευρά αιωρείται με σχοινιά μια σκάλα η οποία, όταν χαμηλώσει, σχηματίζει το μόνο μέσο επικοινωνίας μεταξύ του άμβωνα και του δαπέδου της εκκλησίας· έτσι ώστε όταν ο ιερέας ανεβεί και η σκάλα μετακινηθεί, δεν μπορεί να κατεβεί πάλι χωρίς βοήθεια. Μετά την επίσκεψή μας στην εκκλησία, ο αρχιμανδρίτης μάς προσκάλεσε στα διαμερίσματά του, όπου μας φίλεψαν με γλυκίσματα, κρύο νερό και τούρκικο καφέ. Η θέα από τον εξώστη του ήταν πολύ ωραία, κοιτάζοντας πρώτα πάνω από το στρατόπεδο, με τα λευκά του αντίσκηνα, που τώρα είναι σχεδόν άδεια, και τα παραπήγματά τους, που πλησιάζουν με γρήγορο ρυθμό στην αποπεράτωσή τους, μέχρι την πόλη της Λευκωσίας (Nicosia), η οποία από εκείνη την απόσταση φαίνεται ένα ιδιαίτερα ευχάριστο μέρος· οι λεύκες της εκκλησίας, τα καμπαναριά και τα τεμένη υψώνονται προς τον γαλάζιο ουρανό, ξεπηδώντας από αυτό που φαίνεται να είναι μια μάζα πρασινάδας. Πάνω από την πεδιάδα μπορούσαμε να δούμε πέρα τον Πεντα-

δάκτυλο (Pentadactylon), στην βόρεια οροσειρά, που σχηματίζει ένα οροθέσιο<sup>2</sup> ορατό από τα περισσότερα μέρη του νησιού. Η Λευκωσία, η πρωτεύουσα, είχε κάποτε μερικά ωραία κτίρια, που τώρα είναι ερειπωμένα ή έχουν αντικατασταθεί από τα άθλια πλινθόκτιστα σπίτια του σύγχρονου Τούρκου. Ο αρχιμανδρίτης είναι η ανωτάτη θρησκευτική αρχή του νησιού, και παρ' όλον ότι το κύριο μοναστήρι, ο Κύκκος, ευρίσκεται ψηλά στα βουνά, κοντά στο Τρόδος, γενικά διαμένει εδώ, διότι είναι πιο εξυπηρετικό. Η συμπεριφορά του προς εμάς ήταν ευγενέστατη και άκρως φιλοφρονητική, αν και η συνομιλία μας, η οποία γινόταν αποκλειστικά μέσω διερμηνέα, ήταν μάλλον πληκτική υπόθεση. Μας παρακάλεσε να πάμε και να δούμε τις κύριες εγκαταστάσεις στον Κύκκο, και κατά την αναχώρηση μου πρόσφερε ένα ωραίο σφουγγάρι από την Κερύνεια, όπου ανευρίσκονται τα καλύτερα είδη. Η βρετανική σημαία κυματίζει τώρα πάνω από το μοναστήρι. Ο σεβάσμιος γέροντας την ευλόγησε, σε μια μεγάλη τελετή, προτού επιτρέψει την έπαρσή της, και έπρεπε να στείλει να του φέρουν από τον Κύκκο τα επίσημα άμφιά του, με τα οποία θα ιερουργούσε για την περίπτωση. [...]

Το θερμόμετρο στις 2 μ.μ., στο παράπηγμα του συσσιτίου, ήταν πολύ ψηλό· αλλά έως τις 3.30 μ.μ., όταν όλοι ξεκινήσαμε για ιππασία μέσα στη Λευκωσία, ο αέρας άρχισε να γίνεται κάπως δροσερότερος. Ένας μεγάλος αριθμός Ελληνίδων που ζουν στη Λευκωσία, έχοντας μάθει για την άφιξή μας, περπάτησαν μέχρι το στρατόπεδο –ένα μάλλον μακρύ ταξίδι γι' αυτές–, για να μας δουν, και τώρα περίμεναν ήσυχα και με σεβασμό κάτω από τα ελαιόδεντρα, σε μικρή απόσταση από τα παραπήγματά μας, για να μας δουν να περνούμε. Ήμασταν μια αρκετά μεγάλη ομάδα, συνοδευόμενη από διάφορους αστυνομικούς, διερμηνείς κ.λπ. Καθ' οδόν συναντήσαμε τον διοικητή της Λευκωσίας συνταγματάρχη Μπίνταλφ (Biddulph), που μας προσκάλεσε ευγενώς όλους για τσάι μαζί του.

Η πόλη είναι απογοητευτική μέσα, αν και υπάρχουν μερικά ωραία κτίρια που σώζονται ακόμη. Ο παλιός καθεδρικός ναός της Αγίας Σοφίας, που τώρα χρησιμοποιείται ως τέμενος, είναι λαμπρός όσον αφορά τον πλούτο του σχεδίου και της διακόσμησής του, και την καθαρότητα της γοτθικής του αρχιτεκτονικής. Απέναντι από τον καθεδρικό ναό ευρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Νικολάου, που τώρα χρησιμοποιείται ως σιταποθήκη. Οι τρεις γοτθικές της είσοδοι είναι μεταξύ των ωραιότερων που έχω δει ποτέ. Κάθε σπίτι στη Λευκωσία έχει έναν κήπο με οργιώδη βλάστηση, οι δε αγορές είναι στολισμένες με κληματαριές· αλλά ολόκληρος ο τόπος, παρ' όλα αυτά, έχει έναν αέρα ερήμωσης, ερείπωσης και ακαθαροσίας. Ο κυβερνητικός οίκος είναι από τις καλύτερες παλαιές τουρκικές κατοικίες.

Από την τουρκική φυλακή, περάσαμε μέσω ενός στενού λερωμένου δρόμου, με ερειπωμένα σπίτια και απεριποίητους κήπους σε κάθε πλευρά, και βρεθήκαμε πάλι έξω στην ανοικτή περιοχή, όταν με έναν άνετο καλπασμό στην πεδιάδα και μέσω ενός μικρού χωριού ήλθαμε στο μέρος όπου ευρίσκεται υπό ανέγερση ο νέος κυβερνητικός οίκος. Αυτό το σημείο ονομάζεται Λόφος του φιδιού (Snake Hill), από δυο φίδια που είχαν κάποτε βρεθεί και φονευθεί εκεί, ένα γεγονός που δείχνει πόσο επιπόλαιες ήσαν οι φήμες για επικράτηση δηλητηριωδών φιδιών στο νησί. Είναι σπάνιο πράγμα να τα συναντήσεις, και έχω δει έναν ή δυο συλλέκτες που εγκατέλειψαν με απόγνωση την ιδέα να τα συναντήσουν. Η τοποθεσία που επελέγη για τον κυβερνητικό οίκο είναι επιβλητική και βλέπει προς τον ποταμό, την πεδιάδα, την πόλη, τα βουνά και αυτά που ήσαν κάποτε δάση.

Αφού σταματήσαμε για να παρακολουθήσουμε το υπέροχο ηλιοβασίλεμα, με ένα εξαιρετικό καλπασμό επιστρέψαμε στο στρατόπεδο...

Κυριάκος Χαραλαμπίδης (επιμ.), *Μια πόλη στη λογοτεχνία – Λευκωσία*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2008

<sup>2</sup>οροθέσιο: ορόσημο, οτιδήποτε χρησιμεύει για να δηλώσει σύνορο, το όριο



## ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

### Το νησί της Αφροδίτης

*Ο Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957), μεταξύ των άλλων λογοτεχνικών ειδών που καλλιέργησε, έγραψε και αρκετά ταξιδιωτικά βιβλία, απόρροια των πολλών ταξιδιών του με την ιδιότητα του δημοσιογράφου-ανταποκριτή, κυρίως όμως ωθούμενος από προσωπικές πνευματικές αναζητήσεις. Το ταξίδι του στην Κύπρο έγινε το 1926. Στο απόσπασμα αποτυπώνονται οι εντυπώσεις του από την κατάληξη του προσορισμού του, την Πάφο, γενέθλιο τόπο της Αφροδίτης κατά τη μυθολογία.*

Και τώρα η Κύπρος κάθεται στη μέση του πελάγου και σιγοτραγουδεί σα μια Σειρήνα και γλυκαίνει την αγριεμένη απ' τ' αντικρινά βουνά της Ιουδαίας κεφαλή μου. Δρασκελίσσαμε τη μικρή θάλασσα, κι από το στρατόπεδο του Γεχωβά περάσαμε, σε μια νύχτα, στην κλίνη της Αφροδίτης. Πήγαινα από τη Φαμαγκούστα στη Λάρνακα, από τη Λάρνακα στη Λεμεσό, ολοένα σιμώνοντας στο ιερό σημείο της θάλασσας, στην Πάφο, όπου μέσα στους αφρούς του άστατου, ακατάλυτου υγρού στοιχείου η θηλυκή τούτη μάσκα του μυστηρίου γεννήθηκε. [...]

Μεσημέρι. Το τοπίο τραχύ κι ασήμαντο. Χαρουπιές, χαμηλά βουνά, κόκκινο χώμα. Κάποτε μια ανθισμένη ροδιά μέσα στην ασπρίλα του μεσημεριού άναβε και πετούσε φλόγες· κάποτε δυο τρεις ελιές σάλευαν γαληνές και μέρωναν το τοπίο.

Περάσαμε ένα στεγνό ποταμό γιομάτο ροδοδάφνες. Μια κουκουβάγια μικρή κούρνιαζε σ' ένα πέτρινο γιοφύρι, στο δρόμο, ακίνητη, θαμπωμένη, παραλυμένη από το σφοδρότατο φως. Σιγά σιγά, το τοπίο γλύκαινε. Περάσαμε ένα χωριό γιομάτο περβόλια – τα βερύκοκα γυάλιζαν ολόχρυσα, και μέσα από τα σκοτεινά, χοντρά φύλλα έλαμπαν κρεμανταλιές τα μούσμουλα.

Οι γυναίκες πρόβαιναν στα κατώφλια, βαριοντυμένες, παχές. Μερικοί άντρες έστρεψαν μέσα από τους καφενέδες το κεφάλι, άλλοι εξακολουθούσαν με πάθος την πρέφα τους. Μια μικρή κοπέλα κρατούσε στον ώμο ένα μεγάλο, ολοστρόγγυλο σταμνί ζωγραφισμένο με πρωτόγονα μαύρα σχέδια. Παραμέρισε, κατέφυγε απάνου σε μια μεγάλη πέτρα, τρομαγμένη· μα ως της χαμογέλασα, έλαμψε το πρόσωπό της, σα νά 'πεσε απάνου της ο ήλιος.

Το αυτοκίνητο σταμάτησε. Ρώτησα την κοπέλα:

– Πώς σε λεν;

Περίμενα να πει Αφροδίτη. Μα η κοπέλα αποκρίθηκε:

– Μαρία.

– Κι είναι μακριά ακόμα η Πάφος;

Η κοπέλα στενοχωρήθηκε, δεν κατάλαβε τι της έλεγα.

– Τα Κούκλια, τα Κούκλια θες να πεις, γιε μου, πετάχτηκε κι είπε μια γριά. Όπου είναι το παλάτι της Κεράς της Ροδαφνούσας. Να, εδώ, πίσου από τις χαρουπιές.

– Και γιατί τα λεν Κούκλια, κερά;

– Τι, δεν το ξέρεις; Εκεί, παιδί μου, βρίσκουν κούκλες, κάτι μικρές γυναίκες πήλινες. Να, σκάψε κι εσύ και θά 'βρεις. Λόρδος δεν είσαι;

– Και τι τις κάνουν αυτές τις μικρές γυναίκες;

– Ξέρω κι εγώ; Άλλοι λεν πως είναι θεοί, άλλοι λεν πως είναι διαβόλοι. Ποιος μπορεί να τους ξεχωρίσει;

– Τι λέει η θρησκεία;



– Τι να πει κι αυτή η κακομοίρα; Θαρρείς πώς τα ξέρει κι αυτή όλα;

Εδώ σταμάτησε η κουβέντα. Ο σοφέρ βιαζόταν, περάσαμε το χωριό κι απλώθηκε πάλι η θάλασσα ζερβά μας, απέραντη, σκούρα γαλάζια, γιομάτη αφρούς. Κι άξαφνα, ως στράφηκα δεξιά, είδα, μακριά απ' το δρόμο, στην κορφή ενός χαμηλού λόφου, ένα ανοιχτό, γιομάτο παράθυρο, καταγκρέμιστο φρούριο. Ένωσα, ήταν ο περίφημος καθεδρικός ναός της Αφροδίτης. Κοίταξα τις γραμμές του βουνού τρογύρα, τη θάλασσα, το μικρό κάμπο όπου θα κατασκήνωναν οι προσκυνητές, προσπάθησα ν' απομονώσω τούτο το ιερό πλαίσιο της πολυφίλητης, πολύμαστης\* θεάς και να ξαναζήσω το όραμα. Μα, όπως συχνά μου συμβαίνει, η καρδιά μου ήταν ακίνητη, δεν καταδέχονταν όλες τούτες τις άσαρκες φαντασίες.

Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας, Ιταλία· Αίγυπτος· Σινά· Ιερουσαλήμ· Κύπρος· Ο Μοριάς*,  
Εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα 2004



Αφροδίτη των Σόλων, 1ος αιώνας π.Χ.  
Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία

\***πολύμαστης**: οι πολλοί μαστοί συνιστούν σύμβολο γονιμότητας και αφθονίας





## ΕΛΕΝΗ ΛΑΔΙΑ

## Στην ελληνόφωνη Καλημέρα

Στο απόσπασμα που ακολουθεί, η πεζογράφος και δοκιμιογράφος Ελένη Λαδία (γεν. 1945) καταγράφει τις εντυπώσεις της από ένα ταξίδι στα ελληνόφωνα χωριά της Κάτω Ιταλίας (περιοχή γνωστή και ως *Grecia Salentina* ή *Magna Grecia*, «Μεγάλη Ελλάδα», αφού είχε αποικιστεί από τους αρχαίους Έλληνες κατά τον β' ελληνικό αποικισμό, τον 8ο αιώνα π.Χ.). Η αφηγήτρια διαπιστώνει με συγκίνηση ότι τα ίχνη της ελληνικής παρουσίας στην περιοχή είναι ορατά και σήμερα, ιδίως στη γλώσσα, η οποία αποτελεί έτσι τη ζώσα μαρτυρία της ιδιαίτερης ιστορικής καταγωγής των κατοίκων της.

Ένα πολύ μικρό κομμάτι ξηράς μέσα στο πέλαγος διέγειρε τη συγκίνησή μου, καθώς το πλοίο άφηνε πίσω του την Κέρκυρα. Το σχήμα του θύμιζε κάθισμα όπου θα ξεκουραζόταν κάποιο πλάσμα μυθικό. Εντυπωσίαζε αυτό το χερσαίο τμήμα που αγωνιζόταν να επιβιώσει μέσα στην απέραντη θαλασσινή μονοτονία. Λιγιστοί θάμνοι, ίχνη πρασινάδας, μια κίνηση ζωής άλλου τύπου. Το έδειξα στον φίλο που μαζί αποφασίσαμε το πολυπόθητο ταξίδι να γνωρίσουμε τους ελληνόφωνους της Απουλίας.<sup>1</sup> Ένα ταξίδι ήδη φορτισμένο από προσδοκία, συγκίνηση και θεωρίες. Τι ήταν αυτοί οι ελληνόφωνοι; Απόγονοι των Ελλήνων του μεγάλου αποικισμού του 8ου αι. π.Χ. (όπως είναι και η επικρατέστερη θεωρία), βυζαντινά λείψανα ή παιδιά Ελλήνων αποίκων από την Πελοπόννησο και τα Ιόνια νησιά, που εγκαταστάθηκαν εκεί το 10ο αι. μ.Χ.; Οι θεωρίες αντιμάχονται, αλλά αυτό δεν έχει μεγάλη σημασία. Μας καλούσε κάτι βαθύτερο, μια δύναμη ελκτική, η ελληνική λαλιά που αιώνες τώρα πεισματικά διατηρείται φυλάγοντας τύπους της αρχαίας προγονικής μας γλώσσας. Μας καλούσαν οι ελληνόφωνοι που ακόμη δεν έγιναν Ποσειδωνιάτες, σκέφτηκα, και μια θλίψη με κυριέυσε όταν θυμήθηκα τους καβαφικούς στίχους: «Την γλώσσα την ελληνική οι Ποσειδωνιάται εξέχασαν τόσους αιώνας ανακατευμένοι με Τυρρηνούς, και με Λατίνους, κι άλλους ξένους».

Τόσο κοντά μας το Lecce, το αρχαίο Αλήτιον, μόλις τριανταπέντε χιλιόμετρα από το πολύβουο Μπρίντζι! Πόλη μαρόκ, μεγαλόπρεπη, περιοχή της αρχαίας Ιαπυγίας κι η λέξη φέρνει στη μνήμη τον γιο του Λυκάονα ή του Δαίδαλου που δημούργησε εκεί αποικία Κρητών. Περιπατώντας στους δρόμους του Lecce, όπου άλλοτε λέγεται πως ήταν οι Λουπίαι, το αρχαίο κέντρο του ιλλυρικού λαού (οι ελληνόφωνοι της Καλημέρας το ονομάζουν ακόμη Λούπιο), αναπνέεις τον αέρα άλλων εποχών, που κρύβουν μέσα τους επιδράσεις πολλών λαών. Εδώ δεν ακούγεται λέξη ελληνική, μ' όλο που το Lecce έχει έδρα ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιό του και ενδιαφέρουσα συλλογή αττικών αγγείων στο μουσείο του. Δεκαπέντε όμως χιλιόμετρα από το Lecce, με το λεωφορείο της γραμμής, υπάρχει η ελληνόφωνη Καλημέρα. Οι πρώτες ελληνικές λέξεις ακούστηκαν μέσα στο λεωφορείο, όταν δυο γυναίκες από το Μάρτανο, το πλησιέστερο χωριό, προσπαθούσαν να μας εξηγήσουν. Εννέα χωριά στην περιοχή του Σαλέντο, κοντά στο Lecce, σχηματίζουν ένα ελληνόφωνο αστερισμό: Martano, Calimera, Martignano, Sternatia, Zollino, Soleto, Castrignano, Corigliano και Melpignano.

Μεγαλύτερη και πιο γνωστή από όλα η Καλημέρα, μια επίπεδη και ολοκάθαρη πολίχνη. Στη «Μέσση», την πλατεία όπως την λένε στη διάλεκτό τους, η ωραία τους εκκλησία, το Κοινοτικό Μέγαρο και η Galeria Ellenika. Η τελευταία επιγραφή συγκίνησε την «καρδιά» μας. Οι ερωτήσεις γίνονταν στα ελληνικά με την ψυχική άνεση που θα μιλούσαμε σε μια

<sup>1</sup> **Απουλία:** περιφέρεια της Ιταλίας, στο νοτιοανατολικό άκρο της χώρας, με κυριότερες πόλεις-επαρχίες το Μπρίντζι, το Μπάρι και το Λέτσε, όπου και τα χωριά της περιοχής *Grecia Salentina* με την ιδιόμορφη ελληνοσαλεντική τους διάλεκτο

λησμονημένη γειτονιά των παιδικών χρόνων, οι απαντήσεις έρχονταν αργά, διστακτικά, σαν να γίνονταν μνημονικά πειράματα, κι ας ήταν πρόθυμοι να επικοινωνήσουν με μια λαχτάρα που ξάφνιαζε και συγκινούσε. Με περηφάνια έδειχνε ο Salvatore Tommasi, επιστάτης του Δημοτικού σχολείου που για μας επέπρωτο<sup>2</sup> να γίνει η ψυχή της Καλημέρας, ο αυτοσχέδιος αρχαιολόγος και αυτοδίδακτος ιστορικός, ο εθελοντικός και αποκλειστικός ξεναγός μας, την άδεια σχεδόν αίθουσα της Γκαλερίας με τα λιγοστά ελληνικά βιβλία, τις φωτογραφίες από ομάδες ελλήνων επισκεπτών στην Καλημέρα και το κείμενο που αναφερόταν στην αδελφοποίηση Χαλανδρίου και Καλημέρας που έγινε στις 7 Ιουλίου του 1982. Έτυχε να βρεθούμε κι εμείς Ιούλιο μήνα, έτυχε να συναντήσουμε τον Σαλβατόρε, έτυχε να βρεθεί η στιγμή, μια Στιγμή που κυφορούσε την αιωνιότητα, όπως θά 'λεγε κι ο Κίρχεγκωρ,<sup>3</sup> έτυχαν όλα αυτά και με βάση τις συμπώσεις γράφονται τα ταξιδιωτικά κείμενα, όπου πρωταγωνιστούν οι προσωπικές οπτικές. Ή νά 'ταν όλα προδιαγεγραμμένα; Ποιος ξέρει... Ο Σαλβατόρε μιλούσε με παραφορά και συγκίνηση, ναι, πολλοί μιλούν στην Καλημέρα ελληνικά, την διάλεκτό τους, δεν πήγε ποτέ στην Ελλάδα, θά 'θελε να πάει, όχι τα νέα παιδιά δεν μιλούν, δεν ξέρουν, όμως στο σχολείο «κανταλούνε».<sup>4</sup> Και καντάλιζε κι αυτός το τραγούδι που έλεγαν:

Καληνύχτα σ' αφήνω και πάω  
πλάγια σου τι βο πίστα πρικό  
ε που πάω ε πουσίρνω και που στέω  
στην καρδιά μου πάντα εσένα βαστώ<sup>5</sup>

Έλαμπαν οι φθαρμένες από τον χρόνο λέξεις μέσα στην παραφωνία του, πνιγμένες από ένα δυσεξήγητο καημό, που πολλές στιγμές ένιωσα να αιωρείται στις συζητήσεις μας με τους κατοίκους της Καλημέρας. Διαπίστωνα μια παράδοξη ψυχολογία, σχεδόν ερμαφρόδιτη. Ιταλοί ήταν με φρόνημα ιταλικό, καλοί καθολικοί, κι όμως μιλούσαν στον Έλληνα με μεγάλη αγάπη και τρυφερότητα, μ' ένα καμάρι ακρίτα που διαφύλαξε την γλωσσική κιβωτό αλλά και μ' έναν καημό εγκατάλειψης. Όμως ποιο σκοτεινό κι ανεξερεύνητο στοιχείο ήταν αυτό που στιγμές ξεμύτιζε από το πανάρχαιο παρελθόν και σ' αυτούς και σε μας, ποιο δυνατό σημάδι της φυλής; Δεν ξέρω, ίσως και να μεγαλοποιούσα μέσα στη συγκίνηση. Τότε ήταν που πνιγμένος στα δάκρυα ο Σαλβατόρε στράφηκε στον φίλο του ταξιδιού αποκαλώντας τον «αδελφέ μου», κι ο άλλος τον αγάλιασε αυθόρμητα, τους έβλεπα και τους δυο να κλαίνε από συγκίνηση, δυο άγνωστοι που τους χώριζαν αιώνες ιστορίας αλλά τους έδενε μια λέξη ελληνική που σήμαινε πολλά. Αδελφός, από το αθροιστικό α και το δελφύς που είναι η μήτρα, η κοιλιά. Από την ίδια κοιλιά λοιπόν. Μια αυτοσχέδια αδελφοποίηση είχε γίνει μπροστά στα βουρκωμένα μου μάτια που περιλάμβανε κι εμένα. Και μέσα από τη μεταμορφωτική δύναμη της αγάπης, η Καλημέρα δεν ήταν τώρα μόνο ελληνόφωνη, φάνταζε ελληνική. Και κάθε μέρα από το Λούπιο πηγαίναμε στην Καλημέρα.

Το επαρχιακό μουσείο της πόλης δεν έχει καμιά ένδειξη για την ιστορία της. Είναι ένα μουσείο Φυσικής Ιστορίας. Είχε όμως ενδιαφέρον γιατί μέσα εκεί έγιναν αυτοσχέδιες γλωσσικές παρατηρήσεις χάρη στην φυσική περιέργεια του «αδελφοποιτού μας», – αυτό εμείς το λέμε... (κι εννοούσε την ελληνοσαλεντική διάλεκτο) – Ιταλικά είναι έτσι, εσείς πώς το λέτε; Και το συμπέρασμα ήταν πως έκανε έναν περίεργο κι αθέλητο διαχωρισμό, σαν νά 'ταν οι Ελληνόφωνοι μια άλλη ιδιότυπη φυλή, που ωστόσο είχε σχέσεις και με την Ιταλία και με την Ελλάδα. Η διαπίστωση όμως πως είχαμε πάμπολλες κοινές λέξεις και πως αυτοί κρατούσαν ακόμη αρχαίους ελληνικούς τύπους, μας γέμισε χαρά. Στον Δημόσιο Κήπο (Pubblico Giardino) δεμένη με την καθημερινότητά τους, την ανάπαυση και τον περιπάτο τους είναι

<sup>2</sup>επέπρωτο: ήταν μοιραίο, γραφτό· <sup>3</sup>Κίρχεγκωρ (Søren Kierkegaard, 1813-1855): Δανός φιλόσοφος και θεολόγος, εισηγητής του υπαρξισμού· <sup>4</sup>κανταλούνε: τραγουδούνε· <sup>5</sup>Καληνύχτα σ' αφήνω και πάω/ πλάγιασε εσύ γιατί εγώ φεύγω πικραμένος/ κι όπου πάω, όπου γυρνάω κι όπου σταθώ/ στην καρδιά μου πάντα εσένα κρατώ

η Στήλη που δώρισε η Αθήνα το 1960 στην Κοινότητα της Καλημέρας. Η επιτύμβια αυτή στήλη του 4ου αιώνα π.Χ., καμωμένη από αττικό μάρμαρο, προέρχεται από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών. Επιστέφεται με ανθέμιο<sup>6</sup> κοσμημένο από φυτικά μοτίβα. Δυο μεγάλοι ρόδακες<sup>7</sup> στολίζουν το επάνω τμήμα της στήλης, ενώ στο κάτω υπάρχει η κυρίως παράσταση, ανάγλυφη, που είναι ο χαιρετισμός της νεαρής Πατρόκλειας, όπως αναφέρεται το όνομα στην ελληνική επιγραφή: Πατρόκλεια του Προκλείδη από το Άθμων, το σημερινόν Αμαρούσιον, το Μαρούσι, απ' όπου και ο τόπος προέλευσης της στήλης κι όπου στην αρχαιότητα υπήρχε ναός της Αμαρουσίας Αρτέμιδος και ετελείτο εορτή, τα Αμαρούσια. Η στήλη τοποθετήθηκε σ' ένα ναίσκο, κλασικού τύπου, που σχεδιάστηκε από τον γλύπτη Alfredo Calabreze. Στο επιστύλιο επιγραφή στην ελληνοσαλεντική διάλεκτο: Zeni su en ise ettu sti Kalimera (Ξένη δεν είσαι εδώ στην Καλημέρα), φράση που αναφέρεται στη στήλη εκδηλώνοντας έτσι τα αισθήματα των ελληνοφώνων για το δώρο της Αθήνας. Κι όσους κατοίκους γνωρίσαμε μας ρώτησαν με καμάρι αν είδαμε τη στήλη. Κι έλεγαν κουνώντας το κεφάλι, «ώριο πράγμα».

Κανένας όμως δεν έφτασε στο συγκινησιακό αποκορύφωμα του Σαλβατόρε που δείχνοντάς μας την Στήλη έκλαιγε κι εμείς ακολουθούσαμε στη χαρμολύπη του, γιατί κι οι τρεις θυμηθήκαμε, όπως οι Ποσειδωνιάται, τον κοινό μας πρόγονο, «ώριο πράγμα» έλεγε μες στους λυγμούς ο αδελφοποιτός, «χρυσάφι έχουμε εμείς εττού», μιλούσε για συναδερχώσεις, «να μπρατσωθούμε όλοι», έλεγε για το αγκάλιασμα, και τότε ήρθε στη μνήμη μου η μικρή νησίδα στεριάς που προσπαθούσε να επιβιώσει μέσα στο απέραντο πέλαγος, σ' αληθινά κομμάτια έσπαγε «η καρδιά μας», ενώ ο Σαλβατόρε αναφερόταν στους ξένους που όταν βλέπουν τη στήλη γελούν μα δεν ξέρουν, μόνον η δική τους «καρδιά» πονεί, «ώριο πράγμα έχουμε», επαναλάμβανε, «χρυσάφι έχουμε». Όλοι οι κάτοικοι της Καλημέρας αγαπούν και θαυμάζουν τη στήλη, μια στήλη βέβαια σαν τις δεκάδες που έχουμε εμείς στο εθνικό Μουσείο αλλά που εκείνη έγινε μοναδική, γιατί έτσι την θέλει και την έκανε η αγάπη τους.

Σουρούπωνε στην Καλημέρα αλλά το καλοκαιρινό απόγευμα ήταν ακόμα λαμπερό. Περάσαμε από την οδό Αθηνών, συναντήσαμε την οδό Κωνσταντινουπόλεως, όπου σ' ένα μικρό παρεκκλήσι με τοιχογραφίες βυζαντινής τεχνοτροπίας εορτάζεται η Παναγία της Κωνσταντινουπόλεως, υπήρχε κάποτε και η οδός Κύπρου, αλλά για λόγο που δεν μάθαμε, άλλαξε όνομα.

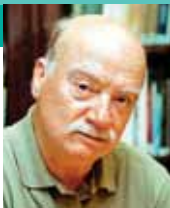
Ελένη Λαδιά, *Φυσιογνωμίες τόπων*, Εστία, Αθήνα 1992



### Ακούστε παράλληλα...

- Το παραδοσιακό τραγούδι των ελληνόφωνων της Κάτω Ιταλίας «Καληνύφτα» στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=VAvS4KG0ZE0>

<sup>6</sup>ανθέμιο: ανάγλυφο κόσμημα που παριστάνει ένα ή περισσότερα άνθη σε σχήμα συμμετρικό και διακοσμεί κιονόκρανα, επιτύμβιες στήλες κ.ά. <sup>7</sup>ρόδακες: γλυπτά κοσμήματα σε σχήμα μικρού ρόδου



## ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΝΟΛΛΑΣ

### Η φεύγουσα κόρη

*Τα αφηγήματα της συλλογής Μικρά ταξίδια του Δημήτρη Νόλλα (γεν. 1940), στην οποία εντάσσεται και «Η Φεύγουσα κόρη», είναι στην πραγματικότητα φιλοσοφικά δοκίμια για μια σειρά από γεωγραφικούς και ιστορικούς «τόπους μνήμης». Στο απόσπασμα που ακολουθεί η περιήγηση αφορά στην Ελευσίνα, σ' έναν χώρο όπου τα αρχαιολογικά κατάλοιπα υψηλής αισθητικής και συμβολικής αξίας συνυπάρχουν με στοιχεία της σύγχρονης αστικής καθημερινότητας. Το ταξίδι είναι επομένως διττό: και προς το αντικειμενικό τοπίο της σύγχρονης Ελευσίνας και προς το ψυχικό τοπίο της ιστορίας και της μυθολογίας, ουσιαστικά ένα ταξίδι αυτογνωσίας.*

Ένα μολυβένιο χειμωνιάτικο πρωινό από την Πειραιώς στην Ιερά Οδό, διασχίζοντας το Αιγάλεω, το Χαϊδάρι, το Δαφνί και πιο πέρα, τον Σκαραμαγκά και τη λίμνη Κουμουνδούρου, μέχρι την Ελευσίνα.

Με το λεωφορείο της γραμμής. Μεγάλη απόλαυση να σε ταξιδεύουν, να βρίσκεται ανάμεσα σε αγνώστους και να μπορείς να παρατηρείς ανθρώπους και σπίτια και δρόμους, που αλλιώς δεν θα είχες την ευκαιρία, αν εσύ ο ίδιος κρατούσες το τιμόνι.

Κατέβηκα στην παραλία και κατευθύνθηκα προς τον αρχαιολογικό χώρο όπου στεγάζεται η Φεύγουσα Κόρη. Μερικά σπίτια, στους δρόμους που οδηγούν στον χώρο των Μυστηρίων και στο Μουσείο, έχουν διατηρηθεί από την εποχή που άκμαζε η πόλις και προβάλλουν ό,τι έχει περισωθεί από την αρχοντιά της. Ένα παράθυρο με χρωματιστά τζαμλίκια,<sup>1</sup> μια δίφυλλη πόρτα με ανάγλυφα στολίδια, σκεπές με ακροκέραμα.<sup>2</sup> Και δίπλα τους άλλα σπίτια, φτιαγμένα από λαμαρίνα και σκληρό χαρτόνι, έτοιμα να τα παρασύρει και το πιο αρρωστιάριο αεράκι. Μπουγάδες που στάζουν σε αυλές με χορταριασμένες μάντρες, κουβέντες ρωσικές από τα ανοιχτά παράθυρα και σιδερένιες σόμπες που καπνίζουν και αυτοκίνητα με κόκκινους αριθμούς<sup>3</sup> μπροστά σε σκουριασμένες καγκελόπορτες. Έρμα<sup>4</sup> μιας πόλης που ζητάει να αντισταθεί στο φύσημα του αέρα.

Αυτό που κάνει τον τόπο να συγγενεύει με το μυστικό του παρελθόν οφείλεται κυρίως στην ύπαρξη όλων αυτών των απόκληρων, στους οποίους δεν παρέχεται ακόμη η δυνατότητα να συμμετάσχουν στην ιερή πομπή των Μυστηρίων. Γιατί μόνον οι μνημένοι πομπεύονται.<sup>5</sup>

Και αυτό πρέπει οι αμήνητοι, ξένοι άνθρωποι από μέρη μακρινά, που δεν έχουν στον ήλιο μοίρα ούτε μιλούν ελληνικά, πρώτα να το αισθανθούν από τα «δρώμενα»,<sup>6</sup> κατόπιν να βάλουν μετάνοια στα «λεγόμενα»<sup>7</sup> και στο τέλος να πάρουν μια ιδέα για το πού πατούν και πού πηγαίνουν, όταν τους δειχθούν και αποδεχθούν τα «δεικνύμενα».<sup>8</sup>

Πρέπει να γίνουν όλα αυτά, αν θέλουν να εγκλιματισθούν εδώ, στην Ελευσίνα. Μαζί μ' εμάς που είμαστε ψίχα και μάρτυρες ενός παρελθόντος από ξεφτίδια, τα ράκη του οποίου κρατάμε σφιχτά στην αγκαλιά μας, όταν δεν τα βγάζουμε σεριάνι, και που γνωρίζουμε πως αυτό είναι ό,τι μας έχει απομείνει, το κόκκαλο που μας κρατάει όρθιους ακόμη. Αυτό κι εκείνο το άλλο, το απροσδιόριστο αίσθημα της κοινής ταυτότητας, η οποία αποκαλύπτεται όταν πλησιάζει η κρίσιμη στιγμή, όπως είναι η στιγμή της ελεημοσύνης και της φιλοξενίας.

<sup>1</sup>τζαμλίκια: μικρά λεπτά τζάμα· <sup>2</sup>ακροκέραμα: ειδικά διακοσμητικά κεραμίδια στα άκρα της στέγης ή στις γωνίες των αετωμάτων· <sup>3</sup>με κόκκινους αριθμούς: εν. με ξένες πανακίδες· <sup>4</sup>έρμα: στήριγμα, αντισταθμιστικό βάρος· <sup>5</sup>πομπεύονται: εδώ με διττή σημασία, συμμετέχουν στην πομπή, αλλά και διασύρονται, εξευτελίζονται δημόσια· <sup>6,7,8</sup>δρώμενα, λεγόμενα, δεικνύμενα: τα Ελευσίνια Μυστήρια περιλάμβαναν διάφορες τελετουργίες, όπως την ιερή πομπή, τα δρώμενα, τα λεγόμενα, τα δεικνύμενα. Με τις τελετές αυτές οι μύστες πληροφορούνταν για την τύχη της ψυχής μετά τον θάνατο και γίνονταν μέλη μιας ιερής κοινότητας



Τι θαύμα, να μπορεί να κρύβεται τόση δύναμη σ' αυτό το νεφέλωμα που καταφέρει και μας συντηρεί και κρατάει όρθιο το ετοιμόρροπο γκρεμίδι.

Άλλη μια εξήγηση για το πώς δεν τα καταφέρει να αιμορραγήσει και ν' αδειάσει τελείως ο τόπος, απ' τον οποίο διαρκώς φεύγουμε κι όλο εδώ επιστρέφουμε. Τι κι αν ανάμεσά μας βρίσκονται αιμοπότες που αδράχνουν την ευκαιρία για να σωρεύουν πλούτο, μη αναγνωρίζοντας στον άλλο το πρόσωπο του ανθρώπου;

Δεν είναι και για θάνατο, αφού στα «δεικνύμενα», σ' αυτά που δείχναμε κατά την τελετή των Μυστηρίων, είναι πως έχει ο καιρός γυρίσματα. Κι αυτός ο τόπος, φτιαγμένος απ' του καιρού τα γυρίσματα, μοιράζει απλόχερα αισιοδοξία και δύναμη, απ' το άπατο βαρέλι μιας βαθιά ριζωμένης πίστης πως εδώ τίποτε απ' αυτά που σκαρώνει ο άνθρωπος κι ο χρόνος του δεν στεριώνουν για πολύ και στο τέλος, από μια παράξενη απονομή δικαιοσύνης, όλα αυτά τα σωρευμένα πλούτη τα αιματοβαμμένα ξαναγυρίζουν εκεί απ' όπου αντλήθηκαν.

Και φτου κι απ' την αρχή.

Η Φεύγουσα Κόρη, παράσταση της Περσεφόνης τη στιγμή που προσπαθεί να την αρπάξει ο Πλούτων. Μια γρήγορη χορευτική κίνηση προς τ' αριστερά, ενώ κοιτάζει πίσω της προσπαθώντας να ξεφύγει απ' τις πτυχές ενός χιτώνα που σαν φύκια του βυθού ρουφούν τα πόδια της προς τον Κάτω Κόσμο. Ένα τίναγμα προς τα πάνω, ενώ παράλληλα τα πόδια της αγκιστρώνονται στη γη. Το πάνω μέρος του σώματος είναι ελεύθερο ενώ το κάτω έχει ρίζες, ένα δέντρο που δεν μπορεί να φύγει. Υπάρχει μια αναλογία ανάμεσα σ' αυτή την απόπειρα φυγής και στο αρχαϊκό χαμόγελο που δεν ξανοίγεται σ' ολόκληρο το πρόσωπο του αγάλματος. Μια φυγή που δεν θέλει εντέλει να τα καταφέρει. Σαν να λέει, «Δεν μ' αρέσει αυτό που πρόκειται να μου συμβεί, αλλά και δεν πρόκειται να εξαφανιστώ από προσώπου γης για να μην το πάθω». Φεύγει παραμένοντας, η Φεύγουσα Κόρη.

Στο σύνολό της η πόλη, όπως κι οι άλλες πόλεις της Ελλάδας, υπάρχει ως τερατούργημα αισθητικής, επιτρέποντας, ανάμεσα στα τιμεντένια κλουβιά με τα μεταλλικά συρταρωτά παντζούρια, να εξακολουθούν να αναπνέουν λίγα καλοσυντηρημένα σπίτια, για να μπορούν να μαρτυρούν πως ο τόπος δεν ήταν πάντα τόσο άθλιος. [...]

Η Σαλαμίνα απέναντι, το Αιγάλεω αριστερά κι ο Κιθαιρώνας δεξιά κλείνουν γύρω γύρω τον κόλπο της Ελευσίνας, δημιουργώντας τη γαλήνια αίσθηση μιας λίμνης. Τάνκερ και φορτηγά καράβια με σκούρα μπλε χρώματα αργοκινούνται στα ασημένια νερά, που μοιάζει να έχουν αποτραβηχτεί, για να μπορέσει ο ήλιος να καρφώσει στη θέση τους έναν αστραφτερό καθρέφτη.

Δημήτρης Νόλλας, *Μικρά ταξίδια*, Καστανιώτης, Αθήνα 1998



### Ακούστε παράλληλα...

- Το τραγούδι «Ο εφιάλτης της Περσεφόνης» του Νίκου Γκάτσου σε μουσική Μάνου Χατζιδάκι και ερμηνεία Μαρίας Φαραντούρη στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=IImBKj9KV0k>



## ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ

### Η δικέφαλη πόλη

Στη σύγχρονη εποχή, καθώς οι συνθήκες αλλάζουν και το ταξίδι είναι προσιτό σε όλους, η ταξιδιωτική γραφή αλλάζει κι αυτή. Αντί να καταγράφει απλώς την ταξιδιωτική εντύπωση, την επεξεργάζεται κριτικά, καταθέτοντας κείμενα τα οποία δείχνουν μια πολύ ουσιαστική και βαθιά γνώση του τόπου περιήγησης. Μεταξύ αυτών των κειμένων είναι και το βιβλίο της δοκιμογράφου Κατερίνας Δασκαλάκη (γεν. 1944) Ο ένοικος του Τίποτα, απ' όπου και το απόσπασμα που ακολουθεί: σε αυτό η αφηγήτρια απομυθοποιεί το «αμερικανικό όνειρο», περιγράφοντας με κριτική ματιά τις αποκαλούμενες «δίδυμες πόλεις», Μιννεάπολη και Σαιν Πωλ, της πολιτείας Μιννεσότα των Η.Π.Α.

Ο ουρανός είναι μεταλλικός και γαλάζιος. Μικρά στρογγυλά κομμένα σύννεφα τρέχουν σαν πουλιά που μεταναστεύουν, ο ορίζοντας μοιάζει σαν να μην τελειώνει πουθενά, το κρύο δεν φθάνει ακόμα να σου κόψει την αναπνοή, αλλά το κρύο έρχεται. Όλοι το ξέρουν. Κι αυτό το κρύο, σε τούτη εδώ τη «δική μας Σιβηρία» όπως λένε οι κάτοικοι, «μπορεί να σε κάνει να πεθάνεις».

Δεν φυσάει. Φυσάει κάπου πολύ ψηλά, εκεί που σπρώχνονται τα σύννεφα στο νότο και η εικόνα έχει κάτι το εξωπραγματικό και απροσδιόριστο. Ο Μισισιπής διασχίζει την απεραντοσύνη του τοπίου και σηματοδοτείται από πράσινες ταμπέλες στους αυτοκινητόδρομους που τον περνούν ή που τον ακολουθούν. Ο Μισισιπής μοιάζει ακίνητος μέσα στο δάσος. Δεν είναι τουριστικός, η τουριστική εποχή έχει τελειώσει. Όλο το καλοκαίρι, μικρά ποταμόπλοια, ακριβώς όπως εκείνα που εικονογραφούσαν τις σελίδες του Τομ Σώγερ,<sup>1</sup> μεταφέρουν τους επισκέπτες σε υδάτινους περιπάτους προκατασκευασμένου ονείρου. Δεν είναι πια καλοκαίρι. Μακριές θερμαινόμενες λιμουζίνες τρέχουν από τη μια «δίδυμη» πόλη στην άλλη. Μιννεάπολις και Σαιν Πωλ: αμερικανική επαρχία, με ουρανοξύστες που τη νύχτα ξεχωρίζουν κατάφωτοι, σ' ένα φόντο που μοιάζει να μην έχει ούτε αρχή ούτε τέλος, σαν να κρέμονται από τον ουρανό κι όχι να οδηγούν σ' αυτόν, ο ουρανός είναι μακριά, κανένας ουρανοξύστης στον κόσμο δεν μπορεί να γίνει σκάλα του Ιακώβ, κι ούτε χρειάζεται. Οι μακρινές επικοινωνίες γίνονται με τέλεφαξ ή, καλύτερα, με e-mail.

Δεν είναι ούτε Πύργοι της Βαβέλ. Αλλιώς θα είχαν σωριαστεί σε συντρίμια, έτσι όπως όλα τα έθνη μαζεύτηκαν μέσα σ' αυτούς να πετύχουν το αντίθετο από τους αλαζόνες εκείνους τέκτονες της Βίβλου. Εδώ τα έθνη λησμονούν τον εαυτό τους. Ο εαυτός τους είναι πάνω απ' όλα η γλώσσα της γης τους. Λησμονούν τη γλώσσα και τη γη τους. Γη τους είναι αυτή: η γη «των μεγάλων ευκαιριών», το σκηνικό του «αμερικανικού ονείρου».

Μιννεάπολις και Σαιν Πωλ: από τη μια μεριά του Μισισιπής και από την άλλη, «δίδυμες» και ανταγωνιστικές, δικέφαλη πρωτεύουσα της Μινεζότα, μιας Πολιτείας που έχει περίπου την έκταση της Δυτικής Γερμανίας. Τα μεγέθη αναστέλλουν κάθε προκατάληψη.

Μιννεάπολις: πόλη του νερού, που συνδύασε στο όνομά της μια ινδιάνικη και μια ελληνική λέξη μαζί, για να μπερδέψει ακόμα περισσότερο τους φανατικούς της ετυμολογίας των τοπωνυμίων. Οι πρώτοι που έφθασαν ως εδώ ήταν Γάλλοι, αλλά δεν άφησαν σπουδαία ίχνη, αν εξαιρέσει κανείς έναν καθεδρικό καθολικό ναό (που οι κάτοικοι νομίζουν, χωρίς κανένα ορατό λόγο, ότι μοιάζει με την Παναγία των Παρισίων) και μια μεγάλη λεωφόρο: «Κρέτιν Άβενιου». Υπάρχει και γυμνάσιο «Κρέτιν». Η λέξη έχει περάσει στην καθημερινή ζωή, κανείς δεν της δίνει σημασία, οι περισσότεροι δεν τη γνωρίζουν. Είναι κάτι σαν καθα-

<sup>1</sup>Τομ Σώγερ: ο διάσημος αυτοβιογραφικός ήρωας του ομώνυμου μυθιστορήματος (1876) του αμερικανού συγγραφέα Μαρκ Τουάιν (Mark Twain, 1835-1910)



ρεύουσα στην αγγλική γλώσσα και μια προσδιοριστική, τρέχουσα, καθημερινή γαλλική έκφραση: κρετίνος.<sup>2</sup> Θα μπορούσε να είναι χιούμορ, είναι απλώς αδιαφορία ή κάτι καλύτερο. Δεν έχει σημασία. Οι Γάλλοι έχουν εξαφανιστεί από καιρό, τη θέση τους έχουν πάρει οι γιοι των Νορβηγών και των Δανών και των Σουηδών και των Γερμανών, που γέννησαν παιδιά με τις κόρες των Ουαλλών και των Σκώτων και των Αυστριακών και που έδωσαν σ' αυτά τα παιδιά την εντολή να μη μιλήσουν ποτέ για τη γλώσσα των προγόνων τους. Υπάρχουν δυο ερωτήσεις-κλειδιά που μπορείς να κάνεις σε όλους τους Αμερικανούς, σε όλη τη χώρα. Ενενήντα φορές στις εκατό η απάντηση θα είναι «ναι». Η πρώτη: «πιστεύετε στο Θεό;» Η δεύτερη: «πιστεύετε στα θαύματα;» Θα μπορούσε κανείς να τις συμπυκνώσει σε μια: «πιστεύετε στην Αμερική;» Αν το καλοσκεφτείς, το δίδαγμα είναι βιβλικό: η πίστη κάνει το θαύμα.

Απέναντι, στο Σαιν Πωλ, ζουν τα παιδιά των Ιρλανδών. Καθολικοί, πεισματάρηδες, απλό-θηκαν όπως οι «δίδυμοι» αδελφοί τους Σκανδιναβοί σ' αυτή τη χώρα που ήταν κάποτε των Σιου, των Ντακότα, των Τσιπούαουα.<sup>3</sup> Από όλους τους «κακούς» Ινδιάνους των γουέστερν, σ' ολόκληρη τη Βόρεια Αμερική έχουν μείνει περίπου σαράντα χιλιάδες, κι από αυτούς οι δεκαοχτώ ζουν στα περίχωρα της Μιννεάπολις, σε ποσοστό ογδόντα τοις εκατό είναι αλκοολικοί και έχουν μέσο όρο ζωής τα σαράντα τέσσερα με σαράντα πέντε χρόνια. «Οδηγούν μεθυσμένοι» ή «σκοτώνονται μεταξύ τους» ή... Είναι φράσεις που προφέρονται με μεγάλη ευκολία (και πειστικότητα) από σκανδιναβογενή χριστιανικά χείλη.

Οι ουρανοξύστες είναι downtown. Στα περίχωρα η «δίδυμη» πόλη απλώνεται σε σπίτια στη σειρά, πολύ κοντινά το ένα με το άλλο, σε γειτονιές ολόκληρες, σε τετράγωνα προσδιορισμένα, χωρισμένα από φαρδείς δρόμους, χωρίς κίνηση. Ο γείτονας αποκτά ξαφνικά πρωταρχική σημασία, αυτός είναι ο συγγενής, οι συγγενείς συχνά μένουν σε αποστάσεις πέντε ή έξι ωρών με το αεροπλάνο.

Τα σπίτια είναι διώροφα ή τριώροφα, είναι ξύλινα ή πέτρινα, είναι διαφορετικά και όμοια κατά κάποιο τρόπο, θυμίζουν αμυδρά σπίτια του βρετανικού ή του σκανδιναβικού βορρά, αλλά μόνο αόριστα, γιατί αυτά τα σπίτια, στην ταπεινή τους έκφραση, είναι πολύ λιτά και, στη θριαμβευτική προβολή της όποιας κατάκτησης του ενοίκου τους, πολύ κραυγαλέα.

Εδώ κάποιος έστησε ένα ανοιχτό γκρίζο ενδιαίτημα<sup>4</sup> με κόκκινα στολίδια και πυργίσκο, που ο Ουάλτ Ντίσνεϊ ήρθε να το αντιγράψει για να το στήσει με τη σειρά του στην Ντίσνεϊλαντ. Λίγο πιο πέρα ξεχωρίζει το εντυπωσιακό κατάμαυρο και κεραμιδί σπίτι ενός πλούσιου εργολάβου κηδειών. Σίγουρη δουλειά, με σίγουρη πελατεία και ο εργολάβος είχε χιούμορ: ένα ωραίο μαύρο γυαλιστερό φέρετρο, με ασημένιες γιρλάντες, στεφανώνει τη στέγη του σπιτιού, μοναδική απότιση φόρου τιμής στο θάνατο-ζωοδότη.

Δυο τετράγωνα πιο κάτω, η αρχιτεκτονική αντιφατική απόδοση μιας συνηθισμένης ερωτικής τραγωδίας. Ο άνθρωπος που σχεδίασε όλους τους σιδηρόδρομους στο βορρά και στη δύση, ο Τζαίμς Χιλ, που «δεν είχε σπουδάσει τίποτα» και «χάραζε τις γραμμές των τρενών με τα χέρια του», έγινε φυσικά ζάμπλουτος. Το σπίτι του είναι μουσείο. Δίπλα ο μονάκριβος γιος του έχτισε για τη Σκανδιναβή κόρη που αγάπησε ένα τυπικό σκανδιναβικό σπίτι. Εκείνη όμως ποτέ δεν συνήθισε αυτό τον κόσμο του «νέου» ονείρου. Έφευγε διαρκώς για την Ευρώπη. Όχι για τους κρύους τόπους της καταγωγής της, αλλά για το Παρίσι με τη μέθη και το φως του. Ωσπου δεν ξαναγύρισε. Και τότε εκείνος έκλεισε το σπίτι του βορρά, έχτισε ακριβώς μπροστά του ένα κατάλευκο αποικιακό μέγαρο με ιωνικές κολόνες και εκεί εγκαταστάθηκε, να τη θυμάται, αλλά να μη συγκατοικεί με το «φάντασμά» της, να δείχνει σε όλη την πόλη ότι η ζωή και ο χώρος έχουν τα δυναμικά αμερικανικά υποκατάστατά τους. Αυτό ακριβώς το σύμπλεγμα νορβηγικής και αποικιακής αρχιτεκτονικής έμπνευσης

<sup>2</sup>κρετίνος: ο διανοητικά ανεπαρκής, ο ανόητος · <sup>3</sup>Σιου, Ντακότα, Τσιπούαουα: φυλές ιθαγενών ινδιάνων της Β. Αμερικής · <sup>4</sup>ενδιαίτημα: σπίτι, κατοικία

το δείχνουν σήμερα στους ξένους σαν ένα αξιοθέατο κατάλοιπο μιας καθ' όλα αξιοπρεπούς ερωτικής απογοήτευσης.

Τα «δικά της» ίχνη έχουν από χρόνια χαθεί. Μπορώ να την αναπλάσω όπως θέλω: να ερωτεύεται στα μπαρ του Μοντπαρνάς,<sup>5</sup> να εμπνέει τους «καταραμένους»<sup>6</sup> της ποίησης, φιγούρα της αυτοκαταστροφής και του θανάτου, να πεθαίνει με τις γεύσεις της ζωής και όχι με το παστεριωμένο υποκατάστατό τους. «Η ιατρική υπηρεσία προειδοποιεί: αυτό το προϊόν είναι βλαβερό για την υγεία σας –πειράματα σε ζώα έχουν αποδείξει ότι είναι καρκινογόνο– δεν έχει αποδειχθεί τίποτα σχετικό για τον άνθρωπο». Το μικρό ροζ φακελάκι με τη γλυκαντική σκόνη για τον καφέ μού κόβει τη διάθεση, και το παιχνίδι των συνειρμών είναι τρελό: θυμάμαι εκείνο το αγόρι που είχε γεννηθεί χωρίς αντισώματα και ζούσε απομονωμένο μέσα σ' ένα γυάλινο κώδωνα, μέσα σ' ένα γυάλινο κόσμο.

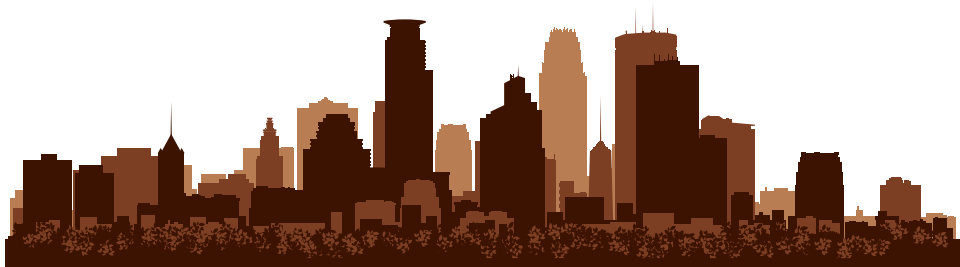
Ο δρόμος ήταν χωρίς επιστροφή.

Κάθε ευκαιριακός ή όχι ξεναγός στη «δίδυμη» πόλη ξέρει πολύ καλά να εξηγήσει για ποιο λόγο τα σπίτια έγιναν τόσο βαριά, τόσο πέτρινα, τόσο σταθερά: ήταν σπίτια προορισμένα για να «μείνουν». Όχι η περιστασιακή εγκατάσταση περιστασιακών επισκεπτών, αλλά η κατάληξη ενός μεγάλου δρόμου. Ένα πέτρινο σπίτι κόβει τη διάθεση της επιστροφής, είναι σαν ταφόπετρα πάνω στις μνήμες. Αν οι Ινδιάνοι είχαν την ίδια νοοτροπία, αν δεν ήταν σαν μετανάστες στον ίδιο τους τον τόπο, αν θεός τους ήταν λιγότερο ο ήλιος και ο άνεμος και τ' αστέρια και περισσότερο η γη...

Η γη ανταμείβει αυτούς που είναι σκυμμένοι πάνω της και τη σκάβουν και τη λατρεύουν και τη σπέρνουν βαθιά. Τα σπίτια των αποίκων είναι πέτρινα, κι είναι για πάντα. Από κει κι έπειτα όλα γίνονται πιο εύκολα για να τα καταλάβει κανείς, κι ίσως γι' αυτό πιο τρομερά από μια άποψη, έτσι όπως δεν έχουν παρά δυο αιώνες (και καμιά φορά ούτε καν) ιστορία.

...Ασυνείδητα φαντάσματα των αιώνων, οι Σιου και οι Ντακότα και οι άλλοι παρκάρουν τα μεγάλα αμερικανικά αυτοκίνητά τους στα ξέφωτα του δάσους και κυνηγούν ακόμα ελάφια γύρω από το Μισισιπή ή μαζεύουν με τα χέρια το ρύζι γλιστρώντας στα νερά με τα μακρόστενα παραδοσιακά πλεούμενά τους. Τα βράδια μεθούν χωρίς φραγμούς στο «ινδιάνικο μπαρ». Είναι κι αυτό αξιοθέατο, αν έχεις την ψυχική αντοχή που χρειάζεται...

Κατερίνα Δασκαλάκη, *Ο ένοικος του Τίποτα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997



<sup>5</sup>Μοντπαρνάς: συνοικία του κέντρου του Παρισιού, διάσημο στέκι καλλιτεχνών και διανοουμένων· <sup>6</sup>καταραμένοι ποιητές: οι Γάλλοι συμβολιστές ποιητές του β' μισού του 19ου αιώνα (Μπωντλαίρ, Βερλαίν, Ρεμπώ κ.ά.)



## ΣΑΒΒΑΣ ΤΣΕΡΚΕΖΗΣ

### *Ημερολόγιον του βίου μου, αρχόμενον από του 1886*

Τα απομνημονεύματα του Σάββα Τσερκεζή (1874-1963) από το χωριό Μαζωτός της επαρχίας Λάρινακας εκδόθηκαν για πρώτη φορά το 1988 από τον Φοίβο Σταυρίδη με τον τίτλο Ημερολόγιον του Βίου μου· καλύπτουν με αναλυτικές ημερολογιακές εγγραφές την περίοδο 1880-1924 και ιστορούν τα βασικά στάδια της ζωής του συγγραφέα: την περιπλάνησή του σε διάφορα κέντρα της ανατολικής Μεσογείου (Σμύρνη, Αλεξάνδρεια, Βηρυτός) με σκοπό την εξεύρεση εργασίας, τη μετανάστευσή του για τον ίδιο λόγο στην Αμερική (1908), αλλά και τη συμμετοχή του μαζί με χιλιάδες άλλους κύπριους εθελοντές στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και στους βαλκανικούς πολέμους (1912-1913). Το Ημερολόγιον, εκτός από την αυτονόητη ιστορική του αξία, είναι συγχρόνως ένα απολαυστικό κείμενο. Η ευθύγραμμη παράταξη των γεγονότων και η αφέλεια της αφήγησης, αντί να αφαιρούν, του προσδίδουν λογοτεχνική αξία. Στο απόσπασμα που ακολουθεί καταγράφεται η περιπλάνηση του Τσερκεζή σε διάφορες πόλεις της Αμερικής για να βρει εργασία· πρόκειται για το δεύτερο ταξίδι του στις Η.Π.Α., όπου και θα διαμείνει πάνω από οκτώ χρόνια (1915-1923), ενώ σε όλο αυτό το διάστημα, θα επανέρχεται με διαλείμματα η ασθένεια των ματιών του (τράχωμα), από την οποία θα απαλλαγεί με την επιστροφή του στην Ελλάδα και ακολούθως στην Κύπρο το 1924.

Απεφάσισα να αναχωρήσω διά τον Άγιον Φραγκίσκον<sup>1</sup> της Καλιφορνίας και, επειδή δεν με ήρχον τα λεπτά μου, επλήρωσα εννέα λίρας και ειργαζόμενη εις την παρασκευήν των φαγητών ως βοηθός των μαγειρών. Ο εκ Πόρτο Σάιδ εις Σίδνεϊ πλους διήρκεσεν τριάντα μίαν ημέραν, ο δε εκ Σίδνεϊ εις Άγιον Φραγκίσκον της Καλιφορνίας (Ηνωμένοι Πολιτεία) δεκαεννέα ημέρας. Το ημερολόγιον όμως του πλοίου εσημείωσεν μόνον δεκαοκτώ ημέρας, διά να είναι εντάξει με το ημερολόγιον του Αγίου Φραγκίσκου. Διότι όταν κάμει το πλοίον το ταξίδιον από την Ευρώπην εις την Αυστραλίαν και από εκεί εις την Αμερικήν, θα συναντήσει την διαφοράν ολόκληρου εικοσιτετραώρου ένεκα της στροφής της γης.

Όταν εξήλθον εις Άγιον Φραγκίσκον, είχα μόνον εβδομήντα πέντε εκατοστά του δολλαρίου. Έστειλα αμέσως ένα επείγον γράμμα εις τους παλαιούς μου φίλους εις Λος Άγγελος<sup>2</sup> και την επομένην έλαβον μίαν επιταγήν είκοσι πέντε δολλαρίων. Μετά δύο ημέρας ανεχώρησα εξ Αγ. Φραγκίσκου, μετά τριανταεξάωρον πλουν αφίχθην εις Λος Άγγελος. Οι φίλοι μου με υπεδέχθησαν μετ' ενθουσιασμού, με κατέκλυσαν από διάφορους ερωτήσεις. Άλλοι δι' επεισόδια του πολέμου,<sup>3</sup> άλλοι διά τους συγγενείς των και άλλοι προσεφέροντο να μου δώσωσιν χρήματα να κάμω κανένα μαγαζί. Περιήλθον όλα τα προόστια όπως εύρω το κατάλληλον διά την εργασίαν μου.

Μόλις είχαν παρέλθει σαράντα πέντε ημέραι αφότου αφίχθην εις Λος Άγγελος, ότε μίαν πρωίαν ηγέρθην με τα μάτια ερεθισμένα. Επεσκέφθην τον ιατρόν όν προ τριετίας εγνώριζον, μου έδωσεν κάποιον φάρμακο, την επομένην η ασθένεια των οφθαλμών μου επεδεινώθη. Η ίδια ασθένεια του 1912 και 1911. Τέσσαρας ολοκλήρους μήνας έμεινα κατάκλειστος συνεπεία των οφθαλμών μου. Εχρεώθηκα από διάφορους φίλους και πατριώτας τρακόσια δολλάρια. Ευτυχώς οπού ευρέθη κάποιος φίλος και πατριώτης, Ανδρέας Βαρνάβα εκ Φαρμακά της Κύπρου, όστις με είχεν εις το σπίτι του και με επεριποιείτο, άλλως δεν θα έφθανον ούτε πεντακόσια δολλάρια.

<sup>1</sup> Άγιον Φραγκίσκον: η γνωστή πόλη Σαν Φραντσίσκο, όπου τότε υπήρχε η πέμπτη σε μέγεθος ελληνική κοινότητα των Η.Π.Α. με 3.000 Έλληνες· <sup>2</sup> Λος Άγγελος: η γνωστή πόλη Λος Άντζελες της Καλιφόρνιας, όπου τότε υπήρχαν περίπου 600 Έλληνες· <sup>3</sup> πολέμου: ο συγγραφέας αναφέρεται στον Β' Βαλκανικό Πόλεμο (1913) κατά τον οποίο και τραυματίστηκε σοβαρά στο πόδι

Όταν έγινα καλά, απεφάσισα να φύγω εκ Καλιφορνίας προφασιζόμενος ότι με έβλαπτε το κλίμα. Επήγα εις το Σποκέν,<sup>4</sup> Ουάσιγκτον, διέμεινα δεκαπέντε ημέρας, δεν κατόρθωσα να εύρω εργασίαν. Προσεκολλήθην εις μίαν ομάδα εργατών και κατήλθον χίλια διακόσια μίλια βορειοανατολικά –χωρίς να πληρώσω εισιτήριο– εις Μινεάπολιν<sup>5</sup> της Μινεσότας. Διέμεινα και εκεί περί τας είκοσι ημέρας, δεν ηύρα όμως ούτε εκεί εργασίαν και ανεχώρησα σιδηροδρομικώς εις Τολούθην<sup>6</sup> της Μινεσότας. Εκεί προσελήφθην ως ναύτης εις ένα φορτηγόν ατμόπλοιον, μετά τέσσαρας ημέρας εφθάσαμεν εις Μπούφαλο<sup>7</sup> της Ν.Υ., εκεί παρήτησα το βαπόρι. Εζήτησα εργασίαν, όπου ειργάσθην εις κάποιου Έλληνος δέκα ημέρας, του έβαψα το μαγαζί του, συνήντησα και κάποιον εγχώριόν<sup>8</sup> μου. Διέμεινα εκεί είκοσι πέντε περίπου ημέρας και εκείθεν δι' ατμοπλοίου επιβατικού ανεχώρησα εις Κληβελάνδην του Οχίο.<sup>9</sup>

Ήτο μεγάλη οικονομική κρίσις, εργασίαι δεν υπήρχον. Μετά την άφιξίν μου δέκα ημέρας εξόδευσα και τον τελευταίον μου οβολόν. Είχον περιέλθει εις αμηχανίαν: κανένα γνωστόν δεν είχα, όλα τα κέντρα ήσαν πλήρη αργούντων<sup>10</sup> εργατών. Εγώ όμως κατόρθωσα και ηύρα μίαν εργασίαν με τρία δολλάρια την ημέραν. Το ημερομίσθιον ήτο καλόν, διότι ούτε με δύο δολλάρια δεν υπήρχον εργασίαι, η εργασία όμως που ηύρα ήτο πολύ επικίνδυνος και δι' αυτό δεν επήγαινε ο τυχών: ήμουν ανηρητημένος εις τας διασταυρώσεις των σιδηρών δοκών της στέγης ενός παλαιού εργοστασίου, ύψους εξήντα περίπου ποδών. Ειργάσθην είκοσι μίαν ημέρας, ήμεθα δεκαοκτώ βαφείς, εβάψαμεν το εργοστάσιον έσωθεν και έξωθεν.

Οπωσδήποτε με τα χρήματα εκείνα του είκοσι ενός ημερών μισθίου έκαμα καλήν αρχήν, ηγόρασα μερικά εργαλεία και ήνοιξα έν μικρόν υποδηματοποιείον. Εψευτοζούσα και επλέρωνα αποστέλλον τακτικά, –κάθε ό,τι ημπορούσα να περισσεύω– εις Λος Άγγελος εις τους οφειλέτας μου. Μέχρι του 1917 επλήρωσα τμηματικώς τα 345 δολλάρια. Το 1917 επόνεσαν πάλιν τα μάτια μου, το 1918 επίσης– από τέσσαρες μήνες κάθε χρόνον. Το 1919 απεφάσισα να φύγω εξ Αμερικής, διότι δεν με άφηναν τα μάτια μου να κάμω καμίαν προκοπή. Έφυγα από το Οχίο και κατήλθον εις Νέαν Υόρκην, εζήτησα όπως εύρω κανένα πλοίον όπως προσληφθώ ως εργάτης, πλην κατά κακήν μου τύχην είχαν απεργίαν οι εργάται θαλάσσης.

Σάββας Τσερκεζής, *Ημερολόγιον του βίου μου, αρχόμενον από τον 1886*, επιμ. Φοίβος Σταυρίδης, Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, Λευκωσία 2007



Άφιξη μεταναστών στη Νέα Υόρκη

<sup>4</sup>εις Σποκέν (Spokane): πόλη της πολιτείας Ουάσιγκτον κοντά στα αμερικανοκαναδικά σύνορα · <sup>5</sup>εις Μινεάπολιν: η μεγαλύτερη πόλη της πολιτείας Μιννεσότα με 600 περίπου Έλληνες τότε · <sup>6</sup>εις Τολούθην (Duluth): ακόμα μια πόλη της πολιτείας Μιννεσότα · <sup>7</sup>εις Μπούφαλο: πόλη και λιμάνι της πολιτείας της Νέας Υόρκης · <sup>8</sup>εγχώριον: συγγωριανό · <sup>9</sup>εις Κληβελάνδην του Οχίο: η πόλη Κλήβελαντ της πολιτείας του Οχάιο με περίπου 500 Έλληνες τότε · ο Τσερκεζής θα έχει διανύσει, πριν καταλήξει εκεί (όπου άλλωστε θα εργαστεί ως το 1919), περίπου 5.500 χιλιόμετρα, κι όλο αυτό το διάστημα κατά το πλείστον άνεργος · <sup>10</sup>αργούντων: άνεργων





## ΘΑΝΑΣΗΣ ΒΑΛΤΙΝΟΣ

### *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη Βιβλίο πρώτο, Αμερική*

Το Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη (α' δημ. 1964 και σε βιβλίο 1972) του ακαδημαϊκού Θανάση Βαλτινού (γεν. 1932) αφηγείται με λόγο προφορικό, λιτό και κοφτό, την προσπάθεια ενός φτωχού αγρότη από την Πελοπόννησο να μεταναστεύσει στην Αμερική στις αρχές του 20ού αιώνα και τις τυπικές για την περίπτωσή του περιπέτειες –ως λαθρομετανάστη στις Η.Π.Α.– μέχρι τον αναγκαστικό επαναπατρισμό του. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρακολουθούμε τη δεύτερη (αποτυχημένη) απόπειρα του Κορδοπάτη να φτάσει στον «Νέο Κόσμο».

Όταν νόμισα ότι έγιναν καλά τα μάτια μου, αποφάσισα το δεύτερο ταξίδι.

Σηκώθηκα κατά τον Οκτώβριο μήνα, το '904,<sup>1</sup> πήρα λεφτά και κατέβηκα στην Τρίπολη. Ήταν μια εταιρεία, Ουάιτ Σταρ Λάιν. Την είχε ένας Κωστής ονομαζόμενος και την αντιπροσώπευε ένας Καράμπελας. Πήγα και ρώτησα πότε φεύγει καράβι. Μου λένε, αργεί.

- Έχει γιατρό η εταιρεία;
- Μάλιστα.

Πήγα στο γιατρό με κοίταξε, μου είπε ότι ήταν καθαρά τα μάτια μου. Έριχνα ταχτικά μέσα τα φάρμακα, και κοκαΐνη δυο στάλες, γιατί μ' αυτήν φαίνονταν καθαρότερα.

Στις δέκα Δεκεμβρίου με ειδοποιεί η εταιρεία ότι το καράβι αναχωρεί. Κατεβαίνω στην Τρίπολη και βρίσκω εκεί μια παρέα Βαλτετσινιώτες: Τον Πάνο Δημόπουλο, Ιωάννη Σαρρή, Θεόδωρο Αναγνωστόπουλο, και Βασίλη Αλεξανδρόπουλο.

Βγάλαμε τα εισιτήρια στο πρακτορείο του Καράμπελα.

Πλήρωσα πεντακόσιες πενήντα δραχμές για Ποκατέλι Αϊντάχο και δέκα δραχμές ασφάλεια συμβολαίου, αν γυρίζα πίσω να παίρνω τα χρήματά μου. Αλλιώς τά 'τρωγε η εταιρεία.

Το πρωί φύγαμε για Αθήνα. [...]

Ύστερα κατεβήκαμε στον Πειραιά, στο πρακτορείο. Πήραμε απόδειξη για το εισιτήριο που είχαμε βγάλει στην Τρίπολη, μας κοίταξε και ο γιατρός.

Μπήκαμε στο πλοίο στις τέσσερες το απόγευμα. Το πλοίο ήταν γερμανικό, Λόιντ. Το βράδυ μας κλείδωσαν μέσα, για να μην βγαίνουμε στα καταστρώματα.

Περνάγαμε το στενό Τσιρίγο-Καβομαλιά και η θάλασσα έδινε μεγάλο κούνημα εκεί. Ήταν το πλοίο μικρό, πήγαινε μόνο ως την Ιταλία.

Φώτισε, περνάγαμε κάτι νησιά, πόλεις δεν βλέπαμε, μόνο βουνά.

Ρωτήσαμε τι μέρος είναι αυτό, μας είπαν η Σικελία.

Την άλλη μέρα νύχτα ακόμα φτάσαμε στη Νεάπολη. Μας πήραν, μας κατέβασαν, μας πήγαν στο τελωνείο, κράτησαν τα πράματά μας, μπόγους και ό,τι άλλο είχαμε να τα περάσουν στους κλιβάνους<sup>2</sup> για ασθένειες.

Ύστερα τέσσερους τέσσερους μας κουβάλησαν στην πόλη. Μας έβαλαν στα ξενοδοχεία, κανόνισαν και πού θα τρώμε, είχε ορίσει η εταιρεία. Για μεσημέρι μας έδιναν κρέας αλλά δεν το τρώγαμε. Είχαμε πάει στα σφαγεία κι είχαμε δει που κόβαν άλογα. Τρώγαμε μπακαλάο, μακαρόνια, τυρί γελαδινό.

<sup>1</sup>'904: 1904 <sup>2</sup>κλιβάνους: ειδικοί θάλαμοι με υψηλή θερμοκρασία για την απολύμανση ρούχων, σεντονιών και άλλων ειδών προσωπικής χρήσης

Βγαίναμε βόλτα, βλέπαμε γύρω πώς ήταν ο κόσμος. Πηγαίναμε στα καφενεία, πίναμε καφέ, νερουλωτόν, τη ζάχαρη τη ρίχναμε ύστερα μόνοι μας. Τον πίναμε ορθοί. Η Νεάπολη είναι καλή, πράματα φτηνά, ρούχα παπούτσια, μηχανές κουρείων.

Καθίσαμε τρεις μέρες, ήρθε το πλοίο από τη Νέα Υόρκη, το μεγάλο. Μας παίρνουν, μας ξαναπάν στο τελωνείο να επιθεωρηθούμε από το γιατρό. Μας έβαλαν στη γραμμή και φώναζε ένας Ιταλός ονομαζόμενος Μοντσαρίνος: Γραμμή γραμμή.



Οφθαλμολογικός έλεγχος μεταναστών

Ήρθε η σειρά μου, περνάω από τον γιατρό, με βγάζει ξανά σκάροτο, τραχωματία.<sup>3</sup> Μου ήρθε να σκάσω απ' το κακό μου.

Να έχω κάνει τόσα έξοδα και να γυρίσω πίσω.

Κοντά σε μένα κόβουν τον Ιωάννη Σαρρή, τον Θεόδωρο Αναγνωστόπουλο, έναν από τη Μακεδονία και άλλους.

Εμάς όλους μας έβαλαν να μείνουμε μαζί. Την άλλη μέρα κατευοδώσαμε τους συντρόφους μας.

Μπήκαν στο πλοίο κι μείς γυρίσαμε, κλειστήκαμε στο ξενοδοχείο. Το πλοίο έφυγε το βράδι. Και τότε κατεβήκαμε να δούμε τι γίνεται στην πόλη. [...]

Μπήκα σ' ένα ραφτάδικο, είδα μια αλλαξιά ρούχα μαλλοβάμπακα, μου άρεσαν. Δεν ήξερα να μιλήσω. Κάνω νόημα στον έμπορο να γράψει την τιμή. Βγάζει ένα μολύβι, γράφει ογδόντα. Το παίρνω εγώ, γράφω από κάτω οχτώ. Κουνάει το κεφάλι, ξαναπαίρνει το μολύβι, κατεβάζει δέκα δραχμές.

Μία εγώ, δέκα εκείνος, έρχεται στις είκοσι. Στις δεκαπέντε. Γυρίζω, φεύγω, πάω πενήντα μέτρα, στέλνει έναν με φτάνει. Πήγα, τα κατέβασε, μου τά 'δωσε.

Δεν μ' έπαιναν κοροΐδο. Πήρα ένα ζευγάρι παπούτσια, μπότες καλές, είκοσι δύο δραχμές, τις πήρα εννέα μόνον.

Ήξερα ότι είχαν φτηνά εκεί, στην Ελλάδα πληρώναμε τελωνείο. Αγόρασα μια μηχανή για τα μαλλιά ψιλή, δεκαπέντε πρώτη τιμή, την πήρα τέσσερες.

Σε δυο μέρες ήρθε το πλοίο που μας είχε φέρει, να ξαναφύγουμε. Μας ειδοποιούν, περνάμε από το τελωνείο, παίρνουμε τα πράματά μας τ' ανεβάζουμε.

Από κάτω ο κόσμος μυρμηγκιά. Άντρες πούλαγαν φανέλες σώβρακα πονκάμισα ρολόγια. Μου είχαν μείνει λίγα χρήματα για ναύλους από Αθήνα-Τρίπολη. Κατεβαίνω, ρώταγα πόσο, μού 'λεγαν του φράγκου δυο φράγκα. Πενήντα λεφτά έλεγα εγώ. Εβδομήντα το κάθε κομμάτι, φανέλες, σώβρακα, πονκάμισα. Πήρα και μια σαρμόνικα που ανοιγοκλεί, παίζω με τα δάχτυλα, εννιά δραχμές.

Το πλοίο ετοιμαζότανε. Μπήκαμε μέσα, κάτσαμε ως τις οχτώ και μόλις βράδιασε αναχωρήσαμε για πατρίδα. Φτάσαμε στον Πειραιά πρωί. Βγήκαμε και πήγαμε στο πρακτορείο να ζητήσουμε τα χρήματά μας. Μας είπαν θα τα πάρουμε στην Τρίπολη απ' τον Καράμπελα. Εγώ είχα γελαστεί πως θα μας τά 'διναν εκεί και ήμουν αδέκαρος. Πιάνω έναν από τους συντρόφους, του γύρεψα δεκαπέντε δραχμές δανεικές, να του τις γυρίσω πίσω. Δίσταξε λίγο αυτός.

<sup>3</sup>τραχωματία: που πάσχει από την ασθένεια τράχωμα των ματιών



- Αν δεν τα δώσει ο Καράμπελας;
  - Δεν θα τα χάσεις, θα πάρω από αλλού.
- Έβγαλε και μου 'δωσε τις δεκαπέντε δραχμές.  
Την άλλη μέρα ήμασταν στην Τρίπολη.  
Πάμε στο πρακτορείο, βρίσκουμε ένα παιδί.
- Πού είναι ο κύριος Καράμπελας;
  - Λείπει στην Αθήνα.
  - Θέλουμε τα χρήματά μας που υπογράψαμε συμβόλαιο.
  - Εγώ δεν ξέρω, όταν γυρίσει ο ίδιος.
  - Τώρα τι γίνεται; μου λέει ο φίλος.

Είχαμε από την εποχή που εργαζόμασταν τέχνη τσαγκάρικου δυο ανθρώπους και αγοράσαμε πετσιά, τον Ιωάννη Κούρο και Νικόλαο Κωτσιόπουλο. Αυτοί κράταγαν μεγάλο δερματοπωλείο στην Πλατεία Αγίου Βασιλείου. Πήγα τους γύρεψα όσα χρώσταγα και δέκα δραχμές από πάνω. Μου τά 'δωσαν αμέσως.

Γύρισα τις δεκαπέντε και με τις άλλες ψώνισα. Την άλλη μέρα μαθαίνουμε ότι η εταιρεία του Κωστή έσπασε.<sup>4</sup>

Έπεσε έξω, έφαγε τα χρήματα και τόσκασε. Μας ήρθε πολύ κακό, αλλά εμείς τα είχαμε ασφαλίσει στην Τρίπολη τα ναύλα, όχι στην Αθήνα. Δεν είχαμε σχέση με Κωστή, είχαμε με Καράμπελα. Σηκωθήκαμε και φύγαμε στα χωριά μας στενοχωρημένοι. Μετά τις γιορτές, των Φώτων, συνεννοήθηκα με τους άλλους και κατεβήκαμε στην Τρίπολη. Βρήκαμε τον Καράμπελα και τον ζορίσαμε, μας έδωσε πίσω τα λεφτά.

Θανάσης Βαλτινός, *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη*. Βιβλίο πρώτο: *Αμερική*, Κέδρος, Αθήνα 1982



*Μετανάστες στο κατάστρωμα πλοίου για τις Η.Π.Α.*

<sup>4</sup>έσπασε: χρεωκόπησε



## ΣΩΤΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

### Πιτσιμπούργκο

*Το αφήγημα της Σώτης Τριανταφύλλου (γεν. 1957) έχει τη μορφή επιστολών που ανταλλάσσει ένας Χιώτης, ο Δημοστένης, ξενιτεμένος στο Πίτσιμποργκ της Πενσυλβάνια, με τη γυναίκα του, Ελέγκω, στο νησί. Εκείνος μοιράζεται μαζί της τις εντυπώσεις του από τον θαναμαστό «Νέο Κόσμο», ενώ εκείνη παραμένει στη Χίο, περιμένοντας με αγωνία το εισιτήριο, «κείνο το ρημάδι το εισιτήριο» που θα τους σμίξει και πάλι. Συγκίνηση προκαλεί κι εδώ ο πηγαίος λόγος των δύο επιστολογράφων.*

#### Πιτσιμπούργκο, 26 Νοέμβρη 1913

Ελέγκω μου, γυναικούλα μου, λίγη απαντοχή ακόμα, καρδούλα μου. Ευχαριστώ για το χαλβά, έφτασε τριμμένος αλλά ήτονε μπουκιά και συχώριο. Ο Σπύρος ελωλάθηκε, εγώ, σκεφτόμουνα ήμπα τού κάμει καλό στο ροχαλητό. Αλλά, μπα, τίποτις.

Εψές είχαμε συφορά εδώ στο Πιτσιμπούργκο, κόσμος επνίγηκε μέσα στον υπόνομο! Στους βόθρους! Είναι σκληρή η ζωή στην Αμερική, Ελέγκω μου, το μόνο καλό είναι ότι γνωρίζεις πού και πού κανέναν άθρωπο της προκοπής, κι ότι όλοι οι αθρώποι είναι διαφορετικοί, εχτός απ' τους Σλάβους, πού 'ναι σαν κι εμάς, πάνω κάτω δηλαδή. Οι γυναίκες είν' αλλιώτικες, όχι ότι ξενοκοιτάω, Ελέγκω μου, αλλά, είν' αλλιώτικες και, ντρέπουμε που θα το ειπώ, είναι τσαούσες, κάμνουνε ό,τι κάμνουνε κι οι άντρες. Δουλεύουνε, μπαίνουνε στ' αυτοκίνητα, οδηγούνε, ζητούνε μιστά, και τώρα θένε, λένε και τον ψήφο. Πριν από χρόνια, μού το 'πε ο Παντελής ο Τιχάκης, είχανε γίνει επεισόδια στα εργοστάσια, οι γυναίκες την επληρώσανε τη νύφη. Ξύλο, με παλούκια, Ελέγκω μου. Εδώ οι εργοστασιάρχες είναι ένα με τους Τούρκους. Βουρδουλιάζουνε. Αλλά μοναχά άμα ζητήσεις αύξηση. Λένε: έτσι και απεργήσετε, το ποτάμι θα βαφτεί κόκκινο. Σκιάζομαι, Ελέγκω μου και λουφάζω. Άχνα δε βγάζω ο έρμος.

Αυτές τις μέρες εγνώρισα έναν Ιταλό, η μάνα του είν' αφ' τη Γένοβα (ιδέα εν είχε πως η Γένοβα είχε κατακτήσει τη Χίο, α μπα, είτε, κοίτα να ιδεις!) ο πατέρας του Σικελός, και κάμνει κάτι σωστές δουλειές εδώ στο Πιτσιμπούργκο και στο Τσικάγο, πού 'ναι μεγαλύτερη πόλις, προς τα πάνω, θαρρώ. Στο Τσικάγο πήγε κι ο Μπιλιράκης με την Αμερικάννα. Αυτός ο Ιταλός, πολλούς παράδες, Ελέγκω μου. Τζάκομο τον λένε, Τζακ στ' αμερικάνικα, και φοράει χρυσό σταυρό με τον Άγιο Γιάκωβο, αλλά, σ' το λέω μυστικό, οι πολλοί παράδες δε βγαίνουνε με το σταυρό στο χέρι και τούτος δω, πού 'ναι χαρά Θεού παλικάρι, φανούζος,<sup>1</sup> αν και κομμάτι σέρτικος,<sup>2</sup> έχει το παρατσούκλι «Ντον», «Δον», κι όλοι οι συμπατριώτες του τότε σέβονται και τότε προσκυνάνε. Τόνη φιλούνε σταυρωτά. Λέει πως άμα του κάμνω κάνα-δυο θελήματα θα ιδώ χαίρι. Συμφωνεί κι ο Παπαζήτος, συμπατριώτης αφ' την Πελοπόννησο, αν και, Ελέγκω μου, μακριά από Πελοποννήσιους. Α, πα, πα, Έλληνες είναι, και τους συμπατριώτες μας τους έχουμε κορώνα, αλλά, πω, πω, φάρα! Πολύ μπαγαμπόντηδες! Τούτος έχει ανοίξει εστιατόριο εδώ στο Πιτσιμπούργκο και παίρνει αράπηδες να του δουλεύουνε για ένα ξεροκόμματο. Και τους δίνει και κατραπακιές από πάνω. Ντροπής πράματα δηλαδή. Πάντως, ο Παπαζήτος είχε έρθει στην Αμερική αξυπόλητος και τώρα εν ηξέρει ήντα έχει. Όχι μονάχα παράδες. Έχει και λιβόρβορο,<sup>3</sup> πήρε το μάτι μου την κάννα μες αφ' την τσέπη, αλλά, γιατί, εμείς, στη Χίο εν είχαμε κατσούνια,<sup>4</sup> εν είχαμε κουμπούρια; Αφού οι Τουρκαλάδες μάς βγάλανε την ψυχή! Αν και μπροστά στον Παπαζήτο, οι Τουρκαλάδες ήτονε τζέτλεμεν που λέμε κι εδώ στ' αμερικάνικα. Σ' τα λέω όλ' αυτά Ελέγκω μου, γιατί θα δουλέψω στα θελήματα να βγάλω παράδες για νά 'ρθεις γλήγορις να κάμουμε μάνι μάνι κι ένα γιούκα<sup>5</sup> να τότε χαρούμε.

<sup>1</sup>φανούζος: όμορφος · <sup>2</sup>σέρτικος: πικρός, βαρύς · <sup>3</sup>λιβόρβορο: ρεβόλβερ, πιστόλι · <sup>4</sup>κατσούνια: μαχαίρια · <sup>5</sup>γιούκας: ο γιος

Ο Πίττας βρήκε δουλειά σε μια βιομηχανία ντοματοπολτού, κέτσαπ τον λένε εδώ τον ντοματοπολτό, που βγάζει και μουστάρδες, ένα πράμα κίτρινο, με το συμπάθειο σαν κωλοπετούρα.

Μη δίνεις σημασία στα πετούμενα και σ' όλα τα παραμύθια του χωριού. Το κυδώνι πού 'πεσε πάνω στο χωροφύλακα ήξερε που πήαινε. Μακάρι να τον άφηνε στον τόπο. Και μη φουρκίζεσαι, καρδούλα μου. Μου λες πως ο Σφήκας παίζει μπάλα. Ε, και ήντα κακό μ' αυτό; Κι εμείς εδώ στα Στήλια λέμε να σιάξομε ομάδα, θα έμπω κι εγώ, να παίξομε με τη Φιλαδέλφια, μια άλλη πόλη εδώ κοντά, στην Πενσυλβανία. Η Πενσυλβανία δεν είναι πόλις, είναι πολιτεία, στέιτ το λένε εδώ. Μη σκοτίζεσαι με τέτοια, Ελέγκω μου, μπάλα ξεμπάλα, μέχρι τα Χριστούγεννα, θά 'χω πάρει σειρά δίπλα στον Τζακ και στον Παπαζήτο, θα βγάλω παράδες με ουρά. Θά 'ρθεις και θα με καμαρώνεις. Βασίλισσα θα σ' έχω. Οι άλλοι Χιώτες, που δουλεύουνε στα κάρβουνα και στις προβλήτες, θα μας ζηλεύουνε. Στα κάρβουνα παθαίνουν τα πλεμόνια σου και στις προβλήτες σου σπάει η ραχοκοκαλιά. Σλάβοι, Αράπηδες κι Έλληνες είμαστε, Ελέγκω μου, για να λέμε τη σκάφη σκάφη, ένα και το αυτό. Εδώ λένε (μπορεί νά 'ναι και φούμαρα) πως στη Νέα Ορλεάνη, άλλη πόλη ετούτη, νότια, οι Έλληνες είναι πασάδες κι οι Χιώτες έχουνε χτίσει εκκλησιά καταδική τους, ορθόδοξη.

Ήμπα βάλανε κάνα τηλέφωνο της προκοπής στη Χώρα; Να ημπορέσω να σε ακούσω;

Ο Δημοστένης σου



*Άφιξη επιβατηγού πλοίου στο λιμάνι της Νέας Υόρκης*

### Χίος, 27 Δεκέμβρη 1913

Δημοστένη μου, ελπίζω η επιστολή μου να σε βρίσκει καλά. Τηλέφωνα εβάλανε αλλά είν' δύσκολο να πιάσεις. Την Αιγνούσσα πάνεις μονάχα. Γιατί, Δημοστένη μου, δε γυρίζεις να δουλέψεις στα μαντερίνια; Οι Τούρκοι φύγανε, οι περισσότεροι άντρες είναι κι αυτοί φευγάτοι στα παπόρια, χρειάζονται χέρια στα μαντερίνια και στη μαστίχα. Πέρασα μαύρα Χριστούγεννα, μοναχή μου, κλεισμένη στο σπίτι, κι όξω λύσσαξε το ξεροβόρι και το σιτζίμι,<sup>6</sup> σ' το λέω Δημοστένη, το νερό έχει ποτίσει πια το σοβά, θα γείρει το ντουβάρι και θα με πλακώσει.

Τη νύχτα των Χριστουγέννων έπεσε κεραυνός στον ανεμόμυλο του Μερούση και σκότωσε μια γελάδα και μια προβατίνα. Η Ειρήνη, ο θειός, η θειά, η Μαριόγκα πήγαν στο γλέντι στο Βουνάκι, αλλ' εγώ εν ήθελα να παιζογλαντίσω.<sup>7</sup> Η ψυχή μου είναι μαύρη και μαργώνω<sup>8</sup> εδώ μέσα, εψές εσκεπάστηκα με τρεις μπατανιές, τη μιαν πάνω στην άλλη και ετουρτούριζα. Δεν ημπορώ άλλο να κοιμούμαι μοναχή μου, ξέρω ήντα λες, πως έγινα κιάλας πίζουλη<sup>9</sup> σαν τη μακαρίτισσα τη μάνα μου.

Ήντα χαμπάρια να σου ειπώ; Ότι θέλουνε να κάμουμε τις 11 Νοέμβρη εθνική γιορτή; Ότι στο καφενείο στο Βουνάκι έγινε σκυλοκαβγάς; Βγήκανε, λέει, μαχαίρια, εν ηξεύρω γιατί. Ο μπάρομπας, που μεγαλοπιάνεται, μου είπε ότι στο Βροντάδο φκιάξανε προσκόπους, αλλά ήντα με μέλλει εμένα για δαύτα; Ήντα είν' οι προσκόποι;

Σήμερα ήβγα αφ' το σπίτι για να γράψω αυτό το γράμμα και να το ποστάρω<sup>10</sup> και για ν' αγοράσω σαπούνι αφ' του Μαρτάκη. Ο Μαρτάκης τα διαφημίζει σ' όλο το νησί, τα λέει «σαπούνια αποκλειστικώς μόνον δι' οικογενειάρχας». Δημοστένη, ήντα σημαίνει αυτό; Εγώ δηλαδή που είμαι γυναίκα μοναχή εν ημπορώ ν' αγοράσω σαπούνι του Μαρτάκη; Λένε πως λευκαίνει τ' ασπρόρουχα και ε φέρνει φαγούρα, αλλά είναι, λένε, μόνο για οικογενειάρχες. Ήντα να κάμω;

Περιμένω γράμμα σου με το εισιτήριο του καραβιού.

Ελέγκω

ΥΓ. Επειδής είπες ότι οι Αμερικάνες είναι τσαούσες, σου λέω κι εγώ ότι πολλές από την «Αδελφότητα των κυριών» της κυρίας Λαδοπούλου είναι και παραείναι τσαούσες. Εγώ εν είμαι τσαούσα που κάθομαι και περιμένω ένα εισιτήριο για παπόρι.

Σώτη Τριανταφύλλου, *Πιτσιμπούργκο*, Αιγέας, Χίος 2006



<sup>6</sup>σιτζίμι: εδώ η δυνατή βροχή · <sup>7</sup>να παιζογλαντίσω: να διασκεδάσω · <sup>8</sup>μαργώνω: παγώνω, μουδιάζω από το κρύο · <sup>9</sup>πίζουλη: παράξενη, ιδιότροπη · <sup>10</sup>να το ποστάρω: να το στείλω με το ταχυδρομείο





**M. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ**

## Μοναχικό ταξίδι στα Κύθηρα

*Το κείμενο του Μ. Καραγάτση (1908-1960), ενός από τους πιο σημαντικούς πεζογράφους της «γενιάς του '30», ανήκει στην αστική ταξιδιογραφία, στην οποία σκοπός του ταξιδιού δεν είναι η ανάγκη για επιβίωση, όπως στα μεταναστευτικά κείμενα, ούτε ο περιηγητισμός, αλλά «η αναψυχή», η φυγή από την πλήξη της καθημερινότητας. Στο αφήγημα ο συγγραφέας χειρίζεται λεπτά την παρωδία και την ειρωνεία, με στόχο όχι απλώς να περιγράψει, αλλά να απομυθοποιήσει τα ταξιδιωτικά ήθη των αστών της εποχής του.*

Εκείνο το βράδυ, το λιμάνι ήταν συννεφιασμένο και σταχτί – όπως είναι όλα τα λιμάνια την ημέρα της αναχώρησης. Ακόμα για μια φορά, έφευγα από τη μονοτονία της αθηναϊκής ζωής μου. Πήγαινα σε κάποιο νησί, όπου με περίμενε απασχόληση πιο πληχτική ακόμα. Δυο φίλοι αγαπητοί με ξεπροβόδισαν στο βαπόρι: ο στατικός κι ο κινητικός. Κι οι δυο τους ζουν κολλημένοι σαν στρείδια πάνω στους βράχους της Ακρόπολης και του Λυκαβηττού. Δεν ταξίδεψαν ποτέ. Αυτό όμως δεν τους εμποδίζει να έχουν κατασταλαγμένες γνώμες για τα ταξίδια και τις περιπέτειές τους.

Όσπου το βαπόρι να σαλπάρει, ξαπλωθήκαμε σε τρεις πολυθρόνες, στο κατάστρωμα. Και σιωπηλοί, χαιρόμαστε τη ρωμαλέα ποίηση του βραδινού λιμανιού. Ο σύνθετος αυτός οργασμός της ζωής μέσα στο στενάχωρο υδάτινο χώρο, είναι σαν πρόλογος ηδονικής προσμονής, προτού ανοίξει η αυλαία του δράματος της φυγής.

– Αγαπημένη φίλε, μου είπε άξαφνα ο κινητικός ξεπροβοδιστής μου. Συλλογίστηκα πως ένα καλό βιβλίο, είναι ο χρησιμότερος σύντροφος του ταξιδιώτη. Έχοντας τη γνώμη πως οι επαγγελματικές σου ασχολίες δεν σε αποκτήνωσαν ακόμα εντελώς, δεν σου έφερα τον Μπαίντεκερ.<sup>1</sup> Ίσως, ακολουθώντας την περί ταξιδίων θεωρία μου, θά 'πρεπε να σου πρόσφερα κανένα τόμο του Τζακ Λόντον,<sup>2</sup> του Λοτί,<sup>3</sup> του Μοράν,<sup>4</sup> ή και του Ιούλιου Βερν.<sup>5</sup> Μα προτίμησα να σου χαρίσω αυτό το βιβλιαράκι του Αλαίν Φουρνιέ: το «Μεγάλο Μωλν».<sup>6</sup> Όπως θα δεις, δεν είναι ανάγκη να ξεκινήσει κανείς για μακρινούς ορίζοντες αν θέλει να βρει την περιπέτεια. Αρκεί να ξεφύγει, έστω κι ένα μίλι, από το σταύλο και το παχνί του. Το ασυνήθιστο, το παράξενο, το φανταστικό, είναι δυο βήματα από την πόρτα σου. Φίλε μου, είσαι ευτυχισμένος που ταξιδεύεις...

Πήρα το βιβλίο. Κι ευχαρίστησα μ' ένα κίνημα του κεφαλιού.

– Την ίδια σκέψη με τον αγαπητό συμπίλο είχα κι εγώ, είπε ο στατικός. Δεν σου έφερα τα έργα του Εστωνιέ.<sup>7</sup> Η ευτυχία στην ακινησία δεν είναι το δυνατότερο ατού της θεωρίας μας. Προτίμησα τους «Κατακτητές» του Μαλρώ.<sup>8</sup> Σ' αυτό το θαυμαστό βιβλίο, θα ιδείς πως καμιά φυγή δεν μπορεί να πνίξει την αρρώστια της εποχής μας: δηλαδή την ανήσυχη ανία της ανθρώπινης ψυχής. Ίσως μονάχα ο θάνατος να μας χάριζε τη λήθη<sup>9</sup> και την ανυπαρξία. Μα οι θρησκείες, με τις μεταφυσικές προεκτάσεις της επίγειας ζωής, κλόνισαν μέσα μας το στερνό αυτό νόημα.

– Σας ευχαριστώ, φίλοι μου, είπα παίρνοντας και το δεύτερο βιβλίο. Ίσως νά 'χετε κι οι δυο σας δίκιο. Μα αυτό, ούτε η λογική ούτε ο χρόνος μπορούν να το αποδείξουν. Εγώ, όταν

<sup>1</sup>Μπαίντεκερ (Baedekers): σειρά ευρωπαϊκών ταξιδιωτικών οδηγών· <sup>2</sup>Τζακ Λόντον (Jack London, 1876-1916): αμερικανός συγγραφέας· <sup>3,4,5</sup>Λοτί (Pierre Loti, 1850-1923), Μοράν (Paul Morand, 1888-1976), Ιούλιου Βερν (Jules Verne, 1828-1905): γάλλοι συγγραφείς· <sup>6</sup>Ο Μεγάλος Μωλν (1913) του Αλέν Φουρνιέ (Alain Fournier, 1886-1914): ένα από τα πιο κλασικά μυθιστορήματα εφηβείας και ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά έργα του ευρωπαϊκού συμβολισμού· <sup>7</sup>Εστωνιέ (Edouard Estantié, 1862-1942): γάλλος μυθιστοριογράφος· <sup>8</sup>Οι Κατακτητές (1928) του Αντρέ Μαλρώ (André Malraux, 1901-1976): σημαντικό πολιτικό μυθιστορημα-μαρτυρία για τα γεγονότα της Κινεζικής Επανάστασης· <sup>9</sup>λήθη: λησμονιά



ταξιδεύω, προτιμώ ν' αφήνω το σώμα και την ψυχή μου να παρασέρονται άβουλα από τα γεγονότα και τις καταστάσεις. Κι όταν νιώθω μεγάλη ανία, διαβάζω κανένα βιβλίο μάλλον μη σοβαρό.

Κι έβγαλα, από την τσέπη μου, τις «Περιπέτειες του Μπαλταζάρ» του Μωρίς Λεμπλάν.<sup>10</sup>

Η σφυρίχτρα του βαποριού γέμισε τ' αυτιά μας βοή και τα ρούχα μας πιτσιλάδες. Έτοιμοι προς αναχώρησιν! Οι δυο φίλοι μου με χαιρέτησαν. Κι έφυγαν.

– Επιτέλους μόνος! όπως λεν στα γαλλικά ρομάντζα.

Καθώς προσπερνάμε, οι δυο σκοτεινές γραμμές των δεμένων βαποριών υποχωρούν σε μιαν ασάλευτη παρέλαση. Γεννιέται μέσα μου η φρεναπάτη πως το λιμάνι απομακρύνεται μπροστά στην ακινησία μας. Θυμάμαι τους καβαφικούς στίχους:

Σαν έτοιμος από καιρό, σαν θαρραλέος

Αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που φεύγει...

Σκυμμένος στα ρέλια<sup>11</sup> χαιρετώ το δραπέτη Πειραιά. Πού θα μου πάει; Είμαστε τόσο παλιοί φίλοι, ώστε μοιραία κάποτε θα μου ξαναγυρίσει. Εξάλλου δεν νιώθω το Θεό να με απολείπει...

Ένα βαρύ χέρι ακουμπάει στον ώμο μου. Είναι ένας παλιός φίλος μου, ο δικηγόρος Αντωνιάδης.

– Αγαπητέ, λέει, ομολογώ πως η παρουσία σου σ' αυτό το πλοίο με γεμίζει χαρά. Ήμουν τόσο μόνος μέσα στο παρδαλό πλήθος των επιβατών, ώστε άρχισα να νιώθω ένα μικρό σφίξιμο στην καρδιά...

Κοιτάω με προσοχή τον δικηγόρο Αντωνιάδη. Ο θετικός κι υγιής αυτός άνθρωπος δεν με είχε συνηθίσει σε παρόμοιες ευαισθησίες. Κι έξαφνα, θυμάμαι πως το βαπόρι πηγαίνει στην Κέρκυρα: πως οι Κορφοί<sup>12</sup> είναι το τέρμα του ταξιδιού μας. Μήπως ο δικηγόρος Αντωνιάδης πηγαίνει να διοργανώσει μία μόνιμη θεραπευτική διαμονή στο μυρωμένο νησί του Αλκίνοου; Ο φίλος μου ίσως καταλαβαίνει το στοχασμό μου. Χαμογελάει ανόρεχτα. Κι ακουμπάει πλάι μου, στα ρέλια.

– Παντρεύτηκα, μου λέει. Παντρεύτηκα σήμερα. Και τώρα, κάνω το γαμήλιο ταξίδι.

– Πού είναι η γυναίκα σου; τον ρωτώ.

– Μα... στην καμπίνα πρέπει νά 'ναι...

Κι ο δικηγόρος Αντωνιάδης κοιτάει με συγκίνηση, με θλίψη, με αγωνία την Αθήνα που φεύγει. Απολείπειν Θεός Αντωνιάδην...<sup>13</sup>

Μ. Καραγάτσης, *Το μεγάλο Συναξάρι*, Εστία, Αθήνα 2003



Το λιμάνι του Πειραιά στη δεκαετία του 1950

<sup>10</sup>Οι *Περιπέτειες του Μπαλταζάρ* (1925) του Μωρίς Λεμπλάν (Maurice Leblanc, 1864-1941): μυθιστόρημα παρωδία επιστημονικής φαντασίας· <sup>11</sup>ρέλια: κουπαστή· <sup>12</sup>Κορφοί: μεσαιωνική ονομασία της Κέρκυρας· <sup>13</sup>Απολείπειν ο Θεός Αντωνιάδην: παράφραση του τίτλου του καβαφικού ποιήματος «Απολείπειν ο Θεόν Αντώνιον»



## ΝΙΚΟΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ

### Ο Ούβε στα Καλούδια

Στο διήγημα του Νίκου Χουλιάρá (γεν. 1940) το τουριστικό ταξίδι αποκτά υπαρξιακή διάσταση. Το ελληνικό καλοκαίρι, το φως, η θάλασσα, η απλότητα της ζωής στο νησί γίνονται για τον Ούβε, ο οποίος εκπροσωπεί τον τύπο του σύγχρονου τουρίστα που έρχεται από τον Βορρά, το ιδανικό πλαίσιο για να ξαναβρεί τον αυθεντικό εαυτό του, από τον οποίο αποξενώνεται όταν επιστρέφει στη χώρα του και στους αγχώδεις ρυθμούς της καθημερινότητας.

Έφτασε νύχτα. Πέρασε απ' την Πούντα<sup>1</sup> στο νησί και νοίκιασε δωμάτιο στα ΚΑΛΟΥΔΙΑ.<sup>2</sup>

Τον είδα το πρωί. Μάλλον πρώτα τον άκουσα. Μεσ στην αιθρία του πρωινού ακούστηκε μια κραυγή: ένα παρατεταμένο «Ααα!» που ερχότανε ψηλά απ' το μπαλκόνι κι αμέσως ύστερα ο Ούβε, κουτρουβαλώντας απ' τις σκάλες, κατέβηκε στο δρόμο, μπρος στη θάλασσα.

Με σηκωμένα χέρια προς τον ουρανό και πρόσωπο που φεγγοβόλαγε από την έκσταση πέρασε από μπροστά μου. Με κοίταξε για λίγο έκπληκτος κι αμέσως ύστερα, άρχισε πάλι να φωνάζει: να βγάξει αυτή την άναρθρη κραυγή και τρέχοντας να φτάνει ως την άμμο. Εκεί, στην άκρη του γιαλού σταμάτησε και, σαν τον άνθρωπο που τον χτυπάει κεραυνός, γονάτισε δίπλα σε κάτι πιτσιρίκια.

Φυσούσε έν' αεράκι απαλό κι ο θόλος τ' ουρανού δεν είχε ούτε ένα σύννεφο. Η θάλασσα –στα χρώματα της γαλαζόπετρας– ακύμαντη· κατάστικτη απ' τις δεκάδες τις βαρκούλες όλων των ειδών που φτάνουν μέχρι τον βραχίονα του κόλπου κι απέναντι, οι χαμηλοί λόφοι της Πούντας άναυδοι –σαν τα παιδάκια που τα ξύπνησαν νωρίς για το σχολείο– με τα χρυσά θαμνάκια τους αχτένιστα, μπροστά στο θάμβος της καινούριας μέρας.

Από την άλλη ο Ούβε: στο κέντρο αυτής της φοβερής κι ακατανόητης αιθρίας κοιτάζοντας το θαύμα: τρέχοντας πάλι και φωνάζοντας, σ' όλο το μήκος της ακτής, φτάνει πέρα, μακριά, όπου –σαν σε εικόνα του αναγνωστικού της πρώτης τάξης– διακρίνεται ο ιερός ναός του Άγιου Σπυρίδωνα, μεσ στα μεγάλα θαλασσόδεντρα, κατάλευκος κάτω απ' το φως του ήλιου.

Κι ο Ούβε, το ξανθό παιδί από το Όσλο, εκεί κοντά. Υψώνει ένα μεγάλο «Ααα!» σαν απορία, προς τον ουρανό, μη ξέροντας τι ακριβώς συμβαίνει εντός του.

Μισή ώρα αργότερα, επέστρεψε στο καφενείο. Κάθισε σε μια καρέκλα, δίπλα μου, και μαγεμένος κοίταζε προς τη μεριά της θάλασσας χωρίς να λέει κουβέντα.

Του μίλησα εγώ: «Τι συμβαίνει;» του λέω. «Δεν είναι δυνατόν!» μου κάνει, κοιτάζοντας προς τη μεριά μου, αλλά, μάλλον, βλέποντας κάπου μακριά και πίσω από μένα.

«Δεν καταλαβαίνω τι μου συμβαίνει!» συνεχίζει αφηρημένος, «είμαι εδώ. Το νιώθω, κι είναι σαν νά 'μουνα εδώ, από πάντα!»

Από τη μέρα εκείνη τον συναντούσα τακτικά: Τα μεσημέρια στην ψαραλυκή, τα βράδια στην πλατεία.

Έφυγε απ' το νησί μετά από δεκαπέντε μέρες. Ήταν απόγευμα. Το φως του ήλιου στραφτάλιζε –όλο κόκκινες ανταύγειες– πάνω στα νερά κι ο Ούβε, στην προβλήτα, έκλαιγε, σαν νά 'τανε μικρό παιδί.

Τον είδα και το άλλο καλοκαίρι. Τον έβλεπα σχεδόν κάθε μέρα. Να περπατάει, σαν μαγε-

<sup>1</sup>Πούντα: παραλία και λιμάνι της Πάρου· <sup>2</sup>Καλούδια: παραλία στην Αντίπαρο με εντυπωσιακά ρηγά και καταγάλανα νερά, την οποία και προτιμούν ιδιαίτερα οικογένειες με μικρά παιδιά

μένος, κατά μήκος της ακτής. Να κάθεται, με τις ώρες, κάτω απ' τα θαλασσόδεντρα και να κοιτάει, συλλογισμένος, τα ρηγά νερά.

Μια νύχτα, στην πλατεία, τον ρώτησα πότε θα φύγει για το Όσλο και μου απάντησε: «Σε μια βδομάδα».

– «Γιατί;» του είπα, «η άδειά σου πότε τελειώνει;»

– «Σε δυο βδομάδες από τώρα» μου 'πε.

– «Πώς κι έτσι;» του λέω, «γιατί φεύγεις τόσο νωρίς εφέτος; Έπαψε να σ' αρέσει, πια, εδώ;»

– «Το αντίθετο!» μου κάνει πικραμένος. «Το περασμένο καλοκαίρι, έφτασα στο Όσλο Κυριακή και τη Δευτέρα πήγα κατευθείαν στη δουλειά! Δεν το ξανακάνω. Ήταν σα να πέρασε από πάνω μου ολόκληρη νταλίκια! Τρεις μήνες τους πέρασα στο νοσοκομείο με κατάθλιψη! Δεν το ξανακάνω! Φέτος, λέω να πάω μια βδομάδα πιο πριν. Χρειάζομαι, τουλάχιστον, μία βδομάδα μέχρι να συνηθίσω. Να συνηθίσω, σιγά-σιγά, τον άλλο Ούβε που ζει εκεί και να αντέξω τη ζωή που κάνει!»

Νίκος Χουλιαράς, *Μια μέρα πριν, δυο μέρες μετά*, Νεφέλη, Αθήνα 1998





## ΖΑΚ ΛΑΚΑΡΙΕΡ

### [Άγωνα Γραμμή]

Ο συγγραφέας και ελληνοιστής Ζακ Λακαριέρ (Jacques Lacarrière, 1925-2005), ένας από τους πιο αυθεντικούς εκφραστές του φιλελληνισμού κατά τον 20ό αιώνα, ανακάλυψε την Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1950· ζώντας για πολλά χρόνια στα ελληνικά νησιά (κυρίως στην Ύδρα και στην Πάτμο), περιηγήθηκε όλη τη χώρα, εστιάζοντας το ενδιαφέρον του όχι μόνο στην πλούσια ιστορία και το ένδοξο παρελθόν της, αλλά και στο σύγχρονο πρόσωπό της. Το ελληνικό καλοκαίρι (1976) είναι ένα από τα πιο σημαντικά βιβλία που γράφτηκαν για να αναδείξουν στο εξωτερικό τις ομορφιές του ελληνικού, φυσικού και πολιτισμικού, περιβάλλοντος και να ευαισθητοποιήσουν ταυτόχρονα τους ξένους γύρω από τις ποικίλες, συχνά αντιφατικές, όψεις της νεοελληνικής πραγματικότητας.

Έτοιμος να ξεκινήσω γι' αυτό το ταξίδι στο αρχιπέλαγος,<sup>1</sup> σκέπτομαι ξανά εκείνη την έκφραση που συχνά διάβαζα στα ναυτικά πρακτορεία του Πειραιά, άγωνα γραμμή. Οι ναυτιλιακές εταιρείες εσωτερικών γραμμών εξυπηρετούν έναν ορισμένο αριθμό μακρινών και χαμένων νησιών όπου ζουν μερικές, δυο, τρεις, τέσσερις οικογένειες μόνον, νησιά που ωστόσο πρέπει να εξυπηρετηθούν κι αυτά, και που οικονομικά, δεν αποφέρουν. Ο όρος στείρο λοιπόν, εδώ σημαίνει απρόσφορο. Αλλά η ελληνική λέξη άγονες, χωρίς γόνους, δίνει σ' αυτή την έκφραση μια ιδιαίτερη συνήχηση. [...] Στείρες γραμμές: ταξίδια χωρίς αύριο, ταξίδια άγωνα, ίδια η εικόνα αυτού που συχνά νιώθεις, όταν γυρνάς την Ελλάδα στο κατάστρωμα αυτών των φθαρμένων καραβιών, ανώφελη και ατέλειωτη περιπλάνηση που εκφράζει ο Σεφέρης στο ποίημά του.<sup>2</sup> Εγώ ο ίδιος, σε κείνα τα κυκλαδίτικα χρόνια, έσερνα από νησί σε νησί μια ποιητική περιπλάνηση, μια ανεξήγητη αναζήτηση που μ' έκανε να νιώθω ορισμένες φορές αυτές τις μετακινήσεις σαν μια εσωτερική μετανάστευση πάνω σε γραμμές άγονες. Όταν ταξιδεύεις έτσι, με των Ελλήνων τον τρόπο, υπάρχει πάντα σε κάποιο σημείο μέσα σου ένα χνάρι που ποτέ δεν σβήνει τελείως. Και εδώ, πάλι, υπολογίζω πόσο εκείνα τα νησιώτικα χρόνια πλούτιζαν, και μαζί είχαν μια παράξενη ακινησία. Πλησίασα τον παράδεισο όταν ζούσα στην Πάτμο, στην Ύδρα, αλλά και αυτήν την αρρώστια του συνδυασμού ομορφιάς και καθημερινής μζέριας σ' ένα μαγευτικό τοπίο, αυτής της φτώχειας που κολλάει από αιώνες πάνω στο πετσί των Ελλήνων και τους υποχρεώνει να τ' αφήνουν αυτά τα νησιά για να ξενοδουλεύουν στο εξωτερικό. Μιζέρια και ομορφιά: πρέπει να ζήσεις στις Κυκλάδες και στα Δωδεκάνησα για να δεις να χάνεται λίγο λίγο το άσπρο πανί των νησιών. Δεν μπορούμε να ψέξουμε τους τουρίστες αν έρχονται ν' αναζητήσουν εδώ τους αντικατοπτρισμούς της φυγής. Αλλά δεν θα μπορούσα να τους ζήσω χωρίς μικτά συναισθήματα. Έτσι αυτές οι χρονιές αφήνουν απάνω μου ένα εντύπωμα διφορούμενο, σαν αυτά τα αβέβια απολιθώματα για τα οποία δεν ξέρομε αν ανήκουν σ' ένα νέο είδος, σ' ένα κρίκο ζωής, ή αν είναι τελευταίοι μάρτυρες ενός είδους που οδεύει προς την εξαφάνιση. Τα ελληνικά νησιά μοιάζουν λίγο μ' αυτά, ανάμεσα σε δυο κόσμους, σε δυο χώρους, σε δυο χρόνους, έτσι όπως είναι καρφωμένα μέσα σε μια γαλήνια ομορφιά που άλλη όψη της είναι μια ζωή μετρημένη, δύσκολη, χωρίς σαφές μέλλον.

Θυμάμαι, στο δεύτερο ταξίδι μου στην Ελλάδα, το θάμπωμα που είχα νιώσει μπροστά στην αυστηρή ομορφιά του νησιού της Ανάφης, στα νότια της Σαντορίνης. Είχα περάσει

<sup>1</sup>αρχιπέλαγος: το Αιγαίο Πέλαγος· <sup>2</sup>Πρόκειται για τους πρώτους στίχους από το *Μυθιστόρημα (Η')*: *Μα τι γυρεύουν οι ψυχές μας ταξιδεύοντας/ πάνω σε καταστρώματα κατελυμένων καραβιών/ στριμογμένες με γυναίκες κίτρινες και μωρά που κλαίνει/ χωρίς να μπορούν να ξεχαστούν ούτε με τα χελιδονόψαρα/ ούτε με τ' άστρα που δηλώνουν στην άκρη τα κατάρτια.*



μόνο μια ημέρα εκεί, περαστικός με το φορτηγό που με πήγαινε από την Κρήτη στην Ελευσίνα, και που έπρεπε ή να φορτώσει ή να ξεφορτώσει εκεί μέρος του φορτίου του. Όταν αργότερα μίλησα στην Αθήνα σε κάποιον Έλληνα φίλο για την ανακάλυψή μου, μού είπε: «Η Ανάφη; Ναι, την θυμάμαι πολύ καλά. Πέρασα δυο χρόνια εκεί, εξόριστος. Εγώ, δεν μπορώ να την βρω ωραία!». Τα νησιά, δε λένε πάντα τα ίδια πράγματα. Κόλαση ή παράδεισος, κόλαση και παράδεισος αυτή η λευκότητα η ξαφνικά πλαστή της Ανάφης αλλά και της Φολέγανδρου, και της Λέρου, και της Κάσου, που τα ονόματά τους, για τις ελληνικές μνήμες, θυμίζουν τόπους εξορίας, εκτοπισμού, καταναγκαστικές διαμονές, εκπληκτικά μαρτύρια. [...] Κάτι που λησμονάμε ή που αγνοούμε τελείως: αυτή τη σκοτεινή όψη των λευκών νησιών, αυτά τα γυμνά βράχια, τις έρημες αμμουδιές, αυτήν την σπινθηροβόλα θάλασσα που δεν είναι καθόλου τόπος ρομαντικής φυγής αλλά, μερικές φορές, απλής φυγής. Δύσκολα συνδέεις τη λέξη κόλαση, τη λέξη φυλακή μ' αυτά τα νησιά που θα μπορούσαν να στεγάζουν μια τόσο διαφορετική ζωή.

Ζακ Λακαριέρο, *Το Ελληνικό Καλοκαίρι*, μτφρ. Ιωάννα Δ. Χατζηνικολή,  
εκδ. Ι. Χατζηνικολή, Αθήνα<sup>5</sup>1980







## ΤΖΑΚ ΚΕΡΟΥΑΚ

## Στο δρόμο

*Το μυθιστόρημα Στο δρόμο (1957) του αμερικανού λογοτέχνη Τζακ Κέρουακ (Jack Kerouac, 1922-1969) άσκησε μεγάλη επίδραση στην κουλτούρα της Δύσης –ιδίως στις ανήσυχες δεκαετίες του '60 και του '70– ως πρωτοποριακό δείγμα της λεγόμενης «γενιάς των Μπητ» (από το beat, ρυθμός), ή «λογοτεχνίας του δρόμου», όπως θα μπορούσαμε να την αποκαλέσουμε. Σε αυτήν μυθοποιείται η απόδραση από το αστικό περιβάλλον και τις συμβάσεις του, η περιπλάνηση, το ωτοστόπ, η φυγή προς το άγνωστο με το αυτοκίνητο, ο ανοιχτός δρόμος, η περιπέτεια. Το ίδιο το αυτοκίνητο έχει κεντρικό ρόλο στην αφήγηση και αναδεικνύεται σε σύμβολο ελευθερίας, επειδή κάνει δυνατή τη (δι)έξοδο από τα όρια μιας κοινωνίας την οποία οι ήρωες αρνούνται.*

Είχε ψιλή βροχή και μυστήριο απ' την αρχή του ταξιδιού. Καταλάβαινα πως όλο αυτό θα κατέληγε σε μια μεγάλη εποποιία ομίχλης. «Ούου!», ξεφώνισε ο Ντην. «Ξεκινάμε!». Κι έσκυψε πάνω στο τιμόνι και τού 'δωσε να καταλάβει ήταν και πάλι στο στοιχείο του, τό 'βλεπες. Πετούσαμε όλοι στα σύννεφα, όλοι μας καταλαβαίναμε πως πίσω μας αφήναμε τη σύγχυση και το παράλογο κι ότι εκτελούσαμε το μοναδικό κι ευγενικό μας λειτούργημα στο χρόνο, την κίνηση. Και κινιόμασταν! Περάσαμε σαν αστραπή, κάπου μέσα στη νύχτα του Νιου Τζέρσυ, τα μυστηριώδη λευκά σύμβολα που δείχνουν: ΝΟΤΟΣ (μ' ένα βέλος) και ΔΥΣΗ (μ' ένα βέλος). Και κάναμε προς Νότο. Νέα Ορλεάνη! Φάνταζε στη σκέψη μας. Αφήνοντας τα βρώμκα χιόνια της «Παγωμένης κι αποκαμωμένης Νέας Υόρκης», όπως την έλεγε ο Ντην, τρέχαμε προς τη βλάστηση και τις ποταμίσιες μυρωδιές της γέρινης Νέας Ορλεάνης, τον πεντακάθαρο πάτο της Αμερικής· μετά προς τα δυτικά. Ο Εντ ήταν στο πίσω κάθισμα· η Μεριλού, ο Ντην κι εγώ καθόμασταν μπροστά και κουβεντιάζαμε με πάθος για τις καλοσύνες και τη χαρά της ζωής. Ο Ντην έγινε ξαφνικά τρυφερός. «Τώρα, διάβολε, κοιτάξτε όλοι σας, πρέπει να παραδεχτούμε όλοι μας, πως όλα είναι ωραία και πως δεν είναι ανάγκη ν' ανησυχούμε σ' αυτό τον κόσμο και, πράγματι, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε τι μπορεί να σημαίνει για μας να ΚΑΤΑΝΟΗΣΟΥΜΕ ότι ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ δεν έχουμε ν' ανησυχούμε για ΤΙΠΟΤΑ. Δεν έχω δίκιο;» Ήμασταν όλοι σύμφωνοι. «Εμπρός, πάμε, όλοι μαζί... Τι κάναμε στη Νέα Υόρκη; Ας τα ξεχάσουμε». Όλοι είχαμε αφήσει εκεί πέρα τους καβγάδες μας. «Όλ' αυτά είναι πίσω μας, πίσω από μίλια και κατηφοριές. Τώρα κατευθυνόμαστε για τη Νέα Ορλεάνη για να βρούμε τον Ολντ Μπουλ Λη\* δεν θά 'ναι υπέροχα, ε; κι έπειτα ακούστε, αν θέλετε, αυτό το γερο-τενόρο που ξελαρυγγίζεται» –δυνάμωσε τόσο την ένταση του ραδιοφώνου που το αυτοκίνητο έτριζε– «και ακούστε τον να λέει την ιστορία του, και βρείτε έτσι την αληθινή ανάπαυση και τη γνώση».

Χοροπηδούσαμε όλοι με τη μουσική και συμφωνήσαμε. Η καθαρότητα του δρόμου. Η λευκή γραμμή στη μέση του αυτοκινητόδρομου ξετυλιγόταν και έγλειφε το μπροστινό αριστερό μας λάστιχο σαν νά 'ταν κολλημένη στην πλώρη μας. Ο Ντην έσκυβε τον μώδη του λαιμό, ήταν με τη φανέλα εκείνη τη χειμωνιάτικη νύχτα, και οδηγούσε το αυτοκίνητο κατευθείαν μπροστά.

Τζακ Κέρουακ, *Στο δρόμο*, μτφρ. Δήμητρα Νικολοπούλου, Πλέθρον, Αθήνα 1996

\***Ολντ Μπουλ Λη**: πρόκειται για τον φίλο και συνοδοιπόρο του Κέρουακ, επίσης συγγραφέα της γενιάς των Μπητ, Γουίλιαμ Μπάροους (William Seward Burroughs, 1914-1997)



## ΓΙΩΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ

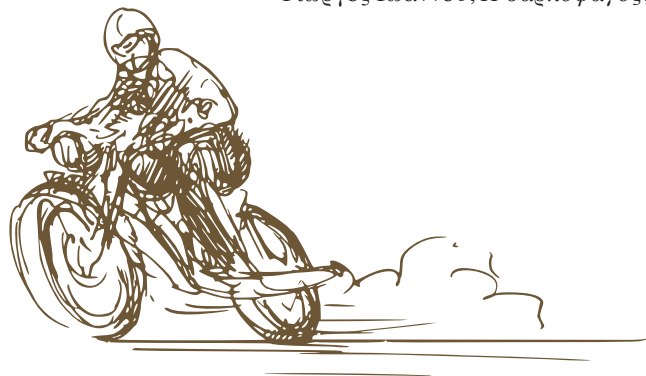
### Μοτοσικλέτας εγκώμιο

Στο παρακάτω αφήγημα του Γιώργου Ιωάννου (1927-1985), ο αφηγητής εξομολογείται τη γοητεία που του ασκούν οι μοτοσικλέτες. Το κείμενο θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα ελληνικό αντίστοιχο της «λογοτεχνίας του δρόμου». Η διαφορά είναι ότι εδώ η μοτοσικλέτα δεν λειτουργεί ως μέσο απόδρασης από το αστικό περιβάλλον και τους ανθρώπους του με τις πνιγηρές συνήθειές τους, αλλά ως μέσο πρόκλησης, διατάραξης των ηθών και της συμβατικής ζωής των φιλήσυχων αστών μέσα στην πόλη.

Περπατώ στους δρόμους και κάθε τόσο ενθουσιάζομαι. «Θεέ μου» λέω «γιατί να μη μας δίνεις περισσότερη ζωή και νιάτα;» Όσο βαριά στεναχώρια κι αν έχω, μ' ένα καλό περπάτημα σε δρόμους εγγυημένους αλαφρώνει. Προσπαθώ, συνήθως, να κλείσω το βράδυ μου γυρνώντας στο σπίτι από την Εγνατία. Πολλές φορές, κι όταν ακόμα δε μου ταιριάζει το δρομολόγιο, λοξοδρομώ προκειμένου να περάσω από κει. Και γιατί τάχατες να βιάζομαι να φτάσω στο σπίτι; Τι το σπουδαίο έχω να κάνω; Εκείνη την ώρα, βέβαια, πολλή κίνηση σε πεζούς ο δρόμος δεν έχει. Εκτός κι αν συμβαίνει κάποιο έκτακτο γεγονός: ματς ή κινητοποίηση. Κάτι άλλο υπάρχει όμως που μου παίρνει την ψυχή. Είναι οι πολλές μοτοσικλέτες που περνούν τρέχοντας αστραπιαία, ιδίως προς τα δυτικά, θαρρείς για να προλάβουν αυτοί που τις κυβερνούν τον έρωτα ή τον ύπνο. Κοντοστέκομαι στο πεζοδρόμιο θαυμάζοντας. «Όπου και να χτυπήσουν, θα τραυματιστούν», συλλογιέμαι. Κι αυτό δεν το λέω ούτε με φόβο, ούτε, φυσικά, με οίκτο, αλλά σχεδόν με βαθύ σεβασμό. Άλλωστε, κι αυτοί καλά ξέρουν τους κινδύνους. Πιάνω θέση δίπλα σε φανάρι της τροχαίας, περιμένοντας δήθεν για να περάσω. Όταν ανάβει το κόκκινο, όλοι μαζί σταματούν, ακόμα και μπροστά μου. Είναι συνήθως συμπαθέστατοι και πάντα γεροδεμένοι. Άλλοι είναι χωρικοί, κι άλλοι δικά μας σαΐνια, εργάτες. Ξέρω καλά τι έκαναν και πού τώρα πηγαίνουν. Γι' αυτό γυρνούν στα σπίτια τους σα μεθυσμένοι, κρατώντας γερά στα σκέλια τους τις μηχανές. Δεν τους περιμένει εκεί ούτε ξεραίλα ούτε και μοναξιά.

Αυτό το πράγμα, μάλιστα – πολύ θα τό 'θελα. Αυτό τ' αλλάζω με την τωρινή μου μοίρα. Με μια βαριά μοτοσικλέτα ν' αλωνίζω πόλη και προάστια. Να περνώ σαν τη σαΐτα και να σταυροκοπούνται με δέος όλοι οι νοικοκυράκηδες. Κι από πίσω νά 'ρχεται μ' ορυμαγδό\* όλη η παρέα. Να ξεπεξεύουμε όπου μας κάνει κέφι, είτε στα πάρκα είτε στα σκυλάδικα, παραμερίζοντας σκληρά κάθε τι που εμποδίζει και πνίγει τους ανθρώπους που έχουν δυνάμεις για ξόδεμα.

Γιώργος Ιωάννου, *Η σαρκοφάγος*, Κέδρος, Αθήνα 1981



\*ορυμαγδό: δυνατό θόρυβο



## ΚΑΙΗ ΤΣΙΤΣΕΛΗ

### Τα τρένα: Μυθολογία και λασπωμένα πόδια

Η Καίη Τσιτσέλη (1926-2001), ελληνίδα συγγραφέας και μεταφράστρια που γεννήθηκε στη Μασσαλία και έζησε για χρόνια εκτός Ελλάδας, ταξίδεψε σε διάφορες χώρες (Αγγλία, Ιταλία, Ιράκ, Λίβανος, Νιγηρία κ.α.). Από μια τέτοια ταξιδιωτική της εμπειρία στην Ινδία και το Πακιστάν προέρχεται το παρακάτω αφήγημα, όπου ουσιαστικά, όπως δείχνει και ο τίτλος, πρωταγωνιστούν τα τρένα, τα οποία και δίνουν την αφορμή για μια στοχαστική ενατένισή τους μέσα από τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο, αλλά και για ένα εύγλωττο σχόλιο των ανισοτήτων που διακονίζονται στον λεγόμενο «αναπτυσσόμενο» κόσμο, αποτέλεσμα των δεινών που επισώρευσε η δυτική αποικιοκρατία.

Στην εποχή των υπερηχητικών αεροπλάνων, το τρένο αποκτά μια ρομαντική αίγλη. Είναι άραγε το ρετρό<sup>1</sup> στοιχείο; Το τρένο ήταν ένα από τα κυριότερα μεταφορικά μέσα του 19ου αιώνα – ενός κόσμου που χάθηκε. Τον 20ό αιώνα, μια καινούργια τέχνη, ο κινηματογράφος, επισφράγισε αυτή τη γοητεία. Ο άνθρωπος που έβλεπε τα τρένα να περνούν του Χράμπαλ,<sup>2</sup> τα τρένα της Άγκαθα Κρίστι,<sup>3</sup> του Χίτσκοκ,<sup>4</sup> το τρένο της περιπέτειας του Φιλέα Φογκ,<sup>5</sup> το τρένο του χαμένου έρωτα στη Σύντομη συνάντηση,<sup>6</sup> το τρένο του θανάτου στην Άννα Καρένινα,<sup>7</sup> υπάρχουν αναρίθμητα παραδείγματα. Ακόμα και σε μοντέρνα τραγούδια, όπως η θρυλική Λώρα:<sup>8</sup> φευγαλέα οπτασία, «ένα πρόσωπο σε ένα τρένο που περνάει», λέει το τραγούδι. Πάντα αυτό το στοιχείο του φευγαλέου, του χαμένου.

Ποιος δεν ανατρίχιασε ακούγοντας το μακρινό, μακρόσυρτο, σφύριγμα ενός τρένου μέσα στη νύχτα; Είναι ένας ήχος που εμπεριέχει όλη τη θλίψη της αναχώρησης ή μιας άλλης γειτονικής έννοιας που μοιάζει ετυμολογικά με την «αναχώρηση» – του χωρισμού.

Μέσα στο τρένο, σε συνοδεύει ένας άλλος αδιάκοπος ήχος: ο ήχος των τροχών πάνω στις ράγες, ρυθμικός, πάντα ίδιος, ώσπου εγκαθίσταται μέσα στο σώμα και το μυαλό σου· κάποια φράση ή κάποιο όνομα αγκιστρώνεται στο ρυθμό του τρένου και σε καταλαμβάνει σαν έμμονη ιδέα. Παρατεταμένος αποχαιρετισμός.

Και το πλοίο, βέβαια, έχει μια ρομαντική γοητεία· σύμβολο αναχώρησης κι αυτό, όμως με μια νότα αισιοδοξίας, ξεκινήματος. Σε άλλους τόπους, σε άλλα μέρη *E la nave va...*<sup>9</sup> Ακόμα και τα μαρτυρικά πλοία των μεταναστών: κοιτάζουν μπροστά, στην καινούργια χώρα, στο έστω και αβέβαιο μέλλον. Το τρένο κοιτάζει πίσω· εγκαταλείπει στο διάβα του τηλεγραφόξυλα, ανθρωπάκια, σπίτια, πόλεις. Κοιτάξεις από το παράθυρο και βλέπεις το τοπίο να γλιστράει προς τα πίσω, να χάνεται, μια συνεχής απώλεια. Ίσως να είναι αυτό που φορτίζει το σφύριγμα του τρένου με θλίψη. Στο πλοίο η θάλασσα είναι πάντα εκεί, μια σταθερή παρουσία, αμετάβλητη μέσα στην εναλλαγή των κυμάτων της.

Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί: οι μεγάλοι πρωτευουσιάνικοι σταθμοί, που αντηχούν σαν χοάνες, θαμποί από ατμούς, γκρίζοι και χειμωνιάτικοι, όσο και να λάμπει ο ήλιος έξω. Οι

<sup>1</sup>Ρετρό: στυλ περασμένης εποχής, που έρχεται ξανά στη μόδα. <sup>2</sup>Ο άνθρωπος που έβλεπε τα τρένα να περνούν του Χράμπαλ: διάσημη ταινία του 1966 από την ομώνυμη νουβέλα του τσέχου συγγραφέα Bohumil Hrabal (1914-1997). <sup>3</sup>Άγκαθα Κρίστι (Agatha Christie, 1890-1976): διάσημη βρετανίδα συγγραφέας αστυνομικών μυθιστορημάτων, πολλά από τα οποία γυρίστηκαν ταινίες, όπως το *Έγκλημα στο Όριεντ Εξπρές* (1974). <sup>4</sup>Χίτσκοκ (Alfred Hitchcock, 1899-1980): διάσημος αγγλος σκηνοθέτης ταινιών τρόμου και μυστηρίου. <sup>5</sup>Φιλίας Φογκ: ο κεντρικός ήρωας του μυθιστορηματος *Ο γύρος του κόσμου σε 80 μέρες* (1873) του Ιουλίου Βερν, που επίσης γυρίστηκε ταινία το 1956. <sup>6</sup>Σύντομη συνάντηση: θεατρικό έργο του Νόελ Κάουαρντ (Noel Coward, 1899-1973), που επίσης γυρίστηκε ταινία το 1945. <sup>7</sup>Άννα Καρένινα: η κεντρική ηρωίδα του ομώνυμου μυθιστορηματος (1878) του Λέοντος Τολστόι (Leon Tolstoy, 1828-1910), το οποίο και γνώρισε πολλές κινηματογραφικές προσαρμογές. <sup>8</sup>Λώρα: διάσημο τραγούδι από τη μουσική της ομώνυμης ταινίας (1944) του Ότο Πρέμινγκερ (Otto Preminger, 1905-1986). <sup>9</sup>*E la nave va...* (= Και το πλοίο αρμενίζει...): ταινία του 1983 του διάσημου ιταλού σκηνοθέτη Φεντερίκο Φελίνι (Federico Fellini, 1920-1993).

μικροί, επαρχιακοί σταθμοί, απομονωμένα φυλάκια μέσα σε μιά ερημιά, όπου αμφιβάλλεις αν θα σταματήσει ποτέ κάποιο τρένο. Δύο κόκκινα φώτα, σαν ξάγρυπνα μάτια, τοποθετημένα χαμηλά στο τελευταίο βαγόνι, απομακρύνονται μέσα στη νύχτα. Ο επαρχιώτικος σταθμός μένει εντελώς άδειος. Τρένα του Αγγελόπουλου.<sup>10</sup> Ιδού, ο κινηματογράφος προβάλλει ξανά, διαμορφώνει τις εικόνες. Προεκτάσεις, εποικοδομήματα<sup>11</sup> που τρέφουν το ρομαντισμό.



Τα τούνελ: η βίαιη διακοπή στη ροή του τοπίου, το ξαφνικό βύθισμα στο τίποτα – σαν να τυφλώνεσαι, όσο και να προσπαθούν τα αναιμικά φώτα να παλέψουν με το σκοτάδι. Ο ρυθμικός ήχος του τρένου γίνεται εκκωφαντικό σφυροκόπημα μέσα στο στενό χώρο του τούνελ. Όχι πια θλίψη, αλλά ένας ακαθόριστος φόβος. Πού πάμε έτσι ακάθεκτοι μέσα στο έρεβος;<sup>12</sup> Καιρός να προσγειωθούμε. Υπάρχουν και τα τρένα του Άουσβιτς.<sup>13</sup>

Κι αυτά, όμως, άμα το καλοσκεφτούμε, τα γνωρίσαμε, οι περισσότεροι από μας, από φωτογραφίες, από την τηλεόραση, από τον κινηματογράφο. Ψάχνω στο μνημονικό μου να βρω μια εικόνα τρένου βιωμένη, άθικτη από το άγγιγμα του κινηματογράφου.

Ταξίδεψα πολύ με τρένο στη ζωή μου. Τελικά, ένα τρένο μονάχα ξεχωρίζει στη μνήμη μου με την άρνησή του να υποδυθεί οποιοδήποτε ρομαντικό χαρακτήρα. Απεναντίας, μου ξανάρχεται στο νου το κωμικό, τραγικό, καθόλου ρομαντικό, στοιχείο του εξάωρου ταξιδιού που έκανα μ' αυτό το τρένο. Ήταν το 1957, ταξίδευα με τον Ν. από τη Ναβάμπα, ένα χωριό του Πακιστάν, στο Καράτσι, την πρωτεύουσα. Υπήρχε, μας είπαν, ένα τρένο με κλιματισμό, αλλά δεν βρήκαμε θέσεις. Μπορέσαμε τελικά να εξασφαλίσουμε ένα άδειο διαμέρισμα πρώτης θέσης σ' ένα από τα μη κλιματιζόμενα τρένα. Ας σημειώσω εδώ πως το σιδηροδρομικό δίκτυο που κληροδότησαν οι Άγγλοι αποικιοκράτες στην Ινδία και το Πακιστάν γρήγορα έγινε το πιο δημοφιλές μέσο συγκοινωνίας για τους κατοίκους τους.

Ξεκινήσαμε 12 η ώρα το μεσημέρι. Η θερμοκρασία: 47 βαθμοί. Η ατμόσφαιρα μέσα στο διαμέρισμα ασφυκτική – φυσικά. Το παράθυρο κλειστό· πολύ σωστά, αφού έξω έκανε περισσότερη ζέστη από ό,τι μέσα. Παρατήρησα έναν σκουριασμένο, εντοιχισμένο ανεμιστήρα απέναντι από το κάθισμα. Παντού, στο κάθισμα, στο πάτωμα, σε όλες τις επιφάνειες, υπήρχε ένα παχύ στρώμα σκόνης. Φαίνεται πως οι λευκοί, παντού και πάντοτε προνομιούχοι, απέφευγαν επιμελώς αυτό το τρένο, κι ας είχε πρώτη θέση, και το διαμέρισμα είχε καιρό να χρησιμοποιηθεί. Ήταν και η σκόνη από την έρημο του Sind, που εισχωρεί παντού.

Κάποια στιγμή ξεκινήσαμε, αφήνοντας πίσω μας την οχλοβοή του σταθμού. Ανοίξαμε το παράθυρο, με την ελπίδα πως η ταχύτητα του τρένου θα έφερνε κάποια δροσιά, κάποιο φύσημα αέρα. Μάταιη ελπίδα – ναι, ο αέρας μάς χτύπησε καταπρόσωπο, αλλά ήταν πύρινος· όπως όταν πλησιάζεις πολύ κοντά μια φωτιά.

Σε λίγο φτάσαμε σ' ένα μικρό σταθμό. Ο Ν. ξαφνικά καταλήφθηκε από μια φαεινή ιδέα: άνοιξε το παράθυρο, έσκυψε, και τον είδα να γνέφει σε κάποιον. Πλησίασε τότε ένας μικροπωλητής που κουβαλούσε μια κολόνα πάγου. Αυτές οι κολόνες πάγου που βάζαμε κάποτε

<sup>10</sup>Τρένα του Αγγελόπουλου: αναφορά στις ταινίες *Τοπίο στην Ομίχλη* (1988) και *Το βλέμμα του Οδυσσέα* (1995) του διάσημου Έλληνα σκηνοθέτη Θεόδωρου Αγγελόπουλου (1935-2012). <sup>11</sup>εποικοδόμημα: ό,τι συνιστά τον πολιτισμό μιας κοινωνίας (σε αντίθεση με την οικονομική παραγωγή, που είναι η βάση). <sup>12</sup>έρεβος: το βαθύ σκοτάδι. <sup>13</sup>Άουσβιτς: γερμανικό στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Πολωνία κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου οι κρατούμενοι, κυρίως Εβραίοι, μεταφέρονταν με τρένα.



στις παγωνιέρες μας, τυλιγμένες σε λινάτσα,<sup>14</sup> πριν γενικευτεί η χρήση των ηλεκτρικών ψυγείων.

Ο Ν. τοποθέτησε την κολόνα πάγου στο πάτωμα, ακριβώς κάτω από τον αρχαίο ανεμιστήρα. Έπειτα γύρισε τον διακόπτη, και ω του θαύματος, ο ανεμιστήρας άρχισε να περιστρέφεται με αναστεναγμούς και τριξίματα, αλλά πάντως δούλεψε. Σε λίγα λεπτά, αυτή η πρωτόγονη μέθοδος κλιματισμού άρχισε να αποδίδει. Ο ζεστός αέρας, περνώντας πάνω από τον πάγο, μετατρέπεται σε δροσιά, που σιγά σιγά απλώνεται στο διαμέρισμα. Όμως ο πάγος έλιωνε πολύ γρήγορα. Σε κάθε σταθμό –κι ευτυχώς ήταν πολλοί οι σταθμοί στη διαδρομή μας– μια καινούργια κολόνα πάγου αντικαθιστούσε τη λιωμένη.

Βέβαια αυτή η πολύτιμη δροσιά είχε το αντίτιμό της. Δεν εννοώ τα χρήματα μόνο, αλλά τις αναπόφευκτες συνέπειες του do it yourself<sup>15</sup> κλιματισμού: λιώνοντας ο πάγος ανακατευόταν με το παχύ στρώμα σκόνης και δημιουργούσε μια πηχτή λάσπη που απλώθηκε σ' όλο το πάτωμα. Αναγκαστήκαμε να μαζέψουμε τα πόδια μας στο κάθισμα, σαν μαιμούδες, για ν' αποφύγουμε το λασπόλουτρο. Τελικά, βέβαια, δεν το αποφύγαμε: φτάνοντας στο Καράτσι, για να βγούμε από το τρένο μπήκαμε στη λάσπη μέχρι τον αστράγαλο.

Από τα βαγόνια της τρίτης θέσης ξεχυνόταν ένα πλήθος ταλαιπωρημένων ανθρώπων, που είχαν κάνει την ίδια διαδρομή ο ένας απάνω στον άλλον χωρίς πάγο, βέβαια. Η λάσπη μάς σημάδεψε σαν ένα αδιάψευστο προνομακό στίγμα. Βγήκαμε βιαστικά από το σταθμό.

Καίη Τσιτσέλη, *Ο χορός των ωρών*, μτφρ. Νίκος Φωκάς, Άγρα, Αθήνα 1998



Σύγχρονο τρένο στην Ινδία

<sup>14</sup>Λινάτσα: χοντρό ύφασμα από το οποίο γίνονται τα σακιά· <sup>15</sup>do it yourself: αυτοσχέδιου





## ΤΖΩΝ ΣΤΑΪΝΜΠΕΚ

### Οι ταξιδιώτες

Στο μυθιστόρημα *Οι ταξιδιώτες* (1947) του αμερικανού ρεαλιστή πεζογράφου Τζον Στάινμπεκ (John Steinbeck, 1902-1968) παρακολουθούμε τη διαδρομή ενός υπεραστικού λεωφορείου στην επαρχία των Η.Π.Α. και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ταξιδιωτών. Στο απόσπασμα πρωταγωνιστεί το γέρικο λεωφορείο, το οποίο επισκευάζεται πριν αρχίσει η διαδρομή.

Το λεωφορείο φωτιζόταν τώρα από τη λάμπα κι έδειχνε παράξενο κι αβοήθητο. Εκεί που θά 'πρεπε να βρίσκονται οι πίσω ρόδες του έβλεπες δυο χοντρά τρίποδα, κι αντί το πίσω μέρος να στηρίζεται πάνω στον άξονά του ακουμπούσε σ' ένα χοντρό δοκάρι στηριγμένο στα δυο τρίποδα.

Ήταν ένα γέρικο λεωφορείο τετρακύλινδρο, με μηχανή χαμηλής συμπίεσης και σύστημα αλλαγής ταχυτήτων ειδικής πατέντας, που έδινε πέντε ταχύτητες αντί για τρεις. Οι δύο ήταν πιο χαμηλές από το συνηθισμένο όριο κι είχε δύο ταχύτητες για την όπισθεν. Οι φουσκωμένες σαν μπαλόνια πλευρές του γυάλιζαν από την πυκνή βαφή του αλουμινίου, μα δεν μπορούσαν να κρύψουν τα εξογκώματα και τα βουλιάγματα, τα τρακαρίσματα και τις ρωγμές που είχε αποκτήσει στη μακρόχρονη και βίαιη καριέρα του. Τα μερεμέτια που γίνονται σ' ένα παλιό αυτοκίνητο, καταφέρνουν – ανεξήγητα – να το δείχνουν ακόμα πιο παλιό και σαραβαλιασμένο απ' ό,τι αν το άφηναν να δείχνει τη φθορά που έχει επάξια κερδίσει λόγω ηλικίας.

Το λεωφορείο είχε επιδιορθωθεί και στο εσωτερικό του. Τα καθίσματα, που ήταν φτιαγμένα κάποτε με πλεχτή ψάθα, είχαν ταπετσαριστεί τώρα με κόκκινο πλαστικό· η δουλειά είχε γίνει με μεγάλη φροντίδα μα δεν ήταν δουλειά επαγγελματία. Στον αέρα πλανιόταν η ελαφρά ταγκή<sup>1</sup> μυρουδιά του λαδιού και της βενζίνης. Ήταν πραγματικά ένα γέρικο λεωφορείο που είχε γνωρίσει πολλά ταξίδια κι άφθονες τάλαιπωρίες. Τα δρύινα σανίδια του δαπέδου είχαν ξυστεί και γυαλιστεί από τα αμέτρητα πατήματα των ποδιών των επιβατών του. Οι πλευρές του είχαν κυρτώσει και ξαναορθωθεί. Τα παράθυρα δεν μπορούσαν ν' ανοίξουν, γιατί όλη μαζί η καρότσα είχε κάπως ξεχειλώσει. Το καλοκαίρι ο Χουάν έβγαζε ολότελα τα τζάμια και το χειμώνα τα περνούσε ξανά στη θέση τους.

Το κάθισμα του οδηγού είχε λιώσει ίσαμε τις σούστες, αλλά στην τρύπα είχε τοποθετηθεί τώρα ένα μαξιλαράκι από λουλουδάτο κρετόν,<sup>2</sup> με διπλή αποστολή: να προστατεύει τον οδηγό και να πιέζει προς τα κάτω τις ξεγυμνωμένες σούστες. Από την κορφή του παρπρίζ κρεμόντουσαν οι Πενάτες,<sup>3</sup> το παπουτσάκι ενός μωρού – αυτό για προστασία μας και τα δισταχτικά βήματα του μωρού έχουν ανάγκη από τη συνεχή θεία φροντίδα και βοήθεια, κι ένα μικροσκοπικό γάντι του μποξ – αυτό ήταν για τη δύναμη, τη δύναμη της γροθιάς πάνω στα χέρια που οδηγούν, την ορμητικότητα του πιστονιού που μεταδίδει την κίνηση στο στροφαλοφόρο άξονα, την ισχύ του ανθρώπου σαν υπεύθυνου και περήφανου ατόμου. Εκεί κρεμόταν και μια μικρή πλαστική κουκλίτσα, μ' ένα καπέλο από πράσινα και κερασιά φτερά στρουθοκαμήλου, ντυμένη μ' ένα προκλητικό σαρόνγκ<sup>4</sup> – αυτή ήταν για την ικανοποίηση της σάρκας και της όρασης, της όσφρησης και της ακοής. Όταν το λεωφορείο βρισκόταν σε κίνηση, όλα αυτά τα κρεμαστά αντικείμενα στριφογύριζαν, τινάζονταν και ταλαντεύονταν ακριβώς μπροστά στα μάτια του οδηγού.

<sup>1</sup>ταγκή: βαριά οσμή από λιπαρές ουσίες · <sup>2</sup>κρετόν: λεπτό ύφασμα, λινό ή βαμβακερό, με έντονα χρώματα, που χρησιμοποιείται κυρίως για κουρτίνες ή υφάσματα επίπλων · <sup>3</sup>Πενάτες: ιερά αγάλματα των Ρωμαίων, που παρίσταναν θεότητες οι οποίες προστάτευαν το σπίτι ή την πατρίδα, εδώ εν. γενικά τα φυλαχτά, τα αντικείμενα που φέρνουν καλή τύχη · <sup>4</sup>σαρόνγκ: παραδοσιακό ένδυμα της Ινδονησίας

Εκεί όπου το παρπρίζ ακουμπούσε στη βέργα που το στήριζε και σχημάτιζε γωνιά, στη μέση ακριβώς, πάνω από το ταμπλό, βρισκόταν μια μικρή μεταλλική Παρθένος της Γκουανταλούπης μογιατισμένη με ζωηρά χρώματα. Οι ακτίνες του φωτοστέφανού της ήταν χρυσαφίες, ο μανδύας της γαλάζιος και πατούσε πάνω στην εσωτερική επιφάνεια ενός μικρού μισοφέγγαρου, που το κρατούσαν μερικά χερουβείμ – αυτή συμβόλιζε τη σύνδεση του Χουάν Τσιόι με την αιωνιότητα.

Τζων Στάνμπεκ, *Οι ταξιδιώτες*, μφρ. Αγγελική Βαλαβάνη, Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1989





## ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΙΟΥΡΤΣΑΚΗΣ

### Στο αεροπλάνο

*Το απόσπασμα προέρχεται από το αφήγημα του Γιάννη Κιουρτσάκη (γεν. 1941) με τίτλο Ένας χωρικός στη Νέα Υόρκη (2009), γραμμένο σε ημερολογιακή μορφή. Ο αφηγητής, αντικρίζοντας τον «Νέο Κόσμο» από τη σκοπιά του «χωρικού», στοχάζεται παράλληλα τον δικό του κόσμο, την Ελλάδα και την Ευρώπη, γενικά τη σύγχρονη εποχή. Το συγκεκριμένο απόσπασμα είναι από την πρώτη ημερολογιακή καταγραφή (Σάββατο, 19 Μαρτίου 2005. Ξημέρωμα). Η εμπειρία του αεροπλάνου οδηγεί τον αφηγητή σε υπαρκτιές σκέψεις για τα όρια του κόσμου και τις σημαντικές αλλαγές στη νοοτροπία του σύγχρονου τουρίστα σε σχέση με την εμπειρία της «ανακάλυψης» του παλιού ταξιδευτή.*

Όσο κι αν πενθούμε (και δίκαια πενθούμε) για τη χαμένη εμπειρία του ταξιδευτή (πώς να γευτεί ο σημερινός τουρίστας τη συγκλονιστική αλλαγή του τόπου, καθώς μετακινείται ακατάπαυστα από το ένα αεροδρόμιο στο άλλο – αυτή τη γενικευμένη α-τοπία;), μένει ο σκληρός πυρήνας του ταξιδιού. Γιατί η πτήση με το αεροπλάνο είναι ταξίδι, ταξίδι δίχως άλλο απογυμνωμένο από κάθε εξωτισμό κι όμως (ή, ίσως, ακριβώς γι' αυτό) ταξίδι ριζικό· ταξίδι μεταφυσικό. Τούτο το ιπτάμενο, μεταλλικό κουτί που σε σηκώνει απ' το χώμα και σε ανεβάζει –στην κυριολεξία– στα ουράνια, κουβαλώντας σε ολοταχώς στα πέρατα της υδρογείου, σε αποσπά για λίγες ώρες από την επίγεια ζωή και σε οδηγεί δεν ξέρεις πού (τουλάχιστον εσένα, τον μη εξοικειωμένο επιβάτη που διασώζει κάτι από την παιδική ματιά του – είδος όλο σπανιότερο στα χρόνια όπου όλο και πιο πολλοί άνθρωποι μετακινούνται προς κάθε κατεύθυνση με το αεροπλάνο, όπως άλλοι με το μετρό ή το λεωφορείο): στον άγνωστο τόπο ή, ίσως, στον θάνατο (πώς να μη νιώσεις, έστω φευγαλέα, ότι εδώ πάνω, στον αιθέρα, συνορεύεις με τον θάνατο πολύ εγγύτερα απ' όσο όταν πατάς στο χώμα κάποιου τόπου, όπως το νιώθουνε, θαρρώ, πολλοί συνεπιβάτες, κι ας μη θέλουν να το ομολογήσουν στον εαυτό τους;). Και ιδού: ο κόσμος που τόσο τον μικρύνουμε με τις εφευρέσεις μας, μεγαλώνει ξανά ως τα ακραία όρια της ύπαρξης – εκεί που αρχίζει η ανυπαρξία.



Το άγνωστο... Ξαναζώ το πρώτο υπερπόντιο ταξίδι μου, το 1997, στον Καναδά: τη συγκίνησή μου (θρεμμένη γενναία από τη φαντασία), όταν από το φινιστρίνι του αεροπλάνου (που είχε ξεκινήσει και πάλι μεσημέρι από την Αθήνα για να προσγειωθεί νωρίς το απομεινήμερο στο Μόντρεαλ, σαν να πετούσε όλες αυτές τις ώρες προς κάποια χώρα όπου δεν νυχτώνει) αντίκρισα ένα μικρό κομμάτι θάλασσας που ήξερα πως ήταν ο μεγάλος ωκεανός. Σαν να ξανάκανα κι εγώ, με τον τρόπο του καιρού μου, ύστερα από πεντακόσια χρόνια, το ταξίδι του Κολόμβου και των συνεχιστών του. Πάσχιζα να αισθανθώ τον συγκλονισμό εκείνων των ανθρώπων όταν τα μάτια τους συνάντησαν μες στη μονότονη ερημιά του ωκεανού τα πρώτα σημάδια της ζωής: τα πρώτα πουλιά, τα πρώτα φύλλα και κλαδιά στα κύματα του πόντου· κι έπειτα, έξαφνα, τη γη...

Κι έπειτα εσύ, ο επιβάτης του αεροπλάνου, πατάς έξαφνα την ξένη γη· και οφείλεις να αφομοιώσεις μονομιάς όλη της την «ξενότητα» – αν σου αφήνουν ένα φρέσκο βλέμμα να τη δεις τα αεροδρόμια, οι αυτοκινητόδρομοι, τα «Χίλτον» και τα σουπερμάρκετ· αν έχεις κρατήσει το χάρισμα να μαντεύεις πίσω από την ομοιομορφία, τις αδιόρατες αλλά αποκαλυπτικές διαφορές.

Ναι, το αεροπορικό ταξίδι στην άκρη του κόσμου είναι και ταξίδι προς τα μέσα. Χωρίς άλλο γιατί σε σπρώχνει, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, να κοιτάξεις πιο καλά τον εαυτό σου:

να θυμηθείς τη θνητότητά του· να καταλάβεις την ανημπόρια και την άγνοιά του· μα και να αναρωτηθείς πόσο είναι ακόμα ικανός να αφυπνιστεί, να ξαφνιαστεί, να απορήσει, να θαυμάσει· να διαισθανθεί, κάτω από την ισοπέδωση, την αιχμηρή παρουσία του άλλου – ακόμα και μέσα στο απέραντο ξενοδοχείο που έγινε ο κόσμος μας.\*

Να, συλλογιέμαι, πως η πρόωρα γερασμένη υπερμοντέρνα ανθρωπότης θα μπορούσε να ξαναγεννήσει τη σπίθα της περιπέτειας –μας κρίσιμης εσωτερικής περιπέτειας: δοκιμάζοντας τις αντοχές και τις αντιστάσεις του καθενός από εμάς ενάντια στην ασφυκτική πίεση που ασκείται πάνω του καθημερινά να καταργήσει τη μοναδική προσωπική ματιά του – ό,τι πιο ανθρώπινο διασώζει μέσα του.

Γιάννης Κιουρτσάκης, *Ένας χωρικός στη Νέα Υόρκη*, Ίνδικτος, Αθήνα 2009



\*αναφορά στους στίχους από την *Κίχλη* του Γιώργου Σεφέρη: *τόρα που έγινε ο κόσμος ένα απέραντο ξενοδοχείο.*



## ΑΝΤΟΥΑΝ ΝΤΕ ΣΕΝΤ-ΕΞΥΠΕΡΥ

### Νυκτερινή πτήση

Ο συγγραφέας Αντουάν ντε Σεντ-Εξυπερύ (Antoine de Saint-Exupéry, 1900-1944), γνωστός κυρίως από το έργο του Ο μικρός πρίγκιπας (1943), βραβεύτηκε με το λογοτεχνικό βραβείο Femina για τη Νυκτερινή πτήση (1931), η οποία μεταφέρθηκε και στον κινηματογράφο το 1933. Στο απόσπασμα παρακολουθούμε την εξαφάνιση ενός ταχυδρομικού διθέσιου αεροπλάνου εξαιτίας μιας καταιγίδας. Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι και ο συγγραφέας είχε υπηρετήσει ως πλότος ταχυδρομικώνδρομολογίων, όπως ο ήρωάς του, και ότι είχε το ίδιο τέλος μ' αυτόν: δεν γύρισε ποτέ από την τελευταία του αποστολή ως αεροπόρος, αλλά χάθηκε στους αιθέρες.

Αυτό το διπλωμένο στα τέσσερα χαρτάκι ίσως τον έσωζε: Ο Φαμπιέν το ξεδίπλωσε με σφιγμένα δόντια.

«Αδύνατο να επικοινωνήσω με το Μπουένος Άιρες. Δεν μπορώ ούτε τον ασύρματο να χειριστώ, μού 'ρχονται σπινθήρες στα δάχτυλα».

Ο Φαμπιέν, θυμωμένος, θέλησε ν' απαντήσει, μα όταν τα χέρια του άφησαν το τιμόνι για να γράψει, κάτι σαν δυνατή δίνη του διαπέρασε το κορμί: οι ανεμοστρόβιλοι τον σήκωσαν, μέσα στους πέντε τόνους του μετάλλου του, και τον ταρακούνησαν. Εγκατέλειψε αυτή του την προσπάθεια.

Τα χέρια του ξανάκλεισαν πάνω σ' αυτή τη δίνη και την ελάττωσαν.

Ο Φαμπιέν ανέπνευσε βαθιά. Αν ο ασυρματιστής ξανακατέβαζε την αντένα απ' το φόβο της καταιγίδας, θα του έспаγε τα μούτρα μόλις έφταναν. Έπρεπε, με κάθε θυσία, να επικοινωνήσουν με το Μπουένος Άιρες, σαν να μπορούσαν από χίλια πεντακόσια χιλιόμετρα απόσταση, να τους ρίξουν ένα σχοινί μέσα σ' αυτή την άβυσσο. Αφού δεν υπήρχε ούτ' ένα τρεμουλιαστό φως, ούτε μια λάμπα πανδοχείου, άχρηστη σχεδόν, μα που θα τους έδειχνε τη γη σαν φάρος, του χρειαζόταν τουλάχιστον μια φωνή, μια μόνο, που θά 'ρχόταν από έναν κόσμο που χάθηκε κιόλας. Ο πλότος σήκωσε και κούνησε τη γροθιά του στο κόκκινο φως του, για να καταλάβει ο άλλος, πίσω, αυτή την τραγική αλήθεια –μα ο άλλος, σκυμμένος πάνω σ' εκείνο το ερημωμένο διάστημα, στις θαμμένες πόλεις, στα νεκρά φώτα,– δεν την κατάλαβε.

Ο Φαμπιέν θ' ακολουθούσε κάθε συμβουλή, φτάνει να του τη μετέδιδαν. Σκεφτόταν: «Αν μου πουν να κάνω κύκλους θα κάνω· κι αν μου πουν να τραβήξω κατευθείαν προς το νότο...». Κάπου θα υπήρχαν ήρεμες περιοχές, γλυκές κάτω απ' τις μεγάλες σκιές του φεγγαριού... Αυτοί οι συνάδελφοι εκεί κάτω, τις ήξεραν, μορφωμένοι καθώς ήταν σαν επιστήμονες, σκυμμένοι στους χάρτες τους, παντοδύναμοι, προφυλαγμένοι από λάμπες όμορφες σα λουλούδια. Τι ήξερε αυτός, εκτός απ' τους ανεμοστρόβιλους και τη νύχτα, που έριχνε πάνω του, με την ταχύτητα μιας κατάρρευσης, το μαύρο χείμαρρό της; Δεν ήταν δυνατόν να εγκαταλείψουν δυο ανθρώπους μέσα σ' αυτούς τους σίφουνες και σ' αυτές τις φλόγες, μέσ' τα σύννεφα. Δεν μπορούσαν. Θα διέταζαν τον Φαμπιέν: «Πορεία στις διακόσιες σαράντα μίλλες...». Θα έβαζε πλώρα για τις διακόσιες σαράντα. Μα ήταν μόνος.

Του φάνηκε πως ακόμα κι η ύλη ξεσηκωνόταν, επαναστατούσε. Ο κινητήρας, σε κάθε βουτιά, τρανταζόταν τόσο δυνατά, που ολόκληρο τ' αεροπλάνο έτρεμε σα θυμωμένο. Ο Φαμπιέν χρησιμοποιούσε τις δυνάμεις του για να καθυποτάξει τ' αεροπλάνο, σκυμμένος πάνω στα όργανα, φάτσα στη γυροσκοπική πυξίδα, γιατί έξω δε ξεχώριζε πια τον ουρανό από τη γη, χαμένος καθώς ήταν μέσα σ' ένα σκοτάδι, όπου όλα μπερδεύονταν, ίδιο με το σκοτάδι που βασιλεύει πριν τη δημιουργία των κόσμων... Ήδη οι δείχτες του υψόμετρου





ταλαντεύονταν όλο και πιο γρήγορα κι ήταν δύσκολο να τους παρακολουθήσει. Ο πιλότος, που αγωνιζόταν σκληρά, ξεγελιόταν, έχανε το ύψος του, και τυλιγόταν λίγο-λίγο σ' αυτό το σκοτάδι. Διάβασε το ύψος του: «Πεντακόσια μέτρα». Ήταν το επίπεδο των λόφων. Ένιωθε να κυλούν προς αυτόν τα ιλιγγιώδη κύματά τους. Καταλάβαινε ακόμα πως όλοι οι γήινοι όγκοι, που κι ο παραμικρότερος θ' αρκούσε για να τον συντρίψει, λες κι είχαν ξεριζωθεί απ' τις βάσεις τους, σα ξεβιδωμένοι κι άρχισαν να στριφογυρίζουν, μεθυσμένοι γύρω του. Κι άρχιζαν γύρω του κάποιο χορό, που τον έσφιγγε όλο και πιο πολύ.

Πήρε την απόφασή του. Μπροστά στον κίνδυνο να συντριβεί, θα προσγειωνόταν οπουδήποτε. Και για ν' αποφύγει τουλάχιστον τους λόφους, έριξε την μοναδική φωτοβολίδα του. Η φωτοβολίδα άναψε, στριφογύρισε, φώτισε κάτι σαν πεδιάδα, κι έσβησε: Ήταν η θάλασσα. Σκέφτηκε αστραπιαία: «Χαθήκαμε. Με σαράντα μοίρες διόρθωση πορείας και παρ' όλα αυτά, απομακρύνθηκα από την ξηρά. Είναι κυκλώνας. Πού είναι η ξηρά;». Έστριψε τελείως δυτικά. Σκέφτηκε: «Χωρίς φωτοβολίδα τώρα, θα σκοτωθώ». Θα γινόταν αυτό, κάποια μέρα. Κι ο σύντροφός του, εκεί πίσω... «Θα ξανασήκωνε την κεραία δίχως άλλο». Μα ο πιλότος δεν του κρατούσε πια κακία. Αν άνοιγε μονάχα τα χέρια του, η ζωή τους θα χανόταν αμέσως, σα σκόνη. Κρατούσε στα χέρια του την καρδιά του συντρόφου του και τη δική του. Και ξαφνικά τα χέρια του τον τρώμαξαν.

Μέσα σ' αυτούς τους ανεμοστρόβιλους, για να ελαττώσει τα τραντάγματα του πηδαλίου, που αλλιώς θα πριόνιζαν τα καλώδια, γαντζώθηκε πάνω του, μ' όλες του τις δυνάμεις. Κι έμεινε γαντζωμένος εκεί. Και να που δεν ένιωθε πια τα χέρια του, μουδιασμένα απ' την προσπάθεια. Θέλησε να κουνήσει τα δάχτυλά του, για να του δώσουν κάποιο μήνυμα: δεν κατάλαβε αν τον υπάκουαν. Τα χέρια του τελείωναν σε κάτι ξένο: σε μαλακές, ανεπαίσθητες μεμβράνες. Σκέφτηκε: «Πρέπει να φανταστώ, έντονα, πως σφίγγω...». Δεν ήξερε αν η σκέψη του θα επηρέαζε τα χέρια του. Και καθώς ένιωθε τα τραντάγματα του πηδαλίου απ' τους πόνους μονάχα των ώμων του σκέφτηκε: «Θα μου ξεφύγει... Τα χέρια μου θ' ανοίξουν...». Τρώμαξε όμως που επέτρεψε στον εαυτό του να σκεφτεί κάτι τέτοιο, γιατί νόμισε πως ένωσε τα χέρια του, να υπακούουν, αυτή τη φορά, στη σκοτεινή δύναμη της φαντασίας, και ν' ανοίγουν σιγά-σιγά, μέσ' το σκοτάδι, για να τον προδώσουν.

Θα μπορούσε να παλέψει ακόμα, να δοκιμάσει την τύχη του: δεν υπάρχει εξωτερικό πεπρωμένο. Υπάρχει όμως ένα πεπρωμένο εσωτερικό: έρχεται μια στιγμή που ανακαλύπτεις τον εαυτό σου τρωτό: τότε τα λάθη σε τραβούν σαν ίλιγγος.

Κι ήταν εκείνη τη στιγμή που, πάνω απ' το κεφάλι του, σε μια σχισμή που άφησε η θύελλα, έλαμπαν μερικά άστρα, σαν θανάσιμο δόλωμα στο βάθος ενός διχτιού.

Έκρινε σωστά πως τούτο ήταν παγίδα: βλέπεις τρία άστρα σε μια τρύπα, ανεβαίνεις προς αυτά, κι ύστερα δε μπορείς πια να κατεβείς και μένεις εκεί, βουλιαζοντας μέσα σ' αυτά...

Μα διψούσε τόσο για φως, που ανέβηκε.

Ανέβηκε, αποφεύγοντας καλύτερα τους ανεμοστρόβιλους, χάρη στα σημάδια που τού 'διναν τα άστρα. Ο χλομός μαγνήτης τους τον τραβούσε. Είχε κουραστεί τόσο πολύ, αναζητώντας κάποιο φως, που δε θ' άφηνε ούτε και το πιο αόριστο. Με τη βοήθεια ενός αμυδρού φωτός πανδοχείου, θα στριφογύριζε ως το θάνατο γύρω απ' αυτό το σημάδι για το οποίο τόσο διψούσε. Και να που ανέβαινε προς φωτεινά πεδία.

Ανυψωνόταν λίγο-λίγο, με ζιγκ-ζαγκ, μέσ' το πηγάδι που είχε ανοίξει και ξανάκλεινε πάνω απ' αυτόν. Κι όσο ανέβαινε, τα σύννεφα έχαναν τη σκοτεινή τους λάσπη και περνούσαν, κόντρα του, σαν κύματα όλο πιο κατάσπρα και καθαρά. Ο Φαμπιέν αναδύθηκε.

Η έκπληξή του ήταν απέραντη: η διαύγεια ήταν τόση, που τον θάμπωνε. Χρειάστηκε να κλείσει τα μάτια του για μερικές στιγμές. Δε θα μπορούσε να πιστέψει ποτέ πως τα σύννε-

φα, τη νύχτα, μπορούν να σε θαμπώσουν. Μα η πανσέληνος κι όλοι οι αστερισμοί τα είχαν μετατρέψει σε φωτεινά κύματα.

Το αεροπλάνο είχε βρεθεί, απ' την ίδια τη στιγμή που αναδύθηκε, σε μια ηρεμία που φαινόταν εξωπραγματική. Ούτε μια δίνη δεν το έγερνε. Σα βάρκα που περνάει τον κυματοθραύστη, έμπαινε σε προφυλαγμένα νερά. Είχε μπει σ' ένα άγνωστο κομμάτι τ' ουρανού, απόκρυφο σαν κολπίσκο ευτυχισμένων νησιών. Η θύελλα από κάτω του, σχημάτιζε έναν άλλο κόσμο πάχους τριών χιλιομέτρων, γεμάτο ριπές, σίφουνες κι αστραπές, μα που έστρεφε προς τ' άστρα ένα πρόσωπο από κρύσταλλο και χιόνι.

Ο Φαμπιέν συλλογίστηκε πως θά 'χε μπει σ' ένα παράξενο σέλας,\* γιατί όλα γίνονταν φωτεινά, τα χέρια του, τα ρούχα του, τα φτερά του αεροπλάνου. Γιατί το φως δεν κατέβαινε απ' τ' άστρα, μα έβγαινε από κάτω του, τριγύρω του, απ' αυτά τα λευκά αποθέματα.

Αυτά τα σύννεφα, κάτω του, αντανakλούσαν όλη την ασπράδα που δέχονταν απ' το φεγγάρι. Το ίδιο κι αυτά, που ήταν δεξιά κι αριστερά, κι ορθώνονταν ψηλά σαν πύργοι. Κυκλοφορούσε ένα γαλατένιο φως που έλουζε το πλήρωμα. Ο Φαμπιέν στρέφοντας το κεφάλι του, είδε πως ο ασυρματιστής χαμογελούσε.

– Πάμε καλύτερα! Φώναξε.

Μα η φωνή χανόταν μέσα στο θόρυβο του κινητήρα, μόνο τα χαμόγελα επικοινωνούσαν. «Έχω αποτρελαθεί πια», σκεφτόταν ο Φαμπιέν, «αφού χαμογελώ: είμαστε χαμένοι».

Ωστόσο, χίλια αδιόρατα χέρια τον είχαν ξεσφίξει. Είχαν λύσει τα δεσμά του, σαν τα δεσμά ενός αιχμάλωτου, που τον αφήνουν να περπατήσει για λίγο μόνος του, μέσ' τα λουλούδια.

«Πολύ ωραίο», συλλογιζόταν ο Φαμπιέν. Πλανιόταν ανάμεσα σ' αστέρια, συσσωρευμένα με την πυκνότητα θησαυρού, σ' έναν κόσμο που τίποτ' άλλο, μα απολύτως τίποτ' άλλο δε ζούσε, εκτός απ' αυτόν, τον Φαμπιέν και τον σύντροφό του. Σαν κι εκείνους τους κλέφτες των παραμυθένιων πόλεων που κλείστηκαν στο δωμάτιο με τους θησαυρούς, κι απ' το οποίο δε θα μπορέσουν πια να βγουν. Περιπλανιόνταν ανάμεσα σ' αυτά τα παγωμένα πετράδια, αφάνταστα πλούσιοι, μα καταδικασμένοι.

Αντουάν ντε Σεντ-Εξυπερύ, *Νυκτερινή πτήση*, μτφρ. Δημήτρης Ζορμπαλάς, Ψυχογιός, Αθήνα 1984



\*σέλας: φωτεινό ουράνιο φαινόμενο που συμβαίνει στα ανώτερα στρώματα της ατμόσφαιρας



## ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΙΖΥΗΝΟΣ

### Το μόνον της ζωής του ταξίδιον

Στα περισσότερα από τα Διηγήματά του, ο Γεώργιος Βιζυηνός (1849-1896), ένας από τους σημαντικότερους έλληνες πεζογράφους του 19ου αιώνα, επιστρέφει στην παιδική του ηλικία και ανασυνθέτει μνήμες από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον της ιδιαίτερης πατρίδας του, της Βιζύης (στην Ανατολική Θράκη). Στο συγκεκριμένο διήγημα, που γράφτηκε το 1884, περιγράφεται ο άβουλος χαρακτήρας του παππού σε αντίθεση με την αυταρχική γιαγιά· στο απόσπασμα που ακολουθεί αποκαλύπτεται ότι, παρά τις γλαφυρές διηγήσεις του στον εγγονό-αφηγητή για εξωτικές χώρες και θαυμαστά φαινόμενα, ο παππούς δεν είχε πραγματοποιήσει ούτε ένα ταξίδι στη ζωή του.

– Τι να σε πω, ψυχή μου, είτε. Πριν πανδρευθώ έκαμα ένα ταξίδι, μα –τι τα θέλεις– έμεινε κι αυτό στην μέση. Έμειν' ατελείωτο...

– Πώς παππού; Πότε; [...]

– Την βλέπεις, ψυχή μου, είτεν, εκείνη την «τούμβα»;<sup>1</sup>

– Ποιαν, παππού;

– Να εκείνην την αφηλότερη απ' όλες τες άλλες, που φαίνεται, εκεί που τελειώνει της γης το πρόσωπο.

– Την βλέπω· εγγίζει τον ουρανό με την κορφή της, παππού.

– «Άι χακ»!<sup>2</sup> είπεν ο παππούς, ευχαριστημένος εκ της απαντήσεως. Ο ουρανός ακουμβά πάνου της. Δεν ακουμβά;

– Ναι, παππού! Η γης τελειώνει αυτού πέρα και αρχίζει ο ουρανός.

– Άι χακ! ανεφώνησεν ο γέρον έτι μάλλον ευχαριστημένος. Είτα, προσηλώσας επ' εμού υπερήφανον βλέμμα· – Ως εκεί πέρα, είτε, μ' εβάσταξε να ταξειδέψω!

Και επρόφερε τας λέξεις με ύφος τόσον εναβρυντικόν,<sup>3</sup> ώστε δεν ηννόησα ευθύς, εάν του παππού τού εβάσταξε να ταξειδέψει μέχρι του ουρανού, ή μέχρι της «τούμβας», εφ' ης εφαινετο ο ουρανός στηριζόμενος.

Ο παππούς εξηκολούθησεν.

– Η «τούμβα» φαίνεται από το παράθυρό μας· από μικρό παιδί την έβλεπα και το είχα ένα «μεράκι» –μια μεγάλη επιθυμία– να ήτανε βολετό να πήγαινα εκεί κάτω, ν' ανέβω στην κορφή της «τούμβας», να μβω εις τα ουράνια. Μα έλα που ήμουνα κορίτσι! Πώς να βγω μέσα στους δρόμους;

Σαν μ' έκοψεν ο κύρης μου τα μαλλιά και μ' έβαλε καβάδι,<sup>4</sup> και μ' έκαμεν, έτσι διά μας, αγόρι – εκείνοι εψαλίδιζαν χαρτιά και έπλεκαν του γάμου τα στεφάνια, εγώ, μια κλωθογυρνώ την άκρην άκρη, και βγαίνω στην αυλή. Το ταξίδι είχα στον νου μου, και μόνο το ταξίδι.

Μετά τινα σιωπήν, καθ' ην ο παππούς εφαινετο συγκεντρών τας αναμνήσεις του:

– Έξω από τ' ορνιθαριό, είτεν, ήτον ένα ξύλο στημένο, με κάτι ξυλάκια σταυρωτά πάνω σ' αυτό καρφωμένα, για να πατούν οι όρνιθες ν' ανεβαίνουν στες φωλιές των. Το είχα από μιας αρχής στο μάτι. Θα τ' ακουμβήσω στο γυαλί του ουρανού, έλεγα με τον νου μου, σαν σκάλα, θ' ανέβω, θα τρυπήσω μια τρύπα – θα μβω μέσα. Έτσι, ψυχή μου, σου παίρνω το ξύλο στον ώμο, και, σαν με διουν, ας με γράψουν!

– Βγαίνω από την αυλή, στρίβω δεξιά και – δρόμο! Ο κόσμος που μ' έβλεπε, πού να με γνωρί-

<sup>1</sup>τούμβα: λόφος· <sup>2</sup>Άι χακ: επιφώνημα ευχαρίστησης και επιδοκιμασίας· <sup>3</sup>εναβρυντικόν: περήφανο· <sup>4</sup>καβάδι: αντρικό πανωφόρι από χοντρό ύφασμα

σει πως ήμουν η Γεωργία η θυγατέρα του Σύρμα! Ήταν σαν να ήρθα πρώτη φορά στον κόσμο.

Ως και η Χρυσή, η γιαγιά σου, που με είδεν έτσι με το καβάδι, μ' έβαλε μπροστά με τες πέτρες. Όχι τάχα πως μ' εγνώρισεν' μα έτσι τα κατέτρεχεν από μιας αρχής τ' αγόρια. Εγώ – δρόμο. Από τέτοιο ταξίδι, ποιος μπορεί να μ' εμποδίσει; Βγαίνω στους κήπους· μβαίνω στα χωράφια· περνώ τον ποταμό· τα μάτια καρφωμένα στην «τούμβα», και – δρόμο. Πάγω ένα μίλι, πάγω δύο. Μα – τι θαρρείς, ψυχή μου; Η «τούμβα», όσο προχωρώ, τραβιέται μακρύτερα! Ο ουρανός, όσο κοντεύω, σηκώνετ' ψηλότερα! Α! αυτό, ψυχή μου, μ' έκοψε τα γόνατα! Κουρασμένος ήμουν από πολύ προτύτερα, μα δεν μ' αποφάνηκε, παρά σαν είδα πως η άκρα του ουρανού επήγαιναν ολονέν μακρύτερ' από την «τούμβαν», που ελογάριαζα να τον εύρω. Τότε μου εκόπηκε το «χαβέσι»,<sup>5</sup> και ένιωσα, πως είμαι κουρασμένος, πως πεινώ, πως το ξύλο που σηκώνω βαραίνει σαν μολύβι, πως άρχισε να βραδυάζει και – τι τα θέλεις, ψυχή μου; – τότες εγύρισα πίσω κι αφήκα το ταξίδι ατελείωτο!

Γιατί, διες, επρόσθεσεν είτ' αμέσως ο γέρον, εσυλλογίσθηκα κοντά εις τ' άλλα και τον κύρη μου. Αυτός –Θεός σχωρέσ' τονε– δεν έμοιαζε την γιαγιά σου, την Χατζήδενα.

– Πώς, παππού;

– Χμ! είπεν εκείνος, εκφραστικώς μειδιάσας. Η γιαγιά σου, ψυχή μου, μπουμπουνίζει, μα δεν βρέχει. Ο κύρης μου έβρεχε, μα δεν εμπουμπούνιζε! Γι' αυτό, ψυχή μου, εγύρισα πίσω.

– Ήταν «το μόνο ταξίδι της ζωής μου», επρόσθεσεν είτα σύννους<sup>6</sup> ο γέρον, μα – έμειν' ατελείωτο!

– Και τα πράγματα, που είδες παππού, και ξεύρεις; –ηρώτησα εγώ τότε εν μεγίστη απορία.– Στην χώρα που ψήν' ο ήλιος το ψωμί εκεί κοντά που ζουν οι Σκυλοκέφαλοι, πότε επήγες, παππού;

– Ω! είπεν εκείνος τότε. Αυτού, ψυχή μου, δεν επήγα' με τ' αφηγήθηκε η γιαγιά μου, όταν μ' εμάθαινε να πλέκω.

– Και στις θάλασσας τον αφαλό, παππού, που βγαίνει η Φώκια και πάνει τα καράβια, και τα ρωτά για τον Αλέξανδρο τον βασιλέα; Κι εκεί δεν επήγες;

– Όχι, ψυχή μου! Κι αυτό με τ' αφηγήθηκ' η γιαγιά μου.

– Και στο σπήλαιο, παππού, που είν' η Μάγισσα, που μαρμαρώνει τους ανθρώπους, κι εκεί δεν επήγες;

– Όχι, ψυχή μου! Η γιαγιά μου με τ' αφηγήθηκε, η γιαγιά μου.

Απερίγραπτος είναι η αύξουσα έντασις της απογοητεύσεώς μου ανά πάσαν αυτού απόκρισιν. Όλη λοιπόν η μεγάλη εκείνη ιδέα μου περί των ταξιδίων του παππού, όλη μου η προς αυτόν υπόληψις κι εμπιστοσύνη διά την κοσμογνωσίαν και πολυπειρίαν του περιορίζετο έξαφνα εις τας διηγήσεις, δηλαδή τα παραμύθια, τα οποία ήκουσεν από την μάμμην του, καθ' ον χρόνον είχε την αφέλειαν να πιστεύει ο πωχός και το ότι ήτο θηλυκού και ουχί αρσενικού γένους! Απελπισία και αγανάκτησις κατείχε την καρδίαν μου.

– Και τες βασιλοπούλες, παππού, και αυτές λοιπόν δεν τες είδες με τα μάτια σου; και δεν έφαγες και δεν εκουβέντιασες μαζί των;

– Ποιες βασιλοπούλες, ψυχή μου;

– Να! αυτές που ερωτεύονται με τα ραφτόπουλα, και αρρωστούν από την αγάπη, και στέλνουν τον πατέρα τους, τον βασιλέα με την κορώνα, να πάγει να παρακαλέσει τον γαμβρό; Δεν θυμάσαι, που με τό 'λεγες; Δεν θυμάσαι την Χρυσόμαλλη Νεράιδα και τα λευκονδυμένα νεραϊδόπουλα, που τραγουδούν, παππού, και γελούν και χωρατεύουν, και ράφτουν τα νυφιάτικα, χωρίς ραφή και ράμμα;

<sup>5</sup>χαβέσι: το κέφι, η ευχαρίστηση· <sup>6</sup>σύννους: σκεφτικός



– Αχ! ψυχή μου! είπεν ο γέρον τότε λυπημένος. Αυτό το άκουσα από την γιαγιά μου, όταν μ’ εμάθαινε να κεντώ και να ράφτω! Μα θαρρώ, ψυχή μου, πως μήτ’ εκείνη δεν το είδε με τα μάτια της!

Τούτο διέλυσε και την ελαχίστην μου πλάνην!... Εις το χαρέμιον της Βαλιδέ-Σουλτάνας, όπισθεν του στρογγύλου ερμαρίου εν τω τοίχω, δεν μ’ επερίμενε λοιπόν η βασιλοπούλα! Και δεν ήτον αυτή που μ’ έδιδε τα μοσχομυρισμένα εκείνα γλυκίσματα, αλλά τις οίδε τι πιναρός,<sup>7</sup> ρικνοπρόσωπος,<sup>8</sup> πλατύστομος γέρο-Αράπης! Είχον δίκαιον οι συμμαθηταί μου!

Αλλά λοιπόν αι κακουχίαι και τα βάσανα, όσα υπέστην, και όσα έμελλον να υποστώ, με την γλυκειάν ελπίδα να επιστρέψω ποτέ εις το χωρίον μου με μίαν βασιλοπούλαν εις το πλευρόν μου, επήγαιναν εις τα χαμένα; Επήγαν διά τίποτε; Καλά, παππού! Αν με διεις και συ ποτέ να ξαναπάσω βελόνι, πες πως είμαι θηλυκός και δεν το ξεύρω!

Και τον ενδιάθετον τούτον λόγον ητοιμαζόμενη να προφέρω, ελέγχων συγχρόνως τον παππούν, διότι έγγεινεν αιτία να υπάγω εις την Πόλιν να κακουχηθώ επί ματαίω. Αλλ’ ότε, υψώσας τους οφθαλμούς, είδον τον παππούν με το ονειροπολούν αυτού βλέμμα διαρκώς προσηλωμένον μακράν επί της κορυφής του κωνοειδούς εκείνου χώματος, από του οποίου ήλπισέ ποτε να εισέλθει εις τα ουράνια, δεν ηξεύρω ποία μυστηριώδης δύναμις εδέσμευσε την φωνήν επί της γλώσσης μου.

Ο ήλιος είχε κατέλθει πολύ χαμηλότερα προς την δύσιν. Πάσα ύπαρξις, πάσα εκδήλωσις ζωής απεσύρετο σιγαλά και βραδέως προς τα ενδοτέρω της πόλεως.

Η έκφρασις της χωριογραφίας μοι εφάνη τώρα μελαγχολικωτέρα, θλιβερωτέρα. Η καρδιά μου εταράχθη εκ νέου. Μεταξύ της φυσιογνωμίας της σκηνης και της εκφράσεως του ωχρού και μαραμένου του παππού προσώπου, όπως εφωτίζετο υπό των τελευταίων του ηλίου ακτίνων, υπήρχε τόση ομοιότης, τόση στενή συγγένεια!...

Ο καημένος ο παππούς! εσκέφθην προς εμαυτόν, επάλευσε κι ενίκησε τον άγγελον χωρίς της βοήθειάς μου, αλλά εξηντλήθη και αδυνάτισε τόσο πολύ, που, αν ξανακυλήσει έτσι καθώς είναι, κανείς δεν τον γλιτώνει.

– Άρχισε να κάμνει κρύο, ψυχή μου –είπεν ο γέρον έξαφνα– Έλα να πάμε.

Τω έτεινα σιωπηλώς την χείρα και υποστηρίζων αυτόν όσον ηδυνάμην, τον συνόδευσα εις την οικίαν του.

Την νύκτα εκείνην έκαμε τω όντι πολύ ψύχος. Τη δε πρωία της επιούσης<sup>9</sup> παχεία πάχνη έκειτο λευκάζουσα επί των μεμαραμένων φύλλων των καλυπτόντων το έδαφος του κήπου μας. Μόλις αφυπνίσθην και έδραμον εις την οικίαν του αγαπητού μου παππού. Αλλ’ οποία διαφορά από της χθες μέχρι σήμερα! Πλήθος συγγενών και οικείων συνωστίζοντο σοβαροί και άφωνοι εις την αυλήν, εις το κατώγιον, εις την «σάλαν» της γιαγιάς, εν τω μέσω της οποίας έκειτο μακρύς μακρύς ο παππούς – Εφαινετο πως δεν εξύπνησεν ακόμη.

Βαθεία ειρήνην εβασίλευεν επί της μορφής του. Μία υπερκόσμιος αίγλη, εν είδει μειδιάματος βαθμηδόν αποσβεννυμένου<sup>10</sup> έπαιζε με τα χαρακτηριστικά του προσώπου του.

Η γιαγιά με τας χείρας θηλυκωμένας<sup>11</sup> περί τα γόνατά της, με το απελπισμένον της βλέμμα απλανές, επί της όψεως του παππού, εκάθητο ωχρά, βωβή, ακίνητος ως απολιθωμένη παρά το πλευρόν του. Η ταλαίπωρος! Τι δεν θα έδιδεν όπως τον εμποδίσει από τούτο το ταξίδιον! Διότι το μειδιάμα του παππού ήτον η λάμψις, ην έσυρεν όπισω της η προς ουρανόν αποδημούσα ψυχή του.

Διότι ο καημένος ο παππούς συνεπλήρωνεν αληθώς τώρα «το μόνον της ζωής του ταξίδιον»!

Γ. Μ. Βιζυηνός, *Νεοελληνικά Διηγήματα*, επιμ. Πάνος Μουλλάς, Ερμής, Αθήνα 1991

<sup>7</sup>πιναρός: βρωμερός· <sup>8</sup>ρικνοπρόσωπος: με ρυτιδιασμένο, σταφιδιασμένο πρόσωπο· <sup>9</sup>της επιούσης: της επόμενης μέρας· <sup>10</sup>εν είδει μειδιάματος βαθμηδόν αποσβεννυμένου: σαν χαμόγελο που σταδιακά έσβηνε· <sup>11</sup>με τας χείρας θηλυκωμένας: με τα χέρια σταυρωμένα





## ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ

### Ακίνητα ταξίδια

Ο ποιητής και πεζογράφος Κώστας Ουράνης (1890-1953) ταξίδεψε ως ανταποκριτής και δημοσιογράφος σε όλο τον κόσμο και με αφορμή τις εμπειρίες από τις περιηγήσεις του έγραψε διάφορα ταξιδιωτικά βιβλία, όπου κυριαρχούν ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας μαζί με μια νοσταλγική, μελαγχολική διάθεση και το αίσθημα της φυγής. Το απόσπασμα που παρατίθεται εδώ δεν αναφέρεται σε πραγματικά ταξίδια, αλλά σε φανταστικά.

Μπαίνομε στην εποχή των ταξιδιών. Πολλοί ετοιμάζονται να φύγουν. Στα σαλόνια, στα κέντρα, μαζεύονται και ανταλλάζουν τα σχέδιά τους και τις πληροφορίες τους, όπως μαζεύονται και τερετίζουν<sup>1</sup> με μιαν ιδιαίτερη φλυαρία τα πουλιά, πριν κάνουν φτερά για τις μεγάλες, μυστηριώδεις αποδημίες τους. Κιόλας, στον πυρετό και στην προετοιμασία της αναχώρησης, ζουν τη μισή –ίσως και τη μεγαλύτερη– χαρά του ταξιδιού...

Για κείνους που δεν μπορούν να φύγουν –και που λυπούνται γι' αυτό– απομένει ακόμα μια παρηγοριά: τ' ακίνητο ταξίδι. Δεν αστειεύομαι. Οι μεγαλύτεροι εξερευνητές, οι περιπετειωδέστεροι Ροβινσώνες Κρούσοι<sup>2</sup> υπήρξαν τα παιδιά, τα παιδιά που δεν κουνήθηκαν από την αυλή του σπιτιού τους. Είναι ζήτημα φαντασίας. Δεν μπορούμε, βέβαια, να ξαναβρούμε τη μαγική αυτή ράβδο της παιδικής φαντασίας και αυταπάτης, μπορούμε όμως να εξασκήσουμε τη φαντασία μας, ώστε το ταξίδι να κυμαίνεται στην ψυχή μας μεταξύ ρεμβασμού και πραγματικότητας, χωρίς να κουνηθούμε από την πολυθρόνα μας.

Τη φαντασία μας μπορούν να τη βοηθήσουν και μερικά εξωτερικά αντικείμενα, που θα τα ονόμαζα «ταξιδιωτικά χάπια»: βιβλία που μιλάν για ταξίδια, εικόνες ξένων μερών, κούνιες κρεμαστές στα δέντρα που δίνουν την εντύπωση κλυδωνισμού πλοίου – και άλλα παρόμοια. Ο Γάλλος συγγραφέας Υσμάν μας έδωσε με τον ήρωά του Ντεζ Εσέντ<sup>3</sup> τον υποδειγματικό τύπο του ακίνητου ταξιδιώτη. Ο ήρωας αυτός, θέλοντας να ταξιδεύσει, περιοριζόταν να μεταφέρεται με τις αποσκευές του στο σιδηροδρομικό σταθμό, από τον οποίο φεύγουν οι Άγγλοι επισκέπτες του Παρισιού για τη χώρα τους. Εκεί, ακούοντας τις λαρυγγώδεις ομιλίες τους, τρώγοντας ζαμπόνι και πίκλες στο μπουφέ, καπνίζοντας στην πίπα του αγγλικό καπνό, χόρταινε από αγγλικές εντυπώσεις και γύριζε σπίτι του ύστερ' από δυο ώρες κουρασμένος σα να ερχότανε από ταξίδι μηνών στην Αγγλία.

Είχα τη σπανία τύχη να γνωρίσω στη ζωή μου τον εξαισιότερο τύπο του ακίνητου ταξιδιώτη, μπρος στον οποίο ο ήρωας του Υσμάν δεν είναι παρά μια ανούσια μετριότητα. Ήταν στην Πορτογαλία. Επισκέφτηκα κάποτε ένα ακρωτήριο – που είναι το ακρότατο σημείο της Ευρώπης που εισχωρεί μέσα στον Ατλαντικό. Ένα ακρωτήριο βραχώδες και που το δέρνουν αιώνια τα κύματα. Στα βράχια του, σφηνωμένοι ή κομμένοι στα δυο, σάπιζαν οι σκελετοί ναυαγισμένων πλοίων... Εκεί, στο νεκροταφείο αυτό των καραβιών, μέσα στην ερημιά της άξενης ακτής και το ρόχθο<sup>4</sup> των αιώνιων κυμάτων, ένας άνθρωπος είχε χτίσει ένα μικρό ισόγειο σπίτι και ζούσε ολομόναχος. Τέτοιοι μισάνθρωποι ή ασκητές υπάρχουν παντού – και σ' αυτή τη μοναξιά του δεν υπήρχε τίποτα το εξαιρετικό. Το εξαιρετικό το είδα όταν ο άνθρωπος αυτός μ' έμπασε μέσα στο ερημικό του σπίτι. Ποτέ στη ζωή μου δεν είδα και δεν ένιωσα κάτι

<sup>1</sup>τερετίζουν: κελαιδούν· <sup>2</sup>Ροβινσώνας Κρούσος: ο διάσημος ήρωας ναυαγός του ομώνυμου μυθιστορήματος (1719) του Ντάνιελ Ντεφό (Daniel Defoe, 1660-1731)· <sup>3</sup>Ντεζ Εσέντ: στο μυθιστόρημα *A rebours* (Ανάποδα, 1884) του Υσμάν (Joris-Karl Huysmans, 1848-1907), ο αριστοκρατικής καταγωγής κεντρικός ήρωας Ντεζ Εσέντ, πάσχοντας από πλήξη, κλειδαμπαρώνεται σ' ένα δωμάτιο και προσπαθεί να απαλλαγεί από την καθημερινότητα, φτιάχνοντας ένα εξωτικό μικρόκοσμο, όπου η φαντασία υποκαθιστά την πραγματικότητα· <sup>4</sup>ρόχθο: τον θορυβώδη ήχο των κυμάτων της θάλασσας

παρόμοιο. Το εσωτερικό του σπιτιού, από τα έπιπλα ίσαμε τα παραμικρότερα αντικείμενα, ήταν φτιαγμένο από λείψανα των ναυαγισμένων στους βράχους πλοίων.

Οι πόρτες ήταν πόρτες καμινών, τα κρεβάτια κουκέτες πλοίων, τα πιάτα και τα φλιτζάνια ερχόντουσαν από διάφορα μέρη του κόσμου, ένας παπαγάλος τσίριζε αγγλικές βρισιές και στις εταζέρες<sup>5</sup> μάς κοίταζαν διάφορες φωτογραφίες γυναικών· γυναικών πλοιάρχων που είχαν χαθεί με τα καράβια τους.

Κι ο άνθρωπος αυτός ζούσε εκεί, ανάμεσα στα ναυάγια αυτά, ακίνητος μέσα στο σπίτι του, όλα τα ταξίδια κι όλες τις τρικυμίες, όλες τις περιπέτειες κι όλες τις ζωές διαφόρων πεθαμένων ανθρώπων, που δεν τους είχε δει ποτέ, προεκτείνοντας τη ζωή τους με τη δική του. Ζούσε εκεί, καπνίζοντας την πίπα του στα έρημα βράχια και περιμένοντας να ξεβραστεί κανένα άλλο πώμα καπετάνιου, για να πλουτίσει με μια ακόμα ιστορία και περιπέτεια την πολυτάραχη κι ακίνητη ζωή του...

Κώστας Ουράνης, *Αποχρώσεις*, Εστία, Αθήνα 1956



---

<sup>5</sup>εταζέρες: έπιπλα τοίχου με ράφια



## ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ

### Ο άνθρωπος που ετοίμαζε το αυτοκίνητό του

*Για μια δεκαετία περίπου, ο Νίκος Δήμου (γεν. 1935) κατέγραφε στο περιοδικό Τέσσερις Τροχοί ταξιδιωτικές διαδρομές, φανταστικές και πραγματικές. Το κείμενο που ακολουθεί αναφέρεται στον πόθο ενός, ανεκπλήρωτου εντέλει, ταξιδιού με αυτοκίνητο.*

Ένωθε την ανάγκη να είναι πάντα έτοιμος. Έβλεπε τη ζωή σαν προετοιμασία, προγύμναση, προπόνηση. Έπρεπε πάντα να είναι σε φόρμα. Σωματικά και ψυχικά. Για κάτι σημαντικό που θα συνέβαινε, για μία περιπέτεια που θα απαιτούσε τη μέγιστη απόδοση, για ένα μεγάλο πολύπλοκο ταξίδι στην άκρη των πάντων.

Όταν ήταν παιδί, διάβαζε και ξαναδιάβαζε Ιούλιο Βερν, επιστημονική φαντασία, εξερευνήσεις, περιπέτειες. Μετά έκλεινε το βιβλίο και ξαναζούσε την πλοκή, βάζοντας τον εαυτό του στη θέση του ήρωα. Ήταν δεν ήταν έντεκα χρόνων, παραλίγο να παντρευτεί η αδερφή του έναν ομογενή, μεγαλοκτηματία στην Τανγκανίκα. Μήνες ολόκληρους πριν κοιμηθεί κάλπαζε μέσα σε απέραντες φυτείες κυνηγώντας λιοντάρια.

Μετά άρχισε να ονειρεύεται άλλες περιπέτειες, πιο ποιητικές. Έγραφε και στίχους. Ερωτεύτηκε αλλά δεν αγάπησε. Για λίγο καιρό στο πανεπιστήμιο μπλέχτηκε με πολιτικά, μπήκε σε νεολαίες. Συζητούσε για οράματα μιας άλλης ζωής. Μετασχηματισμός ή επανάσταση; Κι αυτά του φαίνονταν πάλι ταξίδια. Στο μέλλον, με πολύ μεγαλύτερο ρίσκο.

Όσοι μπήκε στη ζωή – από την πίσω πόρτα – κι άρχισε να κάνει αυτά που κάνουν όλοι. Δουλειά, σπίτι, παιδιά. Αλλά δεν έπαψε να ονειρεύεται. Και κάτι παραπάνω: Να ετοιμάζεται. Για τι πράγμα; Δεν ήξερε. Ήταν σίγουρος πως κάτι σημαντικό θα συνέβαινε ξαφνικά – και θα έπρεπε να ξεκινήσει. Να φύγει, να αλλάξει τόπο και ζωή. Παίρνοντας μαζί μόνο το αυτοκίνητό του.

Αυτό ήταν ο συνένοχος και ο σύντροφός του στα όνειρα. Γιατί, βέβαια, μόνος του δεν θα έφτανε μακριά. Ενώ με τη βοήθεια του τετράτροχου φίλου, θα ταξίδευε σίγουρα τις μεγάλες αποστάσεις. Γι' αυτό συνεχώς ετοίμαζε το αυτοκίνητό του.

Πρώτα το είχε πάντοτε γεμάτο με βενζίνη, ξέχειλο. «Σκέψου» μονολογούσε «να ξεκινάς και να μη βρίσκεις πρατήριο». Μόλις λοιπόν κατέβαινε ο δείκτης στα τρία τέταρτα, πήγαινε και το γέμιζε ως επάνω. Τον ήξεραν και στο βενζινάδικο: «φουλάρισμα, ένα χιλιάρικο!» φώναζε ο μικρός.

Έπειτα το συντηρούσε σχολαστικά. Άλλαζε λάδια κάθε χίλια χιλιόμετρα. («Μπορεί να μη βρεις ΕΚΕΙ», σκεπτόταν, «και να πρέπει να κάνεις τρεις χιλιάδες χιλιόμετρα με παλιό λάδι!») Που ήταν το ΕΚΕΙ, δεν ήξερε. Έπρεπε όμως να λάβει υπ' όψη του όλα τα ενδεχόμενα.

Είχε μαζί του τα πάντα: Λάμπες για κάθε χρήση, ιμάντες, μπουζί, καπάκι ντιστριμπιτέρ, φίλτρα λαδιού και βενζίνας και πολλά άλλα ανταλλακτικά. Γέμιζαν το μισό πορτ-μπαγκάζ – όμως του έδιναν σιγουριά. («Ποτέ δεν ξέρεις πότε θα σε βρει η βλάβη. Και πού!»)

Ακόμα και προμήθειες κουβάλαγε στο αυτοκίνητο – λίγες αλλά βασικές. «Μπορεί να πεινάσω στο δρόμο», σκεπτόταν και είχε αποθηκεύσει φρυγανιές, κράκερς, ένα παγουράκι νερό. Τα άλλαζε μάλιστα από καιρό σε καιρό, να μην παγιατεύουν.

Το βράδυ, πριν κοιμηθεί, έκλεινε τα μάτια, σκεπτόταν το αυτοκίνητο πανέτοιμο και εξοπλισμένο ως τα μπούνια – και ένιωθε όμορφα. «Μπορώ να ξεκινήσω ανά πάσα στιγμή!» σκεπτόταν. «Έτοιμος!» Είχε και άδεια διεθνή στο αμάξι και τριπτυχο,<sup>1</sup> που το ανανέωνε τακτικά.

<sup>1</sup>ΤΡΙΠΤΥΧΟ: ειδική άδεια οδήγησης που ισχύει για τις ευρωπαϊκές χώρες

Έδινε πίσω το παλιό – αχρησιμοποίητο – και έπαιρνε το καινούργιο.

Τελικά, βέβαια, πήγαινε μόνο σπίτι-γραφείο, γραφείο-σπίτι. Καμιά φορά, το βράδυ, στα περιχώρα για φαί. Σπάνια, πολύ σπάνια, εκδρομές. Παλιά, όταν ήταν πιο νέος κυκλοφορούσε περισσότερο με το αυτοκίνητο. Είχε κάνει και δύο ταξίδια στο εξωτερικό. Ιταλία. Τώρα, είχε δουλειά ως και τα Σαββατοκύριακα. Και μετά υποχρεώσεις, παιδιά, συγγενείς.

Όσο όμως λιγότερο ταξίδευε, τόσο περισσότερο φρόντιζε το αυτοκίνητό του. Το γυάλιζε, το καθάριζε, το πλούτιζε με χρήσιμα αξεσουάρ, το συντηρούσε, το ετοίμαζε. Κάθε τρεις μέρες μετρούσε τα λάδια, τις στάθμες των υγρών, τις πιέσεις των ελαστικών. «Δεν ξέρεις ποτέ ποια στιγμή θα χρειαστεί να ξεκινήσεις», συλλογιζόταν.

Να ξεκινήσει για πού; Αυτό δεν είχε σημασία. Φανταζόταν τον εαυτό του να τρέχει σε ανοιχτούς δρόμους, με βροχές, χιόνια, ανέμους δυνατούς – και να κυνηγάει κάποιον προορισμό που έμενε πάντα μακρινός. Ίσως να έψαχνε το Ιρκούτσκ του Μιχαήλ Στρογκόφ,<sup>2</sup> ίσως ο δρόμος του ήταν η Παναμερικάννα<sup>3</sup> – από τον Καναδά στην Παταγονία. Πήγαινε, έφευγε – μακριά από όλα, πιο κοντά σε τίποτα.

Όχι πως είχε και κανένα εξαιρετικό αυτοκίνητο. Ήξερε από αμάξια, ήταν πάντα ενήμερος, αλλά, δυστυχώς, τα χρήματα δεν επαρκούσαν για καθαρόαιμο. Πάντως, όταν το αγόρασε, το είχε διαλέξει με προσοχή. Ενώ η γυναίκα του σκεπτόταν τις οικογενειακές ανάγκες, αυτός μετρούσε τις δυνατότητες για μεγάλα ταξίδια, την αντοχή σε ανώμαλους δρόμους, τις απαιτήσεις εξωτικών συνθηκών.

Αυτό ήταν το τρίτο του αμάξι. Τα προηγούμενα – που κι αυτά τα κρατούσε πάντα έτοιμα για μεγάλες αποδράσεις – δεν είχαν αξιωθεί να τις ζήσουν. Όταν γέρασαν, τα πούλησε – κυρίως διότι δεν θα επαρκούσαν για τις ανάγκες του Ταξιδιού. Κι ένιωθε άσχημα, όταν τα αποχαιρετούσε, επειδή δεν εκπλήρωσε αυτό που κάθε μέρα τους υποσχόταν.

Το σημερινό του αυτοκίνητο ήταν ιαπωνικό («πιο φθηνά και πιο γερά», έλεγε) εννέα ίππων και έξι ετών. Σκεπτόταν συχνά να το αλλάξει – αλλά με τις τιμές όπως είχαν απογειωθεί... Πάντως τον έτρωγε η ανησυχία, μήπως είχε γεράσει – μήπως το μοτέρ και η ανάρτηση δεν τα έβγαζαν πέρα, όταν θα έφτανε η στιγμή.

«Κι αν δεν έρθει η στιγμή;» ρωτούσε καμιά φορά τον εαυτό του. Αλλά αμέσως είχε υποκατάστατο όνειρο. Σ' αυτό, δεν έπαιρνε εντολή να φύγει. Ξεκινούσε από μόνος του. Κάποια στιγμή η ανάγκη ξεχείλιζε και – ξαφνικά, στην μέση μιας δουλειάς, στην μέση μιας ζωής – έφευγε. Έπαιρνε δρόμο, διέσχιζε όλη την Ευρώπη (ανάμεσα σε δάση, ποτάμια, πύργους και πόλεις) κι έφτανε μετά στα όρια, εκεί που είναι μοναξιά, ομίχλη, έρημος και ορίζοντας. Αυτά, πάντα, πριν κοιμηθεί.

Την άλλη μέρα σπίτι-γραφείο, σπίτι-γραφείο. Καμία αλλαγή στην διαδρομή, εκτός από το ότι κάποτε έβρεχε – κι άλλοτε είχε λιακάδα. Άλλοτε διάλεγε κλασική μουσική κι άλλοτε ροκ. Τίποτε άλλο.

Βλάβες, χτυπήματα, τον γέμιζαν άγχος. Όσο το αυτοκίνητο διανυκτέρευε στο συνεργείο – αυτός δεν έκλεινε μάτι. «Κι αν χρειαστεί τώρα να φύγω;» Όταν ξαναγύριζε σπίτι, το όνειρο συνεχιζόταν: «Το παίρνω και φεύγω, περνάω χώρες, βουνά, κάμπους...»

Ένιωθε έτοιμος. Αυτό ήταν το σημαντικό. Δεν ζούσε, αλλά περίμενε. Η αναμονή είχε αντικαταστήσει τη ζωή. Πάντοτε μέσα του αυτή η ένταση της ετοιμότητας, σαν τη χορδή του τόξου. Πάντοτε μέσα του η άλλη πραγματικότητα – σαν υπόσχεση. Και το αυτοκίνητό του, προέκταση και σύντροφος, έτοιμο, ρυθμισμένο, ανυπόμονο.

---

<sup>2</sup> **Ιρκούτσκ του Μιχαήλ Στρογκόφ**: στο μυθιστόρημα του Ιούλιου Βερν *Μιχαήλ Στρογκόφ* (1876), ο ομώνυμος ήρωας ως αγγελιαφόρος παίρνει εντολή από τον τσάρο να πάει στην πόλη Ιρκούτσκ της νότιας Σιβηρίας, ώστε να προειδοποιήσει τον αδελφό του που βρίσκεται εκεί για τα καταχθόνια σχέδια ενός προδότη. <sup>3</sup> **Παναμερικάννα**: δρόμος που διασχίζει όλη την αμερικανική ήπειρο, από την Αλάσκα ως τη Γη του Πυρός



Το ξεκίνημα το οραματιζόταν νύχτα. Έβλεπε τα ρείθρα<sup>4</sup> του έρημου δρόμου να διαγράφονται άσπρα, υπερφωτισμένα, κάτω από τα μεγάλα φώτα ιωδίου. Στο βάθος, τα μάτια κάποιου ζώου να γυαλίζουν φευγαλέα στη δημοσιά. Ψύχραιμο, συστηματικό, γρήγορο οδήγημα – μπροστά του χιλιάδες χιλιόμετρα... Στροφές, ευθείες, άλλες στροφές. Η διαδοχή τους τον νανούριζε και τον κοίμιζε.

Όσα χρόνια κι αν περνούσαν, το όνειρο ίσχυε πάντα. Η ετοιμότητα πλήρης, η αναμονή έντονη. Ίσως εντονότερη με την πάροδο της ηλικίας. Τώρα το Ταξίδι έπαιρνε μυθικές διαστάσεις σαν τα παραμυθένια των γεωγράφων της αρχαιότητας, των χρονογράφων του Μεσαίωνα. Η Ατλαντίδα, οι Υπερβόρειοι, οι Κυνοκέφαλοι, τα νησιά των Μακάρων...

Όταν, εντελώς ξαφνικά, έφυγε για την οριστική διαδρομή – (ελπίζω κι αυτή να είχε ωραίες στροφές κι ευθείες) βρήκανε το γέρικο αυτοκίνητο φορτωμένο ως επάνω εργαλεία, ανταλλακτικά, τρόφιμα... «Τι τα κουβάλαγε όλα αυτά ο μακαρίτης;», αναρωτήθηκαν.

Το αμάξι πουλήθηκε σε ένα συνταξιούχο. Ούτε αυτό έκανε το Ταξίδι.

Νίκος Δήμου, *Η Τέλεια Διαδρομή*. (Θεωρία και Ποίηση της Αυτοκίνησης),  
Opera, Αθήνα 1996



<sup>4</sup>**ρείθρα:** οι άκρες του οδοστρώματος που συχνά σχηματίζουν αυλάκια



## ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

### Πατρίδες

Το σονέτο ανήκει στην ενότητα «Πατρίδες» (1895), που εντάχθηκε αργότερα στην ποιητική συλλογή *Ασάλευτη ζωή* (1904) του μεγάλου νεοέλληνα ποιητή Κωστή Παλαμά (1859-1943). Το ταξίδι στις πέντε ηπείρους –σύμβολο της οικουμενικότητας του ανθρώπινου πνεύματος– γίνεται με τη φαντασία, η ευρύτητα και η δύναμη της οποίας αντισταθμίζει τα πραγματικά όρια του μικρού, ασήμαντου ανθρώπου. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο ποιητής δεν ταξίδεψε ποτέ στο εξωτερικό, αλλά πλούτισε τις γνώσεις και τις εμπειρίες του για τον κόσμο με τη συστηματική μελέτη.

**<sup>1</sup>των Φαιάκων το καράβι:** το γοργοτάξιδο καράβι που ο βασιλιάς Αλκίνοος έδωσε στον Οδυσσέα για να επιστρέψει στην Ιθάκη· **<sup>2</sup>λαμνοκόποι:** κωπηλάτες· **<sup>3</sup>πεντάγνωμοι:** με πολλές και διαφορετικές γνώμες, με πλούσιες ιδέες· **<sup>4</sup>απόκοτοι:** τολμηροί· **<sup>5</sup>Πολυνησία:** σύμπλεγμα νησιών του Ειρηνικού που ανήκουν στην Ωκεανία· **<sup>6</sup>Κολόμβος (1451-1506):** το όνομα του διάσημου εξερευνητή που ανακάλυψε την Αμερική· χρησιμοποιείται εδώ για κάθε ανήσυχο ταξιδιώτη που αναζητεί τη γνώση και την περιπέτεια· **<sup>7</sup>ξάνοιξαν:** φανέρωσαν, αποκάλυψαν· **<sup>8</sup>χόρτο ριζωμένο:** βιβλική αναφορά στο εφήμερο της ανθρώπινης ύπαρξης

Σαν των Φαιάκων το καράβ<sup>1</sup> η Φαντασία  
χωρίς να τη βοηθάν πανιά και λαμνοκόποι<sup>2</sup>  
κυλάει· κι είναι στα βάθη της ψυχής μου τόποι  
πανάρχαιοι κι ασάλευτοι σαν την Ασία,

πεντάγνωμοι<sup>3</sup> κι απόκοτοι<sup>4</sup> σαν την Ευρώπη,  
σα μαύρη γη Αφρική με σφίγγ<sup>5</sup> η απελπισία,  
κρατώ μαν άγρια μέσα μου Πολυνησία,<sup>5</sup>  
και πάντα ένα Κολόμβο<sup>6</sup> παίρνω το κατόπι.

Και τα τεράστια της ζωής και τα λιοπύρια  
των τροπικών τα γνώρισα, και με των πόλων  
τυλίχτηκα τα σάβανα, και χίλια μύρια

ταξίδια εμπρός μου ξάνοιξαν<sup>7</sup> τον κόσμο όλο.  
Και τ'είμαι; Χόρτο ριζωμένο<sup>8</sup> σ' ένα σβώλο  
απάνου, που ξεφεύγει κι απ' τα κλαδευτήρια.

Κωστής Παλαμάς, *Ανθολογία*, επιμ. Γιώργος Κατσιμπαλης –  
Ανδρέας Καραντώνης, Εστία, Αθήνα 2005



## ΝΙΚΟΣ ΚΑΒΒΑΔΙΑΣ

### Mal du depart

Θα μείνω πάντα ιδανικός κι ανάξιος εραστής  
των μακρουσμένων ταξιδιών και των γαλάζιων πόντων,  
και θα πεθάνω μια βραδιά, σαν όλες τις βραδιές,  
χωρίς να σχίσω τη θολή γραμμή των οριζώντων.

Για το Μαδράς,<sup>1</sup> τη Σιγγαπούρ,<sup>2</sup> τ' Αλγέρι<sup>3</sup> και το Σφαξ<sup>4</sup>  
θ' αναχωρούν σαν πάντοτε περήφανα τα πλοία,  
κι εγώ, σκυφτός σ' ένα γραφείο με χάρτες ναυτικούς,  
θα κάνω αθροίσεις σε χοντρά λογιστικά βιβλία.

Θα πάψω πια για μακρινά ταξίδια να μιλώ·  
οι φίλοι θα νομίζουνε πως τά 'χω πια ξεχάσει,  
κι η μάνα μου, χαρούμενη, θα λέει σ' όποιον ρωτά:  
«Ήταν μια λόξα νεανική, μα τώρα έχει περάσει...»

Μα ο εαυτός μου μια βραδιάν εμπρός μου θα υψωθεί  
και λόγος, ως ένας δικαστής στυγνός,<sup>5</sup> θα μου ζητήσει,  
κι αυτό το ανάξιο χέρι μου που τρέμει θα σπλιστεί,  
θα σημαδέψει, κι άφοβα το φταίστη θα χτυπήσει.

Κι εγώ, που τόσο επόθησα μια μέρα να ταφώ  
σε κάποια θάλασσα βαθιά στις μακρινές Ινδίες,  
θά 'χω ένα θάνατο κοινό και θλιβερό πολύ  
και μια κηδεία σαν των πολλών ανθρώπων τις κηδείες.

Νίκος Καββαδίας, *Μαραμπού*, Κέδρος, Αθήνα 1983



*Τόσο η ζωή όσο και το ποιητικό έργο του Νίκου Καββαδία (1910-1975) έχουν ταυτιστεί με τα θαλασσινά ταξίδια και ο ίδιος θεωρείται ως ο κατεξοχήν ποιητής-ταξιδευτής. Η εξωτική ατμόσφαιρα, η έλξη του αγνώστου, η περιπέτεια, η νοσταλγία, η μοναξιά αλλά και η συντροφικότητα αποδίδονται στις ποιητικές του συλλογές με μια παραδοσιακή στιχουργική, ταυτόχρονα όμως με ιδιαίτερο συγκινησιακό βάθος και υποβλητική διάθεση. Στο συγκεκριμένο ποίημα δεν πρωταγωνιστεί ένας ναυτικός, αλλά μια ανικανοποίητη ανθρώπινη μορφή, που ενώ γοητεύεται από την ιδέα του ταξιδιού, δεν βρίσκει ποτέ τη δύναμη να υπερβεί την καθημερινότητα και να ταξιδέψει (εξ ου και ο τίτλος του ποιήματος: Mal du depart, αρρώστια αναχώρησης).*

<sup>1</sup>Μαδράς: λιμάνι της ΝΑ Ινδίας· <sup>2</sup>Σιγγαπούρ: εμπορικός κόμβος στη χερσόνησο της Μαλαισίας· <sup>3</sup>Αλγέρι: λιμάνι και πρωτεύουσα της Αλγερίας· <sup>4</sup>Σφαξ: λιμάνι της Τυνησίας· <sup>5</sup>στυγνός: σκληρός και αντιπαθητικός

### Ακούστε παράλληλα...

- το Νίκο Καββαδία να διαβάσει το ποίημα στην ιστοσελίδα:  
<http://www.youtube.com/watch?v=2tWFdAqO1uU>
- τον Κώστα Καράλη να ερμηνεύει το ποίημα σε μουσική Γιάννη Σπανού στην ιστοσελίδα:  
<http://www.youtube.com/watch?v=TON1WjP-KiA&feature=related>



*Στο ποίημά του ο Παύλος  
Ξιούτας (1908-1991)  
τονίζει τη σημασία του  
φантаστικού ταξιδιού,  
που γίνεται με όχημα  
τον λογισμό ή το όνειρο,  
ως αντίβαρο στην  
ανούσια ζωή, ως ζωτική  
ανάγκη του ανθρώπου  
προκειμένου να αντέξει  
την πεζή καθημερινότητα.*

**\*ασοτεύει:** σπαταλά,  
χαραμίζει

## ΠΑΥΛΟΣ ΞΙΟΥΤΑΣ

### Ταξίδια

Βυθίζομαι στα χάη των λογισμών μου και ξεχνιέμαι  
ή ταξιδεύω στα φτερά απάνου του ονείρου  
και χάνομαι σαν μια σταγόνα γαλανή του απείρου.  
Έχω χαρά που ζω τον εαυτό μου μόνος,  
τρελός κορυδαλλός που τη ζωή του,  
για να πρωτοφιλήσει την Αυγή, την ασωτεύει.\*  
Δε θα μπορούσα να υποφέρω τους ανθρώπους,  
αν μου 'λειπαν ετούτα τα ταξίδια,  
και κάθε μέρα μου θα ήταν,  
μα με την άλλη, ανούσια, όμοια κι ίδια.

Παύλος Ξιούτας, *Ποητικά Άπαντα*, τόμ. Α', Λευκωσία 2008



## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΒΑΦΗΣ

## Ιθάκη

Σα βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη,  
να εύχεται νά 'ναι μακρύς ο δρόμος,  
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.  
Τους Λαιστρυγόνες και τους Κύκλωπας,  
τον θυμωμένο Ποσειδώνα μη φοβάσαι,  
τέτοια στον δρόμο σου ποτέ σου δεν θα βρεις,  
αν μέν' η σκέψις σου υψηλή, αν εκλεκτή  
συγκίνησις το πνεύμα και το σώμα σου αγγίζει.  
Τους Λαιστρυγόνες και τους Κύκλωπας,  
τον άγριο Ποσειδώνα δεν θα συναντήσεις,  
αν δεν τους κουβανείς<sup>1</sup> μες στην ψυχή σου,  
αν η ψυχή σου δεν τους στήνει εμπρός σου.

Να εύχεται νά 'ναι μακρύς ο δρόμος.  
Πολλά τα καλοκαιρινά πρωιά να είναι  
που με τι ευχαρίστηση, με τι χαρά  
θα μπαίνεις σε λιμένας πρωτοϊδωμένους<sup>2</sup>  
να σταματήσεις σ' εμπορεία<sup>2</sup> Φοινικικά,  
και τες καλές πραγμάτειες ν' αποκτήσεις,  
σεντέφια<sup>3</sup> και κοράλλια, κεχριμπάρια κι έβενους<sup>4</sup>  
και ηδονικά μυρωδικά κάθε λογής,  
όσο μπορείς πιο άφθονα ηδονικά μυρωδικά:  
σε πόλεις Αιγυπτιακές πολλές να πας,  
να μάθεις και να μάθεις απ' τους σπουδασμένους.

Πάντα στον νου σου νά 'χεις την Ιθάκη.  
Το φθάσιμον εκεί είν' ο προορισμός σου.  
Αλλά μη βιάζεις το ταξίδι διόλου.  
Καλύτερα χρόνια πολλά να διαρκέσει  
και γέρος πια ν' αράξεις στο νησί,  
πλούσιος με όσα κέρδισες στον δρόμο,  
μη προσδοκώντας πλούτη να σε δώσει η Ιθάκη.

Η Ιθάκη σ' έδωσε τ' ωραίο ταξίδι.  
Χωρίς αυτήν δεν θά 'βγαινες στον δρόμο.  
Άλλα δεν έχει να σε δώσει πια.

Κι αν πτωχική την βρεις, η Ιθάκη δεν σε γέλασε.  
Έτσι σοφός που έγινες, με τόση πείρα,  
ήδη θα το κατάλαβες οι Ιθάκες τι σημαίνουν.

Κ. Π. Καβάφης, *Τα ποιήματα*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ίκαρος, Αθήνα 1992

*Η Ιθάκη ανήκει στα «φιλοσοφικά» ποιήματα του κορυφαίου ποιητή Κ. Π. Καβάφη (1863-1933) και γράφτηκε το 1910. Πηγή έμπνευσης είναι ο ομηρικός Οδυσσέας και ο νόστος του, ωστόσο εδώ το ταξίδι έχει συμβολική αξία και ο τελικός προορισμός, η Ιθάκη, δεν είναι παρά η αφορμή για ένα μεγάλο ταξίδι περιπέτειας, εμπειριών και αυτογνωσίας.*

<sup>1</sup>κουβανείς: κουβαλάς  
<sup>2</sup>εμπορεία: λιμάνια μεγάλης εμπορικής κίνησης  
<sup>3</sup>σεντέφια: μαργαριταρόριζες  
<sup>4</sup>έβενος: πολύτιμο σκληρό και ανθεκτικό, σκούρου χρώματος ξύλο, με ιδιαίτερη λάμψη



### Ακούστε παράλληλα...

- τον Γιάννη Γλέζο να ερμηνεύει το ποίημα σε μουσική δική του στην ιστοσελίδα:  
<http://www.youtube.com/watch?v=EnJnEkzEzu8>





Το ποίημα αυτό του γάλλου συμβολιστή ποιητή Σαρλ Μπωντλαίρ (Charles Baudelaire, 1821-1867) ανήκει στη συλλογή Τα άνθη του κακού (1857), η οποία όταν κυκλοφόρησε προκάλεσε σκάνδαλο λόγω του πρωτοποριακού χαρακτήρα της. Εδώ τα άλμπατρος λειτουργούν ως ένα ευδιάκριτο σύμβολο του Ποιητή, ο οποίος μέσα στη μετριότητα της ανθρώπινης κοινωνίας αισθάνεται εξόριστος και αταίριαστος.

<sup>1</sup>νοχελικοί: νωθροί· <sup>2</sup>ρηγάδες: βασιλιάδες· <sup>3</sup>χωλαίνοντας: κουτσαίνοντας

## ΣΑΡΛ ΜΠΩΝΤΛΑΙΡ

### Άλμπατρος

Συχνά για να περάσουνε την ώρα οι ναυτικοί άλμπατρος πίνουνε, πουλιά μεγάλα της θαλάσσης, που ακολουθούνε σύντροφοι, το πλοίο, νοχελικοί<sup>1</sup> καθώς γλιστράει στον ωκεανού τις αχανείς εκτάσεις.

Και μόλις στο κατάστρωμα του καραβιού βρεθούν αυτοί οι ρηγάδες<sup>2</sup> τ' ουρανού, αδέξιοι, ντροπιασμένοι, τ' αποσταμένα τους φτερά στα πλάγια παρατούν να σέρνονται σαν τα κουπιά που η βάρκα τα πηγαίνει.

Πώς κείτεται έτσι ο φτερωτός ταξιδευτής δειλός!  
Τ' ωραίο πουλί τι κωμικό κι αδέξιο που απομένει!  
Ένας τους με την πίπα του το ράμφος του χτυπά  
κι άλλος, χωλαίνοντας,<sup>3</sup> το πώς πετούσε παρασταίνει.

Ίδιος με τούτο ο Ποιητής τ' αγέρωχο πουλί που ζει στη μπόρα κι αψηφά το βέλος του θανάτου, σαν έρθει εξόριστος στη γη και στην οχλοβοή μέσ' στα γιγάντια του φτερά χάνει τα βήματά του.

Αλέξανδρος Μπάρας, Προσεγγίσεις στη γαλλική ποίηση. Μεταφράσεις, Πρόσπερος, Αθήνα 1986



### Ακούστε παράλληλα...

- Τον Σωκράτη Μάλαμα να ερμηνεύει το ποίημα σε μουσική Νίκου Ξυδάκη στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=jJ0BG4eSTIQ>



## Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

### Τελευταίο ταξίδι

Καλό ταξίδι, αλαργινό\* καράβι μου, στου απείρου  
και στις νυχτός την αγκαλιά, με τα χρυσά σου φώτα!  
Νά 'μουν στην πλώρη σου ήθελα, για να κοιτάξω γύρου  
σε λιτανεία να περνούν τα ονείρατα τα πρώτα.

Η τρικυμία στο πέλαγος και στη ζωή να παύει,  
μακριά μαζί του φεύγοντας πέτρα να ρίχνω πίσω,  
να μου λικνίζεις την αιώνια θλίψη μου, καράβι,  
δίχως να ξέρω πού με πας και δίχως να γυρίσω!

Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Ποήματα και Πεζά*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ερμής,  
Αθήνα 1984



Ο Κώστας Καρυωτάκης (1896-1928), ο σημαντικότερος ποιητής της «γενιάς του '20», το έργο του οποίου επηρέασε καθοριστικά τις επόμενες γενιές των νεοελλήνων ποιητών, κατορθώνει με την προσεγμένη επιλογή των λέξεων-συμβόλων και την ιδιότυπη μουσικότητα του στίχου του να υποβάλει τη μελαγχολική διάθεσή του. Έτσι κι εδώ το καράβι ανάγεται σε σύμβολο της ανεκπλήρωτης φυγής από την πεζή καθημερινότητα, αλλά και από τις θλιβερές εμπειρίες τού παρελθόντος και το φορτίο της ζωής.

\***αλαργινό**: μακρινό, που μόλις διακρίνεται στον ορίζοντα, αλλά και που φεύγει για μεγάλο ταξίδι

### Ακούστε παράλληλα...



- Την Ελευθερία Αρβανιτάκη να ερμηνεύει το ποίημα σε μουσική Νίκου Ξυδάκη στην ιστοσελίδα: <http://www.youtube.com/watch?v=WND9U-mclZI>



Σε αυτό το απόσπασμα από το Εμβτήριο του Ωκεανού (1940) του Γιάννη Ρίτσου (1909-1990), η θάλασσα γίνεται ταυτόχρονα σύμβολο τον παρελθόντος και τον μέλλοντος για δύο διαφορετικές γενιές: οι γέροι ναυτικοί νοσταλγούν τα παλιά τους ταξίδια στη θέα της, ενώ οι έφηβοι σαγηνεύονται από αυτήν και οραματίζονται τα ταξίδια που θα τους χειραφετήσουν.

\***γλαυκό:** αστραφτερά γαλάζιο, γαλανό

## ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

### *Εμβτήριο του Ωκεανού*

Οι γέροι ναυτικοί  
που δεν έχουν πια καΐκια  
που δεν έχουν πια δίχτυα  
κάθονται στο βράχο  
και καπνίζουν στην πίπα τους  
ταξίδια σκιά και μετάνοια.

Όμως εμείς δεν ξέρουμε τίποτα  
απ' τη στάχτη στη γεύση του ταξιδιού.  
Ξέρουμε το ταξίδι  
και το γλαυκό\* ημικύκλιο του ορίζοντα  
πού 'ναι σαν τ' άγριο φρούδι  
θαλασσινού θεού.

Πηδάμε στις βάρκες  
λύνουμε τα σκοινιά  
και τραγουδάμε τη θάλασσα  
κοιτώντας το ασημένιο σύννεφο  
πλάι στ' ανοιξιάτικο φεγγάρι.

Ποια διαμαντένια πολιτεία  
κοιμάται πίσω απ' τα βουνά;  
Ποια φώτα τρέμουν πέρα στη νύχτα  
και μας φωνάζουν;

[...]

Ακούσαμε το τραγούδι της θάλασσας  
και δε μπορούμε πια να κοιμηθούμε.

Μητέρα,  
μη μου κρατάς το χέρι.

Γιάννης Ρίτσος, *Ποιήματα*, τόμ. Α', Κέδρος Αθήνα 1978



## ΘΕΟΚΛΗΣ ΚΟΥΓΙΑΛΗΣ

### Το ταξίδι

Έβαλε στο μπαούλο του είδη πρώτης ανάγκης μόνο  
εκείνα που θα του χρειάζονταν  
που πίστευε πως θα του ήταν απαραίτητα  
γι' αυτό το μακρινό και άγνωστης διάρκειας ταξίδι.

Έβαλε ρούχα, μερικά βιβλία, σημειώσεις του,  
τα όνειρα, τις έμμονες ιδέες και τα βάσανά του.  
Έβαλε ακόμη μια φωτογραφία πρόσφατη  
μήπως και το ταξίδι τον αλλάξει τόσο δραστικά  
που δεν θ' αναγνωρίζει πια τον εαυτό του,  
τον εαυτό του που εγκατέλειπε  
για ένα τόσο μακρινό και άγνωστης διάρκειας ταξίδι.

Θεοκλής Κουγιάλης, *Άνθρωπος στην ομίχλη*, Λευκωσία 2004



Στο ποίημα αυτό του  
Θεοκλή Κουγιάλη (γεν.  
1936) το ταξίδι αποκτά  
υπαρξιακές διαστάσεις,  
συμβολίζοντας το  
εφήμερο της ανθρώπινης  
ζωής.

## ΦΕΡΕΥΝΤΟΥΝ ΦΑΡΙΑΝΤ

### Ουρανός χωρίς διαβατήριο

51

Ξένος του γαλάζιου.  
Ξένος των νερών.  
Στη γη πεσμένα  
πέντε μήλα.

Πού να πάω;

Φερευντούν Φαριάντ, *Ουρανός χωρίς διαβατήριο*, Γνώση, Αθήνα 1995

81

Πατρίδα μου είναι  
ο ουρανός χωρίς διαβατήριο,  
χωρίς πύλη.  
Μπαίνω απ' τον αέρα.



Ο ιωαννικός καταγωγής  
ποιητής Φερευντούν  
Φαριάντ (1949-2012)  
ήρθε για πρώτη φορά  
στην Ελλάδα το 1980 για  
να γνωρίσει προσωπικά  
τον Γιάννη Ρίσο, την  
ποίηση του οποίου  
θαύμαζε και μετέφρασε  
στα περσικά. Από το  
1985 εγκαταστάθηκε  
στην Αθήνα, όπου  
σπούδασε φιλολογία  
και εξέδωσε, πέρα από  
μεταφράσεις, και δικό  
τον ποιητικό έργο· από  
αυτό παρατίθενται  
εδώ δυο μικρά  
αποσπάσματα, ενδεικτικά  
της μεταναστευτικής  
εμπειρίας του ποιητή.

## ΠΑΝΟΣ ΘΑΣΙΤΗΣ

### Να προσπαθήσει

Πληρώνοντας όσα όσα.  
Να προσπαθήσει πάλι να ταξιδέψει.

Μ' αυτό ή τ' άλλο ζωγραφισμένο καράβι.

Πάνος Θασίτης, *Τα ποιήματα, 1946-1979*, Θεσσαλονίκη 1990

Στο σύντομο αυτό ποίημα του Πάνου Θασίτη (1923-2008) το ταξίδι χρησιμοποιείται ως σύμβολο της τέχνης, η οποία χαρίζει τόσο στον δημιουργό όσο και στον αποδέκτη μια απόδραση τεχνητή ίσως, αλλά απολύτως αναγκαία για την ψυχική του ισορροπία.



Το πεζόμορφο αυτό ποίημα του Τόλη Νικηφόρου (γεν. 1938) αναδεικνύει ότι τα όρια της επιθυμίας του ανθρώπου για το άλλο, το διαφορετικό, το άγνωστο είναι απέραντα, όσο και η ψυχή του.

\***προφυλακή:** προπορευόμενο στρατιωτικό τμήμα που προειδοποιεί για τις κινήσεις του εχθρού

## ΤΟΛΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

### νοστάλγησα το απρόσιτο

νοστάλγησα το πριν και το μετά, όσα ποτέ δεν γνώρισα κι όσα ποτέ μου δεν ελπίζω να γνωρίσω. νοστάλγησα το απρόσιτο, αυτό που ξέρω ότι κάπου υπάρχει, αυτό που μέσα μου μονάζει κι ανασαίνει θλιμμένα και χαρούμενα, και αντηχεί λυτρωτικά, νυχτερινή προφυλακή\* εκείνου του δικού μου κόσμου, του άλλου

Τόλης Νικηφόρου, *Ο πλοηγός του Απείρου. Ποιήματα 1966-2002*, Νέα Πορεία, Θεσσαλονίκη 2004





### Ακούστε παράλληλα με τα κείμενα

- Τους δίσκους «Ο Σταυρός του Νότου» και «Γραμμές των Οριζόντων» σε ποίηση Νίκου Καββαδία και μουσική Θάνου Μικρούτσικου
- «Γράμμα στον ποιητή Καίσαρα Εμμανουήλ», στίχοι: Νίκος Καββαδίας, μουσική/εκτέλεση: Δημήτρης Ζερβουδάκης (<http://youtu.be/0UFs-zlfMU0>)
- Άλλα ποιήματα του Νίκου Καββαδία μελοποιημένα από τους: Μαρίζα Κωχ, «Ξέμπαρκους», Αργύρη Μπακιρτζή, Χάρη & Πάνο Κατσιμίχα, Χάρη Παπαδόπουλο κ.ά.
- «Πότε θ' ανοίξουμε πανιά», στίχοι: Κώστας Ουράνης, μουσική/εκτέλεση: Ντάνης Τραγόπουλος (<http://youtu.be/Ofs50qijJgE>) ή σε μουσική: Δημήτρη Παπαδημητρίου και εκτέλεση: Φωτεινής Δάρρα (<http://youtu.be/Pe4XM1rMECE>)
- Άλλα ποιήματα του Κώστα Ουράνη μελοποιημένα από τους Δημήτρη Μητσotάκη, «Διάφανα Κρίνα», Γιάννη Γλέζο, Παύλο Παυλίδη
- «Το ταξίδι», στίχοι: Νίκος Γκάτσος, μουσική: Μάνος Χατζιδάκις, εκτέλεση: Βασίλης Γισδάκης ([http://youtu.be/4\\_l6WWPI0Q8](http://youtu.be/4_l6WWPI0Q8))
- «Ανθρωπάκια του σωλήνα», στίχοι: Νίκος Γκάτσος, μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος, εκτέλεση: Νανά Μούσχουρη ([http://youtu.be/Gcg\\_Kdjv57E](http://youtu.be/Gcg_Kdjv57E))
- «Ταξίδι στα Κύθηρα», στίχοι/μουσική: Ελένη Καραϊνδρου, εκτέλεση: Γιώργος Νταλάρας (<http://youtu.be/rcxzxLjoY7g>)
- «Έχω ένα καφενέ», στίχοι: Λευτέρης Παπαδόπουλος, μουσική: Μάνος Λοΐζος, εκτέλεση: Γιώργος Νταλάρας (<http://youtu.be/4XBeP78kbNI>)
- «Ταξίδι», στίχοι/μουσική: Βάσω Αλαγιάννη, εκτέλεση: Σταύρος Λογαρίδης (<http://youtu.be/JEYIlaSLq34>)
- «Μικρή πατρίδα», στίχοι: Παρασκευάς Καρασούλος, μουσική: Γιώργος Ανδρέου, εκτέλεση: Χρήστος Θηβαίος, Γιώργος Νταλάρας, κ.ά. (<http://youtu.be/K00LBvsi7IA>)
- «Πηνελόπη», στίχοι/μουσική/εκτέλεση: Μιλτιάδης Πασχαλίδης ([http://youtu.be/Z5fZQtO\\_AWA](http://youtu.be/Z5fZQtO_AWA))
- «Για πού τό 'βαλες καρδιά μου», στίχοι: Νατάσσα Μεσσήνη, μουσική/εκτέλεση: Ορφέας Περίδης (<http://youtu.be/2r9d9c9GOcg>)
- «Το ταξίδι», στίχοι/μουσική/εκτέλεση: Νίκος Πορτοκάλογλου (<http://youtu.be/crv6zXgrQPk>)
- «Ταξιδιάρρα ψυχή», στίχοι: Γιάννης Αγγελάκας, μουσική: Γιώργος Καρράς, εκτέλεση: Τρύπες (<http://youtu.be/3mpBT3-ob6k>)
- «Ένα ταξίδι μακρινό» στίχοι: Μήτσος Σταυρακάκης, μουσική: Μιχάλης Σταυρακάκης, εκτέλεση: Χαϊνήδες (<http://youtu.be/tP3drbl5vhc>)
- «Σπασμένη πολυθρόνα», στίχοι/μουσική/εκτέλεση: Παύλος Παυλίδης (<http://youtu.be/mgYNkcowUZY4>)
- «Ταξίδι για να σε βρω», στίχοι: Στέλιος Κάτσαρης, μουσική/εκτέλεση: Λεωνίδας Μπαλάφας (<http://youtu.be/VmQLQfP5lhI>)

[Ωστόσο, τα τραγούδια για τα ταξίδια, πραγματικά ή φανταστικά, είναι ανεξάντλητα! Σας προτείνουμε να κάνετε τις δικές σας εξερευνήσεις στο διαδίκτυο ή αλλού και (αν θέλετε, με τη συμβολή του/της φιλόλογου σας) να επιλέξετε όσα θα σας συγκινήσουν...]





## Δείτε ακόμη

### Ταξίδια περιπλάνησης, περιπετειών και αυτογνωσίας

- «Night Flight» [Νυχτερινή Πτήση] του Clarence Brown (1933)
- «Sullivan’s Travels» [Τα Ταξίδια του Σάλιβαν] του Preston Sturges (1941)
- «Around the World in 80 days» [Ο Γύρος του Κόσμου σε 80 ημέρες] του Michael Todd (1956)
- «The Endless Summer, I, II» [Το Ατέλειωτο καλοκαίρι, I, II] του Bruce Brown (1966, 1994)
- «Easy Rider» [Ξέγνοιαστος Καβαλάρης] του Dennis Hopper (1969)
- «The Razor’s Edge» [Στην κόψη του ξυραφιού] του John Byrum (1984)
- «Out of Africa» [Πέρα από την Αφρική] του Sydney Pollack (1985)
- «Planes, Trains and Automobiles» [Αεροπλάνα, Λιμουζίνες και Τρένα] του John Hughes (1987)
- «Christopher Columbus: The Discovery» [Χριστόφορος Κολόμβος: Η Ανακάλυψη της Αμερικής] του John Glen (1992)
- «1492: Conquest of Paradise» [1492: Χριστόφορος Κολόμβος] του Ridley Scott (1992)
- «White Squall» [Λευκή Καταιγίδα] του Ridley Scott (1996)
- «The Straight Story» του David Lynch (1999)
- «Αυτή η νύχτα μένει» του Νίκου Παναγιωτόπουλου (2000)
- «Nowhere in Africa» [Πουθενά στην Αφρική] της Caroline Link (2001)
- «Lost in Translation» [Χαμένοι στη μετάφραση] της Sofia Coppola (2003)
- «Οι Νύφες» του Παντελή Βούλαγαρη (2004)
- «The Motorcycle Diaries» [Ημερολόγια Μοτοσικλέτας] του Walter Salles (2004)
- «Sideways» [Πλαγίως] του Alexander Payne (2004)
- «EuroTrip» των Jeff Schaffer, Alec Berg και David Mandel (2004)
- «The World’s Fastest Indian» του Roger Donaldson (2005)
- «Everything is Illuminated» [Όλα είναι φωτισμένα] του Liev Schreiber (2005)
- «Qué tan Lejos» [How Much Further] της Tania Hermida (2006)
- «Into the Wild» [Ταξίδι στην Άγρια Φύση] του Sean Penn (2007)
- «Bucket List» [Επιθυμίες...στο Παρά Πέντε] του Rob Reiner (2007)
- «One Week» [Μια βδομάδα] του Michael McGowan (2008)
- «Away We Go» [Πάμε όπου θες] του Sam Mendes (2009)
- «Eat Pray Love» του Ryan Murphy (2010)
- «Magic Trip» των Alison Ellwood και Alex Gibney (2011)
- «On the Road» [Στο Δρόμο] του Walter Salles (2012)
- Τη σειρά ντοκιμαντέρ της Ελληνικής Δημόσιας Τηλεόρασης «Ταξιδεύοντας» στην Ελλάδα ή τον Κόσμο με τη Μάγια Τσόκλη

### Ταξίδια της φαντασίας

- «The Wizard of Oz» [Ο Μάγος του Οζ] του Victor Flaming (1939)
- «The Time Machine» [Η μηχανή του χρόνου] του George Pal/ του Simon Wells (1960, 2002)
- «2001: A Space Odyssey» [2001: Η Οδύσσεια του Διαστήματος] του Stanley Kubrick (1968)
- «Ταξίδι στα Κύθηρα» του Θεόδωρου Αγγελόπουλου (1984)
- Τη σειρά των ταινιών «Back to the Future, I,II,III» [Επιστροφή στο Μέλλον] του Robert Zemeckis (1985-1991)
- «Το μόνον της ζωής του ταξιδιον» του Λάκη Παπαστάθη (2001)
- «Gulliver's Travels» [Τα ταξίδια του Γκιούλιβερ] του Rob Letterman (2010)
- «Alice in Wonderland» [Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων] του Tim Burton (2010)
- «Midnight in Paris» [Μεσάνυχτα στο Παρίσι] του Woody Allen (2011)



### Διαβάστε επίσης

#### Περιηγητικά κείμενα

- Χάρης Γιακουμής και Ιζαμπέλ Ρουά, *Η Ελλάδα: το ταξίδι των ελληνοιστών 1896-1912*, μτφρ. Κατερίνα Κολλέτ, Μπάστας-Πλέσσας, Αθήνα 1998
- Αλεξάντερ Κινγκκλαϊνκ, *Ηόθεν: ταξιδιωτικές εντυπώσεις από την Μικρά Ασία, Κύπρο και Εγγύς Ανατολή, 1834-1835*, μτφρ. Κώστας Βαρελίδης, Στοχαστής, Αθήνα 2001
- Καρλ Κρουμπάχερ, *Ελληνικό ταξίδι: φύλλα από το ημερολόγιο ενός ταξιδιού στην Ελλάδα και στην Τουρκία*, μτφρ. Γιώργος Θανόπουλος, Κάτοπτρο, Αθήνα 1994
- Βάσω Μέντζου (επιμ.-μτφρ.), *Τρεις Γάλλοι Ρομαντικοί στην Ελλάδα: Λαμαρτίνος, Νερβάλ, Γκωτιέ, Ολκός*, Αθήνα 1990
- Φρανσουά Πουκεβίλ, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, σε διάφορους τόμους (Μοριάς, Ηπειρος, Μακεδονία, Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα κ.ά.), Αφοί Τολίδη, Αθήνα
- Ρίτσαρντ Στόουνμαν (επιμ.), *Φιλολογικές διαδρομές στην Ελλάδα*, μτφρ. Σώτη Τριανταφύλλου, Πατάκης, Αθήνα 1998
- Εβλιά Τσελεμπί, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, μτφρ. Νίκος Χειλαδάκης, Εκάτη, Αθήνα 1991
- Γουσταύος Φλωμπέρ, *Το ταξίδι στην Ελλάδα*, πρόλογος: Κ. Θ. Δημαράς, μτφρ. Παύλος Ζάννας, Ολκός, Αθήνα 2007
- Γουσταύος Φλωμπέρ, *Το ταξίδι στη Ρόδο*, μτφρ. Τατιάνα Τσαλίκη-Μηλιώνη, Ύψιλον, Αθήνα 1997
- Ράιντερ Χάγκαρντ, *Ταξίδι στην Κύπρο το 1900*, μτφρ. Ελένη Χαπελή, Φιλότυπον, Αθήνα 2010

#### Νεότερη και σύγχρονη ταξιδιογραφία

- Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου, *Ταξιδεύοντας στη δροσερή νύχτα*, Ύψιλον, Αθήνα 1991

- Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 22, *Ταξιδιωτικά*, εισ. Στέλιος Ξεφλούδας, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1956
- Ηλίας Βενέζης, *Περιηγήσεις (Στη Ρωσία, τη Δαλματία, την Ελβετία, την Αγγλία)*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1990
- Γκούτμαν Μπέρνχαρντ, *Στην Ελλάδα του μεσοπολέμου: φύλλα από ένα ταξίδι το 1924*, μτφρ. Γιώργος Θανόπουλος, Κάτοπτρο, Αθήνα 1998
- Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, *Οδοιπορικό στην Ινδία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2006
- Βιρτζίνια Γουλφ, *Ελλάδα και Μάης μαζί*, μτφρ. Μαρία Τσάτσου, Ύψιλον, Αθήνα 1996
- Γιώργος Θεοτοκάς, *Ταξίδι στη Μέση Ανατολή και το Άγιον Όρος*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1995
- Πάνος Μουλλάς και Βάσω Μέντζου (επιμ.), *Σελίδες για την Ελλάδα του Εικοστού Αιώνα. Κείμενα Γάλλων ταξιδιωτών*, Ολκός, Αθήνα 1995
- Κατερίνα Δασκαλάκη, *Ο ένοικος του Τίποτα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997
- Κ. Π. Καβάφης, *Πρώτο ταξίδι στην Ελλάδα*, Ροές, Αθήνα 2002
- Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας, Ιταλία· Αίγυπτος· Σινά· Ιερουσαλήμ· Κύπρος· Ο Μοριάς*, Εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα 2004
- Μ. Καραγάτσης, *Περιπλάνηση στον κόσμο. Ταξιδιωτικές εντυπώσεις*, εισ.-επιμ. Άντεια Φραντζή, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2003
- Νίκος Κάσδαγλης, *Δρόμοι της στεριάς και της θάλασσας*, Κέδρος, Αθήνα 1988
- Ελίας Κανέττι, *Οι φωνές του Μαρρακές: σημειώσεις ύστερα από ένα ταξίδι*, μτφρ. Νίκος Δήμου, Libro, Αθήνα 2004
- Μήτσος Κασόλας, *Η άλλη Αμερική*, Καστανιώτης, Αθήνα 2006
- Έντμουντ Κίλι, *Αναπλάθοντας τον παράδεισο: το ελληνικό ταξίδι 1937-47*, μτφρ. Χρύσα Τσακαλίδου, Εξάντας, Αθήνα 1999
- Έρση Λάγκε, *Σρι Λάνκα. Η Κεϋλάνη του Βούδα*, Περίπλους, Αθήνα 2007
- Ελένη Λαδιά, *Φυσιογνωμίες τόπων*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1992
- Ζακ Λακαριέρ, *Το Ελληνικό Καλοκαίρι*, μτφρ. Ι. Δ. Χατζηνικολή, εκδ. Ι. Χατζηνικολή, Αθήνα 1980
- Χένρυ Μίλλερ, *Πρώτες εντυπώσεις από την Ελλάδα*, μτφρ. Βασίλης Βασικεχαγιόγλου, Νεφέλη, Αθήνα 1985
- Πολ Μοράν, *Ταξίδια*, μτφρ. Βάσω Μέντζου, Ολκός, Αθήνα 2008
- Νίκος Μπακόλας, *Το ταξίδι που πληγώνει και άλλα διηγήματα*, Κέδρος, Αθήνα 2000
- Χρόνης Μπότσογλου, *Ημερολόγια-ταξίδια*, Γαβρηλίδης, Αθήνα 1994
- Στράτης Μυριβήλης, *Από την Ελλάδα: Ταξιδιωτικά*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1956
- Δημήτρης Νόλλας, *Μικρά ταξίδια*, Καστανιώτης, Αθήνα 1998
- Κώστας Ουράνης, *Ταξίδια*, σε διάφορους τόμους: *Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία, Γλανκοί δρόμοι. Βορινές θάλασσες, Από τον Ατλαντικό στη Μαύρη θάλασσα κ.ά.*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα

- Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος, *Η Κύπρος, ένα ταξίδι*, Αστήρ, Αθήνα 1992
- Αννίτα Παναρέτου (επιμ.), *Η ελληνική ταξιδιωτική λογοτεχνία*, τόμ. 1-5, Επικαιρότητα, Αθήνα 1995
- Μαρία Ρουσσιά, *Κύπρος (Διηγήματα-Χρονικό)*, Αλεξάνδρεια 1956
- Τζον Στάινμπεκ, *Ταξίδια με τον Τσάρλυ. Αναζητώντας την Αμερική*, μτφρ. Σώτη Τριανταφύλλου, Νεφέλη, Αθήνα 2012
- Μάρτιν Χάιντεγκερ, *Διαμονές: ταξίδι στην Ελλάδα*, μτφρ. Γιώργος Φαράκλας, Κριτική, Αθήνα 1998
- Πέτρος Χάρης, *Πολιτείες και θάλασσες*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1992
- (συλλογικό), *Ανθολογία Κυπριακής Ταξιδιωτικής Λογοτεχνίας*, Εθνική Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών Κύπρου, Λευκωσία 2010

**Οι πολλαπλές εκφάνσεις των ταξιδιών (μετανάστευση, αναζήτηση, αναψυχή, απόδραση, περιπέτεια, νόστος κ.ά.)**

- Θανάσης Βαλτινός, *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη*, Κέδρος, Αθήνα 1982
- Ιούλιος Βερν, *Ο δεκαπεντάχρονος πλοίαρχος*, μτφρ. Χάρης Μίκογλου, Κέδρος, Αθήνα 2003
- Ιούλιος Βερν, *Πέντε βδομάδες με αερόστατο*, μτφρ. Γιάννης Αγγέλου, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2003
- Μ. Ι. Γιόση, Άννα Κατσή, Μαρία Λαϊνά (επιμ.), *Η Περιπλάνηση «σαν αρχή μέθης»*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 1994
- «Γραφές της περιπλάνησης», αφιερώματα του περ. *Το Δέντρο*, τχ. 31-32 (Καλοκαίρι 1987), τχ. 33-34 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1987), τχ. 62 (Καλοκαίρι 1991), τχ. 94 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1996) και τχ. 99 (Ιούνιος-Αύγουστος 1997)
- Ερνέστο Γκεβέρα, *Λατινοαμερικάνοι: ημερολόγιο από ένα ταξίδι με μοτοσικλέτα*, μτφρ. Ντίνα Σιδέρη, Λιβάνης, Αθήνα 1994
- Νίκος Δήμου, *Η Τέλεια Διαδρομή. (Θεωρία και Ποίηση της Αυτοκίνησης)*, Opera, Αθήνα 1996
- Νίκος Καββαδίας, *Λι*, Άγρα, Αθήνα 1987
- Νίκος Καββαδίας, *Βάρδια*, Άγρα, Αθήνα 1989
- Τζακ Κέρουακ, *Στο δρόμο*, μτφρ. Δήμητρα Νικολοπούλου, Πλέθρον, Αθήνα 1996
- Γιάννης Κιουρτσάκης, *Ένας χωρικός στη Νέα Υόρκη*, Ίνδικτος, Αθήνα 2009
- Περ. *Η Λέξη*, τχ. 133 (Μάης-Ιούνιος 1996)
- Τζακ Λόντον, *Μια οδύσσεια στο Βορρά*, μτφρ. Μαίρη Κιτσικοπούλου, εικον. Βούλα Κερεκλίδου, Καστανιώτης, Αθήνα 2009
- Πήτερ Νηλ (επιμ.), *Θαλασσινές ιστορίες*, μτφρ. Παντελής Ανδρικόπουλος, Νάρκισσος, Αθήνα 2005
- Αντουάν ντε Σεντ Εξυπερύ, *Νυκτερινή πτήση*, μτφρ. Δημήτρης Ζορμπαλάς, Ψυχογιός, Αθήνα 1984
- Τζων Στάινμπεκ, *Οι ταξιδιώτες*, μτφρ. Αγγελική Βαλαβάνη, Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1989

- Σώτη Τριανταφύλλου, *Πιτσιμπούργκο*, Αιγέας, Χίος 2006
- Σάββας Τσερκεζής, *Ημερολόγιον του βίου μου, αρχόμενον από του 1886*, εισ.-επιμ. Φοίβος Σταυρίδης, Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, Λευκωσία 2007
- Ε.Μ. Φόρστερ, *Ταξίδι στην Ινδία*, μτφρ. Λίτσα Σιούτη-Γεωργίου, Πλέθρον, Αθήνα 2003

#### **Ταξίδια της φαντασίας**

- Ιούλιος Βερν, *Από τη γη στη σελήνη*, μτφρ. Σταυρούλα Μπούγια, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1985
- Γ. Μ. Βιζυηνός, «*Το μόνον της ζωής του ταξιδιον*», Νεοελληνικά Διηγήματα, επιμ. Πάνος Μουλλάς, Ερμής, Αθήνα 1991
- Ζαν Γκρενιέ, *Τα νησιά*, μτφρ. Αλέκος Μπενρουμπής, Ολκός, Αθήνα 1998
- Χ. Τζ. Γουέλς, *Η μηχανή που ταξιδεύει μέσα στο χρόνο*, μτφρ. Άρης Σφακιανάκης, Γράμματα, Αθήνα 1982
- Συρανό Ντε Μπερζεράκ, *Ταξίδι στη σελήνη*, μτφρ. Ιάνης Λο Σκόκκο, Αίολος, Αθήνα 2011
- Εντγκαρ Άλλαν Πόε, *Το ταξίδι του Χανς Πφάαλ στη Σελήνη και άλλες ιστορίες*, μτφρ. Δημοσθένης Κούρτοβικ, Κοσμάς Πολίτης, Αιγόκερως, Αθήνα 1999
- Αντόνιο Ταμπούκι, *Η γυναίκα του Πόρτο Πιμ και άλλες ιστορίες*, μτφρ. Ανταίος Χρυσοστομίδης, Άγρα, Αθήνα 1997









ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

,ανθρώπινες  
σΧΕΣΕΙΣ   
 ανθρώπινοι,  
ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ





## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

### Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλα

Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλα (1920), του κερκυραίου λογοτέχνη Κωνσταντίνου Θεοτόκη (1872-1923) είναι μια «ηθογραφία», για την ακρίβεια μια «χωριάτικη ιστορία» γραμμένη νατουραλιστικά, δηλαδή, με ωμό ρεαλισμό. Η κριτική ματιά του συγγραφέα διεισδύει κάτω από την επιφανειακή ειδυλλιακότητα της ζωής στο χωριό και φωτίζει τα πάθη και τις κοινωνικές αντιθέσεις στο εσωτερικό της. Η κοινωνική «τάξη» καθορίζεται από ένα πλέγμα σχέσεων συμφέροντος-εκμετάλλευσης-υποκρισίας, όπου τον πρώτο λόγο έχει το χρήμα, η υλική εξουσία. Το απόσπασμα που ακολουθεί δείχνει την αρπαχτικότητα του κτηματία Αργύρη που έχει βάλει στο μάτι την περιουσία του γέρου Καραβέλα, την οποία τελικά και υφαρπάξει εκμεταλλευόμενος τις αδυναμίες του τελευταίου.

«Αχ, απ' όταν μου πέθανε η συχωρεμένη, όλα μου πάνε ζαβά· και αυτό το σπίτι μου ρουμπαραρούμ!».

Και λέγοντας έτσι έστρεφε τα χέρια του, το 'να γύρω στ' άλλο.

«Λείποντας εσύ», ξανάπε έπειτα από μία στιγμή, «θα 'μωνα τώρα ψόφιος τση πείνας· το ψωμί που μου δίνεις με βαστάει!».

«Δεν είναι κι έτσι!» είπε χαμογελώντας ο Αργύρης και κλειόντας τα μικρά του τα μάτια: «δεν είσαι κι έρημος! Γέρος είσαι, παιδιά δεν έχεις· τι θα πείραζε κι αν εξέκανες! λίγο χτήμα;».

«Γέρος; γέρος;... Μα όχι και τόσο! Η καρδιά μου είναι σαν του μικρού παιδιού, και, μα την αλήθεια, μου φαίνεται πως ακόμα παιδί είμαι! Τόσα χρόνια και δεν εκατάλαβα ποτέ μου πως εγίνηκα άντρας κι έπειτα γέροντας. Και τώρα ακόμα, που μου λένε πως εγέρασα, μου φαίνεται πως είμαι το παιδί που έπαιζε στη γειτονιά μας, όπως τώρα τα δικά σου! Μου φαίνεται πως θα βγει ο πατέρας μου για να με κρᾶξει,<sup>2</sup> η μάνα μου για να με ταγίσει,<sup>3</sup> κι αντίς αυτοί είναι στον άλλο κόσμο! Στον κόσμο της αλήθειας!<sup>4</sup> Δε μπορώ λοιπόν να το πιστέψω πως πραγματικά είμαι γέροντας!... Κι έπειτα εγώ θα ζήσω πολλά πολλά χρόνια ακόμα. Και θέλω να ζήσω· μ' αρέσει η ζωή! Εγώ δεν έχω κακοσύνες μέσα μου, που να με τήζουνε.<sup>5</sup> Δεν είμαι παθητικός άνθρωπος για να χτικιάσω!<sup>6</sup> Α, όχι! Όπως μου 'ρχεται η χολή,<sup>7</sup> με μιας κιόλας μου φεύγει. Ησυχάζω με μιας, κι εσωτερικό δε βαστάω. Καταλαβαίνεις· ε; Θυμάσαι τον άρχοντα; επήγε ενενήντα χρονώ· ο θεός σ'χωρέσ' τονε· κι ο παπάς, που ζει κάπου στο βουνό, είναι εκατόν τεσσάρω. Αν αρχινήσω λοιπόν να ξεκάνω, σε λίγα χρόνια δε θα 'χω τίποτα· και τι θα γένω, όταν αλήθεια έρθουνε τα γεράματα; Κι έπειτα ντρέπομαι να πουλώ το πράμα μου! Κι αλίμονό του εκείνού που γλυκαθεί και βάλει χέρι· σε λίγο γένονται όλα μπάμπαλα!<sup>8</sup> Φφ!» Κι εφύσησε στην ανοιχτή του παλάμη.

«Καλά λες», του 'πε πονηρά ο Αργύρης ξανακλειόντας τα μάτια του· «για να 'σαι σίγουρος για τα γεράματα, θα 'πρεπε να βρεις κανέναν ταχτικόν άνθρωπο και να του κάμεις μιαν ισόβια πρόσοδο<sup>9</sup> για να 'χεις ένα τόσο την ημέρα όσο ζεις και να 'σαι ξέγνοιαστος απ' όλα και καθόλα. Είσαι της ιδέας μου; Πώς τη βρίζεις, ε;».

Κι επειδή ο Καραβέλας δεν απαντούσε, ξακολούθησε: «Μα αυτός ο κάποιος δεν πρέπει να 'ναι τ' ανιπίδια σου! όχι, βέβαια! κι ούτε κανένας δικός σου· όχι! Τι θα τους κάμεις εκείνώνες,<sup>10</sup> αν λείψουνε από το δόσιμο, κι όχι γιατί δε θα θέλουνε να το πλερώνουνε, μα γιατί δε θα 'χουνε; Κι αλήθεια αυτοί δεν έχουνε ποτέ τους! Πώς θα 'χουνε; Είναι τόση φαμίλια,

<sup>1</sup>εξέκανες: πουλούσες· <sup>2</sup>κρᾶξει: φωνάξει· <sup>3</sup>ταγίσει: ταΐσει· <sup>4</sup>Στον κόσμο της αλήθειας!: μα την αλήθεια· <sup>5</sup>να με τήζουνε: να με λιώνουν (μτφ.), να με φθείρουν· <sup>6</sup>να χτικιάσω: εδώ μτφ. να υποφέρω· <sup>7</sup>χολή: οργή· <sup>8</sup>μπάμπαλα: κουρέλια, ξεφτίδια· <sup>9</sup>ισόβια πρόσοδο: έσοδο εφ' όρου ζωής· <sup>10</sup>εκεινώνες: εκεινών



ένας σωρός κόσμος! Ότι κι αν μπει σπίτι τους, είναι μία στάλα νερό στη θάλασσα· μικρά παιδιά, γέροι, γριές γυναίκες, όλο αδύνατα μέρη!... Όχι λοιπόν σ' ένανε από αυτουνούς. Μα θα βρεις έναν ξένονε,<sup>11</sup> έναν τέλεια ξένονε, που να 'χει φυσικά θεοσύνη! Καταλαβαίνεις τι σου λέω, να πιστεύει Θεό!...».

«Για εφέτος», είπε σκεφτικός ο Καραβέλας, «εγώ δε θα 'χα ανάγκη. Μα έτυχε η αρρώστια της. Τόσον καιρό στο κρεβάτι, με γιατρούς, με γιατρικά, μ' άφηκε 'πί ξύλου.<sup>12</sup> Ίδε άνθρωπος! Στο ύστερο επούλησα και τ' αρνιά της και το γέννημα. Έλεγα να κάμω πατάτες' μου μείνανε ασκάλιστες· κι είδες τι έβγαλα. Νά τες!». Κι έδειξε με το δάχτυλο ένα σωρούλι σε μίαν άκρη του σπιτιού. «Αυτές είναι όλες όλες: ούτε για φυτό... Κι έπειτα που πέθανε, επιάκανε οι βροχάδες. Βρέξε, διάολε, βρέξε! Κάθε μέρα αυτή ζωή! Και το ταμπακοχώραφο<sup>13</sup> μου 'μεινε χέρσο! Δεν είχα, βλέπεις, να βάλω μεμάς εργάτες και να το προφτάσω κάποια μέρα πό 'καμε ήλιο· κι οι γυναίκες οι δικές σου είχανε να κάμουνε το δικό τους. Έπεσε όλη η δουλειά σ' ένα χέρι, κι έτσι, αντίς από καπνός, εγίνηκε σανός για τα πρόβατα του κόσμου, και πατιέται το χωράφι όλη μέρα· είναι μια φλίψη<sup>14</sup> να το γλέπει κανείς· τέτοιο σόχωρο αγρίωμα!<sup>15</sup>... Κι έτσι το σπίτι μου πάει ρουμπαραρούμ!... Έλεγα τουλάχιστο να κάμω τίποτα γέννημα' μοναχός μου άνθρωπος, θα 'χα ψωμί από το δικό μου έξι, εφτά μήνες. Επήγανε και μου το κλέψανε!... Όρσε!» Και με τα χέρια του εμούτζωξε τον αέρα.

«Κάποιος συγγενής σου βέβαια!» του 'πε πονηρά ο Αργύρης· «ποιος άλλος;».

«Δεν είδα, και δε μαρτυρώ! Ας έχει την κατάρα του Θεού!»

«Σκέψου τη δουλειά που σου 'πα! Οι ελιές σου, τα χωράφια και το σπίτι, με το να κάθεται και μέσα, αξίζουμε, μα την αλήθεια! Μπορείς να 'βρεις κι ένα τάλαρο την ημέρα· ένα ταλαράκι! Και στο σπίτι να κάθεται ώστε ζεις, α θέλεις. Και ξεγνοιασιά! κι από καιρούς, κι από κλέφτες, κι απ' όλα! Και να μη δουλεύεις. Να κάθεται, σαν πασάς, και να φουμάρεις το τσιγάρο σου! Ως και στη χώρα ζεις μ' ένα τάλαρο την ημέρα!... Σκέψου!»

«Ένα τάλαρο;» είπε ξαφνισμένος ο Καραβέλας κι ανοίγοντας τα μάτια του.

«Μάλιστα!»

«Και πού θα βρεθεί ο άνθρωπος;»

«Ε, θα ξετάσουμε.»

«Θα το κάνετε σεις;» ερώτησε ο Καραβέλας, μ' ένα πονηρό γέλιο. «Για σας το σπίτι μου αξίζει, γιατί το ενώνετε μια μέρα με το δικό σας και τα κάνετε μαζί ένα σεράγι.»<sup>16</sup>

«Ωχ», του 'πε ο Αργύρης αδιάφορος· «τι τα θέλουμε τα πολλά τα σπίτια! Ο παλαιός ο μύθος λέει: Χτήμα όσο βλέπεις, σπίτι όσο σε χωράει! Τα σπίτια είναι έξοδο. Με τες οικοδομές όλοι οι χωριάτες καταχαλιούνται.<sup>17</sup> Είναι κουτοί άνθρωποι. Άμα τύχει κι έχουν δυο όβολα ζηλεύουνε απαλάτια... Μάλιστα... Μα άφησε να μιλήσω και τ' αδερφού μου· ως κι αυτός φυσικά ορίζει, όπως και γω· και σου δίνουμε απάντηση».

«Ο Γιάννης;» χαμογέλασε πάλι πονηρά ο Καραβέλας· «ο Γιάννης είναι του λόγου σου, και του λόγου σου είσαι ο Γιάννης! Κι εγώ εσκεφτόμωνα αντίς αλλιώς. Έλεγα να ξαναπαντρευτώ, και σύντομα μάλιστα· όσο βασιτιέμαι ακόμα. Μπορεί και να 'κανα και κανένα παιδί, ποιος ξέρει!... μα κι ας μην έκανα· θα 'χα γυναίκα κοντά μου· θα 'χα δουλειά χάρισμα».

«Και ποια σε παίρνει, καημένε;» του 'πε αμέσως ο Αργύρης, που αυτή η ιδέα τον ανησύχησε. «Βέβαια, ποια σε παίρνει; Ας αφήσουμε τα αστεία, τα χρόνια είναι χρόνια. Και πάλε μπορεί να βρεθεί καμία γριά, καμία φτωχιά που να θέλει ν' αποκουμπήσει το κεφάλι της, μία σαν την Αντριάνα, ας πούμε, την κουτσή, ή καμία παρόμοια! Μα τι έκαμες τότες; Μία τρύ-

<sup>11</sup>ξένονε: ξένον· <sup>12</sup>μ' άφηκε 'πί ξύλου: με εξάντλησε οικονομικά· <sup>13</sup>ταμπακοχώραφο: καπνοχώραφο· <sup>14</sup>φλίψη: θλίψη· <sup>15</sup>τέτοιο σόχωρο αγρίωμα!: τόσο πολύ έχει αγριέψει το χωράφι μένοντας χέρσο, ακαλλιέργητο· <sup>16</sup>σεράγι: τουρκικό ανάκτορο, εδώ, το μεγάλο σπίτι· <sup>17</sup>καταχαλιούνται: καταξοδεύονται

πα στο νερό! Θα 'χεις πάλε γυναίκα για να τήνε γεροκομάς! Τα ίδια πάλε! Κι οι νέες δε σε παίρνουνε, βέβαια! Εξόν από καμία απελπισμένη, του ριξιμού, ή καμία που να την γράψεις εσύ ό,τι κι αν έχεις, δικό της. Έτσι ναι. Μα για σκέψου τι μπορεί να σου φυλάει η τύχη, αν το κάμεις!... Χμ! χμ!» Κι εσώπασαν καμπόσες στιγμές κι οι δύο.

Κωνσταντίνος Θεοτόκης, *Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλα*, Νεφέλη, Αθήνα 1990



Βίνσεντ Βαν Γκογκ, *Ο σκαφτιάς*



## ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

### Πατέρα στο σπίτι!

Η δράση στο διήγημα αυτό του κορυφαίου έλληνα διηγηματογράφου Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη (1851-1911) μεταφέρεται από την κλειστή κοινωνία του χωριού στο μικροαστικό περιβάλλον της πόλης. Συγκεκριμένα, το σκηνικό του διηγήματος είναι μια αθηναϊκή φτωχογειτονιά στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα. Στο επίκεντρο βρίσκεται μια πολυμελής οικογένεια, η οποία, μετά και την εγκατάλειψη από τον πατέρα, φτάνει στα όρια της εξαθλίωσης. Η αφέλεια του μικρού (ανώνυμου) ήρωα και η διεισδυτική ματιά του αφηγητή αποκαλύπτουν, χωρίς ωραιοποιήσεις, τις δύο όψεις της πραγματικότητας: αφενός, τον αιματηρό αγώνα των πάμφτωχων για επιβίωση, αφετέρου, την υποκρισία αλλά και την αναλγησία της κοινωνίας απέναντι στα «απροστάτητα μέλη», δηλαδή στους πλέον αδύναμους.

– Μπάρμπα, βάλε μου λίγο λαδάκι μες στο γυαλί, είτε η μάνα μου, γιατί δεν έχουμε πατέρα στο σπίτι.

– Χωρίς πεντάρα;

– Ναι.

– Και τι έγινε ο πατέρας σου;

– Νά, πάει να βρει άλλη γυναίκα.

Ήτο πενταετές παιδίον, ζωηρόν, με λαμπρούς μεγάλους οφθαλμούς, ρακένδυτον.<sup>1</sup> Και με παιδικήν χάριν, με σπαρακτικόν εν τη αθωότητι μειδιάμα, επρόφερεν εκάστοτε την φράσιν ταύτην, της οποίας όλον το βάθος δεν ήτο ικανόν να κατανοήση, τόσον ώστε οι άνθρωποι οι μη έχοντες να κάμουν τίποτε, καθώς εγώ, πολλάκις το εκάλουν, και απέτεινον<sup>2</sup> αυτώ την άνω ερώτησιν του μικρού παντοπώλου της γειτονιάς, μόνον και μόνον διά ν' ακούσωσιν από το στόμα του την απόκρισιν.

– Νά, πάει να βρει άλλη γυναίκα.

[...] Έκραξα το παιδίον και του έδωκα μίαν πεντάραν. Εκείνο την έλαβεν, έβγαλεν έξω από τα χείλη την γλώσσαν, με μειδιάμα ευδαιμονίας, και ατενίζον με είπε:

– Δο μ' κι άλλη, μπάρμπα! [...]

\*

[...] Δεν είμαι ποτέ πολυπράγμων,<sup>3</sup> αλλ' ο φίλος μου ο μικρός παντοπώλης ήξευρεν ως εικόσ<sup>4</sup> όλα τα μυστικά της γειτονιάς. Ήτο γενικός θεματοφύλαξ<sup>5</sup> των αλλοτριών<sup>6</sup> υποθέσεων. Δεν ηξεύρω αν το βλέμμα μου του εφάνη ερωτηματικόν, αλλ' όταν ευκαίρησεν, αυθόρμητος ήρχισε να μου διηγείται την ιστορίαν.

Προ εννέα ετών ο Μανώλης ο Φλοεράκης είχε νυμφευθή την Γιαννούλαν Πολυκάρπου. Εκ της συζυγίας ταύτης εγεννήθησαν πέντε τέκνα, εξ ων το τρίτον ήτο το παιδίον εκείνο.

Ο Μανώλης ήτο ξυλουργός, αλλά δεν διέπρεπε πολύ επί φιλοπονία.<sup>7</sup> Ειργάζετο, οσάκις είχαν εργασίαν, από την Τρίτην έως την Παρασκευήν. Το Σάββατον πρωί του επονούσεν αίφνης η μέση του, την Δευτέραν τού επονούσε το κεφάλι. Εννοείται ότι διήρχετο εν κραιπάλη<sup>8</sup> από το Σάββατον εσπέρας έως την Δευτέρα πρωί.

Η γυνή ήτο φιλεργός.<sup>9</sup> Είχε ραπτικήν μηχανήν και κατεσκευάζεν υποκάμισα. Εκέρδιζεν

<sup>1</sup>ρακένδυτον: ντυμένο με κουρέλια · <sup>2</sup>απέτεινον: απεύθυναν · <sup>3</sup>πολυπράγμων: εδώ, κουτσομπόλης · <sup>4</sup>ως εικόσ: όπως είναι φυσικό · <sup>5</sup>θεματοφύλαξ: προστάτης · <sup>6</sup>αλλοτριών: ξένων · <sup>7</sup>δεν διέπρεπε πολύ επί φιλοπονία: δεν ήταν πολύ εργατικός · <sup>8</sup>κραιπάλη: μέθη · <sup>9</sup>φιλεργός: εργατική

ούτω έν τάλληρον την εβδομάδα, το οποίον, προστιθέμενον εις τας δεκατρείς ή δεκατέσσα-  
ρας δραχμάς, όσας εκέρδιζεν εκείνος, και εκ των οποίων τα ήμισυ του εχρειάζοντο διά το  
τακτικόν μεθύσι της Κυριακής, μόλις ήρκει προς συντήρησιν της οικογενείας.

Πλην η οικογένεια ήύξανε, σχεδόν κάθε χρόνον. Ανά έν κουτσοβέλι,<sup>10</sup> ή κατσιβέλι,<sup>11</sup> εγεν-  
νάτο τακτικά κάθε δεκαοκτώ μήνας, με κανονικότητα απελπιστικήν. Η οικογένεια ήύξανεν,  
αλλά το εισόδημα ηλαττούτο. Η εργασία εγένετο σπανιωτέρα. Η ραπτική μηχανή παρερρί-  
φθη εις μίαν γωνίαν, ετέθη εις αχρησίαν. Η Γιαννούλα, μη προφθάνουσα ν' απογαλακτίση  
έν μωρό, και αρχίζουσα να βυζαίνη αμέσως άλλο, μόλις επαρκούσα διά να πλύνη ράκη, δεν  
είχε πλέον καιρόν να ράπη υποκάμσα.

Ο Μανώλης δεν έπαυσε να μεθύη τακτικά από το Σαββατόβραδον έως το εξημέρωμα  
της Δευτέρας. Η Γιαννούλα δεν είχε πλέον δεύτερον φόρεμα. Τα παιδιά δεν είχαν πάντοτε  
ψωμί. Η εστία σπανίως ήτο αναμμένη. Η γυνή εγόγγυζε.<sup>12</sup> Ο Μανώλης, όταν ήρχετο, την  
έτρωγε από την γρίνια. Τα παιδιά έκλαιαν. Η αχυροστρωμή ήτο τρύπια. Η κουβέρτα δεν  
ήρκει να σκεπάση τα τρία μεγαλύτερα παιδιά.

Η λάμπα ήτο ακαθάριστη και δεν είχε πετρέλαιον. Η στάμνα είχε σπάσει προ τριών ημε-  
ρών, και έπιναν από ένα τσαγκλί,<sup>13</sup> οσάκις είχε νερόν η βρύσις της γειτονιάς. Η σκούπα,  
καταλερωμένη, είχε φαγωθή η μισή, και ελίπαινε<sup>14</sup> το πάτωμα αντί να το σκουπίση. Το τη-  
γάρι είχε τρουπήσει και ήτο άχρηστον. Η χύτρα ήτο ραγισμένη, και έσβηνε την φωτιάν διαρ-  
ρέουσα,<sup>15</sup> όταν φωτιά υπήρχε. Η κατσαρόλα ήτο παλαιά, φαγωμένη, αγάνωτη.<sup>16</sup> Ο γανωτής  
είχε προτείνει ή να την αγοράση αντί πενήντα λεπτών, ή να την γανώση αντί πενήντα, με  
κίνδυνον, είπε, να τρουπήση και να γίνη άχρηστη. Η Γιαννούλα επροτίμησε να την κρατήση  
αγάνωτην.

Η ραπτική μηχανή είχε δοθή ενέχυρον διά δύο εικοσιπεντάρικα, τα οποία θα εχρησίμευαν  
διά τα γεννητούρια του τελευταίου μωρού και δι' άλλας χρείας. Τα δύο εικοσιπεντάρικα δεν  
επεστράφησαν, και η μηχανή εκρατήθη.

\*

Εις τοιαύτην κατάστασιν ήτο η οικία, όταν εισεχώρησεν ο κουμπάρος εντός.

Ο κουμπάρος ήτο άγαμος και τεσσαρακοντούτης, παχύς, ευμορφάνθρωπος με πλατύ ζου-  
νάρι. Ήτο μέγας και πολύς, κομματάρχης ενός των πολιτευτών της Αττικής, είχε κερδήσει  
χρήματα από κάτι ενοικιάσεις. Ήτο άνθρωπος μ' επιρροήν.

Κατ' αρχάς ήρχετο άπαξ του μηνός. Είτα ήλθε δις εις μίαν εβδομάδα, φέρων κρέας και μι-  
κρά τινα δώρα δια τα παιδιά. Κατόπιν ήρχισε να έρχεται ημέραν παρ' ημέραν. Τέλος ήρχετο  
καθ' εκάστην, φέρων πάντοτε οψώνια.

Τις οίδε ποίους σκοπούς έτρεφεν ο κουμπάρος. Πλην η Γιαννούλα ήτον τίμα, όσον και  
πάσα άλλη.

Η Γιαννούλα ήτον τίμα, αλλ' ο Μανώλης ήτον ζηλιάρης. Και μετά πολλά εσπερινά δείπνα  
τα οποία έφαγεν εις την οικίαν ομού με τον κουμπάρον, μετά πολλάς δε πρωινάς σκηνάς τας  
οποίας έκαμεν εις την γυναίκα του, ήρχισε να μην είναι συνεπής εις τίποτε, κάποτε μάλιστα  
να ξενοκατιάζη.<sup>17</sup>

Της είχε διηγηθή πολλάκις ότι, πριν την πάρη, είχε μία φιλενάδα. Εκείνη είχε νυμφευθεί  
έκτοτε, ίσως χωρίς παπά, καθώς συνηθίζεται κάποτε εις την πτωχήν συνοικίαν. Τώρα φαί-

<sup>10</sup>κουτσοβέλι: νήπιο · <sup>11</sup>κατσιβέλι: γυφτάκι · <sup>12</sup>εγόγγυζε: παραπονιόταν, γκρίνιαζε · <sup>13</sup>τσαγκλί: γυάλινο δοχείο · <sup>14</sup>ελίπαινε: βρώμιζε · <sup>15</sup>διαρρέουσα: χύνοντας το περιεχόμενο · <sup>16</sup>αγάνωτη: σκουριασμένη επειδή δεν είχε γαλβανιστεί, περαστεί με ανοξειδωτο μετάλλο · <sup>17</sup>ξενοκατιάζη: ξενοκοιμάται, το κατιάζω λέγεται συνήθως για τις κότες

νεται ότι την είχε ξαναταμώσει, αυτήν την παλαιάν γνωριμίαν, και δια τούτο έλειπεν από το σπίτι βραδιές-βραδιές.

Όσον δια την Γιαννούλαν, το μόνον έγκλημά της ήτο ότι, ίσως, είχε πολιτέψει<sup>18</sup> τον κουμπάρον, και δεν τον είχε διώξει μίαν και καλήν. Ο κουμπάρος ήξευρε, βλέπετε, από πολιτικήν, και αυτή, ως γυνή οπού ήτον, ήξευρεν από ψευτοπολιτικήν. Πλην οι γειτόνισσες δεν ήσαν επεικειές, και την εκακολόγησαν. Και είς των γειτόνων, ο κυρ Ζάχος ο Ξεφαντούλης, ήτο της αρχής ότι έπρεπεν ο ενδιαφερόμενος «να ξέρη τι τρέχει». Και η υστεροβουλία, η λανθάνουσα και αυτόν τον ίδιον,<sup>19</sup> ήτο να εύρη διασκέδασιν αυτός με τες φωνές, με τες κατακεφαλιές, με τα τραβήγματα των μαλλιών και με το χώρισμα του ανδρογύνου.

Αυτό θα ειπή να σου θέλη τις το καλόν σου, να κήδεται<sup>20</sup> της τιμής σου, δηλαδή. Να σε βάλη να σκοτωθής.

\*

Μετά τελευταίαν φοβεράν σκηνήν, από την οποίαν η Γιαννούλα εβγήκε με μισήν πλεξίδα, με έν μάγουλον αιματωμένον, και με σχισμένον υποκάμισον –και όλοι οι φρονιμώτεροι άνθρωποι της γειτονιάς έτρεφον την πεποίθησιν, την οποίαν συμμερίζεται και ο γράφων, ότι η Γιαννούλα ήτον αθώα– ο Μανώλης έγινε άφαντος. Επήγε να ενταμώσει οριστικώς την παλαιάν του γνωριμίαν.

Ο κουμπάρος εν τω μεταξύ είχε παύσει τας συχνάς επισκέψεις του. Είχεν αρραβωνισθή. Γεροντοπαλλήκαρον ακμαίον, καλοκαμωμένος, ευμορφάνθρωπος, με πλατύ ζουνάρι, κομματάρχης, μέγας και πολύς, κερδήσας χρήματα από τας ενοικιάσεις, επόμενον ήτο να εύρη νύμφην με προίκα.

[...]

Και η Γιαννούλα έμεινε με τα τέσσαρα παιδιά –το πέμπτον είχε αποθάνει, ανακληθέν ενωρίς υπό του Πολυευσπλάγχνου και Πανσόφου εις τον κήπον τον ανθηρόν, εις το ωραίον περιβολάκι με τα κρίνα και με τους ναρκίσσους, μετά των οποίων φυτεύονται και ανθούσιν εσαεί και τα άκακα νήπια– έμεινε, λέγω, με τα τέσσαρα παιδιά, χωρίς πατέρα, και χωρίς κουμπάρον.

Έμεινε χωρίς άρτον εις το ερμάρι και χωρίς φωτιάν εις την εστίαν, χωρίς φόρεμα, χωρίς στρωμνήν, χωρίς σκέπασμα, χωρίς χύτραν και χωρίς στάμναν· και χωρίς ραπτικήν μηχανήν!

Και το τρίτο παιδίον, ο Μήτσος, εκείνο το οποίον έβλεπα, ήρχετο εις το παντοπωλείον, και εξήτει από τον μικρόν μπακάλην, όστις ήτο ακριβής εις τα σταθμά,<sup>21</sup> αλλά δεν ενόει από ελεημοσύνην, ήρχετο και εξήτει να του στάξη, «μια σταξιά λάδι στο γυαλί», αυτό το οποίον θα ήτο άξιον να στάξη μίαν σταγόνα νερού εις πολλών πλουσίων χείλη, εις τον άλλον κόσμον.

Και ητιολόγει την αίτησίν του λέγον:

– Δεν έχουμε πατέρα στο σπίτι!

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Άπαντα, τ. Γ',  
κριτική έκδ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δόμος, Αθήνα 1989

### Ακούστε παράλληλα...

- Τον Κώστα Τσόκλη να διαβάζει το διήγημα του Παπαδιαμάντη στην ιστοσελίδα: <http://blogs.sch.gr/tgiakoum/archives/10467>

<sup>18</sup>είχε πολιτέψει: του είχε συμπεριφερθεί διπλωματικά· <sup>19</sup>η λανθάνουσα και αυτόν τον ίδιον: που ούτε ο ίδιος την αντιλαμβάνόταν· <sup>20</sup>κήδεται: φροντίζει· <sup>21</sup>εις τα σταθμά: στο ζύγισμα





## ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΟΥΡΟΥΝΗΣ

### *Το μονοπάτι στη θάλασσα*

Στο απόσπασμα από Το μονοπάτι στη θάλασσα του Αντώνη Σουρούνη (γεν. 1942) παρακολουθούμε τον μικρόκοσμο μιας γειτονιάς στη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη, που υπήρξε και η γενέθλια πόλη του συγγραφέα. Οι αναμνήσεις του αφηγητή ανασυνθέτουν τον κόσμο της παιδικής του ηλικίας με ζωηρές εικόνες, οι οποίες κινητοποιούν τόσο το συναίσθημα όσο και τις αισθήσεις. Οι χιουμοριστικές πινελιές ελαφραίνουν την αναπόληση μιας δύσκολης ζωής, δίνοντας νοσταλγικό τόνο στην αφήγηση.

Ήταν πριν πολλά χρόνια, τότε που οι άνθρωποι δεν είχαν ακόμα χωριστεί σε πλούσιους και φτωχούς κι όλα πάνω στη γη ήταν μικρά, στενά και λίγα. Τα σπίτια μας ήταν μικρά, τα μαγαζιά ήταν μικρά, η οδός Μουσών ήταν στενή, το κρεβάτι μου ήταν στενό, οι εκκλησίες ήταν μικρές, οι φίλοι μου ήταν μικροί. Και τα ρούχα μας ήταν στενά και λίγα, αφού ο παπα-Γιώργης που μας τα 'δινε δε μας μετρούσε με τη μεζούρα. Ο κόσμος ήταν κι αυτός μικρός κι έπανε από το δάσος του Σέιχ Σου μέχρι τη θάλασσα του Λευκού Πύργου. Η ίδια η γη ήταν τόσο μικρή, που όταν πήγα σχολείο την είδα πάνω στο τραπέζι του δάσκαλου και μπόρεσα να την αγκαλιάσω. Τα αυτοκίνητα και τα αεροπλάνα ήταν τόσο λίγα, που όταν έβλεπες ένα χειροκροτούσες και το κοίταζες ώσπου να χαθεί, γιατί θ' αργούσες πολύ να ξαναδείς άλλο. Τηλέφωνο ούτε ακούγαμε ούτε βλέπαμε. Για να το δει κανείς έπρεπε να φάει ξύλο. Αν ήταν μικρός, στο γραφείο του διευθυντή του σχολείου· αν ήταν μεγάλος, στο γραφείο του διευθυντή της αστυνομίας. Το φαί ήταν τόσο λίγο, που όταν το είχαν οι άνθρωποι μπροστά τους κάνανε το σταυρό τους σαν μπροστά σε εικόνη. Κλέφτες δεν υπήρχαν, γιατί οι άνθρωποι δεν είχαν τίποτα να τους κλέψεις. Το μόνο που έκλεβαν κάθε τόσο τα παλικάρια ήταν καμά όμορφη κοπέλα, κι αυτό γιατί ο μπαμπάς της τσιγγουνευόταν να τους τη δώσει κι αφού εκείνη προηγουμένως τους είχε κλέψει την καρδιά. Τα σπίτια δεν είχαν κλειδαριές, αλλά κανείς δεν έμπαινε από μόνος του, έπρεπε να πας εσύ να ανοίξεις την πόρτα, για να καλωσορίσεις το μουσαφίρη. Οι άνθρωποι ήταν κι αυτοί λίγοι κι αυτά που θέλανε ήταν τόσο μικρά, που στέλναν εμένα να τους τα φέρω. Τα μυαλά τους ήταν και μικρά και στενά και λίγα. Το άκουγα που το λέγανε συνέχεια ο ένας στον άλλο, «στενόμυαλος είσαι», «μικρό μυαλό έχεις», «τα μυαλά σου είναι λίγα». Μου το λέγανε κι εμένα που ήμουν και μικρός και λίγος, πως το κεφάλι μου είναι άδειο και δεν έχει κουκούτσι μυαλό μέσα.

Όμως οι πιο πολλοί ήταν πρώτοι σε κάτι. Στο σπίτι μας όλοι ήταν πρώτοι σε κάτι. Ο μπαμπάς μου στο τάβλι, η μάνα μου στο ράψιμο και στην καλοσύνη, η θεία μου, η αδερφή της, στην καπατσούνη, ο θείος μου στις μπουνιές, ο νονός μου στην ομορφιά, η νονά μου στην τσαχπινιά, η καημένη η Κίτσα στην ασχήμια και στην κουτσαμάρα, ο αδερφός της ο Κολώνας στο κρασί και στη μουντζούρα, ο παππούς μου στη σειρά για να πεθάνει και η γιαγιά μου πρώτη σε όλα. Στα γράμματα ήταν τελευταία, ούτ' ένα δεν ήξερε, όμως δεν την ένοιαζε, επειδή αυτή, έλεγε, διαβάζει τα μάτια και τις ψυχές, ενώ με τα γράμματα διαβάζεις μόνο τις παλιοπατσαβούρες.

Και οι φίλοι μου ήταν όλοι πρώτοι σε κάτι. Άλλος στην μπάλα, άλλος στην εξυπνάδα, άλλος στις μπίλιες, άλλος στο πάλεμα, άλλος στο μάλωμα, άλλος στη δύναμη, άλλος στο τρέξιμο, άλλος στο πήδημα από ψηλά, άλλος στο πήδημα από χαμηλά, άλλος στις βρισιές, άλλος στις κλεψιές, άλλος στο σπάσιμο παραθυριών, άλλος στο σπάσιμο κεφαλιών, άλλος στο παίδεμα σκυλιών, άλλος γατιών κι άλλος στο παίδεμα των άλλων. Ακόμα και πρώτο στην κουταμάρα είχαμε. Μερικοί ήταν πρώτοι σε δυο, σε τρία και παραπάνω πράγματα, όπως ο Σερεπετός, που ήταν πρώτος στα ψέματα, στην πάρλα και στην πονηράδα. Γι' αυτό εξάλλου τον λέγαμε κι έτσι, επειδή ήταν ύπουλος και πονηρός σαν φίδι. Στο σχολείο ήταν τελευταίος,

αλλά στο δρόμο κι αυτό για πρωτιά πιανόταν. Προτού έρθει ο Αλιάμπρας στο μαχαλά μας ήταν και πρώτος στην εξυπνάδα, αλλά ήρθε εκείνος και του έφαγε τη θέση. Το Χέλι ήταν πρώτος όπου ήθελε, κι αυτό όχι μόνο γιατί ήταν ο πιο δυνατός, όχι μόνο γιατί είχε παρατήσει το σχολειό και δούλευε, όχι μόνο γιατί είχε γεννηθεί πρώτος απ' όλους, αλλά και γιατί ήταν ο μόνος που είχε φιλήσει κορίτσι. Όσοι δεν ήταν πρώτοι κάπου, ήταν πρώτοι φίλοι κάποιου πρώτου. Όλοι εκτός από μένα. Εγώ δεν ήμουν πρώτος πουθενά και σε τίποτα. Θα μπορούσα να γίνω ο πρώτος μαθητής στη γειτονιά, αυτό το πόστο ήταν άδειο, όμως θα έπρεπε να ξεπατωθώ στο διάβασμα, άσε που θα γινόμουν και πρώτος στην ξεφτίλα. Θα μπορούσα ακόμα να γίνω ο πρώτος στην πάστρα, μου άρεζε να πλένομαι και να φοράω καθαρά ρούχα, όμως ούτε αυτό γινόταν. Όποιος τριγύριζε έτσι, ήταν σα να παρακαλούσε και να φώναζε, «Εδώ είμαι, λερώστε με, σας παρακαλώ, κυλήστε με στις λάσπες, χώστε με στα σκατά, να γίνω σαν κι εσάς». Ένα πράμα υπήρχε χειρότερο από το να είσαι καθαρός, το να είσαι καθαρός και καλός μαθητής μαζί. Καλύτερα να πέθαινες. Δε σε άφηναν σε ησυχία, σε ψάχναν όλη μέρα για να σε βρουν και να σε βρίσουν, να σε βρομίσουν, να σε πετάξουν στα βρομόνερα και στο τέλος να σε πλακώσουν στο ξύλο.

Αντώνης Σουρούνης, *Το μονοπάτι στη θάλασσα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2006



Εικόνα από την προπολεμική Θεσσαλονίκη με φόντο τον Λευκό Πύργο



## ΑΜΟΣ ΟΖ

### Ιστορία αγάπης και σκότους

Ο Άμος Οζ (Amos Oz, γεν. 1939), συγγραφέας παγκοσμίως γνωστός τόσο για το λογοτεχνικό έργο του όσο και για τις προοδευτικές φιλειρηνικές του θέσεις, γεννήθηκε στην Ιερουσαλήμ από γονείς μετανάστες που ήρθαν από την Ανατολική Ευρώπη. Η πλοκή του μυθιστορήματος *Ιστορία αγάπης και σκότους* τοποθετείται στη γειτονιά όπου γεννήθηκε και μεγάλωσε ο ίδιος στα αμέσως μεταπολεμικά χρόνια. Το απόσπασμα που ακολουθεί περιγράφει την ανάγκη αλλά και τις δυσκολίες της επικοινωνίας που είχε η οικογένεια του συγγραφέα με μέλη της που ζούσαν σε άλλη πόλη, το Τελ-Αβίβ, σε χρόνια που το τηλέφωνο ήταν μια πολυτέλεια.

Χρόνια ολόκληρα είχαμε μια μόνιμη συνήθεια τηλεφωνικής επικοινωνίας με τους συγγενείς μας στο Τελ-Αβίβ. Μια φορά κάθε τρεις τέσσερις μήνες τους παίρναμε στο τηλέφωνο, παρόλο που δεν είχαμε τηλέφωνο ούτε εμείς ούτε εκείνοι. Πρώτα στέλναμε γράμμα στη θεία Χάγια και στο Θείο Τσβι, όπου τους γράφαμε ότι στις 19 του μηνός, που έπεφτε Τετάρτη επειδή τις Τετάρτες ο Τσβι τέλειωνε τη δουλειά στο Κουπάτ Χολίμ ήδη από τις τρεις, λοιπόν στις πέντε θα τηλεφωνούσαμε από το φαρμακείο της γειτονιάς μας στο φαρμακείο της γειτονιάς τους. Το γράμμα στελνόταν πολύ καιρό πριν, και περιμέναμε απάντηση. Στην απάντηση η θεία Χάγια και ο θείος Τσβι μας υπόσχονταν ότι την Τετάρτη, στις 19, βεβαίως τους ταίριαζε και βεβαίως θα μας περίμεναν στο φαρμακείο λίγο πριν από τις πέντε, και να μην έχουμε αγωνία αν τύχει κι αργήσουμε λίγο, δεν θα έφευγαν.

Δεν θυμάμαι αν φορούσαμε τα καλά μας επ' ευκαιρία της μετάβασής μας στο φαρμακείο, προς τιμήν του τηλεφώνου, δεν θα απορούσα όμως αν πράγματι τα φορούσαμε. Επρόκειτο για μια γιορταστική επιχείρηση. Ήδη από την Κυριακή ο μπαμπάς έλεγε στη μαμά: Φάνια, θυμάσαι ότι είναι η βδομάδα του τηλεφώνου στο Τελ-Αβίβ; Τη Δευτέρα η μαμά έλεγε: Άριε, μην αργήσεις να γυρίσεις μεθαύριο, να μην πάθουμε καμιά νίλα.<sup>1</sup> Και την Τρίτη οι δυο τους μού έλεγαν, Άμος, μόνο μη μας σκαρώσεις καμιά έκπληξη, ακούς, μη μας αρρωστήσεις, ακούς, να μην κρυσώσεις και να μη σπάσεις κανένα πόδι μέχρι αύριο το απόγευμα. Το τελευταίο βράδυ μου έλεγαν: θα πας να κοιμηθείς νωρίς, να έχεις δύναμη αύριο στο τηλέφωνο, δεν θέλω να ακουστείς σαν να είσαι νηστικός.

Έτσι δημιουργούσαν μια συγκινησιακή φόρτιση. Μένουμε στη οδό Άμος, και το φαρμακείο ήταν πέντε λεπτά με τα πόδια, στην οδό Τσφάνια, όμως ήδη από τις τρεις ο μπαμπάς έλεγε:

«Μην αρχίσεις τίποτα καινούργιο τώρα για να μην είσαι σε πίεση χρόνου».

«Εγώ είμαι εντάξει, εσύ όμως, με τα βιβλία σου, μην το ξεχάσεις εντελώς».

«Εγώ; Να το ξεχάσω; Μα εγώ κοιτάω το ρολόι κάθε δυο λεπτά. Και ο Άμος θα μου το θυμίσει».

Να τα μας, όλο κι όλο ήμουν πέντε ή έξι χρόνων, και ήδη ήμουν επιφορτισμένος με μια ιστορική ευθύνη. Ρολόι δεν είχα και ούτε θα μπορούσα να έχω, έτρεχα λοιπόν κάθε στιγμή στην κουζίνα να δω τι έλεγε το ρολόι του τοίχου, και σα να εκτόξευα διαστημόπλοιο ανάγγελλα: ακόμα είκοσι πέντε λεπτά, ακόμα είκοσι, ακόμα δεκαπέντε, ακόμα δεκάμισι λεπτά – και όταν έλεγα ακόμα δεκάμισι λεπτά σηκωνόμασταν, κλειδώναμε καλά το σπίτι και βγαίναμε και οι τρεις στο δρόμο, αριστερά μέχρι το μπακάλικο του κυρίου Όστερ, δεξιά στην οδό Ζαχάρια, αριστερά στην οδό Μαλάχι, δεξιά στην Τσφάνια, και αμέσως μετά μπαίναμε

<sup>1</sup>νίλα: ζημιά, συμφορά





στο φαρμακείο και λέγαμε:

«Καλησπέρα, κύριε Χάινεμαν, πώς τα πάμε; Ήρθαμε για το τηλεφώνημα».

Εκείνος, βέβαια, ήξερε ότι την Τετάρτη θα ερχόμασταν για το τηλεφώνημα στους συγγενείς στο Τελ-Αβίβ, ήξερε επίσης ότι ο Τσβι δούλευε στο Κουπάτ Χολίμ, και ότι η Χάγια κατείχε σοβαρό πόστο στη συννομοσπονδία εργατριών, και ότι ο Γίγκαλ όταν μεγάλωνε θα γινόταν αθλήτης, και ότι ήταν καλοί φίλοι της Γκόλντα Μέγερσον και του Μίσα Κολόντι,<sup>2</sup> που εδώ τον λέγανε Μοσέ Κολ, παρ' όλα αυτά όμως του το θυμίζαμε: «Ήρθαμε να τηλεφωνήσουμε στους συγγενείς μας στο Τελ-Αβίβ». [...]

Ο μπαμπάς έλεγε: «Εγώ θα πάρω τον αριθμό». Και η μαμά: «Είναι νωρίς ακόμα, Άριε. Έχουμε ακόμα μερικά λεπτά». Και εκείνος έλεγε: «Ναι, όμως μέχρι να μας δώσουν γραμμή» (δεν υπήρχε τότε απευθείας σύνδεση). Και η μαμά: «Και τι θα γίνει αν μας δώσουν γραμμή αμέσως, και

δεν βρίσκονται ακόμα εκεί;» Ο μπαμπάς απαντούσε: «Απλώς θα ξαναδοκιμάσουμε». Και η μαμά: «Όχι, θα τρομάξουν, θα νομίσουν πως μας έχασαν».

Κι έτσι, καβγαδίζοντας, έφτανε η ώρα σχεδόν πέντε. Ο μπαμπάς σήκωνε το ακουστικό, όρθιος όχι καθιστός, και έλεγε στην τηλεφωνήτρια: «Χαίρεται, κυρία μου. Θέλω Τελ-Αβίβ 648» (ή κάτι παρόμοιο. Ζούσαμε ακόμα στον κόσμο των τριών ψηφίων). Καμιά φορά η τηλεφωνήτρια έλεγε: «Παρακαλώ, κύριε, περιμένετε ακόμα μερικά λεπτά, τώρα μιλάει ο διευθυντής του ταχυδρομείου». Ή ο κύριος Σίτον. Ή ο κύριος Νασασίμπι. Εμείς αγχωνόμασταν λίγο, τι θα γίνει; Τι θα σκεφτούν εκεί για μας;

Μπορούσα σχεδόν να το δω αυτό το μοναδικό καλώδιο που συνέδεε την Ιερουσαλήμ με το Τελ-Αβίβ κι από κει με όλο τον κόσμο, και η γραμμή αυτή ήταν κατειλημμένη, και όσο ήταν κατειλημμένη, ήμασταν κι εμείς αποσυνδεδεμένοι από τον κόσμο. Το καλώδιο αυτό ελισσόταν στην έρημο, στα βραχοτόπια, σκαρφάλωνε απάνω σε βουνά και υψώματα, και το θεωρούσα σαν κάτι θαυμαστό. Και έτρεμα από φόβο: τι θα γίνει αν έρθουν τη νύχτα τίποτα κακά ζώα και φάνε το καλώδιο; Ή κακοί Άραβες και το κόψουν; Ή μπει μέσα βροχή; Ή πιάσουν φωτιά οι θάμνοι; Ποιος ξέρει. Ελίσσεται και εκεί αυτό το λεπτό σύρμα, ευπρόσβλητο, αφύλακτο, εκτεθειμένο στον ήλιο, ποιος ξέρει. Ένωθα μεγάλη ευγνωμοσύνη για τους ανθρώπους που άπλωσαν αυτό το σύρμα, τους θαρραλέους, με τα σβέλτα χέρια –δεν είναι και τόσο απλό να απλώνεις ένα τέτοιο σύρμα από την Ιερουσαλήμ μέχρι το Τελ-Αβίβ, από την πείρα μου ήξερα πόσο ήταν δύσκολο: Κάποτε απλώσαμε ένα σύρμα από το δωμάτιό μου στο δωμάτιο του Ελιάου Φρίντμαν, όλο κι όλο απόσταση δυο σπίατα και μια αυλή, ένα σύρμα, κι έγινε ολόκληρη επιχείρηση στο δρόμο μας: έπρεπε να παρακάμψουμε δένδρα, γείτονες, αποθήκη, κάγκελα, σκάλες, θάμνους.

Αφού περίμενε λίγο ο μπαμπάς υπέθετε ότι ο διευθυντής του ταχυδρομείου ή ο κύριος Νασασίμπι είχαν τελειώσει τη συνομιλία τους και σήκωνε πάλι το ακουστικό και έλεγε στην τηλεφωνήτρια: «Συγγνώμη, κυρία μου, αν θυμάμαι καλά ζήτησα να με συνδέσετε με το Τελ-

<sup>2</sup>Γκόλντα Μέγερσον και Μίσα Κολόντι: (Γκόλντα Μέιρ, 1898-1978 και Μοσέ Κολ, 1911-1989), πολιτικοί, ιδρυτικές μορφές του ισραηλινού κράτους (1948)

Αβιβ 648». Εκείνη έλεγε: «Το έχω σημειωμένο, παρακαλώ περιμένετε» (ή: «λίγη υπομονή παρακαλώ»). Ο μπαμπάς έλεγε: «Περιμένω, κυρία μου, βέβαια περιμένω, όμως περιμένουν και άλλοι άνθρωποι στην άλλη άκρη». Έτσι της διεμήνυε με ευγένεια ότι ναι μεν είμαστε πολιτισμένοι άνθρωποι όμως η αυτοσυγκράτηση και η ψυχραιμία μας έχει και όρια. Ναι μεν είμαστε καλοαναθρεμμένοι, δεν ήμαστε όμως αγαθιάρηδες. Πρόβατα για σφαγή. Αυτό το πράγμα, οι Εβραίοι –να μπορεί ο καθένας να τους κακομεταχειρίζεται και να τους κάνει ό,τι του κατεβαίνει– αυτό το πράγμα τέλειωσε μια για πάντα.

Και τότε ξαφνικά στο φαρμακείο χτυπούσε το τηλέφωνο, και επρόκειτο πάντα για ένα κουδούνισμα που σου τράνταζε την καρδιά, σου δημιουργούσε ένα ρίγος στην πλάτη, μια μαγική στιγμή, και η κουβέντα ακουγόταν περίπου έτσι:

«Εμπρός, Τσβι;»

«Εγώ είμαι».

«Είναι ο Άριε από την Ιερουσαλήμ».

«Ναι, Άριε, γεια, εδώ ο Τσβι, τι κάνετε;»

«Όλα εντάξει, σας μιλούμε από το φαρμακείο».

«Κι εμείς. Τι νέα;»

«Δεν υπάρχουν νέα. Εσείς πώς τα πάτε, Τσβι; Πες κάτι».

«Όλα είναι μια χαρά. Τίποτα ιδιαίτερο. Ζούμε».

«Αν δεν υπάρχουν νέα, τότε είναι όλα καλά. Ούτε εμείς έχουμε τίποτα το ιδιαίτερο. Είμαστε μια χαρά. Εσείς;»

«Επίσης».

«Πολύ ωραία. Τότε... η Φάνια θέλει να σας μιλήσει».

Και πάλι τα ίδια: «Τι γίνεται; Τι νέα; Και μετά: Τώρα και ο Άμος θα πει λίγες λέξεις».

Αυτή ήταν όλη η συνδιάλεξη. Τι γίνεται; Καλά. Τότε να ξαναμιλήσουμε σύντομα. Πολύ χαϊρόμαστε που σας ακούμε. Θα σας στείλουμε γράμμα να κανονίσουμε την επόμενη ημερομηνία. Θα τα πούμε. Ναι. Βέβαια θα τα πούμε. Σύντομα. Άντε γεια. Και να προσέχετε. Νά 'στε καλά. Κι εσείς.

Άμος Οξ, *Ιστορία αγάπης και σκότους*, μτφρ. Ιακώβ Σιμπή,  
Καστανιώτης, Αθήνα 2004





Ποδοσφαιρική νευρασθένεια  
ΡΕΠΟΡΤΑΖ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΑΛΑΖΟΝΤΑΣ ΦΙΛΑΘΛΟΥΣ

*Το ποδόσφαιρο έχει καταξιωθεί στη συλλογική συνείδηση ως το κατεξοχήν λαϊκό σπορ. Όπως στην Αρχαιότητα η αγορά, ή στο Βυζάντιο ο ιππόδρομος, έτσι στη νεότερη εποχή το γήπεδο αποτελεί κομβικό σημείο συνάντησης ανθρώπων από όλες τις τάξεις και ανεξαρτήτως ηλικίας: αποτελεί, με άλλα λόγια, τη λαϊκή «δημόσια σφαίρα», βήμα έκφρασης συλλογικών αισθημάτων και αντιλήψεων. Η κοινωνική αυτή διάσταση του ποδοσφαίρου φαίνεται παραστατικά στο ακόλουθο απόσπασμα από το χρονογράφημα Ποδοσφαιρική νευρασθένεια... του Μ. Αργυράκη (1920-1998), δημοσιευμένο στην εφημερίδα Ελευθερία το 1959. Το «χρονογράφημα» είναι ένα σύντομο πεζό, που ανήκει τόσο στη δημοσιογραφία όσο και στη λογοτεχνία. Αντλεί τα θέματά του από την καθημερινή ζωή, γι' αυτό και διακρίνεται για τον επικαιρικό του χαρακτήρα, συχνά με γενναίες δόσεις χιούμορ ή και σάτιρας.*

Είναι μερικά λεπτά που έχει αρχίσει το παιχνίδι. Μόλις η ελληνική ομάδα βάζει το πρώτο γκολ, το κοινό σηκώνεται πάνω, πετάει καπέλα, μαξιλάρια, ομπρέλες. Άλλοι φιλιούνται, άλλοι αγκαλιάζονται, άλλοι κλαίνε, προτείνουν τα χέρια στον ουρανό, το αίμα ανεβαίνει στο κεφάλι τους. Έτσι που τους κοιτώ μου θυμίζουμε το ξέσπασμα του πλήθους στους δρόμους όταν μαθαίναμε πως ο στρατός μας πήρε την Κορυτσά στον Αλβανικό πόλεμο...

Μόλις οι ξένοι αρχίζουν να κερδίζουν, αρχίζουν οι βρισιές, οι μούντζες, ο «εμφύλιος σπαραγμός». Βαριές φράσεις ακούγονται ολόγυρα, και ο καθένας κάνει την κριτική του, βρίζει κάποιον «που έπρεπε να σουτάρει και να την πασάρει αμέσως, αντί να την παίζει τόση ώρα στα πόδια του την μπάλα... Βρε ηλίθιε!... Σπαρίλα!... Σαν την Παμπανίνι<sup>2</sup> παίζεις!» Ο καθένας έχει μια δικιά του θεωρία και την υποστηρίζει μέχρι ξύλου...

Εκεί γύρω στα τελευταία λεπτά του δεύτερου ημιχρόνιου τα πνεύματα βρίσκονται σε έξαψη. Κοιλάζουν τα πάθη, ανάλογα με το ίσαμε τώρα αποτέλεσμα. Γίνονται αυστηροί κριταί κάθε κίνησης των ταλαιπωρημένων παικτών, που βρίσκονται πια στα τελευταία τους. Γεμάτες λάσπες οι φανέλες τους, γδαρσίματα στα γόνατα, γρατσουνιές στα μούτρα, στραμπουληγμένοι πηδάν, κάνουνε τούμπες, μπλονζόν,<sup>3</sup> μακροβούτια, σαν πλανόδιοι ακροβάτες... Όσο κακοπαθαίνουνε στο γήπεδο, τόσο οι φίλαθλοι στην εξέδρα ωρύονται από έναν παιδικό σαδισμό. Τρέχουν αφροί από τα στόματά τους, οι φλέβες στο λαιμό πάνε να κρεπάρουν από τις αγριοφωνάρες. Πέφτει με τα μούτρα ο κακόμοιρος ο «αίλουρος των δικτύων», το πρόσωπό του γεμίζει χόμα και αίμα για να πιάσει την μπάλα, τη χάνει και το λεγόμενο «φίλαθλον κοινόν» τον αρχίζει στις μούντζες και στα «Ρε στραβούλιακα!... να!... να!... νάααα!».

Τις τελευταίες πια στιγμές του αγώνος μοιάζουν όλοι σαν σεληνιασμένοι. Ερεθίζονται με το παραμικρό. Απελπισμένοι όπως είναι από ένα χάσιμο, τα βάζουν με το διαιτητή. Τον απειλούνε. Του πετάνε πορτοκαλόφλουδες, τον γεμίζουν με βαριές βρισιές, τον φτύνουνε, και μόλις σημάνει το τέλος του αγώνος, κατεβαίνουν στο γήπεδο με άγριες διαθέσεις, έτοιμοι για καβγά. Ο διαιτητής περικυκλώνεται από αστυνομικούς για να προστατευθεί και να μπορέσει να περάσει ανάμεσα από το πλήθος. Έτσι που προσπαθεί να αποφύγει την οργή του πλήθους, μου θυμίζει λίγο Νίξον<sup>4</sup> στη Λατινική Αμερική ή Ράουντρη<sup>5</sup> στη Βαγδάτη...



<sup>1</sup>σπαρίλας: νοθρός, σκνηρός· <sup>2</sup>Παμπανίνι: (Silvana Pampanini) Ιταλίδα ηθοποιός, διάσημη σε όλη την Ευρώπη στη δεκαετία του 1950· <sup>3</sup>μπλονζόν: η θεαματική βουτιά του τεματοφύλακα για να πιάσει την μπάλα· <sup>4</sup>Νίξον: (Richard Nixon, 1913-1994), αμφιλεγόμενη πολιτική προσωπικότητα· ο μετέπειτα 37ος Πρόεδρος των Η.Π.Α. (1969-1974), τότε Αντιπρόεδρος, σε μια εποχή που οι λαοί της Λατινικής Αμερικής θεωρούσαν τις Η.Π.Α. υπεύθυνες για τις πολιτικές ανωμαλίες στις χώρες τους· <sup>5</sup>Ράουντρη: διπλωμάτης των Η.Π.Α., ειδικός απεσταλμένος για ζητήματα Μέσης Ανατολής

Τη Δευτέρα το πρωί «όλη η φύσις» των φιλάθλων «ησυχάζει»... Τα ποδοσφαιρικά πάθη χάνουν την έντασή τους, τα πνεύματα γίνονται πιο ήπια. Οι αγριοφωνάρες σταματούν...

Μόνο στα κουρέια θα ακούσετε μερικές ανταύγειες, μια κάποια ηχώ της χθεσινής συναρπαστικής συναντήσεως... Εκεί γίνεται η «υψηλή κριτική», ας πούμε, του παιχνιδιού. Το στόμα του κουρέα σου ανοιγοκλείνει σαν το ψαλίδι που αιωρείται επικινδύνως από πάνω σου. Σταματάει, παίρνει με το μακρύ νυχάκι του την εσωτερική λίσδα του αυτιού του, ξαναρχίζει το κούρεμα και: «Να σας πω, κύριε Μίνω, δε λέω, καλά παίξαμε, αλλά, βλέπετε, κάνουμε ατομικό παιχνίδι... δεν έχουμε σύνολο. Η επιθετικότητα των κυνηγών μας καλή, αλλά νευρική. Υστερούμε βέβαια στο χαφ μπακ,<sup>6</sup> δε λέω... μα μη ξεχνάτε τον Μπέμπη, τέλειος μπαλαδόρος, ξέρετε. Ιδεώδης χαφ<sup>7</sup>... με καταλαβαίνετε; Η ταχύτης του είναι το πρώτο ατού του... ως σέντερ χαφ<sup>8</sup> δεν απεγοήτευσε, αν και το δεξί του πάντα νεκρό. Τεχνίτης, σουτέρ, αλλά εγωιστής...». Λέει, λέει, λέει. Ζει σε μια ποδοσφαιρική έκσταση. Η μπάλα έχει γίνει ένα σύμβολο ενός ιδανικού. Λέει, λέει και τι δε λέει ο αθεόφοβος! Τα μάτια του, τα βλέπω στον καθρέφτη, κινούνται σ' όλες τις μεριές σαν να παρακολουθούν την μπάλα. Τον παρακαλώ να προσέχει το ψαλίδι γιατί κοντεύει να... Δεν μ' αφήνει να βγάλω μιλά. Μιλάει συνεχώς, δεν ακούει κανέναν, είναι συνεπαρμένος... πιστεύει εις το ποδόσφαιρον. Ορκίζεται, θυμάται νίκες... το παρελθόν... τα ονόματα των παικτών... το Έθνος. Αρχίζει και μπερδεύει τα πάντα. Ένας θρίαμβος του Παναθηναϊκού δένεται μέσα του με τη δόξα του Περικλή, μια νίκη του Ολυμπιακού με την εν Σαλαμίνη συμμαχίαν, ένα γκολ παραπάνω της ΑΕΚ και νιώθει μέσα του «να αναγεννάται εκ της τέφρας ο δικέφαλος αετός της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας». Όλοι οι τίτλοι των αθλητικών εφημερίδων κατοικούν μονίμως στο στόμα του. Ξύνει πάλι το αυτί του, πλησιάζει το χνότο του και λέει: «Με καταλαβαίνετε; Συμφωνείτε; Σαν καλλιτέχνης θα πρέπει να νιώσατε τον ενθουσιασμόν μου αυτόν...»

Πώς να μην συμφωνήσω μαζί του έτσι που κρατά πάνω από τα μάτια μου το ψαλίδι! Πού να του έλεγα κείνη τη στιγμή τι σκεπτόμουνα...! Πως όλα αυτά και άλλα πολλά ίσως γίνονται για να περάσει απαρατήρητη η κρίσις πλήξεως που ενσκήπτει σαν πανούκλα σε κάθε πόλη κάθε Κυριακή απόγευμα από τριών χιλιάδων ετών...

*Αρχίζει το ματς. Το ποδόσφαιρο στη λογοτεχνία, επιμ. Γιάννης Η. Παππάς, Μεταίχμιο, Αθήνα 2010*



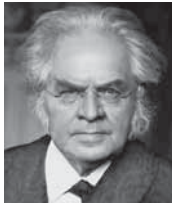
Βαρνάβας Βαρνάβα, Κυριακή στο γήπεδο

<sup>6</sup>χαφ μπακ, <sup>7</sup>χαφ, <sup>8</sup>σέντερ χαφ: θέσεις ποδοσφαιριστών στο γήπεδο, ανάλογα με το σύστημα του προπονητή

Τα παρακάτω κείμενα επικεντρώνονται στους συναισθηματικούς δεσμούς οι οποίοι αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη της λεγόμενης «πυρηνικής οικογένειας», σε άτομα δηλαδή που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς αίματος (γονείς - παιδιά).

## ΜΠΓΙΕΡΝΣΤΕΡ ΜΠΓΙΕΡΝΣΟΝ

### Ο πατέρας



Στο διήγημα του τιμημένου με Νόμπελ νορβηγού συγγραφέα Μπιέρνστερ Μπιέρνσον (Bjørnstjerne Bjørnson, 1832-1910) παρακολουθούμε την ψυχική ωρίμανση ενός πατέρα, ο οποίος από επηρμένος μεγαλοκτηματίας κερδίζει την ταπεινότητα και τη μεγαλοψυχία μετά την τραγική απώλεια του γιου του. Το διήγημα είναι οργανωμένο σε πέντε επεισόδια ή «πράξεις» (ο Μπιέρνσον έδωσε σημαντική ώθηση και στο θέατρο), τέσσερις από τις οποίες διαδραματίζονται στον ίδιο σκηνικό χώρο, με τους ίδιους πρωταγωνιστές, τον πλούσιο κτηματία και τον ταπεινό εφημέριο. Η λιτότητα του ύφους υπογραμμίζει την τραγικότητα των συναισθημάτων και των καταστάσεων.

Ο άνθρωπος εκείνος ήταν ο πλουσιότερος και ισχυρότερος της ενορίας. Τον λέγανε Θορντ Οβεράας. Δεν είχε πατήσει ποτέ του στην εκκλησία. Μια μέρα πήγε στο σπίτι του πάστορα και μ' ύφος περήφανο και σοβαρό του 'πε:

- Η γυναίκα μου γέννησε και θέλω να βαφτίσω το μωρό.
- Ποιο θά 'ναι τ' όνομά του;
- Φιν, όπως και τ' όνομα του πατέρα μου.
- Και νουνοί ποιοι θά 'ναι;

Ο Οβεράας είπε τα ονόματά τους κι ο πάστορας τα σημείωσε στο βιβλίο του. Ήτανε απ' τους φίλους της οικογένειας Οβεράας κι από τους πλουσιότερους της ενορίας.

Όταν τέλειωσε το γράψιμο, ο κληρικός σήκωσε το κεφάλι και ρώτησε:

- Άλλο τίποτα;
- Ο κτηματίας κοντοστάθηκε λίγο και έπειτα είπε:
- Θα με ευχαριστούσε, αν το βάφτιζες εσύ.
- Θα γίνει η βάφτιση μέρα γιορτάσιμη;
- Την ερχόμενη Κυριακή, στις δώδεκα το μεσημέρι.
- Πολύ καλά. Τίποτ' άλλο;
- Τίποτ' άλλο!

Ο κτηματίας έκανε να φύγει. Τότε ο κληρικός σηκώθηκε και πήγε κοντά του.

- Να σου ζήσει, Θορντ, του 'πε. Ο Θεός, από κει πάνω, σου το στέλνει σαν ευλογία...

Ο Θορντ Οβεράας δεν απάντησε. Έκαμε μια κίνηση σε σημείο αποχαιρετισμού κι έφυγε.

Μια μέρα, έπειτα από δέκα χρόνια, έκανε πάλι την εμφάνισή του στο γραφείο του πάστορα.

- Βλέπω πως στέκεσαι πολύ καλά, Θορντ, τού 'πε ο εφημέριος.
- Ναι, γιατί δεν έχω στενοχώριες.

Ο πάστορας δεν απάντησε στην εξήγησή του. Μα έπειτα από λίγο ρώτησε:

- Και τι επιθυμείς απόψε, που 'ρθες στο σπίτι μου;

- Σε θέλω για το γιο μου, αύριο θα μυρωθεί, μαζί με τ' άλλα συνομήλικά του παιδιά.
  - Α! Είναι πολύ καλό παιδί...
  - Έχω σκοπό να μην πληρώσω τον εφημέριο, σα δε μάθω τι σειρά θα 'χει ο γιος μου αύριο, που θα πάει στην εκκλησιά.
  - Θα 'ναι πρώτος.
  - Τότε θα δώσω εκατό φιορίνια στον πάστορα!
  - Τίποτ' άλλο; ρώτησε ο εφημέριος και τον κοίταξε στα μάτια.
  - Τίποτ' άλλο!
- Κι ο Θορντ ξανάφυγε.

Οχτώ χρόνια πέρασαν ακόμα, όταν μια μέρα ο πάστορας άκουσε θόρυβο έξω από την πόρτα του. Ερχότανε μια μεγάλη συντροφιά και μπροστά ο Θορντ Οβεράας.

Ο πάστορας μόλις τον είδε τον αναγνώρισε.

- Έρχεσαι κουβαλώντας πολλούς μαζί σου, του 'πε.
- Ήρθα να σου αναγγείλω πως ο γιος μου παντρεύεται. Παίρνει την Κάρεν Στόρλιεν, την κόρη του Γκούνταμαν από δω.

Ο κληρικός κοίταξε τον πατέρα της νύφης και του είπε:

- Είναι το πλουσιότερο κορίτσι της ενορίας.
- Έτσι λένε, απάντησε ο κτηματίας.

Ο πάστορας έμεινε για λίγο σκεπτικός. Δεν είπε τίποτα, μα έγραψε τα ονόματα των μελλονύμφων και των συμπέθερων στο βιβλίο του. Έπειτα έβαλε τους παριστάμενους να υπογράψουνε.

Ο Θορντ Οβεράας απόθεσε τριάντα φιορίνια στο τραπέζι.

- Μόνον δέκα είναι η αμοιβή μου, είπε ο εφημέριος.
- Το ξέρω καλά αυτό, απάντησε ο Θορντ. Μα είναι ο μοναχογιός μου. Και θέλω όλα στο γάμο του να γίνουνε με μεγαλοπρέπεια!

Ο πάστορας πήρε τα λεπτά.

- Είναι η τρίτη φορά Θορντ, είπε, πού 'ρχεσαι δω για το γιο σου.
- Ναι, μα τώρα πια ξεμπερδεύω με δαύτον και δεν θα με ξαναϊδέις, απάντησε ο κτηματίας. Αποχαιρέτησε και βγήκε. Οι άλλοι τον ακολούθησαν αμίλητοι.

Δυο βδομάδες αργότερα ο Θορντ με τον γιο του είχανε βγει περίπατο με τη βάρκα στη λίμνη, για να πάνε στου Στόρλιεν και να κανονίσουνε τις λεπτομέρειες του γάμου. Κωπηλατούσανε και οι δυο τους.

- Αυτό το κουπί δεν είναι καλά βαλμένο, είπε σε μια στιγμή ο γιος.

Και σηκώθηκε να το φτιάξει. Μα η βάρκα τότε έγερσε κατά το μέρος του. Εκείνος άπλωσε τα χέρια του προς τα μπρος, έχασε την ισορροπία κι έπεσε στη λίμνη.

- Πιάσου από το κουπί, του φώναξε ο πατέρας. Και του 'ριξε το κουπί και διεύθυνε τη βάρκα κατά το μέρος που ήτανε ο γιος του. Μα κείνος κούνησε τα χέρια απεγνωσμένα, έριξε μια ικετευτική ματιά στον πατέρα του και χάθηκε στα νερά...

Ο Θορντ δεν τολμούσε να το πιστέψει. Σταμάτησε τη βάρκα, έσκυψε έξω και στάθηκε πάνω απ' το μέρος που 'χε βουλιάξει ο γιος του...

Τρεις μέρες και τρεις νύχτες οι χωριανοί βλέπανε τον Θορντ με τη βάρκα να γυρίζει εδώ κι εκεί στη λίμνη, χωρίς να φάει ούτε να κοιμηθεί. Έψαχνε τα νερά, για να βρει το πτώμα του γιου του...

Προς το σούρουπο της τρίτης μέρας, το βρήκε. Το πήρε στις πλάτες, ως απάνω στο λόφο που ήταν το σπίτι του.

Η χρονιά έφτανε στο τέλος της, όταν μια φθινοπωρινή νύχτα, ο πάστορας άκουσε κάποιον έξω απ' το σπίτι του, να πασπατεύει την πόρτα για να βρει το πόμολο. Βγήκε, άνοιξε και παραμέρισε για να περάσει ένας ψηλός, αδύνατος και καμπουριασμένος άντρας με κάτασπρα μαλλιά. Τον κοίταζε για πολύ, ως ότου μπόρεσε να τον γνωρίσει. Ήταν ο Θορντ Οβεράας...

– Γιατί έρχεσαι τέτοια ώρα; τον ρώτησε με ήρεμο τόνο ο εφημέριος.

– Ναι, έρχομαι αργά, απάντησε ο Θορντ.

Και σιγά σιγά πήρε ένα κάθισμα και κάθισε. Ο πάστορας απέναντί του περίμενε. Έγινε σιγή πολλής ώρας. Έπειτα ο Θορντ άρχισε να λέει:

– Έχω μαζί μου κάτι που θα 'θελα να το δώσω στους φτωχούς... Θα 'μωνα ευτυχισμένος να το δώσω στους φτωχούς... Θα 'ναι μια δωρεά, για να μνημονεύεται τ' όνομα του γιου μου, του Φιν...

Σηκώθηκε, απόθεσε ένα ποσό στο τραπέζι και ξανακάθισε. Ο πάστορας μέτρησε τα χρήματα.

– Είναι πάρα πολλά, είπε.

– Ναι, η μισή αξία του χτήματος. Το πούλησα σήμερα...

Ο πάστορας τον κοίταξε με συμπάθεια.

– Και τι σκοπεύεις να κάνεις τώρα, Θορντ;

– Κάτι καλύτερο από ό,τι έκανα πριν.

Μείναν για λίγο ακίνητοι κι αμίλητοι. Ο Θορντ με τα μάτια καρφωμένα στο πάτωμα κι ο εφημέριος με τα δικά του καρφωμένα πάνω στον Θορντ.

Κάποτε ο πάστορας άρχισε να λέει με τόνο μαλακό και στοργικό:

– Μου φαίνεται πως ο γιος σου σ' έκανε καλύτερο άνθρωπο...

– Ναι, έτσι νομίζω κι εγώ, απάντησε ο Θορντ, σηκώνοντας τα μάτια, ενώ δυο δάκρυα κυλάγανε στα ζαρωμένα του μάγουλα...

μτφρ. Γιώργος Βλαχογιάννης

*Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία, Β' Γενικού Λυκείου (επιλογής), ΟΕΔΒ, Αθήνα 2008*







**ΜΑΡΩ ΔΟΥΚΑ**

## Ρολογάκι χειρός

*Το διήγημα της κρητικιάς συγγραφέως Μάρως Δούκα (γεν. 1947) διαδραματίζεται σε δύο χρονικά επίπεδα τα οποία ορίζονται από την ηλικία της αφηγήτριας: το παρελθόν, όταν ήταν παιδί και αργότερα νεαρή κοπέλα, και το παρόν, όταν, μεσήλικη πλέον, ξαναζεί μέσα από ένα σύγχρονο περιστατικό μια από τις πιο συγκινητικές στιγμές της ζωής της. Μέσα από τον εγκιβωτισμό της μνήμης στο παρόν, η συγγραφέας παρουσιάζει με λιτό αλλά συγκινημένο τρόπο καταστάσεις και αξίες πανανθρώπινες: τη φτώχεια και την προσφορά, την αγάπη και την απώλεια του πιο καθοριστικού προσώπου στη ζωή όλων μας, της μάνας.*

Παραμονές Χριστουγέννων· επιτακτικά εορταστικό, επίπλαστα χαρούμενο, μακρόσυρτα βουερό, όπως κάθε χρόνο, το κέντρο της πόλης. Κι εκεί που ήταν έτοιμη η μεσόκοπη γυναίκα ν' αρχίσει για πολλοστή φορά τις αναλύσεις, ανακυκλώνοντας τα ίδια, σιώπησε μέσα της, ταχύνοντας τον βηματισμό. Πολύξερη κι εσύ, σαν τον πατέρα σου, άκουσε τη φωνή της μάνας της. Πιστεύεις δεν πιστεύεις, έχνη<sup>1</sup> που παραδίνονται τα κακορίζικα στον μακελάρη,<sup>2</sup> άβουλα ζώα θά 'μαστε, αν δεν ήταν οι μεγάλες εορτές, αν δεν ήταν τα Χριστούγεννα, διότι εγεννήθη ο Μονογενής και μπήκανε όλα σε μια τάξη. Περιμένουμε τη γέννησή Του κι ασπρίζουμε τα σπίθια μας, αλλάζουμε το χαρτί στην πιατοθήκη, πλάθουμε τους κουραμπιέδες και τα μελομακάρουνα, στρώνουμε τα καλά μας κλινοσκεπάσματα, αγοράζουμε και κάνα ρουχαλάκι, το κατά δύναμη, και πάμε περιποιημένοι στην εκκλησία να τιμήσουμε τη γέννηση Του, και χάρη στη γέννησή Του, έχουμε μετά να περιμένουμε τα Πάθη και την Ανάστασή Του, κι έτσι πάει η ζωή μας από Χριστούγεννα σε Λαμπρή.

Κοντοστάθηκε λαχανιασμένη, κι έστησε ασυναίσθητα τ' αυτί, προσηλωμένη δήθεν στη βιτρίνα, προσπαθώντας να καταλάβει τα παράπονα μιας μικρούλας που κλαψούριζε παρακεί, δείχνοντας προς τους απλωμένους στο οδόστρωμα θησαυρούς του μελαμψού μικροπωλητή. Η γυναίκα που συνόδευε τη μικρή έκανε να την τραβήξει, η μικρή αντιστάθηκε. Ξαφνικά η γυναίκα άφησε μια πνιχτή κραυγή. Η μικρή την είχε μόλις κλοτσήσει στο καλάμι του ποδιού. Η γυναίκα έκανε μια κίνηση να τη χαστουκίσει, η κίνησή της όμως κατέληξε σε χάδι στο κεφάλι της μικρής. Απότομα μαλάκωσε, τα γαλάζια μάτια της φωτίστηκαν. Κι άρχισε να παζαρεύει σε σπαστά ελληνικά με τον μικροπωλητή ένα πορτοκαλί ρολογάκι. Η μεσόκοπη απομακρύνθηκε βιαστικά, βουρκωμένη, δεν άντεχε να δει τη συνέχεια.

Έλα, πάσε μου το χέρι, βοήθα με, έλα, όλο δεν μπορείς, έλα.

Όσο που δεν άντεχε, άφηγε αναστενάζοντας στη μέση τη λάτρα<sup>3</sup> του σπιτιού η μάνα της, κάθιζαν δίπλα δίπλα στο τετράγωνο τραπέζι. Το ριγωτό τετράδιο ανοιχτό, νά και η γόμα, νά και το καλοξυσμένο μολύβι. Και αρχίζανε. Και απορούσε φωναχτά και καμάρωνε η μάνα της, ως τη δεύτερα μόλις του δημοτικού την είχαν στείλει οι γονιοί της, κι απέ την είχανε στο σπίτι δουλικό να τους μεγαλώνει τα παιδιά, και να την τώρα, με αυτά τα ελάχιστα, δασκάλα τώρα υπομονετική στην κορούλα της. Απορεί και με την όρεξη της κορούλας της να μάθει τα ψηφία, ακόμη δεν επήγε στην πρώτη του δημοτικού και θέλει όλα να τα μάθει, και να μετράει ξέρει και τους αριθμούς αναγνωρίζει, ως και την ώρα στο επιτραπέζιο ρολόι έμαθε, μια φορά τής την έδειξε προς μηνός ο πολύξερος πατέρας της, και αμέσως την κατάλαβε.

Σ' εμένα, γυναίκα, έμοιασε, ευτυχώς, δε λες, σκέψου το νά 'μοιαζε σ' εμένα το ζωντόβολο, και κουβέντα την κουβέντα απολίγο να λογοφέρουνε.

<sup>1</sup>έχνη: οι λαοί· <sup>2</sup>στον μακελάρη: στον δήμο· <sup>3</sup>λάτρα: η καθαριότητα



Αμεντέο Μοντιλιάνι, Κοριτσάκι

Δεν είναι η μάνα μου ζωντόβολο, δεν είναι, δεν είναι, φώναζε η μικρή και χτυπούσε τα πόδια της στο τσιμέντο, όσο που τον πιάσανε τα γέλια τον αγέλαστο, δεν είναι, σώνει και καλά, αλλά την ώρα να τη μάθει η μάνα σου το αποκλείω.

Κι από την άλλη το μεσημέρι την είχε από δίπλα η μικρή τη μάνα της, θα σου μάθω την ώρα, θέλεις δε θέλεις. Και της την έμαθε. Ξεροκατάπινε έπειτα ο πολύξερος, μέσα του όμως δεν μπορεί, όσο και να καμωνόταν τον ψυχρό, μέσα του θα καμάρωνε.

Άντε τώρα κι εγώ, της είπε ένα απόγευμα βροχερό, με τον μεγάλο δείκτη του ρολογιού να δείχνει στο έξι και τον μικρό στο οχτώ, να σε βοηθήσω να πιάνεις το μολύβι, να σου δείξω κι εγώ πώς κάνουνε τα κουλουράκια και τα μπαστουνάκια.

Κι αρχίσανε μάνα και κόρη, δίπλα δίπλα, να γρατζουνούνε το χαρτί.

Τι τό 'θελε; Κι ας είχε ευκολία με την ώρα η μικρή, με τη γραφή είχε δυσκολία μεγάλη. Γιατί αδύνατο να πιάσει με το δεξί χέρι το μολύβι.

Θα σε ξυλοκοπανεί, και με το δίκιο της, η δασκάλα στο σχολείο μεθαύριο, πρέπει εξάπαντος να πιάσεις το μολύβι με το δεξί, της έδειχνε και της ξανάδειχνε υπομονετικά η μάνα.

Ανεπίδεκτη όμως μαθήσεως η κορούλα. Μόνο με το ζερβό μπορούσε, και να βαστά το μολύβι μόνο με τα δυο δάχτυλα και να της τρέχουνε τα σάλια από το ζόρι και να της βγαίνουνε τα κουλουράκια και τα μπαστουνάκια θεόρατα και θεόστραβα. Κι ύστερα να νευριάζει, ίδια στον χαρακτήρα με τον πατέρα της, και να σκίζε την κόλλα το χαρτί, να κλοτσά τα έρμα τα πόδια του τραπεζιού, να κλαίει, να τσιρίζει, κι ύστερα πάλι από την αρχή και πάλι από την αρχή. Κακός μπελάς.

Ώσπου έστρωσε με τα πολλά, τό 'πιασε επιτέλους, όπως έπρεπε, το μολύβι με το δεξί κι όσο να έρθει η ώρα για την πρώτη δημοτικού ήξερε να κουτσογράφει και να κουτσοδιαβάζει χάρη στη μάνα της την αναλφάβητη.

Περνούσαν έτσι τα χρόνια, μαντινάδα τη μαντινάδα στο επιτοίχιο ημερολόγιο φεύγαν αθόρυβα και οι μέρες. Οδυνηρά ολόιδιες, αμετάκλητα άλλες. Η μικρή δεν ήταν πια μικρή. Και ήταν ορφανή πατρός. Μαυροφορεμένη, μαντιλοδεμένη και η μάνα. Κι έπρεπε να ξενοδουλέψει, εφόσον των αδυνάτων αδύνατο μόνο με τη συνταξούλα του ΙΚΑ που τους άφησε ο μακαρίτης να ζήσουν. Η δουλειά δεν είναι ντροπή. Ντροπή είναι να σηκώνεις τα χέρια ψηλά. Να παραδίνεσαι.

Την άκουγε και δεν την άκουγε τη μάνα της, ονειροπολώντας με τα δικά της. Και κάθε Χριστούγεννα από τον γυναικωνίτη της εκκλησίας τούς έβλεπε όλους χάρτινους από ψηλά, σαν φιγουρίνια στα ίδια επίκαιρα, και τους περιεργαζόταν με περιγελαστική διάθεση.

Αλλά ως πότε; Δεκαπεντάχρονη πλέον. Να μην έχει το ένα, να μην έχει το άλλο, ζωή είναι αυτή; Κι ας ήξερε ότι η φτώχεια τους είναι απόλυτη, θα ήθελε έστω να έχει, σαν όλες τις συμμαθήτριάς της, ένα ρολογάκι χειρός, δεν την αντέχει τη ζωή χωρίς ένα ρολογάκι. Και κλαψούριζε για ώρα θεατρνίζοντας εκείνο το φθινοπωρινό απόγευμα. Άχνα η μάνα της.

Αρχές Δεκέμβρη, μαθεύτηκε στη γειτονιά ότι στο κοντινό πορτοκαλοχώρι ζητούσαν μα-

ζώχτρες. Χωρίς καθόλου να το συζητήσει η μάνα, έφευγε καθημερινώς προτού χαράξει, πήγαινε πρώτα στα δικηγορικά γραφεία που καθάριζε, κι ύστερα έπαιρνε τον δρόμο για το πορτοκαλοχώρι με τα πόδια. Γύριζε σούρουπο κατάκοπη. Φορτωμένη και με μια σακούλα ζουμερά μανταρίνια.

Ήρθανε πάλι τα Χριστούγεννα.

Άσε, μάνα, είπε, εγώ θ' ασπρίσω φέτος, θ' αλλάξω το χαρτί στην πιατοθήκη, θα σε βοηθήσω και στα μελομακάρονα, εγώ θα τα πάω στο φούρνο, θα σε βοηθήσω και στο σιρόπασμα.

Ανήμερα της εορτής ξεκίνησαν και οι δυο φρεσκολουσμένες για την εκκλησία, τα περσινά επίκαιρα, σκεφτόταν σαρκαστικά, αλλά και με τη σκέψη της στη θρυλική Σταχομαζώχτρα.<sup>4</sup> Ας της είχαν πάρει τα μυαλά ο Καζαντζάκης και ο Καραγάτσης. Ένα θαύμα, σε όλη της τη ζωή, μόνο από τον Παπαδιαμάντη το περίμενε.

Έπειτα κάθισαν στο τραπέζι σιωπηλές. Σαν αποφάγανε, τρεμούλιασε ελαφρά το πιγούνι της μάνας κι έβγαλε με συστολή από την τσέπη της μαύρης φανελένιας ρόμπας ένα μικρό κουτάκι δεμένο σταυρωτά με λεπτή κόκκινη κορδέλα.

Να το, κόρη μου, το ρολογάκι χειρός που ήθελες.

Άνοιξε βουρκωμένη το κουτάκι. Στρογγυλό, χρυσό, ελβετικό, με το καφετί δερμάτινο λουράκι του. Το κούρδισε, το 'βαλε στη σωστή ώρα, το φόρεσε. Κι είδε μεμάς τον εαυτό της στο θρανίο να σηκώνει το μανίκι της μαθητικής ποδιάς, αλλά με τρόπο, μην την περάσει η διπλανή της, κόρη εισαγγελέως, για καμιά χωριάτα που επιδειχεται.

Μανούλα μου, μανούλα μου, φώναξε. Και τη φίλησε στο μάγουλο.

Χάζεψε, όσο χάζεψε, τις βιτρίνες, θυμήθηκε όσα μπόρεσε να θυμηθεί, και πήρε έπειτα το μετρό για το σπίτι. Απέναντί της, δυο στάσεις μετά, ήρθαν και κάθισαν η γυναίκα με το κοριτσάκι. Στην αρχή ταράχτηκε. Όχι που θα τη γλίτωνε τη συνέχεια. Αντέχεις δεν αντέχεις, κυρία μου, αυτοσαρκάστηκε, η συνέχεια θα σε ακολουθεί.

Μόγια μάμουτσκα, μόγια μάμουτσκα,<sup>5</sup> ψιθύριζε το κοριτσάκι, έχοντας ακουμπήσει το κεφάλι στον ώμο της γυναίκας, καμαρώνοντας το πορτοκαλί ρολογάκι στο δεξί καρπό.

Μανούλα μου, μανούλα μου, φώναζε και η μεσόκοπη έπειτα από σαράντα πέντε χρόνια, όταν την πήραν τη μάνα της τυλιγμένη σ' ένα σεντόνι και την κατέβασαν από το διαμέρισμα οι δυο του γραφείου κηδειών.

Κάτι ρώτησε η γυναίκα το κοριτσάκι, χαϊδεύοντάς το τρυφερά στο κεφάλι.

Έξι παρά είκοσι, είπε το κοριτσάκι.

Έξι παρά είκοσι, επανέλαβε η γυναίκα συλλαβιστά.

Στην επόμενη στάση η μεσόκοπη έπρεπε να κατεβεί. Λίγο πριν σηκωθεί, χαϊδεύοντας τη μικρή στο μάγουλο, έκανε να ευχηθεί Καλά Χριστούγεννα, αλλά δεν είχε φωνή. Χαμογέλασε μόνο, και η ξανθιά, ωραία γυναίκα της ανταπέδωσε θλιμμένη το χαμόγελο.

Μάρω Δούκα, *Γιατί εμένα η ψυχή μου*, Πατάκης, Αθήνα 2012

<sup>4</sup>Σταχομαζώχτρα: διάσημο χριστουγεννιάτικο διήγημα του Παπαδιαμάντη. <sup>5</sup>μόγια μάμουτσκα: μανούλα μου



## ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΚΑΝΑΣ

### Κοιτάζει τα χέρια της

*Ο ποιητής και στιχουργός Μιχάλης Γκανάς (γεν. 1944) στη συλλογή των σύντομων αφηγημάτων του με τον χαρακτηριστικό τίτλο γυναικών μικρές και πολύ μικρές ιστορίες σκιαγραφεί (και μνημειώνει) πορτρέτα καθημερινών γυναικών κάθε ηλικίας, καταγράφοντας τη συμπεριφορά και τις σκέψεις τους μέσα στον μικρόκοσμό τους. Αφανείς και «ασήμαντες», οι γυναίκες αυτές προκαλούν τη συμπάθεια και την τρυφερότητα με τον αγώνα και τις αγωνίες τους, όπως η ηλικιωμένη ηρωίδα του αφηγήματος, καθώς ανακαλύπτει τη φθορά που ο χρόνος και τα βάσανα έχουν προκαλέσει στα χέρια της.*

Κοιτάζει τα χέρια της. Πώς έγιναν έτσι; Πού βρέθηκαν τόσες φλέβες, τόσες ελιές και σημάδια, τόσες ρυτίδες στα χέρια της;

Εβδομήντα χρόνια τα κουβαλάει μαζί της και ποτέ δεν γύρισε να τα κοιτάξει. Ούτε τότε που ήταν χλωρά, ούτε που μέστωσαν, ούτε που μαράθηκαν, ώσπου ξεράθηκαν. [...]

Κοιτάζει τα χέρια της σαν να τα βλέπει πρώτη φορά. Ξένα της φαίνονται, καθώς κάθονται άνεργα πάνω στη μαύρη ποδιά της, σαν προσφυγάκια. Έτσι της έρχεται να τα χαϊδέψει.

Και τι δεν τράβηξαν αυτά τα χεράκια, στα κρύα και στα λιοπύρια, στη φωτιά, στα νερά, στα χώματα, στα κάτουρα και τα σκατά. Πέντε χρόνια κατάκοιτη η πεθερά της, αλύχτησε\* ώσπου να της βγει η ψυχή.



Κοιτάζει πάλι τα χέρια της. Τι θα τα κάνει; Να τα κρύψει κάτω από την ποδιά της να μην τα βλέπει, να τα χώσει στην περούκα της διπλανής, που κοιμάται με το κεφάλι γουλί, να τα βάλει στις μάλλινες κάλτσες που της έφερε ο γιος της μόλις τού 'πε ότι κρυώνει εδώ στο γηροκομείο που την έριξε η μοίρα της;

Τόσα χρόνια δεν γύρισε να τα κοιτάξει και τώρα δεν μπορεί να πάρει τα μάτια της από πάνω τους. Κι όταν δεν τα κοιτάει ή κάνει πως δεν τα κοιτάει, την κοιτάνε αυτά.

Άνεργα χέρια, τι περιμένεις, αφού δεν έχουν δουλειά κάθονται και κοιτάνε. Δεν είναι που κοιτάνε, άσ' τα να κοιτάνε, είναι που κοιτάνε σαν να θέλουνε κάτι. Ξέρει τι θέλουν: να τα χαϊδέψει.

Δεν θα τους κάνει τη χάρη. Ντρέπεται, γριά γυναίκα, να χαϊδεύεται στα καλά καθούμενα.

Τα κοιτάζει κλεφτά και βλέπει μια σκουριά από καφέ στο δεξί. Σηκώνεται και πάει στο μπάνιο, πίνει το μοσχοσάπουννο και πλένει τα χέρια της. Τα πλένει, τα ξαναπλένει, δεν λέει ν' αφήσει το σαπούνι, της αρέσει έτσι που γλιστρούν απαλά το ένα μέσα στο άλλο, «κοίτα», λέει, «που μ' έβαλαν να τα χαϊδέψω θέλοντας και μη, τα σκασμένα» και γελάει από μέσα της που δεν την κοιτάνε τώρα όπως πριν, χαμένα μέσα στους αφρούς και τα χάδια, σαν νά 'χουν κλείσει τα μάτια, μην τους πάει σαπούνι και τα πάρουν τα δάκρυα.

Μιχάλης Γκανάς, *γυναικών μικρές και πολύ μικρές ιστορίες*, Μελάνι, Αθήνα 2010

#### Ακούστε παράλληλα...

- Τον Μιχάλη Γκανά να διαβάζει το αφήγημά του στην ιστοσελίδα: [https://www.youtube.com/watch?v=8e\\_JyDZm2z0](https://www.youtube.com/watch?v=8e_JyDZm2z0)

\*αλύχτησε: εδώ μπφ. παιδεύτηκε πολύ



Όπως και τα προηγούμενα πεζά, έτσι και τα ποιήματα που ακολουθούν συνιστούν ένα εγκώμιο στους αφανείς ήρωες της καθημερινότητας, και πιο συγκεκριμένα στις μητέρες. Οι γυναίκες αυτές αντιπροσωπεύουν τον ταπεινό αγωνιζόμενο άνθρωπο, ο οποίος αξιώνεται, ως μοναδική απόδοση τιμής, την αναγνώριση και την ευγνωμοσύνη των παιδιών του – ή εκείνων που μένουν για πάντα παιδιά, των ποιητών.

## ΣΠΥΡΟΣ ΤΣΑΚΝΙΑΣ

### Επίσκεψη

Όλη μέρα πάστρευε το σπίτι σφουγγάριζε τα πατώματα γνάλιζε τα μπρούντζινα σκεύη κι ασβέστωνε τα πεζούλια. Προς το βράδυ απόκανε κι έκατσε στη γωνιά της να ξεποστάσει με μισό φλιτζάνι καφέ και μισό παξιμάδι. Τότε ήρθε ο Άγγελος του Κυρίου και της χαμογέλασε γλυκά κι εκείνη ντράπηκε κι έλυσε την ποδιά της και την έκρυψε βιαστικά κάτω από το πανέρι με τ' ασπρόρουχα. Ύστερα τον κοίταξε στα μάτια ανήσυχα κι ο Άγγελος του Κυρίου κατάλαβε και πήρε ένα παλιό λαϊκό περιοδικό που βρισκόταν πάνω στο κομοδίνο και το ξεφύλλιζε κάνοντας πως διαβάζει. Πετάχτηκε τότε στην κουζίνα και ζέστανε το φαί κι ύστερα βγήκε στην αυλή και μάζεψε τα σεντόνια που είχε απλώσει από το πρωί για να στεγνώσουν δίπλωσε βιαστικά τις κάλτσες κι έστρωσε το τραπέζι. Σαν τέλειωσε κι αυτό φόρεσε τη ζακέτα της και στάθηκε καρτερικά δίπλα στην πόρτα. Κι ο Άγγελος του Κυρίου παράτησε το περιοδικό πάνω στο κομοδίνο και βγήκανε μαζί στον δρόμο. Κι εκείνη κλείδωσε την πόρτα κι έβαλε όπως πάντα το κλειδί μέσα στη γλάστρα.

Σπύρος Τσακνιάς, *Τα ποιήματα 1952-1992*, Στιγμή, Αθήνα 2000







## ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ

### Εγκώμιο

Πάντοτε δείλιαζες να παίρνεις·  
δισταχτική είχες την παλάμη και στο δίκιο σου·  
και για την πληρωμή του μεροκάματού σου  
εχρώστας χάρη.

Δε σε φελήσανε οι αγώνες μου.

Εσύ ήθελες να μείνεις πάντοτε παράμερα, και, ταπεινή,  
από τον ουρανό περίμενες ανάπαψη.

Νά 'σουν κοντά μου με το χαμηλό  
τσεμπέρι, το δειλό περπάτημα χωρίς ελπίδα  
– ας μην περίμενες χαρά και δικαιοσύνη.

Πάρε, για σένα τά 'φεραν τα ρόδα και τ' αρώματα,  
τα σπάνια, τ' ακριβά του κόσμου εσέ ταιριάζουνε,  
εργάτισσά μου αφρόντιστη κι αστόλιστη.

Πάρε τα τα στεφάνια και τα κρύσταλλα  
με τα τριαντάφυλλα και με τις δάφνες.

Για σε θα σκύβουνε στο μάρμαρο οι τεχνίτες,  
οι σμίλες θα ιστορούνε το μόχτο σου,  
μ' ανάγλυφα θα διηγούνται τα πάθη σου,  
η Τέχνη θα καταδεχτεί να υψώνει αιώνια  
κι άφθαρτη τη θύμησή σου.

Οι γενναίοι δοξαστήκανε κι οι ήρωες,  
όσοι κρατήσαν τη Ζωή και φύλαξαν το Δίκιο.  
Τώρα περνάς εσύ με το δειλό περπάτημα, το κουρασμένο,  
και μπαίνει η Ταπεινότη σου στο Ηρώο.  
Φόριε τα ρούχα της δουλειάς και το τσεμπέρι,  
βάστα και το ταγάρι σου με το φαί της φυλακής  
– με τούτα τα ιερά άμφια σε θέλουμε να μπεις  
στης αιωνιότητας τη δόξα!

Βικτωρία Θεοδώρου, *Ποιήματα*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2008



Αμιντέο Μοντιλιάνι,  
*Anna Zabrowska*

## ΜΑΝΟΛΗΣ ΠΡΑΤΙΚΑΚΗΣ

### Όταν η λάμψη μιας παλιάς χειρονομίας

Στη μητέρα μου που έφυγε

Τι απαλά θροίξουν τα μαλλιά σου  
όταν φυσά ο αγέρας μες στη  
μνήμη μου.

Τι ζωντανή που φαίνεσαι πάνω στα  
χόρτα  
όταν η λάμψη μιας παλιάς χειρονομίας  
στα μαλλιά μου, σε φωτίζει.

Τι απαλά που λάμπεις\* στο μυαλό μου  
και σηματοδοτείς μ' ένα δικό σου φως  
όλες τις πλεύσεις.

Μανόλης Πρατικάκης, *Ποήματα 1970-1984*, Μεταίχμο, Αθήνα 2004



\*λάμπεις: κωπηλατείς



Α. Τάσος, Σύνθεση με μάνα και παιδί

## ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ

### Πολυκατοικία

*Το ποίημα του Κώστα Μόντη (1914-2004) είναι γραμμένο την εποχή που η κυπριακή κοινωνία μόλις αρχίζει να αστικοποιείται. Ο ποιητής βλέπει με κριτικό μάτι τον συνωστισμό και το απρόσωπο της ζωής στις πολυκατοικίες, που στερεί τη δυνατότητα της ουσιαστικής επικοινωνίας μεταξύ των ενοίκων και ισοπεδώνει τις ατομικότητες.*

<sup>1</sup>σύμφυμα: μείγμα, ανακάτωμα· <sup>2</sup>ορχηστρίδες: επαγγελματίες χορευτίριες

Πώς καταντά, παιδί μου, αυτή η ζωή  
στα χέρια μιας πολυκατοικίας.  
Τι σύμφυμα,<sup>1</sup> τι παρδαλός συνωστισμός  
ανθρώπων που συναπαντιένται στις σκάλες  
και στους ανελκυστήρες βιαστικοί,  
με το τσιγάρο στο στόμα,  
συνοφρυωμένοι, πολυάσχολοι,  
χωρίς χαιρετισμό, χωρίς χαμόγελο,  
χωρίς γειτονικό δεσμό.  
Οι αρχιτέκτονες κι οι Ουγγαρέζες ορχηστρίδες<sup>2</sup>  
κι οι χτηματομεσίτες κι ο παιδίατρος  
και το προσωπικό του Εμπορικού Επιμελητηρίου.  
Τελοσπάντων...

Κώστας Μόντης, *Συμπλήρωμα των Στιγμών*, Λευκωσία 1960



## ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

### Άνεργοι

Του εργοστασίου η πόρτα, είναι από σίδηρο· έχει στο μέσο δυο κάγκελα. Και πίσω απ' τα κάγκελα δυο μάτια που σφάζουν. Ο επιστάτης κοιτάζει την ουρά των ανθρώπων που στέκονται απ' έξω, χέρια και πρόσωπα που κάνουν μια κίνηση όλα μαζί, κρατούν την ανάσα, σκύβουν ν' ακούσουν.

«Μεσημέριασε, φύγετε. Ο κύριος διευθυντής δε θά 'ρθει. Αύριο πάλι πρωί. Πιο πρωί».

Χαμηλώνουν τα πρόσωπα, στέκονται αμήχανα. Ύστερα, φεύγοντας, κοιτάζουνε γύρω τους σα να ψάχνουν να βρουν ένα βάραθρο – όχι να κλάψουνε, όχι να ψάξουν για τίποτα. Να ρίξουν τα χέρια τους.

Νικηφόρος Βρεττάκος, *Τα ποιήματα*, τ.Β', Τρία Φύλλα, Αθήνα 1991



*Η ποίηση του Νικηφόρου Βρεττάκου (1912-1991) διακρίνεται για τον βαθύ ανθρωπισμό και την εναισθησία του δημιουργού της σε ζητήματα ανθρώπινων δικαιωμάτων και κοινωνικής δικαιοσύνης. Στο ποίημα καταγράφεται, αφενός, η αγωνία και η απελπισία όσων μένουν χωρίς δουλειά, αφετέρου, η αδιαφορία για το δράμα τους από τη σκοπιά των εξασφαλισμένων. Μέσα από την ισχυρή αυτή αντίθεση, που δεν είναι μόνο κοινωνική αλλά έχει να κάνει πρωτίστως με την ψυχολογία των ανθρώπων, τον αυτοσεβασμό και την αξιοπρέπειά τους, υπογραμμίζεται στο ποίημα η αξία της εργασίας ως αναφαίρετου ανθρώπινου δικαιώματος – γεγονός που το κάνει εξαιρετικά επίκαιρο και σήμερα.*





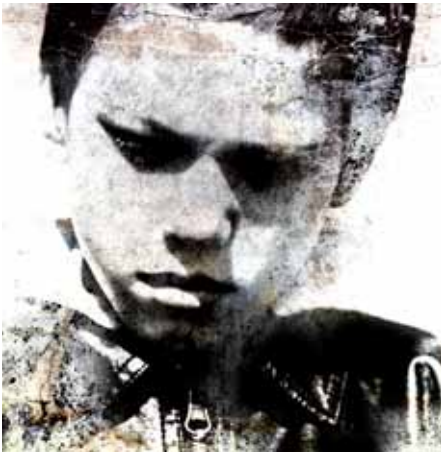
*Το φαινόμενο της οικονομικής μετανάστευσης είναι διαχρονικό και κάνει κύκλους. Έτσι, ενώ η Ελλάδα για δεκαετίες υπήρξε μια χώρα που έστελνε χιλιάδες μετανάστες σε ευρωπαϊκές και άλλες χώρες, στα τέλη του 20ού αιώνα έγινε αυτή χώρα υποδοχής οικονομικών μεταναστών. Μεταξύ αυτών και παιδιά, όπως ο πρωταγωνιστής του ποιήματος, ένα από τα πολυάριθμα «παιδιά των φαναριών», που δεν έχουν την τύχη να ζουν την παιδική τους ηλικία, γιατί παλεύουν σκληρά για την επιβίωση.*

## ΔΗΜΗΤΡΑ Χ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

### Για ένα παιδί που κοιμάται

Νύχτα. Η κίνηση αραιή στη λεωφόρο.  
Μες στο κλειστό, το φωτισμένο εργοστάσιο,  
Οι μηχανές, αποσταμένες μα άγρυπνες,  
Επιβλέπουν σαν άκακοι γίγαντες  
Τον ύπνο του μικρού. Στριμωγμένος 5  
Κοντά στη σκάρα του ατμού,  
Με του αδελφού του το παλτό σκεπασμένος  
Ξεκουράζεται.  
Όλη τη μέρα δουλεύει στα φανάρια  
Σκουπίζει τζάμα βιαστικά με το κόκκινο. 10  
Εισπράττει κέρματα ή την εύλογη αγανάκτηση.  
Περιμένει το επόμενο φανάρι.  
Τίμα κερδίζει έτσι το ψωμί  
Και το μερίδιο του νυχτοφύλακα,  
Που τον αφήνει να κοιμάται εκεί μέσα. 15  
Τα χιονισμένα βουνά της πατρίδας του,  
Τα χέρια της μάνας του που τύλιγαν γύρω του  
Γυναίκειο μαντίλι για το κρύο,  
Το δάσκαλο που πληρωνόταν με γάλα  
Μόλις θυμάται. 20  
Θυμάται κάτι ελληνικά από το στόμα του,  
Που τώρα εδώ ακούγονται αλλιώς.  
Όχι σαν βότσαλα γυαλιστερά μεγάλης θάλασσας,  
Όχι σαν ποδοβολητό του αλόγου  
Ενός ανίκητου στρατηλάτη, 25  
Αλλά νά, σαν τα κέρματα στην τσέπη,  
Σαν το φτύσιμο στο βλέμμα του πελάτη.  
Καμά φορά πιο εγγάρδια  
Σαν τούτο δω το βουητό της σκάρας,  
Που όλο ανεβάζει το θερμό ατμό. 30

Δήμητρα Χ. Χριστοδούλου, *Το κυπαρίσσι των εργατικών*,  
Καστανιώτης, Αθήνα 1995





## ΘΕΟΚΛΗΣ ΚΟΥΓΙΑΛΗΣ

### Διακοπή

Φύγαν οι καλεσμένοι μας. Το σπίτι  
είναι άδειο και σιωπηλό.

Περάσαμε καλά. Φάγαμε, ήπιαμε άφθονο κρασί  
είπαμε τα αστεία μας, γελάσαμε με την καρδιά μας.  
Είναι φίλοι καλοί. Τους αγαπάμε.

Φεύγοντας μας αφήσαν  
τη μυρωδιά τους πάνω στα έπιπλα  
την καλοσύνη της μορφής τους στους καθρέφτες.  
Η παρουσία τους είναι ακόμη αισθητή.

Φύγαν οι καλεσμένοι μας.  
Μείναμε μόνοι με την καθημερινότητα  
με τις φροντίδες, τα προσωπικά προβλήματα  
και τις κρυφές πληγές μας.

Θεοκλής Κουγιάλης, *Άνθρωπος στην ομίχλη*, Λευκωσία 2004

Στο ποίημα του  
κύριου ποιητή Θεοκλή  
Κουγιάλη (γεν. 1936),  
η συναναστροφή με  
τους φίλους λειτουργεί  
σαν «διακοπή», σαν  
μια πολύτιμη αλλά  
προσωρινή διαφυγή  
από τα προβλήματα  
και τις πληγές της  
καθημερινότητας, χωρίς  
ωστόσο να τις επουλώνει.



Φερνάντο Μποτέρο, *Χορός στην Κολομβία*



Στο ποίημα του νεότερου, επίσης κύριου δημιουργού Αντώνη Γεωργίου (γεν. 1969) θίγονται η μοναξιά και οι περιορισμοί που συνεπάγεται η τρίτη ηλικία, κυρίως όμως τονίζεται η διαρκής ανάγκη του ανθρώπου για αγάπη και τρυφερότητα, η οποία επιστρέφει στη δύση της ζωής με τη δομικότητα της παιδικής ηλικίας.

## ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

### Αντιστρόφως ανάλογα

Όσο μεγαλώνει η ηλικία  
λιγοστεύουν τα τηλέφωνα στην ατζέντα,  
λιγοστεύουν οι φίλοι οι καθημερινοί,  
λιγοστεύουν τα βράδια έξω.  
Μαζί και οι δρόμοι και οι τόποι στενεύουν  
γίνεται πια ο κόσμος όλος ένα δυο δωμάτια,  
όμορφα τακτοποιημένα  
με στιλ και φινέτσα, μια τηλεόραση, ένα βιβλίο.

Ακόμα και η αγριάδα της μοναξιάς λιγοστεύει.  
Όχι η μοναξιά η ίδια.  
Πληθαίνει αυτή με γεωμετρική πρόοδο  
γεμίζει κάθε γωνιά και κάθε χαραμάδα.  
Δεν χωράει πλέον κανένας άλλος.  
Μα δεν μας τρομάζει πια.  
Μάλλον η όποια προσπάθεια υπέρβασής της  
πανικοβάλλει.

Και όσο λιγοστεύουν τα χρόνια  
λιγοστεύουν τα λόγια που θέλεις να πεις,  
τα λόγια που θέλεις να ακούσεις,  
και όσο μεγαλώνει η ηλικία,  
μικραίνουν οι σκέψεις  
ξαναγίνονται μωρού παιδιού  
και όπως τότε τους αρκεί  
μια αγκαλιά και ένα φιλί,  
μα πού να βρεθεί;

Αντώνης Γεωργίου, *Πανσέληνος παρά μία*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2006





## ΙΩΑΝΝΑ ΚΑΡΥΣΤΙΑΝΗ

### Το φυλλάδιο

Στο «επιστολικό διήγημα» της Ιωάννας Καρυστιάνη (γεν. 1952) μια ηλικιωμένη γυναίκα γράφει στην αδελφή της, στο χωριό, για να γεμίσει τα μοναχικά βράδια της, παραμονές Χριστουγέννων στην πόλη. Μέσα από αυτό αναδύονται θέματα όπως η μοναξιά, η οικονομική κρίση και η βιοπάλη, κυρίως όμως η λαχτάρα του ανθρώπου για ανθρώπινη επαφή και επικοινωνία στο σκληρό περιβάλλον της σύγχρονης ζωής στις μεγαλουπόλεις. Το χιούμορ εδώ είναι πικρό, εντείνει το αίσθημα της χαμένης ανθρώπινης επαφής.

*Αγαπημένη μου αδελφή Ουρανία.*

*Έχω να γράψω ολόκληρο γράμμα από την εποχή που ο συγχωρεμένος ο Ιάκωβος ήταν στρατιώτης, στα χρόνια του Κωνσταντίνου Καραμανλή και της Φρειδερίκης.<sup>1</sup>*

*Τότε, επί είκοσι οκτώ μήνες έκανα καθημερινή εξάσκηση. Του έγραφα τι κεντώ, πού πάω, πόσα εξοικονομώ, πόσο τον αγαπώ και να προσέχει με τα πολυβόλα του πυροβολικού.*

Αυτά στη γνωστή μας, τότε, δίφυλλη με ρίγες κόλλα, σύνολον τέσσερις σελίδες τη φορά.

Η κυρία Σοφία διαβάζει και ξαναδιαβάζει αυτές τις γραμμές. Είναι ικανοποιητικές ως αρχή; Πώς θα έπρεπε να ξεκινήσει την επιστολή μετά από την πολύχρονη αποχή από αλληλογραφίες; Και μήπως στη σημερινή εποχή είναι εντελώς άσκοπη η όλη ιστορία με φακέλους, γραμματόσημα και ταχυδρομεία;

Υπάρχει το τηλέφωνο. Και με την αδελφή της λένε σε δυο λεπτά τα βασικά, πως είναι καλά, πως πορεύονται, πως τα παιδιά τους έχουν τη ζωή τους, όλα μακριά, το ένα τράβηξε το άλλο, πέντε πρώτα εξαδέλφια στην ίδια αμερικάνικη πολιτεία, στην ίδια δουλειά, στην ίδια γειτονιά, συντροφευμένα. Βεβαίως οι δυο αδελφές λένε βιαστικά και τα τρέχοντα, αν χάλασε η κλειδαριά ασφαλείας, αν έφτιαξε η κεραία της τηλεόρασης.

Ευλογημένο λοιπόν το τηλέφωνο. Στρέφει το κεφάλι της προς τη συσκευή, στο επιπλάκι του χολ. Την κοιτάζει για κάμποσο. Και ξαναπιάνει το μπικ, ευτυχώς είναι μπλε. Οι μαύρες λέξεις δεν ταιριάζουν στην περίπτωση.

*Ουρανία μου, μέσα στο φάκελο, εκτός από τα χρήματα για να πάρεις ένα μούλι πολυμίξερ, το δωράκι μου για την εορτή σου, σου εσωκλείω και το φυλλάδιο της ψησταριάς Τα σουβλάκια του Παρασκευά. Όταν ανέβαινες, μία στα τρία, στα τέσσερα χρόνια στον Πειραιά, εκεί σε πήγαινα για τα μπιφτεκάκια και τη μία μπίρα στα δύο. Τότε λεγόταν Τα σουβλάκια του Περικλή. Ο Παρασκευάς είναι γιος του, πρώην πατωματζής. Ανέλαβε την επιχείρηση μόλις επέστρεψε από τη Θεσσαλονίκη, διαζευγμένος, κακήν κακώς, όπως ακούστηκε.*

Νέα διακοπή. Σκέφτεται πως η Ουρανία αποκλείεται να έχει ξεχάσει το στέκι. Ήταν και στα εγκαίνια, το '74. Ο Ιάκωβος, με το που γύρισε από την επιστράτευση για την Κύπρο, εκεί έπιασε δουλειά, πέρασε το νιπτηράκι και τη λεκάνη της τουαλέτας.

Διαβάζοντας η αδελφή της θα θυμηθεί και τα ωραία κάδρα στους τοίχους, χορευτές με στολές στο ύπαιθρο.

Για τα υπόλοιπα φροντίζει η κυρία Σοφία.

*Το φυλλάδιο είναι πολύ κατατοπιστικό. Έχει σε πετυχημένες φωτογραφίες τη σουβλιστή κότα, τα καλαμάκια στα κάρβουνα και την ξεροψημένη μπάλα του γύρου. Εξέτασε με προ-*

<sup>1</sup>στα χρόνια.... αναφέρεται στη περίοδο 1955-1963

σοχή τον κατάλογο με τις ποικιλίες, τις συνοδευτικές γαρνιτούρες και τις νέες, ακόμη πιο προσιτές, τιμές. Φυσικά, δε γίνεται να το δείξεις στο χωριό, για να παραγγέλλουν σουβλάκια από του Παρασκευά, άλλωστε τα αμνοερίφια και τα χοιρινά του Μυλοποτάμου και όλης της Κρήτης μας είναι ανώτερα όλων.

Η πρώτη σελίδα γέμισε, δίχως την παραμικρή μουντζούρα, γιατί η κυρία Σοφία λείει από μέσα της δυο και τρεις φορές την κάθε πρόταση πριν τη βάλει στο χαρτί. Όμως, είναι άραγε σωστό που γράφει στο τραπέζι της κουζίνας; Δίπλα στο πιάτο με τις φλούδες του πορτοκαλιού; Πάνω στο μουσαμά με τις πυραμίδες της Αιγύπτου;

Όσο εδω είναι η μόνιμη θέση της, συντροφιά με το γαλάζιο τρανζιστοράκι της ανάμεσα στη γαλάζια ψωμέρα και στο γαλάζιο ρολόι, που δείχνει οκτώ και τέταρτο. Κιόλας; Ξαναπιάνει το μπικ.

Ουρανία μου, ο Παρασκευάς θα μπορούσε να είναι γιος σου, ακόμη και δικός μου γιος, αφού δεν έχει πατήσει τα πενήντα. Θα τα κλείσει, όπως μου είπε, στις 8 Σεπτεμβρίου του 2012 και, πρώτα ο Θεός, εκείνη την ημέρα, θα κερνάει τους πελάτες προσκία, ποντιακή συνταγή, αφού το παλικάρι είναι από τη δραματική φυλή των Ποντίων.

Εγώ όμως αγωνιώ. Θα αντέξει το σουβλατζήδικο ως τότε; Με την τρέχουσα κατάσταση κλείνουν πολλά καταστήματα και επιχειρήσεις. Μόνο στη γειτονιά μου, πάει ο απέναντι με τις μπουγάτσες-πίτσες-κασερόπιτες, πάνε τα έπιπλα γραφείου, τα είδη προικός της Βολιώτισσας, με τα έξωμα και τα μεγάλα στήθη, θα τα θυμάσαι, το ημιμπόγιο του καημένου του Λεωνίδα και τα πονκάμισα-πουλόβερ του πιο καημένου του Βαγγέλη, που έχει πολλές οικογενειακές υποχρεώσεις, ταΐζει τρία συγγενικά σπίτια.

Προσεύχομαι να σωθεί ο Παρασκευάς. Τόσος κόπος, τόση κούραση μέσα στη ζέστη της φωτιάς.

Τα μάγωνα, το σαγόκι και ο λαιμός του είναι διαρκώς μέσα στον ιδρώτα. Φοράει μόνο φανέλα, αμάνικη. Κοιτώ τα γερά του μπράτσα, τις καιφαλισμένες τρίχες στα χέρια του.

Το μπικ κάτω, έτοιμη και η δεύτερη σελίδα. Τη διαβάζει φωναχτά, αργά. Είναι στρωτή η γραφή; Κυλάει; Έχει νόημα; Έχει και παραέχει. Περιγράφει κυρίως τον σημερινό Πειραιά. Και πώς αγωνίζεται ένα κατάστημα τριάντα έξι ετών. Οφείλει να προχωρήσει. Με θάρρος.





Ξαναδιαβάζει τις δυο τελευταίες γραμμές, ώστε να υπάρχει σύνδεση.

Εδώ και τρεις μήνες πηγαίνω καθημερινά στο μαγαζί, για να παρακολουθώ αυτόν τον εργατικό άνθρωπο.

Τον θαυμάζω που είναι διαρκώς απασχολημένος.

Στέκομαι και τον κοιτώ καθώς μου ετοιμάζει το καθημερινό σουβλάκι. Μην ανησυχείς, δεν το τρώω, απαγορεύεται με πίεση δεκαπέντε και δεκαεφτά και δεκαοχτώ, εκεί ανεβαίνει στις στενοχώριες.

Προτιμώ να μπαίνω στο ψητοπωλείο όταν έχει ουρά για να παρατηρώ αυτό τον ήρωα της βιοπάλης για περισσότερη ώρα, πώς στριφογυρίζει σβέλτα, πώς πιάνει την τοιμπίδα, πώς πελεκάει το γύρο, πώς αλείφει τις πίτες.

Άλλες φορές φροντίζω να είναι μόνος του, για ν' αλλάξω μαζί του και δυο κουβέντες.

Τι σταθμό ακούτε; τον ρωτώ. Ντέρτι, μου λέει, που βάζει συνέχεια λαϊκά. Κυρία Σοφία, μου προτείνει συχνά, μην κάνετε τον κόπο να έρχεστε, ένα τηλέφωνο και σας στέλνω την παραγγελία με το παιδί. Άπαπα, τον σταματώ, το περπάτημα είναι ωραία συνήθεια. Αλλά, συνεχίζει, με ειλικρινές ενδιαφέρον για το άτομό μου, στην ηλικία σας δεν κάνει να τρώτε αυτό το φαί και μάλιστα κάθε βράδυ. Το σουβλάκι από τα χεράκια σας, κύριε Παρασκευά, είναι φάρμακο, του απαντώ.

Και είναι, Ουρανία μου. Φάρμακο που ξεμούχλιασε την καρδιά μου.

Λέγεται πως η πρώτιστη έγνοια κάθε ανθρώπου είναι τα μέλη της οικογενειάς του. Τι γίνεται όμως όταν ζουν στον Μυλοπόταμο και στη Βαλτιμόρη; Θα σου πω εγώ τι γίνεται. Διαλέγει κάποιον συνάνθρωπο από τους γύρω του και βάζει ομπρός την ανάγκη του να φροντίζει, να παραστέκεται. Εγώ ξεχώρισα τον Παρασκευά. Αυτός έγινε η αποστολή μου.

Τώρα το χέρι της τρέχει. Βρήκε το κολάι της και τίποτε δε τη σταματά.

Τριάντα ημέρες επί δύο ευρώ, του κάνω τζίρο εξήντα ευρώ μηνιαίως, το εν ενδέκατον της σύνταξης. Ο καλύτερος τρόπος ενίσχυσης όμως είναι άλλος. Παίρνω με τρόπο από τον πάγκο του δίπλα στο ταμείο ένα μάτσο φυλλάδια και επιστρέφοντας σπίτι τα μοιράζω στα γραμματοκιβώτια. Αψηφώντας τους τσαντάκηδες και τους κινδύνους της νύχτας, οργώνω άφοβη τους δρόμους. Διαλέγω πολυκατοικίες και κτήρια γραφείων που απέχουν το πολύ πεντακόσια μέτρα από το μαγαζί του.

Εννοείται, προσέχω να μη με πάρουν χαμπάρι, γιατί ποιος ξέρει τι θα σκεφτούν βλέποντας μία, έστω καλοστεκούμενη, εβδομηντάρα να κάνει την εργασία φοιτητού.

Ωστόσο μία φορά δεν κρατήθηκα. Πέτυχα τους μαθητές του φροντιστηρίου των γερμανικών στο σχολασμα και τους έπιασα έναν-έναν, θα ήταν είκοσι. Και φυλλάδιο τους έδωσα και τους είπα τα καλύτερα, πως ο Παρασκευάς χρησιμοποιεί τα πιο φρέσκα, τα πιο αγνά υλικά, πως στην ηλικία τους το σουβλάκι είναι δυναμωτικό και, επιτέλους, είναι ελληνικό, όχι σαν τις ξενόφερτες πίτσες και τα βλαβερά κρουασάν στα σακουλάκια. Με κοίταζαν περίεργα οι νεαροί και οι νεαρές, κάνα δυο χασκογέλασαν κιόλας, πού να καταλάβουν την αιτία και την ουσία της πράξης μου.

Έτσι το σκέφτεται και ακριβώς έτσι το γράφει, προτού αναφέρει και τις λοιπές πρωτοβουλίες της.

Και στο τηλέφωνο. Είτε μιλώ με την Πολυξένη είτε με τη Μαργαρώ, τις παλιές συναδέλφισσες στα υποδήματα, πάντοτε υπενθυμίζω πως είναι χρέος τους να παραγγέλνουν για τους γιους και τα εγγόνια τους ψητά από του Παρασκευά, διότι είναι έντιμος, νοικοκύρης, βασανισμένος Πόντιος και, αλίμονό μας, αν κλείσει, χαθήκαμε.

[...]



Πεντέμισι σελίδες. Ρεκόρ. Τις ξαναδιαβάζει και διαπιστώνει πως μέχρις εδώ τα Χριστούγεννα δεν κάνουν αισθητή την παρουσία τους στο εορταστικό γράμμα, δεν υπάρχουν καθόλου για την ακρίβεια. Ωστόσο υπάρχουν γραμμένα τα βράδια της. Κοιτάζει το ρολόι, εννιά και είκοσι.

Κοιτάζει πάλι και προς το χολάκι, το τηλέφωνο που κάθετα βουβό δίπλα στο παλιό ψηλό βάζο με τους δυο ξεφλουδισμένους κύκνους, ο ένας δεν έχει καθόλου λαιμό, ο άλλος δεν έχει ούτε κεφάλι.

Άλλη μια ματιά στις σελίδες, άλλη μια ματιά στο ρολόι, εννιάμισι νταν.

Τι περιμένει; Αυτή η ησυχία βασιλεύει επίτηδες, για να γράψει και τα υπόλοιπα.

*Ουρανία μου, θα έχεις ξεσυνηθίσει να διαβάζεις μεγάλα γράμματα, αλλά απόψε περνά κι εγώ την ώρα μου γράφοντας, πρώτον διότι βρήκα αυτές τις παλιές λευκές κόλλες να μου παραπονούνται άγραφες, δεύτερον διότι δε θα ήταν φρόνιμο να βγω, λόγω ελαφρού κρυολογήματος και τρίτον διότι έφαγα ξύλο και πονούν ο δεξιός μου ώμος και ο αριστερός γοφός.*

*Άρπαξα το κρύο προχθές που έγινα μούσκεμα από τη βροχή, καθώς είχα βάλει σκοπό να πάω για διανομή φυλλαδίων σε δύο συνδέσμους οπαδών του Ολυμπιακού, θα τα γλιστρούσα κάτω από τις πόρτες. Αυτό κι έκανα, μόνο που αφαίρεσα τα φυλλάδια άλλων ψητοπωλείων και εστιατορίων. Τα αφαιρώ και από γραμματοκιβώτια, όταν εξέχουν. Κρατώ πάντοτε μία μεγάλη αδιαφανή σακούλα γι' αυτό το σκοπό.*

*Δυστυχώς, αν και ήταν πολύ αργά, ο δρόμος δίχως περαστικούς, με είδαν δύο νεαροί με μοτοσακό, γιοι ενός ανταγωνιστή του Παρασκευά.*

*Κατέβηκαν αμέσως από τη μηχανή και με ζύγωσαν. Με έβρισαν με λόγια που αδυνατώ να επαναλάβω, γιατί με πονούν περισσότερο και από τις γροθιές που δέχτηκα.*

*Έτσι έχουν τα πράγματα, παραμονή Χριστουγέννων.*

*Η ώρα πάει δέκα και μισή και ο Παρασκευάς δεν τηλεφώνησε ούτε χθες ούτε σήμερα, που δε φάνηκα για το καθιερωμένο σουβλάκι. Δεν πρόσεξε καν την απουσία μου; Σκέπτομαι πως θα έχει πολλή δουλειά, κάτι οι μοναχικοί εργένηδες, κάτι τα εκατοντάδες φυλλάδια που σίγουρα έπιασαν τόπο.*

*Για τελευταία φορά τον είδα προχθές το πρωί, σώα ακόμη. Περνούσα όλως τυχαίως και μπήκα να τον καλημερίσω. Θα ήταν μια καλή ευκαιρία να του μιλήσω και για τη Μάχη της Κρήτης.<sup>2</sup> Καθώς δεν είχε ακόμη ανάψει φωτιά να γίνει το μαγαζάκι φούρνος, να τρέχουν οι ιδρώτες, είδα τα πικνά μαύρα του μαλλιά στεγνά και φουντωτά, με καλοχτενισμένες σκάλες, σαν μαύρο σκουφί με ωραία πλέξη. Καθάριζε κρεμμύδια και άκονγε Ντέρτι, αυτό που πλέον ακούω κι εγώ ανελλιπώς, καθότι κομμένη μαχαίρι η τηλεόραση με τους οικονομολόγους και το τούρκικο σίριαλ. Καλώς τον μπελά, με χαιρέτισε κι αμέσως έπιασε να σιγοτραγουδάει μαζί με το ραδιόφωνο «του Βοτανικού ο μάγκας». Όπως καταλαβαίνεις, Ουρανία μου, του έκανα κι εγώ λίγο σεκόντο.*

*Αυτά είναι τα πραγματικά νέα μου. Όλα τα υπόλοιπα κυλούν όπως εδώ και χρόνια, όπως τα συνοψίζουμε τηλεφωνικώς.*

*Φτάνει, το γράμμα κινδυνεύει να γίνει βιβλίο. Η κυρία Σοφία φαντάζεται τα μάτια της μεγάλης της αδελφής, πίσω από τα γυαλιά, να το καταφέρνουν γραμμή-γραμμή.*

*Κι εκείνη στο τραπέζι της κουζίνας να κάθετα. Με τις σελίδες και το χρωματιστό φυλλάδιο απλωμένα στον αγαπημένο της μουσαμά με τα κανιστράκια,<sup>3</sup> άλλα φορτωμένα με φρούλες, άλλα με κεράσια. Της Ουρανίτσας της αρέσει που ζει μονάχη, στο κουμάντο του*

---

<sup>2</sup>Μάχη της Κρήτης: η θρυλική αντίσταση των Κρητικών ενάντια στους Γερμανούς κατακτητές (Μάιος 1941) κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο

νοικοκυριού της. Ζωή νά 'χουν οι Αμερικάνοι μας, λέει συχνά, κάνουν άνω κάτω τον Αύγουστο με τις αλλιώτικες συνήθειες και τις απαιτήσεις τους.

Ούτε η κυρία Σοφία αγαπά τον Αύγουστο στην Κρήτη, πολλή η φασαρία. Χάνεται η αρχοντική μοναξιά στα ψηλά. Προτού διπλώσει τις κόλλες, κάτι τελευταίο, πιο κρητικό, είναι μάλλον απαραίτητο.

*Θυμούμαι τους αετούς που πετούν στους ουρανούς του χωριού. Θέλω, αδελφή μου, έστω μία φορά ακόμη, προτού μας προδώσουν τα πόδια μας, να βγούμε μαζί στα βουνά να τους ατενίσουμε.*

*Υπολογίζω να έρθω για τη Μεγάλη Εβδομάδα.*

*Είναι ωραία τότε στις εκκλησιές.*

*Λόγω νηστείας είναι κλειστά και τα σουβλατζήδικα.*

*Τις ευχές μου για το Νέον Έτος.*

*Η αδελφή σου Σοφία.*

Ιωάννα Καρυστιάνη, *Καιρός σκεπτικός*, Καστανιώτης, Αθήνα 2011



<sup>3</sup>κανιστράκια: τα πανεράκια



## ΧΡΗΣΤΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

### Κι ένα αβγό κίντερ για το παιδί

*Στο απόσπασμα από το πρόσφατα γραμμένο διήγημα του Χρήστου Οικονόμου (γεν. 1970) παρακολουθούμε τα πάθη ενός άνεργου πατέρα στη σημερινή Αθήνα, ο οποίος αδυνατεί να θρέψει το παιδί του και τον εαυτό του (η ιστορία, όχι τυχαία, ξετυλίγεται την εβδομάδα των Παθών του Χριστού). Η παραχρυσική ιστορία, μία ανάμεσα σε πολλές ανάλογες, ξεσκεπάζει την υποκρισία των ανθρώπων που δεν έχουν γνωρίσει τη στέρηση, αλλά αγνοούν επίσης τη σημασία της αλληλεγγύης ως μοναδικής ασφαλιστικής δικλείδας για την κοινωνική συνοχή σε εποχές δεινής οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που ζούμε σήμερα.*

Ξύπνησε απ' την πείνα. Είχε έναν πόνο στην κοιλιά όλη νύχτα. Είχε και τον γιο του μαζί. Κοιμόταν δίπλα του στο κρεβάτι με το στόμα μισάνοιχτο κι έσφιγγε με τα δαχτυλάκια του την άκρη της κουβέρτας σα νά 'χε αποκοιμηθεί με τον φόβο ότι κάποιος θα τού 'παιρνε την κουβέρτα. Γύρισε αργά και στηρίχτηκε στον αγκώνα του και τον κοίταξε. Δε τού 'μοιαζε καθόλου. Καθόλου. Ήταν ξανθός πρώτα απ' όλα. Όχι ξανθός ξανθός αλλά ξανθός. Κι ήταν όμορφος πολύ με λεπτό πρόσωπο και μάτια στο χρώμα του ουρανού όταν φυσάει βοριάς. Είχε μια μικρή ελιά κάτω απ' το δεξιό μάτι. Στο σκοτάδι το ξανθό χνουδί γυάλιζε πλάι στ' αυτί του λες κι όλη νύχτα τον χάιδευε χέρι βουτηγμένο στη χρυσόσκονη. Ήταν τόσο όμορφος που πονούσε η καρδιά του να τον βλέπει. Δε χόρταινε να τον κοιτάει, τον κοιτούσε και δεν πεινούσε. Όταν μεγαλώσει. Όταν μεγαλώσει θα με κοιτάει και θα ρωτάει γιατί να τον γεννήσω εγώ γιατί νά 'μαι εγώ ο πατέρας του γιατί να μεγάλωσε εδώ μέσα γιατί να κοιμόταν σ' αυτό το κρεβάτι. Γιατί. Γιατί.

Έκλεισε τα μάτια του. Ο πόνος ξανά. Ένωσε κάτι να κουνιέται μες στην κοιλιά του σαν να υπήρχε κάτι ζωντανό εκεί μέσα.

Μπαμπά;

Το παιδί είχε ανοίξει τα μάτια του και τον κοίταξε με βλέμμα θολωμένο.

Μπαμπά πρέπει να φάμε κάτι. Γουργουρίζουν οι κοιλιές μας.

Σήκωσε το κεφάλι του απ' το μαξιλάρι και φάνηκε κάτι άσπρο να γυαλίζει στη γωνιά των χειλιών του. Γάλα. Αλλά δεν ήταν γάλα. Σάλιο ήταν ξεραμένο.

Κοιμήσου. Είναι νωρίς ακόμα. Του χάιδεψε τα μαλλιά, χαμογέλασε με το ζόρι. Θα πάω έξω τώρα. Μ' ακούς; Δε θέλω να φοβηθείς. Θα βγω έξω για λίγο. Κι όταν ξυπνήσεις θά 'ναι το τραπέζι στρωμένο και θα τρώμε μέχρι την άλλη μέρα του Πάσχα. Σύμφωνα; Κόλλα πέντε.

Το παιδί έκλεισε τα μάτια του και γλείφτηκε και είπε πεινάω κι έκλεισε σφιχτά τα μάτια του και δεν ξανάπε τίποτα.

\*

Κύριε, είπε το κορίτσι. Μπορείτε να βάλετε το στεφάνι στο κεφάλι του Χριστούλη μας;

\*

[...] Μεγάλη Πέμπτη και φυσούσε ένας αέρας φαρμακωμένος, παράδερναν τα δέντρα στο φύσημα του αέρα λες και τα τράνταζε πελώριο χέρι αόρατο. Περπατούσε κι ο νους του ήταν στο παιδί που θά 'χε ξυπνήσει ώρες τώρα και θα καθόταν τώρα στο τραπέζι της κουζίνας με τα χέρια δεμένα και θα ονειρευόταν με τα μάτια ανοιχτά το τραπέζι στρωμένο με φαγητά. Περπατούσε και σκεφτόταν πού θα 'βρισκε λεφτά, λίγα λεφτά, ίσα για να περάσει κι αυτή η νύχτα. Περπατούσε για να περάσει η ώρα –στις δέκα είχε ραντεβού με την κόρη του στο



λιμάνι. Κατέβαινε από Θεσσαλονίκη και θά 'παιρνε το καράβι για Ρόδο, θα πήγαινε να κάνει Πάσχα με τη μάνα της. Δυο χρόνια είχε να δει την κόρη του κι απόψε θα την έβλεπε κι είχε σκοπό να της ζητήσει λεφτά. Πενήντα ευρώ. Πενήντα ευρώ ήταν καλά. Μακαρόνια λίγο κασέρι ψωμί γάλα. Μπίρες. Μια κέτσαπ που άρεσε του μικρού. Κι ένα σοκολατένιο αβγό από κείνα τα μικρά τα κίντερ – Πάσχα ερχόταν. Πενήντα ευρώ ήταν καλά. Σκέφτηκε πώς θα τον κοίταγε η κόρη του όταν θα της ζητούσε τα λεφτά και τι θα του 'λεγε και τι θα 'λεγε στη μάνα της όταν θά 'φτανε στη Ρόδο. Θά 'ταν το θέμα συζήτησης για μέρες. Δεν το πιστεύω ρε μαμά. Μου ζήτησε πενήντα ευρώ είπε ότι δεν είχε δραχμή ότι δεν είχαν να φάνε.

Περπατούσε κι ένιωθε το κεφάλι του να κοκκινίζει από ντροπή κι ένιωθε την πείνα και την ντροπή να ροκανίζουν τα σωθικά του σαν λιμασμένοι αρουραίοι.

Πενήντα ευρώ, είπε – και μια γυναίκα που πέραγε δίπλα του τον κοίταξε τρομαγμένη.

Πενήντα ευρώ είναι καλά.

Με πενήντα ευρώ θα κάνουμε Πάσχα.

\*

Κύριε, είπε το κορίτσι. Μπορείτε να βάλετε το στεφάνι στο κεφάλι του Χριστούλη μας;

\*

[...] Κονδύλη κι Εφέσου γωνία σταμάτησε μπροστά στο ζαχαροπλαστείο Ανεμώνη και κοίταξε τη βιτρίνα πού 'χε μεγάλα σοκολατένια αβγά και σοκολατένια λαγουδάκια και τσουρέκια καλυμμένα με μαύρη σοκολάτα και με φλοίδες αμύγδαλα. Η καρδιά του έτρεμε πιο πολύ από τα πόδια του. Στάθηκε μπροστά στη βιτρίνα και κοίταξε τα μαύρα τσουρέκια και το στόμα του γέμισε σάλια. Όταν θά 'παιρνε από την κόρη του τα πενήντα ευρώ θα μπορούσε να κόψει κάτι άλλο από τα ψώνια –το τυρί ας πούμε– και να πάρει ένα σοκολατένιο τσουρέκι. Το παιδί σίγουρα θα τό 'κανε πολύ κέφι, τρελαινόταν για σοκολάτα. Κι αυτός όμως έτρεμε τώρα με λαχτάρα καθώς κοιτούσε τώρα τα γλυκά που γυάλιζαν στο φως της βιτρίνας κι έμοιαζαν τόσο φρέσκα τόσο λαχταριστά τόσο νόστιμα κι αφράτα. Τι 'ναι η χαρά του ανθρώπου, είπε. Ένα τσουρέκι με σοκολάτα.

Βγήκε ξανά στην Κονδύλη και κατηφόρισε για τη γέφυρα. Ο αέρας είχε δυναμώσει κι άλλο τώρα. Γυναίκες μαυροφορεμένες περπατούσαν στο πεζοδρόμιο κι έσκυβαν μπροστά καθώς περπατούσαν και κρατούσαν τις άκρες από τα ρούχα τους που ανέμιζαν στον αέρα. Άκουσε καμπάνες να χτυπούν βαριά και πένθιμα κι απόρησε γιατί ήξερε πως δεν υπήρχε εκκλησία εκεί κοντά και για μια στιγμή, ασυναίσθητα, σταμάτησε και κοίταξε ψηλά και πήγε να κάνει το σταυρό του – αλλά αμέσως συνήλθε. Προχώρησε με το κεφάλι σκυφτό κοιτώντας τις μπότες του πού 'χαν γεμίσει χώματα και λάσπες και μοιάζανε σαν μικρά μαύρα ζώα που μόλις είχαν βγει στον κόσμο από κάποιο βαθύ λαγούμι. Έστριψε δεξιά στην Αντιοχείας και βγήκε στη Γρεβενών κι έστριψε ξανά δεξιά και κοίταξε το κτήριο του δημαρχείου που ήταν ψηλό και γκριζο και σκέφτηκε πόσο μικρός θα φαινόταν αν τον κοιτούσε κάποιος από κάπου ψηλά. Σταμάτησε μπροστά στην εθνική τράπεζα και έβγαλε από το πορτοφόλι του την κάρτα και την έβαλε στο μηχάνημα και πάτησε τα κουμπιά κι έκλεισε για μια στιγμή τα μάτια του κι είπε μέσα του κάτι σα νά 'ταν άνθρωπος πιστός που προσευχόταν απόψε Μεγάλη Πέμπτη μπροστά στην εικόνα του σταυρωμένου Χριστού κι ύστερα άνοιξε τα μάτια του και είδε στην οθόνη ένα ανθρωπάκι να τον κοιτάζει με τα χέρια σηκωμένα –λυπούμαστε δεν μπορούμε να σας εξυπηρετήσουμε– και τράβηξε την κάρτα από το μηχάνημα και την ξανάβαλε στο πορτοφόλι του που ήταν μαύρο κι αδειανό κι έφυγε.

Πέρασε απέναντι και βγήκε στην Τσαλδάρη και κράτησε την ανάσα του καθώς περνούσε μπροστά από το σουβλατζίδικο –Αιγυπτιακόν συστηματικόν κεμπαλτσίδικο– κι έστριψε

αριστερά και σταμάτησε μπροστά στο σουπερμάρκετ Γαλαξίας και κοίταξε τους ανθρώπους που ψώνιζαν ή περίμεναν μπροστά στα ταμεία και τον έπιασε ζαλάδα και τον έπιασε πανικός γιατί σκέφτηκε πως στις δέκα που είχε ραντεβού με την κόρη του τα σουπερμάρκετ θα είχαν κλείσει από πού θ' αγόραζε μακαρόνια και τυρί και γάλα κι ένα αβγό κίντερ για το παιδί και κοίταξε την πινακίδα στη βιτρίνα του σουπερμάρκετ που έγραφε τις ώρες λειτουργίας και είδε πως απόψε τα σουπερμάρκετ έκλειναν στις εννιά και ο πανικός του μεγάλωσε και στηρίχτηκε σ' ένα παρκαρισμένο αμάξι και είπε μέσα του ήρεμα τρεις φορές σαν προσευχή –ήρεμα ήρεμα ήρεμα– και μετά πήγε και στάθηκε στη γωνία του δρόμου κι ήταν εκεί μια νερατζιά χωρίς νεράτζια κι έκοψε ένα φύλλο σκονισμένο και τό 'τριψε στα δάχτυλά του και μύρισε τα δάχτυλά του για να συνέλθει αλλά τα δάχτυλά του μύριζαν σκόνη ιδρώτα φόβο.

Κι ύστερα φύσηξε απότομα και μια μαύρη σακούλα σκουπιδιών τινάχτηκε απ' το πεζοδρόμιο κι ήρθε και τυλίχτηκε στα πόδια του και για μια στιγμή πάγωσε σαν νά 'χε τυλιχτεί μαύρο φίδι στα πόδια του κι ύστερα τίναξε τα πόδια του κι άρχισε να κλωτσάει στον αέρα για να διώξει τη σακούλα από τα πόδια του και κλωτσούσε στον αέρα και κουνούσε τα χέρια του και τα πόδια του κι από τ' απέναντι πεζοδρόμιο περνούσε μια γριά και στάθηκε και τον κοίταξε και κούνησε λυπημένη το κεφάλι της κι έκανε το σταυρό της –Μεγάλη Πέμπτη απόγευμα και φυσούσε βοριάς και ο ουρανός είχε το χρώμα που είχαν τα μάτια του παιδιού που καθόταν ώρες τώρα στο τραπέζι της κουζίνας με τα χέρια δεμένα και ονειρευόταν με τα μάτια ανοιχτά το τραπέζι στρωμένο με φαγητά. Και δεν ήταν χειμώνας, δεν είχε χιονίσει, για να βγει έξω και να σπάσει ένα σπαθάκι, ένα κρύσταλλο που θα κρεμόταν από την άκρη της σκεπής και να το γλείψει για να ξεγελάσει την πείνα του. Ήταν άνοιξη κι είχε να χιονίσει δέκα χρόνια σε κείνα τα μέρη.

\*

Κύριε, είπε το κορίτσι. Μπορείτε να βάλετε το στεφάνι στο κεφάλι του Χριστούλη μας;

\*

[...] Περασμένα μεσάνυχτα ανέβαινε την Κύπρου από τ' αριστερό πεζοδρόμιο κι όταν έφτασε στην Οσία Ξένη κοίταξε απέναντι στην εκκλησία και είδε φως και σκιές πίσω απ' το κίτρινο τζάμι της πόρτας και πέρασε απέναντι και μπήκε μέσα.



Ήταν έξι εφτά γυναίκες στα μαύρα κι ένα κορίτσι ίσαμε έντεκα χρονώ και στόλιζαν τον επιτάφιο με λουλούδια. Όρθιες γύρω από τον επιτάφιο ξεδιάλεγαν λουλούδια από μεγάλα μπουκέτα και κόβανε τα κοτσάνια και καρφίτσωναν τα λουλούδια πάνω στα φελιζόλ. Μαργαρίτες. Τριαντάφυλλα. Κι άλλα λουλούδια που δεν ήξερε πώς τα λέγανε.

Τον κοίταξαν όταν μπήκε μέσα και συνέχισαν να τον κοιτάζουν όταν κάθισε σε μια καρέκλα κι έδεσε τα χέρια στο στήθος του και μύρισε τον αέρα που μύριζε λιβάνι και ανθρώπινα χνώτα. Σήκωσε τα μάτια του ψηλά χωρίς να σηκώσει το κεφάλι του και κοίταξε την πελώρια μορφή που τον κοίταζε ψηλά απ' τον τρούλο και κοίταξε τις άλλες μορφές πού 'ταν ζωγραφισμένες στους τοίχους και τις μοβ κορδέλες και τις εικόνες και τα κεριά που έκαιγαν κι έλιωναν κι έγερναν στο κενό σαν κουρασμένα σώματα που αναζητούσαν κάπου αποκούμπι.



Πλάι στον επιτάφιο ήταν ο σταυρός. Μεγάλος και ψηλός σταυρός, από σκούρο καφετί ξύλο. Ο Χριστός με κλειστά μάτια και το κεφάλι γερμένο δεξιά. Τα χέρια λυγισμένα στους αγκώνες, τα πόδια λυγισμένα στα γόνατα. Τα καρφιά ήταν καρφωμένα στις παλάμες που έσταζαν αίμα. Μια πληγή στο δεξί πλευρό του έσταζε κι αυτή αίμα. Έγειρε το κεφάλι του στο πλάι κι έκλεισε τα μάτια κι ύστερα τ' άνοιξε και κοίταξε ξανά τον σταυρωμένο. Τι γαλήνιος που ήταν. Γαλήνιος. Ήρεμος. Παραδομένος.

Κοίταξε ξανά τις γυναίκες. Θα τους ζητούσε λεφτά. Βέβαια. Θα ζητούσε να του δώσουν λεφτά. Πέντε δέκα ευρώ η καθεμία. Ότι έχετε ευχαρίστηση. Καλό Πάσχα νά 'χετε. Δεν υπήρχε περίπτωση να του αρνηθούν. Όχι για μένα. Για το παιδί.

Κύριε, είπε το κορίτσι. Μπορείτε να βάλετε το στεφάνι στο κεφάλι του Χριστούλη μας;

Είχε σταθεί δίπλα του και τον κοίταζε. Έντεκα δώδεκα χρονών. Μεγάλα μάτια, παχιά χείλια, το χνούδι ξάνθιζε στα μάγουλά της. Άπλωσε το χέρι του να χαϊδέψει το χνούδι στα μάγουλα του κοριτσιού και το κορίτσι κοίταξε το χέρι του κι έπιασε τον αντίχειρα και τον έκλεισε μες στη χούφτα της.

Είναι πολύ ψηλά και δεν φτάνουμε, είπε.

Το στεφάνι ήταν πάνω σ' ένα τραπέζι. Νόμιζε ότι ήταν στεφάνι από λουλούδια αλλά δεν ήταν. Ήταν φτιαγμένο από κάποιο φυτό μ' αγκάθια και στο σκιερό φως του πολυέλαιου και των κεριών το στεφάνι έμοιαζε με τον σκελετό ενός αλλόκοτου μαρμού\* πλάσματος πού 'χε ψοφήσει χρόνια πριν πάνω σε κείνο το τραπέζι.

Τράβηξε μια καρέκλα μπροστά στον σταυρό κι έπιασε το αγκάθινο στεφάνι όσο πιο προσεχτικά μπορούσε και ανέβηκε στην καρέκλα και σήκωσε τα χέρια του για να περάσει το στεφάνι από το πάνω μέρος του σταυρού. Οι γυναίκες και το κορίτσι τον κοιτούσαν. Γύρισε και τις κοίταξε και χαμογέλασε.

Τι θα κάνατε χωρίς εμένα, είπε. Ελπίζω θα μου δώσετε κάτι για τον κόπο μου, είπε και γέλασε.

Το στεφάνι ήταν στενό και αναγκάστηκε να το σπρώξει προς τα κάτω κι ένιωσε τα αγκάθια να καρφώνονται στις παλάμες του αλλά δεν πόνεσε. Κοίταξε το πρόσωπο του Χριστού που ήταν στο ίδιο ύψος με το δικό του. Γαλήνιος. Ήρεμος. Παραδομένος.

Βέβαια, είπε. Αφού ξέρεις ότι θ' αναστηθείς. Δεν υπάρχει θάνατος, είπε. Δεν υπάρχει τίποτα. Ένα θέατρο είν' όλα.

Η πρώτη νίκη του κακού είναι όταν αρχίσει να μιλάει στη γλώσσα σου, είπε – και τρόμαξε γιατί ήξερε πως δεν ήταν ικανός να σκεφτεί και να πει κάτι τέτοιο. Κοίταξε τον σταυρωμένο, κοίταξε γύρω του. Ποιος είχε μιλήσει. Ποιος.

Παραπάτησε στην καρέκλα, κόντεψε να πέσει. Μια γυναίκα φώναξε. Κοίταξε τις παλάμες του. Είχαν γεμίσει μικρές ολοστρογγυλες μπάλες αίμα. Λες και τα χέρια του ήταν θερμόμετρα πού 'χαν σπάσει, θερμόμετρα που μετρούσαν τη θερμοκρασία όχι με υδράργυρο αλλά με αίμα.

Γύρισε κι έδειξε τα χέρια του στις γυναίκες.

Ορίστε, είπε. Δείτε τι έπαθα. Τώρα πρέπει οπωσδήποτε να μου δώσετε κάτι για τον κόπο μου.

Οι γυναίκες παράτησαν τα λουλούδια και τα ψαλίδια κι έτρεξαν στην πόρτα. Μια άρπαξε την τσάντα της που κρεμόταν στην πλάτη μιας καρέκλας και την έσφιξε στο στήθος της σαν νά 'τανε μωρό. Μια άλλη άρπαξε το κορίτσι απ' το μπράτσο και τό 'σπρωξε να βγει απ' την πόρτα. Βγήκαν όλες έξω χωρίς να κοιτάξουν πίσω.

\*μιαρού: βρώμικου, μολυσμένου

Μη φεύγετε, φώναξε. Περιμένετε. Μη.  
Έκανε ένα βήμα στον αέρα κι έπεσε στο πάτωμα κι άκουσε κάτι να σπάει κι έμεινε ακίνητος.  
Περιμένετε.  
Έξω ο αέρας ξεθύμανε και τα σύννεφα έμειναν ακίνητα στον ουρανό.  
Ξημέρωνε Μεγάλη Παρασκευή.  
Το παιδί είχε αποκοιμηθεί νηστικό στο τραπέζι της κουζίνας.  
Ένας κόμπος στάθηκε στο λαιμό της μέρας.  
Από στιγμή σε στιγμή θ' άρχιζε να βρέχει.

Χρήστος Οικονόμου, *Κάτι θα γίνει, θα δεις*, Πόλις, Αθήνα 2010





## ΕΙΡΕΝΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ-ΑΛΑΜΙΔΟΥ

### Η παραδουλεύτρα

Στο διήγημα της κύπριας πεζογράφου (γεν. 1939) θίγονται σημαντικά κοινωνικά ζητήματα, με πρώτο και κύριο την κρίση του θεσμού της οικογένειας και την αποξένωση των μελών της εξαιτίας του σύγχρονου τρόπου ζωής. Η μητέρα τεσσάρων παιδιών αποφασίζει να δουλέψει σαν παραδουλεύτρα, παρόλο που δεν χρειάζεται, για ένα και μόνο λόγο: επειδή έτσι αναγκάζει τα παιδιά της να την επισκεφτούν, έστω κι αν αυτό γίνεται μόνο και μόνο για να την πείσουν να μην εργαστεί σε μια δουλειά την οποία θεωρούν «αναξιοπρεπή» για την κοινωνική τους θέση.

Τους ένωσε πριν ακόμα μπει στο σπίτι. Δεν ξαφνιάστηκε όταν τους αντίκρισε να την κοιτάζουν βλοσυρά. Σχεδόν το περίμενε. Και την πλημμύρισε μια άγρια, πρωτόγνωρη ευτυχία. Τους χαμογέλασε. Ωστόσο ο σαρκασμός στη φωνή της δεν κρυβότανε με τίποτα.

– Μπα! Και τα τέσσερα παιδιά μου μαζί! Πόσο χαίρομαι! Τι έγινε και με θυμηθήκατε όλοι, έτσι ξαφνικά;

– Ξέρεις πολύ καλά τι έγινε! αποκρίθηκε κοφτά ο μεγάλος, ο δικηγόρος.

– Γιατί το κάνεις αυτό, δεν μας λες; μήπε μονομάς στην επίθεση ο δεύτερος, ο οικονομολόγος, που ήτανε τμηματάρχης σε τράπεζα.

– Δεν στενοχωριέσαι να ξεπέφτεις τόσο πολύ, μητέρα; παραπονέθηκε ήρεμα, σχεδόν τρυφερά, ο μικρός της, ο καλλιτέχνης, που είχε σπουδάσει διακοσμητής και τώρα δούλευε σε μια μεγάλη διαφημιστική εταιρεία.

– Μας ρεζιλεύεις κι εμάς, δεν το καταλαβαίνεις; ξέσπασε έξαλλος κι ο τρίτος, ο γιατρός, που φιλοδοξούσε ν' αποκτήσει για πελατεία του όλη την αφρόκριμα της πρωτεύουσας.

Κείνη, στο μεταξύ, είχε βαλθεί να τακτοποιεί τα ψώνια της και να συγυρίζει την κουζίνα, σαν να μην τους άκουγε. Σαν να βρισκότανε μοναχή στο σπίτι. Ωστόσο, η έκφρασή της μαρτυρούσε πως με κόπο συγκρατούσε τα γέλια.

– Έβαλα το νερό να βράσει! δήλωσε μισογυρίζοντας κατά τη μεσόπορτα. Θέλετε καφέ ή τσάι;

– Δεν θέλουμε τίποτα! απάντησε για όλους ο δικηγόρος. Κάτσε 'δω να μιλήσουμε!

– Μπορούμε να μιλάμε κι έτσι. Δεν μου περισσεύει καιρός για να κάθομαι. Έχω δουλειές!

– Φυσικά! την ειρωνεύτηκε ο οικονομολόγος. Άμα καθαρίζεις όλη μέρα τα ξένα σπίτια, οι δουλειές στο δικό σου στοιβάζονται!

Η μάνα παράτησε απότομα το πιάτο που κρατούσε στο νεροχύτη. Σφούγγισε τα χέρια της και πήγε να σταθεί στη μεσόπορτα. Απόμεινε κει να τους κοιτάζει, σμίγοντας τα πυκνά της φρύδια πάνω απ' τα κατάμαυρα μάτια, όπως έκανε όταν τους είχε μικρούς, στο χωριό, κι ήθελε να τους τρομάξει.

– Ακούστε να σας πω, μια και καλή, για να τελειώνουμε μ' αυτή την ιστορία! Ότι κάνω είναι δική μου υπόθεση και δεν έχω να δώσω λογαριασμό σε κανένα!

– Έτσι νομίζεις; φώναξε άγρια ο γιατρός.

– Ναι, έτσι νομίζω! Και δεν δίνω δεκάρα για ό,τι νομίζετε 'σεις! Μου αρέσει να δουλεύω και θα δουλεύω! Πάει, τέλειωσε! Η δουλειά δεν είναι ντροπή!

– Όχι, βέβαια, μητέρα!... συμφώνησε μαλακά ο διακοσμητής. Όμως υπάρχουν δουλειές και δουλειές. Και... όπως και να το κάνουμε αυτή που διάλεξες δεν είναι απ' τις καλύτερες.

– Για μένα είναι! Βγάζω δέκα λίρες την ημέρα!

- Δεν μετράνε μονάχα τα λεφτά! Ξαναμίλησε ο δικηγόρος.
  - Αλλά; Τι άλλο μετράει σήμερα;
  - Η αξιοπρέπεια! Και σήμερα και πάντα! Δεν τη λογαριάζεις, εσύ;
  - Φυσικά τη λογαριάζω! Όμως άμα μια δουλειά είναι τίμα, δεν ζημιώνεται η αξιοπρέπεια!
  - Η δική σου όχι, βέβαια! της πέταξε περιφρονητικά ο γιατρός. Τι έχεις να χάσεις, εσύ;
  - Μην της μιλάς έτσι! ψήλωσε για πρώτη φορά τη φωνή του ο διακοσμητής. Είναι μητέρα μας!
  - Δε φαίνεται, ωστόσο, να το πολυσκέφτεται! Σάρκασε ο οικονομολόγος. Αλλιώς δεν θα πήγαινε παραδουλεύτρα στο σπίτι του κάθε νεόπλουτου!
- Εδώ που τα λέμε, μητέρα, αν θέλεις να περνάς την ώρα σου, μπορείς να δουλέψεις σε κανένα εργοστάσιο..., ξαναπήρε το γλυκό του ύφος ο μικρός, προσπαθώντας να την καλοπιάσει.
- Ποιος σας είπε πως το κάνω για να περνάω την ώρα μου;
  - Αλλά γιατί το κάνεις; Για τα λεφτά; την προκάλεσε ο δικηγόρος.
  - Και βέβαια για τα λεφτά!
  - Δεν τα χρειάζεσαι. Σου τα δίνουμ' εμείς και με το παραπάνω!
  - Αλήθεια, μητέρα, τι σου έλειψε, από τότε που τελειώσαμε τις σπουδές μας και πιάσαμε δουλειά; ρώτησε με παράπονο ο διακοσμητής. Ακόμα και πριν πεθάνει ο πατέρας..., όταν ήρθατε πρόσφυγες απ' το χωριό, δεν σας φροντίσαμε όπως έπρεπε;
- Η μάνα τούς κοίταξε έναν ένα, χαμογελώντας με πικρό σαρκασμό.
- Τι μου έλειψε, ε;
  - Ναι, τι σου έλειψε; αγρίεψε ξανά ο γιατρός. Τα λεφτά που σου στέλνουμε κάθε μήνα, είναι διπλάσια απ' τον μισθό που κερδίζεις!
  - Μόνο που δεν καταλαβαίνουμε τι σ' έπιασε, τον τελευταίο καιρό, και δεν εξαργυρώνεις τις επιταγές μας! έκανε υπεροπτικά ο οικονομολόγος.



Πολ Γκωγκέν, *Madame Roulin*

Πάλι τους κοίταξε 'κείνη, έναν ένα, με το ίδιο πικρό, σαρκαστικό χαμόγελο.

– Δεν καταλαβαίνετε, ε;

– Όχι! Δεν καταλαβαίνουμε! δήλωσε κοφτά ο δικηγόρος. Ήρθαμε να μας το πεις εσύ!

Η πίκρα έφυγε μεμάς απ' το χαμόγελό της. Απόμεινε μονάχα ο σαρκασμός, σαν να τους κοροΐδευε.

– Αμ δεν θα σας το πω! Μονάχοι σας θα πρέπει να το βρείτε!...

– Δεν είμαστε καλά! ξεφύσηξε ο οικονομολόγος, πασχίζοντας να κρατήσει την ψυχραιμία του.

– Έλα, τώρα, μητέρα! Τα αινίγματα θα παίζουμε; αστειεύτηκε τάχα ο διακοσμητής, μα τώρα η φωνή του είχε χάσει τη γλύκα της.

– Δεν τα καταδέχεσαι πια τα λεφτά μας; Αυτό είναι; την ειρωνεύτηκε ο δικηγόρος.

– Όχι. Δεν είν' αυτό.

– Μα τότε ποιος διάολο είν' ο λόγος; σύρλιαξε ο γιατρός. Άντε, μίλα! Δεν έχουμε καιρό για χάσιμο!

– Εσύ μη φωνάζεις σαν υστερικός! Κι αν νομίζεις πως με τούτο τον τρόπο θα μου πάρεις έστω και μια λέξη, είσαι πολύ γελασμένος!

– Εντάξει, μητέρα..., μπήκε συμβιβαστικά στη μέση ο διακοσμητής. Έχεις δίκιο. Πρέπει να σου φερόμαστε πιο ευγενικά. Αλλά και 'συ, μην παρατραβάς το σχοινί, ε; Δώσε μας κάποια εξήγηση!...

Του χαμογέλασε. Μονάχα με πίκρα τούτη τη φορά. Χωρίς σαρκασμό. Ήτανε πάντα ο αγαπημένος της.

– Όχι. Την εξήγηση θα τη βρείτε μονάχοι σας. Σας το ξανάπα. Από μένα δεν θα πάρετε τίποτα!...

Γύρισε και ξαναμπήκε στην κουζίνα.

– Το νερό έβρασε. Θέλετε τώρα κάτι να πείτε;

Οι τρεις βρίσκονταν κιόλας στο κατώφλι. Δεν μπήκαν ούτε στον κόπο να της απαντήσουν. Ο μικρός κοντοστάθηκε στη μεσόπορτα.

– Όχι, μητέρα. Ευχαριστούμε. Γεια σου...

Δεν γύρισε 'κείνη. Πιο πολύ από περηφάνια, παρά από θυμό. Για να κρύψει τα δακρυσμένα της μάτια.

Απόμεινε να τους κοιτάζει απ' το παράθυρο, καθώς ξεμάκρυναν, κι οι τέσσερις μαζί, στη γραμμή, όπως τότε, στο χωριό, που παίζανε τα στρατιωτάκια. Τότε που τους φρόντιζε, μικρούς..., που τους είχε συνέχεια κοντά της. Ύστερα φύγανε για να σπουδάσουν. Έκανε πέτρα την καρδιά της και το πήρε απόφαση πως τους έχανε για λίγα χρόνια. Έτσι έπρεπε. Χρειαζόταν η θυσία, για να βγούνε σπουδαία μετά στην κοινωνία τα παιδιά της. Τα δικά της παιδιά!... Και τα κατάφεραν. Κι εκείνη ένιωθε τόσο περήφανη για τον δικηγόρο, τον οικονομολόγο, τον γιατρό, τον καλλιτέχνη της!... Μα τους ίδιους δεν τους έβλεπε πια. Σχεδόν καθόλου. Μονάχα τις επιταγές τους, που της στέλνανε γενναιόδωρα κάθε μήνα... Στην αρχή είπε δεν πειράζει, δεν τους περίσσευε καιρός, μέχρι να στρώσουνε τη δουλειά τους. Όμως το πράγμα παρατραβούσε. Πολλοί, στον συνοικισμό, που δεν την ξέρανε από παλιά, νόμιζαν πως δεν είχε παιδιά. Συχνά την ρωτούσανε κιόλας, κι η ψυχή της σπάραζε. Όχι! Δεν πήγαινε άλλο η κατάσταση. Έπρεπε να βρει κάποιο τρόπο για να τους ξαναφέρει κοντά της. Έπρεπε!...

Και τον βρήκε. Μιας βδομάδας αδιάκοπη σκέψη κι αγρύπνια της στοίχισε, όμως το πείσμα



της νίκησε, τελικά. Δεν θα τους παραπονιόταν. Ούτε θα τους παρακαλούσε. Αυτά τὰ 'χε κιόλας δοκιμάσει, χωρίς αποτέλεσμα. Μονάχα δικαιολογίες κι αόριστες υποσχέσεις κατάφερνε να κερδίζει, κάθε φορά. Και δεν της έφταναν. Όχι αυτής, πού 'χε μεγαλώσει τέσσερα παλικάρια, εκεί κάτω, στο χωριό της. Θα τους πρόσβαλλε! Θα πήγαινε παραδουλεύτρα και συνάμα θα παινεύοτανε σ' όλο τον κόσμο για τα σπουδαία της παιδιά. Και τότε θά 'ρχονταν. Ήτανε σίγουρη. Θα τρέχανε, μάλιστα, πανικοβλημένοι, ντροπιασμένοι, αγριεμένοι, να της ζητήσουν εξηγήσεις. Δεν την ένοιαζε για τις φωνές που θα της έβαζαν, ούτε για τα πικρά τους λόγια, ούτε ακόμα και για τις βρισιές που μπορεί να της πέταγαν απάνω στο θυμό τους. Ήτανε προετοιμασμένη για όλα. Και τίποτα δεν θα κατάφερνε να χαλάσει τη χαρά της, που θα τους έβλεπε και πάλι μαζεμένους στο σπίτι της..., κοντά της. Τους τέσσερις σπουδαίους της γιους!...

Χαμογελούσε τώρα, για πρώτη φορά με απέραντη τρυφεράδα, καθώς τους έβλεπε να χάνονται στη στροφή του δρόμου.

– Φεύγετε..., απόσσε φωναχτά τη σκέψη της, σαν να μπορούσαν να την ακούσουν. Φεύγετε αγαναχτισμένοι μαζί μου... έξαλλοι... σωστά θεριά! Δεν θέλετε να με ξαναδείτε στα μάτια σας!... Μα θα ξανάρθετε... και μια, και δυο, κι αμέτρητες φορές..., για να με πείσετε να μην ξενοδουλεύω... ή, τουλάχιστον, για να με καταφέρετε να σας πω γιατί το κάνω... Όμως δεν πρόκειται να μου πάρετε ούτε λέξη! Δεν τρελάθηκα να σας φανερώσω το μυστικό μου και να σας ξαναχάσω!... Βρέστε το μονάχοι σας, αν μπορείτε!... Εύχομαι, ωστόσο, ν' αργήσετε..., ν' αργήσετε πολύ!... Όχι... για να πω την αλήθεια, εύχομαι να μην το βρείτε ποτέ! Αυτό θά 'ταν ακόμα καλύτερο!...

*Ανθολογία Κυπριακού Δηγήματος. Από το 1960 έως το τέλος του 20ού αιώνα, τ. Β',  
Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού - Πολιτιστικές Υπηρεσίες, Λευκωσία 2007*





## ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ

### Μονόλογος ευαισθήτου

Το παρακάτω σατιρικό χρονογράφημα του Εμμανουήλ Ροΐδη (1836-1904), ενός από τους σημαντικότερους πεζογράφους και κριτικούς στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, πρωτοδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Εμπρός το 1896. Ο συγγραφέας του, γνωστός για την καυστικότητα της κοινωνικής κριτικής του, μας δίνει έμμεσα πολλές ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα ήθη των Αθηναίων αστών της εποχής. Αξιοσημείωτο είναι το ύφος του, ειρωνικό, ευρηματικό και σπινθηροβόλο, χαρακτηριστικό όλης της λογοτεχνικής παραγωγής του.

Μεγάλη δυστυχία είναι να έχει κανείς πολύ καλή καρδιά. Το ηξεύρω εκ πείρας, διότι μ' έκαμεν ο Θεός παραπολύ ευαίσθητον. Δεν ημπορώ να ιδώ άνθρωπον να πάσχει και να κλαίει χωρίς να γίνουν τα νεύρα μου άνω κάτω, ούτε να εννοήσω πώς κατορθώνουν άλλοι να παρευρίσκωνται εις λυπηρά θεάματα. Αν τύχει ν' αποθάνει γνώριμός των, τρέχουν εις την κηδείαν, ακόμη και αν χιονίζει. Αλλ' εγώ δεν ημπορώ να ιδώ αποθαμένον άνθρωπον όπου εγνώρισα ζωντανόν, χωρίς να με ταράξει η σκέψις ότι κι εγώ θα αποθάνω. Έπειτα, αν οι συγγενείς του εφείνοντο φρόνιμοι και παρηγορημένοι, τούτο θα μ' επειράζε, διότι δεν αγαπώ τους εγωιστάς· ανάλιν έκλαιαν και εθρήνουν, το θέαμα θα μου έκοπτε την όρεξιν ή θα εχαλούσε την χώνεψίν μου.



Το στομάχι μου είναι κι εκείνο ευαίσθητο και δύο πράγματα δεν ημπορεί να χωνέψει, τον αστακόν και τας συγκινήσεις. Τας συγκινήσεις εύκολον είναι να τας αποφύγω· να μη τρώγω όμως αστακόν θα ήτο θυσία τόσο μεγάλη, ώστε μου συμβαίνει πολλές φορές να ξεχάσω πως είναι βαρυστόμαχος και να θυμηθώ ότι πρέπει κανείς να συγχωρεί εις όσους αγαπά τα ελαττώματά των. [...]

Άλλο πράγμα όπου δεν ημπορώ να καταλάβω είναι να υπάρχουν άνθρωποι τόσο σκληρόκαρδοι, ώστε να δέχονται να παρασταθούν φίλοι των εις μονομαχίαν. Αλλ' εγώ είμαι ευαίσθητος, και μόνη η ιδέα ότι ημπορεί ο φίλος μου ή και ο αντίπαλός του να πάθει, με κάμνει ν' ανατριχιάζω· προ πάντων όταν συλλογίζομαι ότι την ημέραν της μονομαχίας πρέπει να σηκωθώ εις τας επτά, ας είναι καιρός άσχημος, να χασομερέψω εις τρεχάματα, συνεντεύξεις και συντάξεις πρωτοκόλλων, και ίσως να πληρώσω και αμαξιάτικα με κίνδυνον να τα χάσω, αν τύχει, Θεός φυλάξοι, ο φίλος μου να σκοτωθεί.

Μεγάλη πρέπει να είναι η αναισθησία και εκείνων όπου δανείζουν εις τους φίλους των χρήματα, χωρίς να συλλογισθούν ότι ενδέχεται να μη δυνηθεί να τα αποδώσει εις την προθεσίαν, να τους εντρέπεται και να τους αποφεύγει. Τούτο ημπορεί να φανεί μικρόν κακόν εις όσους δεν έχουν καρδιά, αλλ' η ιδική μου θα ερραγίζετο, αν παλαιός μου φίλος, μ' απαντούσεν εις τον δρόμον και εκαμώνετο πως δεν με είδεν. Αυτός είναι ο λόγος που μ' έκαμε να πάρω την απόφασιν να μη δανείσω ποτέ εις φίλον μου εκατόν δραχμάς, έστω και αν πρόκειται να σωθεί με αυτάς η τιμή και η ζωή του. Παρά να τον ιδώ αχάριστον, καλύτερα

να τον κλάψω αποθαμένον, αφού μάλιστα θα μ' εμπόδιζεν η ευαισθησία μου να υπάγω εις την κηδεία του. [...]

Προ μερικών μηνών μού έστειλεν ο αγιοχώματος μητροπολίτης Γερμανός μίαν επιτροπήν να μου ζητήσει να συνεισφέρω, ως μεγάλος κτηματίας, διά να συστηθεί εις κάθε τμήμα των Αθηνών ένα «λαϊκόν μαγειρείον», όπου θα εύρισκαν οι πτωχοί άνθρωποι με μόνον δεκαπέντε λεπτά ένα φλιτζάνι ζουμί κι ένα κομματί κρέας. Αν ήμουν άκαρδος καθώς οι άλλοι, θα έδινον κι εγώ τας είκοσι δραχμάς μου χωρίς δυσκολίαν. Η ευαισθησία μου όμως δεν μου συγχωρεί ούτε καν να συλλογισθώ ότι τρέφονται εις το πλάγι μου δυστυχείς άνθρωποι με νερόζουμο και κοιλιές, ενώ τρώγω εγώ μπαρμπούνια και φιλέτο.

Τρανή απόδειξις της υπερβολικής μου ευαισθησίας είναι και ο τρόπος όπου υπανδρεύθη. Όταν πλησίασαν να με πλακώσουν τα γεράματα, να με κουράζουν αι διασκεδάσεις και να μ' ενοχλούν οι ρευματισμοί, αισθάνθηκα την ανάγκην να έχω ένα σπιτικόν και μίαν γυναίκα δική μου να με περιποιείται. Καθώς πας άλλος, αγαπώ κι εγώ τις εύμορφες, και πλούσιος καθώς είμαι, εύκολον ήτο να εύρω ένα νόστιμο κορίτσι, αν δεν εξητούσα προίκα. Άλλος εις την θέσιν μου θα το έκαμνεν, αλλ' εγώ εσυλλογίσθηκα πόσον θα εβασάνιζε την ευαισθησίαν μου, αν υπανδρευόμην εύμορφην πτωχοκόρην, η ιδέα ότι μ' επήρην όχι διά τα ευγενή μου αισθήματα, αλλά διά τα επτά μου σπίτια. Παρά αυτήν την ανυπόφορον υποψίαν επροτίμησα να θυσιασθώ και να πάρω πλουσίαν ασχημομούραν. Η ευγένεια της ψυχής μου είναι τόση, ώστε η μεγάλη της μύτη και τα ψεύτικα της δόντια δε μ' εμπόδισαν, όχι μόνον να φέρωμαι καλά μαζί της, αλλά και να την αγαπώ, περισσότερον ίσως παρ' ότι πρέπει.

Ως απόδειξιν της αγάπης μου αρκεί ν' αναφέρω πως, όταν έτυχε πέρυσιν ν' αρρωστήσει, δεν κατώρθωσα ποτέ να την βλέπω να υποφέρει. Ο βήχας της και το γλου-γλου της γαργάρας της μου έσχιζε την καρδιά και την ακοήν, και η μυρωδιά της αρρωστοκάμερας μου έφερνε ζάλη. Η ανικανότης μου να την βλέπω να υποφέρει με ανάγκαζε να μένω έξω από το σπίτι από το πρωί έως το βράδυ και καμιά φορά από το βράδυ έως το πρωί. Αυτή η αρρώστια της γυναίκας μου μ' έκαμε να εξοδέψω πολλά χρήματα εις αμάξια, θέατρα, γεύματα εις την Μεγάλην Βρετανίαν<sup>1</sup> και εκδρομάς με φίλους μου εις την Κηφισίαν και την Πεντέλην. Το μεγαλύτερο όμως έξοδο ήτο ότι τας ημέρας που η γυναίκα μου δεν εφαινετο διόλου καλά, η ανησυχία και η λύπη μου ήτον τόσο μεγάλη, ώστε ηναγκάσθηκα να πάρω διά παρηγορήτραν μίαν Γαλλίδα του Φαλήρου.<sup>2</sup> Περιττόν είναι να προσθέσω ότι η ευγένεια της ψυχής και των τρόπων μου μ' εμπόδισαν να είπω τίποτε δι' αυτά τα έξοδα εις την γυναίκα μου, όταν έγινε καλά.

Εναντίον της δεν έχω κανένα σπουδαίο παράπονο. Προσπαθεί εις όλα να μ' ευχαριστήσει και ποτέ δεν ερωτά ούτε πού ήμουν ούτε τι κάμνω. Είναι φρόνιμη, ήσυχη νοικοκυρά και με κάμνει να καλοπερνάω χωρίς να εξοδεύει πολλά. Το σπίτι λάμπει, ποτέ δεν έλειψε κουμπί από τα πουνκάμισά μου και είμαι πάντοτε βέβαιος να εύρω εις το τραπέζι το φαγί που μ' αρέσει. Εκατάφερε μάλιστα να μαγειρεύει και τον αστακόν με μία αμερικάνικη σάλτσα που ημπορεί τώρα να τον τρώγω χωρίς να μου πειράζει το στομάχι. Αυτά είναι βέβαια μεγάλα προτερήματα. Ένα μόνον πράγμα της λείπει, η ευαισθησία. Αυτό το εκατάλαβα, όταν ήλθεν η σειρά μου ν' αρρωστήσω!

Ενώ εγώ εις την δική της αρρώστιαν δεν ημπορούσα να την βλέπω να υποφέρει και αναγκαζόμουν να φεύγω και να ζητώ παρηγορίαν εις το ξεφάντωμα, αυτή ούτε στιγμή δεν έλειψεν από κοντά μου· αγρύπνησε δέκα νύχτες κατά σειράν εις το προσκέφαλό μου. Ήθελεν η ίδια να μου δίνει τα γιατρικά, να μ' αλλάζει και να με μεταγυρίζει, χωρίς να με συνερίζεται διά τον κακόν μου τρόπον, χωρίς να σιχάινεται τα καταπλάσματα ούτε να ενοχλείται από

<sup>1</sup>Μεγάλην Βρετανίαν: ιστορικό ξενοδοχείο πολυτελείας στο κέντρο της Αθήνας· <sup>2</sup>Γαλλίδα του Φαλήρου: στο Φάληρο την εποχή εκείνη υπήρχαν πολλά καφενεία και κέντρα διασκέδασης

την αρρωστομυρωδιάν του δωματίου. Αυτά μ' έκαμαν να υποπτευθώ ότι η γυναίκα μου δεν έχει ούτε καλήν όσφρησιν ούτε μεγάλην ευαισθησίαν. Πώς τω όντι θα ημπορούσε, αν ήτο ευαίσθητη, να με βλέπει να υποφέρω, να βασανίζομαι, να με καίουν οι σιναπισμοί<sup>3</sup> και να με δαγκάνουν αι αβδέλλαι;<sup>4</sup>

Κατάντησα να πιστεύω πως έχουν κάποιον δίκαιον όσοι θεωρούν την υπερβολικήν τρυφερότητα των γυναικών ως πρόληψιν και παραμύθι. Άδικον όμως θα ήτο και ν' απαιτήσω από τους άλλους την ιδική μου έκτακτον και μοναδικήν ευαισθησίαν.

Εμμανουήλ Ροΐδης, *Αφηγηματικά κείμενα*,  
Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 1995



<sup>3</sup>συναπισμοί: έμπλαστρο ή κατάπλασμα με σιναπάλευρο που χρησιμοποιείται θεραπευτικά. <sup>4</sup>αβδέλλαι: οι βδέλλες χρησιμοποιούνταν στο παρελθόν για θεραπευτικούς σκοπούς (αφαιμάξεις κλπ.)



## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΒΑΦΗΣ

### Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης

Στο «ιστορικοφανές»  
αντό ποίημα ο μεγάλος  
αλεξανδρινός ποιητής Κ.  
Π. Καβάφης (1863-1933)  
ελέγχει την υποκρισία  
και την αλλοτρίωση  
του ανθρώπου που  
μεταμφιέζεται σε κάτι  
άλλο από αυτό που είναι.  
Κάνοντας χρήση της  
λεγόμενης «καβαφικής  
ειρωνείας», παρουσιάζει  
τον ήρωά του να δίνει μια  
βελτιωμένη –και ψευδή–  
εικόνα του εαυτού του στην  
ελληνιστική Αλεξάνδρεια,  
όπου οι ελληνόγλωσσοι  
διανοούμενοι έχαιραν  
μεγάλης εκτίμησης. Η  
ψευδής αυτή εικόνα, όμως,  
έχει και το τίμημά της: ο  
ηγεμών αγωνιά μη τυχόν  
αποκαλυφθεί η απάτη και  
γ' αυτό επιβάλλει στον  
εαυτό του σιωπή (μια  
οδνηρή αυτολογοκρισία).  
Ο ποιητής αποκαλύπτει  
έτσι ότι το κοινωνικό  
προσωπείο του ήρωά  
του –και κάθε τέτοιου  
ανθρώπου– είναι μια  
γελοία μάσκα, η οποία  
κρύβει την αυθεντική του  
υπόσταση.

<sup>1</sup>εκ Δυτικής Λιβύης: πρόκειται  
γενικά για την Αφρική· στην  
Ανατολική –όπου και η  
ελληνιστική Αίγυπτος– ήταν  
έντονη η ελληνική παρουσία,  
στη Δυτική όμως οι Έλληνες  
ήταν ελάχιστοι, γεγονός που  
καθιστά ακόμη πιο έντονη την  
προσποίηση του ήρωα: <sup>2</sup>με  
βαρβαρισμούς: με γραμματικά  
και συντακτικά λάθη

Άρεσε γενικώς στην Αλεξάνδρεια,  
τες δέκα μέρες που διέμεινε αυτού,  
ο ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης<sup>1</sup>  
Αριστομένης, υιός του Μενελάου.  
Ως τ' όνομά του, κι η περιβολή, κοσμίως, ελληνική.  
Δέχονταν ευχαρίστως τες τιμές, αλλά  
δεν τες επιζητούσεν· ήταν μετριόφρων.  
Αγόραζε βιβλία ελληνικά,  
ιδίως ιστορικά και φιλοσοφικά.  
Προ πάντων δε άνθρωπος λιγομίλητος.  
Θα 'ταν βαθύς στες σκέψεις, διεδίκετο,  
κι οι τέτοιοι το 'χουν φυσικό να μη μιλούν πολλά.

Μήτε βαθύς στες σκέψεις ήταν, μήτε τίποτε.  
Ένας τυχαίος, αστείος άνθρωπος.  
Πήρε όνομα ελληνικό, ντύθηκε σαν τους Έλληνας,  
έμαθ' επάνω, κάτω σαν τους Έλληνας να φέρεται·  
κι έτρεμεν η ψυχή του μη τυχόν  
χαλάσει την καλούτσικη εντύπωσι  
μιλώντας με βαρβαρισμούς<sup>2</sup> δεινούς τα ελληνικά,  
κι οι Αλεξανδρινοί τον πάρουν στο ψιλό,  
ως είναι το συνήθειο τους, οι απαίσιοι.

Γι' αυτό και περιορίζονταν σε λίγες λέξεις,  
προσέχοντας με δέος τες κλίσεις και την προφορά·  
κι έπληττεν ουκ ολίγον έχοντας  
κουβέντες στοιβαγμένες μέσα του.

Κ. Π. Καβάφης, *Τα Ποήματα*, τ. Β', επιμ. Γ. Π. Σαββίδης,  
Ίκαρος, Αθήνα 1992

Αιγυπτιακό πορτρέτο Φαγιούμ



### Ακούστε παράλληλα...

- Τον Γ. Π. Σαββίδη να απαγγέλλει το ποίημα του Καβάφη στην ιστοσελίδα:  
[http://www.snhell.gr/lections/content.asp?id=38&author\\_id=60&page=anthology](http://www.snhell.gr/lections/content.asp?id=38&author_id=60&page=anthology)





## ANTON ΤΣΕΧΟΦ

### Ο χοντρός και ο λιγνός

Στο διήγημα του κορυφαίου ρώσου θεατρικού συγγραφέα και διηγηματογράφου Άντον Τσέχοφ (Anton Chekhov, 1860-1904) διαπιστώνουμε πώς η ιεραρχία, η κοινωνική θέση του καθενός, καθορίζει τις ανθρώπινες σχέσεις και διαμορφώνει αντίστοιχα ανθρώπινους χαρακτήρες. Γενικά, τα έργα του Τσέχοφ διακρίνονται για τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα τους και τις οξύτερες κοινωνικές παρατηρήσεις του συγγραφέα. Ο Τσέχοφ δεν αγνοεί τις ανθρώπινες αδυναμίες και μικρότητες, ωστόσο, ακόμα και όταν τις καταγγέλλει, στέκεται με τρυφερότητα και κατανόηση απέναντι στον άνθρωπο, τον οποίο δεν παύει ποτέ να αγαπά. Το συγκεκριμένο διήγημα δημοσιεύτηκε το 1886.

Στο σιδηροδρομικό σταθμό Νικολάγιεφ συναντήθηκαν δύο φίλοι. Ο ένας ήταν χοντρός και ο άλλος λιγνός.

Ο χοντρός μόλις είχε γευματίσει στο σταθμό και τα χείλη του, πασαλειμμένα με λίπος, γυάλιζαν σαν ώριμα βύσσινα. Μύριζε χέρεθ<sup>1</sup> και άνθος λεμονιάς. Ο λιγνός μόλις είχε βγει από το βαγόνι και ήταν φορτωμένος με βαλίτσες, μπόγους και χαρτοκιβώτια. Μύριζε χοιρομέρι και κατακάθι του καφέ. Πίσω του πρόβαλε μια αδύνατη γυναίκα με μακρύ πιγούνι –η γυναίκα του– και ένας ψηλός νέος, μαθητής γυμνασίου, με μισόκλειστα μάτια – ο γιος του.

– Πορφύρη! φώναξε ο χοντρός βλέποντας τον λιγνό. Εσύ είσαι, λοιπόν, φίλε μου! Χρόνια και ζαμάνια!

– Πατερούλη! είπε έκπληκτος ο λιγνός. Μίσα! παιδικέ μου φίλε! Από πού ξεφύτρωσες;

Οι δυο φίλοι αγκαλιάστηκαν και φιλήθηκαν τρεις φορές και κοιτάζονταν στα μάτια δακρυσμένοι. Ήταν και για τους δυο μια ευχάριστη έκπληξη.

– Αγαπητέ μου! άρχισε να λέει ο λιγνός μετά από τις αγκαλιές και τα φιλιά. Δεν περίμενα να σε συναντήσω. Τι έκπληξη! Λοιπόν, για να σε δω καλύτερα! Πάντα ο ίδιος, ωραίος, όπως ήσουν πάντα! Παρφουμαρισμένος και δανδής.<sup>2</sup> Αχ, Θεέ μου! Λοιπόν, τι απέγινες; Πλούτισες; Παντρεύτηκες; Εγώ έχω παντρευτεί πια, όπως βλέπεις... Από δω είναι η γυναίκα μου η Λουίζα, το γένος Βάντσενμπαχ... λουθηρανή... Και αυτός είναι ο γιος μου Ναθαναήλ, μαθητής της τρίτης γυμνασίου. Από δω, Ναφάνια, είναι ένας παιδικός μου φίλος. Ήμαστε συμμαθητές στο γυμνάσιο.

Ο Ναφάνια σκέφτηκε για λίγο και μετά έβγαλε το καπέλο.

– Πηγαίναμε μαζί στο γυμνάσιο! συνέχισε ο λιγνός. Θυμάσαι πώς σε πείραζαν; Σε φώναζαν Ηρόστρατο,<sup>3</sup> επειδή είχες κάψει με το τσιγάρο το απουσιολόγιο, κι εμένα Εφιάλτη,<sup>4</sup> επειδή μ' άρεσε να καταδίδω. Χα, χα... Ήμαστε παιδιά! Μη φοβάσαι, Ναφάνια! Ζύγωσε πιο κοντά... Και αυτή είναι η γυναίκα μου, το γένος Βάντσενμπαχ... λουθηρανή.

Ο Ναθαναήλ έμεινε για λίγο σκεπτικός και μετά στάθηκε πίσω απ' τον πατέρα του.

– Λοιπόν, πώς περνάς, φίλε; ρώτησε ο χοντρός, κοιτάζοντας αφ' υψηλού το φίλο του. Είσαι διορισμένος κάπου; Συμπλήρωσες την υπηρεσία σου για σύνταξη;

– Είμαι διορισμένος, αγαπητέ μου! Είμαι κολέκσι ασέσορ<sup>5</sup> εδώ και δύο χρόνια, και έχω πάρει και το παράσημο Στανισλάβ.<sup>6</sup> Ο μισθός είναι μικρός... αλλά δόξα τω Θεώ! Η γυναί-

<sup>1</sup>χέρεθ: είδος κρασιού· <sup>2</sup>δανδής: άντρας με πολύ προσεγμένη εμφάνιση και κομψούς τρόπους· <sup>3</sup>Ο Ηρόστρατος πυρπόλησε το 356 π.Χ. τον ναό της Αρτέμιδος στην Έφεσο, με τη φιλοδοξία να μείνει έτσι στην ιστορία· <sup>4</sup>Ο Εφιάλτης πρόδωσε τους υπερασπιστές των Θερμοπυλών (480 π.Χ.), υποδεικνύοντας στον Ξέρξη τη διάβαση απ' όπου μπορούσε να τους περικυκλώσει· <sup>5</sup>κολέκσι Ασέσορ: βαθμός πολιτών στη τσαρική Ρωσία· <sup>6</sup>παράσημο Στανισλάβ: ένα από τα κατώτερα παράσημα της τσαρικής Ρωσίας που απονεμόταν στον αρχαιότερο υπάλληλο

κα μου παραδίδει μαθήματα μουσικής κι εγώ φτιάχνω τσιγαροθήκες από ξύλο. Περίφημες τσιγαροθήκες! Τις πουλάω ένα ρούβλι τη μία. Αν κάποιος αγοράσει από δέκα κομμάτια και πάνω, όπως καταλαβαίνεις, του κάνω έκπτωση. Βολευόμαστε όπως όπως. Ξέρεις, υπηρετούσα στο υπουργείο και τώρα μετατέθηκα εδώ, στην ίδια διεύθυνση... Εδώ θα υπηρετώ... Λοιπόν, με σένα τι γίνεται; Ίσως είσαι πια στάτσκι,<sup>7</sup> ε;

– Όχι, αγαπητέ μου, ανέβα παραπάνω, είπε ο χοντρός. Έχω φτάσει πια κρατικός σύμβουλος... Έχω πάρει δύο άστρα.

Ο λιγνός ξαφνικά χλόμασε, τά 'χασε, αλλά γρήγορα το πρόσωπό του παραμορφώθηκε ολόκληρο από το πιο πλατύ χαμόγελο. Έμοιαζε σα νά 'βγαιναν σπίθες από τα μάτια και το πρόσωπό του. Ζάρωσε, καμπούριασε, στένεψε... Οι βαλίτσες του, οι μπόγοι και τα χαρτοκιβώτια που κουβαλούσε ζάρωσαν, τσαλακώθηκαν... Το μακρύ πιγούνι της γυναίκας του έγινε ακόμα μακρύτερο. Ο Ναθαναήλ τεντώθηκε και κούμπωσε όλα τα κουμπιά της στολής του.

– Εξοχότατε... Μου είναι πολύ ευχάριστο! Ιδού ένας παιδικός μου φίλος, μπορώ να πω, που έφτασε τόσο ψηλά! Χι, χι!

– Αρκετά λοιπόν! συνοφρυώθηκε ο χοντρός. Γιατί αυτός ο τόνος; Εγώ κι εσύ ήμαστε παιδικοί φίλοι. Γιατί αυτή η δουλοπρέπεια;

– Συγχωρήστε με... Που εσείς...

Ο λιγνός άρχισε να γελά πνιχτά ζαρώνοντας ακόμα περισσότερο.

– Είναι ο οφειλόμενος σεβασμός στην εξοχότητά σας... νιώθω σαν να με δροσίζει μια ζωογόνο αύρα... Αυτός είναι, εξοχότατε, ο γιος μου ο Ναθαναήλ... η γυναίκα μου η Λουίζα, λουθηρανή, με κάποιο τρόπο...

Ο χοντρός ήθελε να εκφράσει τη διαφωνία του, αλλά στο πρόσωπο του λιγνού ήταν αποτυπωμένος τόσο σεβασμός, ηδονή και αρρωστημένη ευλάβεια, που του έφερε αναγούλα. Έδωσε το χέρι του στον λιγνό για να τον αποχαιρετίσει.

Ο λιγνός του έσφιξε τα τρία δάχτυλα, υποκλίθηκε βαθιά και άρχισε να χαχανίζει σαν Κινέζος: «χι, χι, χι». Η γυναίκα του χαμογέλασε. Ο Ναθαναήλ έσυρε τα πόδια του και από τη σαστισμάρα του τού έπεσε το πηλήγιο. Και οι τρεις τους είχαν δοκιμάσει μια μεγάλη και ευχάριστη έκπληξη.

Α. Π. Τσέχοφ, *Επιλογή από το έργο του*, τ. Α', Κέδρος, Αθήνα 1998



<sup>7</sup>στάτσκι: πρώτο συνδυετικό για τη δήλωση βαθμού στη τσαρική Ρωσία

## Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

Στο έργο του Κ. Γ. Καρυωτάκη (1896-1928), τόσο το κύριο ποιητικό όσο και το πιο περιορισμένο πεζογραφικό, αποτυπώνεται έντονα η κοινωνική συνείδηση του συγγραφέα, η πρόθεση για αμφισβήτηση και κοινωνικό έλεγχο με τα μέσα της ειρωνείας και της σάτιρας. Η κριτική του Καρυωτάκη εκκινεί συχνά από το προσωπικό βίωμα (ο ίδιος υπήρξε δημόσιος υπάλληλος που καταδιώχθηκε για τις απόψεις του με δυσμενείς μεταθέσεις, η τελευταία στην Πρέβεζα). Αποκτά ωστόσο ευρύτερο στόχο, γίνεται αμείλικτη σάτιρα που αποσκοπεί στην υπονόμευση ή και στην ανατροπή των κακώς κειμένων της κοινωνίας γενικά, όπως βλέπουμε να συμβαίνει στα δύο επόμενα πεζά. Το πρώτο προέρχεται από την ενότητα με τον ειρωνικό τίτλο «Τρεις μεγάλες χαρές» και τον ακόμη πιο ειρωνικό υπότιτλο, από στίχο του Δ. Σολωμού, «Όμορφος κόσμος, ηθικός, αγγελικά πλασμένος!» το δεύτερο είναι ένα από τα τελευταία κείμενα που έγραψε ο Καρυωτάκης στην Πρέβεζα, πριν την αυτοχειρία του, αφήνοντάς το μάλιστα ανολοκλήρωτο.

### Ι. Καλός υπάλληλος

Είναι ένας αγαθός γεροντάκος. Έπειτα από τριάντα χρόνων υπηρεσία, έχει να διατρέξει όλους τους βαθμούς. Γραφεύς στο πρωτόκολλο.

Πάντα έκανε τη δουλειά του ευσυνείδητα, σχεδόν με κέφι. Σκυμμένος από το πρωί ως το βράδυ στο παρθενικό βιβλίο του, περνούσε τους αριθμούς και αντέγραφε τις περιλήψεις. Κάποτε, μετά την καταχώριση ενός εισερχομένου ή ενός εξερχομένου, ετράβαγε μια γραμμή που έβγαινε από την τελευταία στήλη και προχωρούσε προς το περιθώριο, έτσι σαν απόπειρα φυγής. Αυτή η ουρά δεν έχει θέση εκειμέσα, όμως την τραβούσε βιαστικά, με πείσμα, θέλοντας να εκφράσει τον εαυτό του. Αν έσκυβε κανείς πάνω στην απλή και ίσια γραμμούλα, θα διάβαζε την ιστορία του καλού υπαλλήλου.

Νέος ακόμη, μπαίνοντας στην υπηρεσία, εχαιρέτησε με συγκαταβατικό χαμόγελο τους συναδέλφους του. Έτυχε να καθίσει σ' αυτή την καρέκλα. Κι έμεινε εκεί. Ήρθαν άλλοι αργότερα, έφυγαν, επέθαναν. Αυτός έμεινε εκεί. Οι προϊστάμενοί του τον θεωρούσαν απαράιτητο. Είχε αποκτήσει μια φοβερή, μοιραία ειδικότητα.

Ελάχιστα πρακτικός άνθρωπος. Τίμιος, ιδεολόγος. Μ' όλη τη φτωχική του εμφάνιση, είχε αξιώσεις ευπατρίδου.<sup>1</sup> Ένα πρωί, επειδή ο Διευθυντής του τού μίλησε κάπως φιλικότερα, επήρε θάρρος, του απάντησε στον ενικό, εγέλασε μάλιστα ανοιχτόκαρδα και τον χτύπησε στον ώμο. Ο κύριος Διευθυντής τότε, μ' ένα παγωμένο βλέμμα, τον εκάρφωσε πάλι στη θέση του. Κι έμεινε εκεί.

Τώρα, βγαίνοντας κάθε βράδυ από το γραφείο, παίρνει τον παραλιακό δρόμο, βιαστικός-βιαστικός, γυρίζοντας δαιμονισμένα το μαστούνι του με την ωραία, νικέλινη λαβή. Γράφει κύκλους μέσα στο άπειρο. Και μέσα στους κύκλους τα σημεία του απείρου. Όταν περάσει τα τελευταία σπία, θ' αφήσει πάντα να ξεφύγει ψηλά με ορμή το μαστούνι του, έτσι σαν απόπειρα λυτρωμού.

Μετά τον περίπατο τρυπώνει σε μια ταβέρνα. Κάθεται μόνος, αντίκρυ στα μεγάλα, φρεσκοβαμμένα βαρέλια. Όλα έχουν γραμμένο πάνω απ' την κάνουλα, με παχιά, μαύρα γράμματα, τ' όνομά τους: Πηνειός, Γάγγης, Μισσισιαιπής, Τάρταρος. Κοιτάζει εκστατικός μπροστά του. Το τέταρτο ποτηράκι γίνεται ποταμόπλοιο, με το οποίο ταξιδεύει σε θαυμαστούς, άγνωστους κόσμους. Από τα πυκνά δέντρα, πίθηκοι σκύβουν και τον χαιρετάνε. Είναι ευτυχής.

<sup>1</sup>ευπατρίδης: άνθρωπος αριστοκρατικής καταγωγής με ιδιαίτερη μόρφωση

## Κάθαρσις

Βέβαια. Έπρεπε να σκύψω μπροστά στον ένα και, χαϊδεύοντας ηδονικά το μαύρο σεβιότ<sup>2</sup> –παφ, παφ, παφ, παφ–, «έχετε λίγη σκόνη» να ειπώ «κύριε Άλφα».

Ύστερα έπρεπε να περιμένω στη γωνία, κι όταν αντίκριζα την κοιλιά του άλλου, αφού θά 'χα επί τόσα χρόνια παρακολουθήσει τα αισθήματα και το σφυγμό της, να σκύψω άλλη μια φορά και να ψιθυρίσω εμπιστευτικά: «Αχ, αυτός ο Άλφα, κύριε Βήτα...».

Έπρεπε, πίσω από τα γυαλιά του Γάμα, να καρδακώ την ιλαρή<sup>3</sup> ματιά του. Αν μου την εχάρριζε, να ξεδιπλώσω το καλύτερο χαμόγελό μου και να τη δεχτώ όπως σε μανδύα ιππότου ένα βασιλικό βρέφος. Αν όμως αργούσε, να σκύψω για τρίτη φορά γεμάτος συντριβή και ν' αρθρώσω: «Δούλος σας, κύριέ μου».

Αλλά πρώτα - πρώτα έπρεπε να μείνω στη σπείρα του Δέλτα. Εκεί η ληστεία γινόταν υπό λαμπρούς, διεθνείς οιωνούς, μέσα σε πολυτελή γραφεία. Στην αρχή, δε θα υπήρχα. Κρυμμένος πίσω από τον κοντόπαχο τμηματάρχη μου, θα οσφραινόμουν. Θα είχα τρόπους λεπτούς, αέρινους. Θα εμάθαινα τη συνθηματική τους γλώσσα. Η ψαύσις<sup>4</sup> του αριστερού μέρους της χωρίστρας θα εσήμαινε: «πεντακόσιες χιλιάδες». Ένα επίμονο τίναγμα της στάχτης του πούρου θα έλεγε: «σύμφωνος». Θα εκέρδιζα την εμπιστοσύνη όλων. Και, μια μέρα, ακουμπώντας στο κρύσταλλο του τραπεζιού μου, θα έγγραφα εγώ την απάντηση: «Ο αυτόνομος οργανισμός μας, κύριε Εισαγγελεύ...»

Έπρεπε να σκύψω, να σκύψω, να σκύψω. Τόσο που η μύτη μου να ενωθεί με τη φτέρνα μου. Έτσι βολικά κουλουριασμένος, να κυλώ και να φθάσω.

Κανάγιες!<sup>5</sup>

Το ψωμί της εξορίας με τρέφει.<sup>6</sup> Κουρούνες χτυπούν τα τζάμια της κάμαράς μου. Και σε βασανισμένα στήθη χωρικών βλέπω να δυναμώνει η πνοή που θα σας σαρώσει. [...]

Κ. Γ. Καρυωτάκης, *Ποήματα και πεζά*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Εστία, Αθήνα 1995



<sup>2</sup>σεβιότ: μάλλινο σκωτσέζικο ύφασμα από το οποίο έραβαν κοστούμια και παλτά· <sup>3</sup>ιλαρή: χαρούμενη, γελαστή· <sup>4</sup>η ψαύσις: το άγγιγμα· <sup>5</sup>κανάγιες: τιποτένιοι, παλιάνθρωποι· <sup>6</sup>εννοεί εδώ την τελευταία δυσμενή του μετάθεση στην Προέβρα

## ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ

### Οι Μοιραίοι

Μες την υπόγεια την ταβέρνα,  
μες σε καπνούς και σε βραιοιές  
(απάνω στρίγγλιζε η λατέρνα<sup>1</sup>)  
όλ' η παρέα πίναμ' ειψές·  
ειψές, σαν όλα τα βραδάκια,  
να πάνε κάτου τα φαρμάκια.

Σφιγγόταν ένας πλάι στον άλλο  
και κάπου εφτυούσε καταγής.  
Ω! πόσο βάσανο μεγάλο  
το βάσανο είναι της ζωής!  
Όσο κι ο νους να τυραννιέται,  
άσπρην ημέρα δε θυμέται.

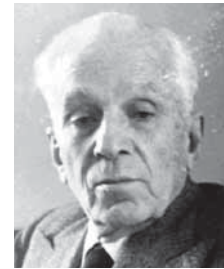
Ήλιε και θάλασσα γαλάζα  
και βάθος τ' άσωτ<sup>2</sup> ουρανού!  
Ω! της αυγής κροκάτη γάζα,<sup>3</sup>  
γαρούφαλα του δειλινού,  
λάμπετε, σβήνετε μακριά μας,  
χωρίς να μπειτε στην καρδιά μας!

Του ενού ο πατέρας χρόνια δέκα  
παράλυτος, ίδιο στοιχειό<sup>4</sup>  
τ' άλλου κοντόημερ<sup>5</sup> η γυναίκα  
στο σπίτι λιώνει από χτικιό<sup>6</sup>  
στο Παλαμήδι<sup>7</sup> ο γιός του Μάζη  
κι η κόρη του Γιαβή στο Γκάζι.<sup>8</sup>

– Φταίει το ζαβό το ριζικό μας!<sup>9</sup>  
– Φταίει ο Θεός που μας μισεί!  
– Φταίει το κεφάλι το κακό μας!  
– Φταίει πρώτ' απ' όλα το κρασί!  
Ποιος φταίει; ποιος φταίει; Κανένα στόμα  
δεν το 'βρε και δεν τό 'πε ακόμα.

Έτσι στη σκότεινη ταβέρνα  
πίνουμε πάντα μας σκυφτοί.  
Σαν τα σκουλήκια, κάθε φτέρνα,  
όπου μας εύρει, μας πατεί.  
Δειλοί, μοιραίοι κι άβουλοι αντάμα,  
προσμένουμε, ίσως, κάποιο θάμα!

Κώστας Βάρναλης, *Ποιητικά*, Κέδρος, Αθήνα 1956



Το ποίημα του Κώστα Βάρναλη (1884-1974) πρωτοδημοσιεύτηκε το 1922 και παραμένει μέχρι σήμερα δημοφιλές, χάρη και στη μελοποίησή του. Όπως δηλώνει και ο τίτλος του, στο ποίημα απεικονίζεται η αδιέξοδη κατάσταση των ανθρώπων που έχουν αποδεχτεί με παθητικότητα την άθλια μοίρα τους και δεν κάνουν τίποτα για να την αλλάξουν. Η μοιρολατρική αυτή στάση έμμεσα επικρίνεται από τον ποιητή, αφού στη δική του συνείδηση, «απόκληρο» της ζωής δεν κάνει τον άνθρωπο η δυστυχία αλλά η παραίτηση, η έλλειψη μαχητικότητας. Αυτό είναι και το μήνυμα που εκπέμπει γενικά το έργο του Βάρναλη: να αφυπνίσει την αγωνιστική διάθεση του ανθρώπου απέναντι στη ζωή.

<sup>1</sup>λατέρνα: παλιό μουσικό μετακινούμενο όργανο·  
<sup>2</sup>άσωτ(ου): ατελείωτου, απέραντου· <sup>3</sup>της αυγής κροκάτη γάζα: η υπέροχη αυγή με τη διαύγεια και τα όμορφα χρώματα (από το λουλούδι κρόκος)· <sup>4</sup>στοιχειό: φάντασμα· <sup>5</sup>κοντόημερ(η): με λίγες ημέρες ζωής· <sup>6</sup>χτικιό: η φυματίωση, ασθένεια των πνευμόνων η οποία στο Μεσοπόλεμο είχε πάρει διαστάσεις επιδημίας στα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού· <sup>7</sup>Παλαμήδι: το κάστρο του Ναυπλίου όπου βρισκόνταν οι φυλακές για βαρυνιοίτες· <sup>8</sup>Γκάζι: κακόφημη συνοικία της Αθήνας· <sup>9</sup>το ζαβό το ριζικό μας: η στραβή κι ανάποδη τύχη, η κακή μοίρα



### Ακούστε παράλληλα...

- Ακούστε τον Μάνο Κατράκη να απαγγέλλει και τον Γρηγόρη Μπιθικώτση να τραγουδά το ποίημα «Οι Μοιραίοι» σε μουσική Μίκη Θεοδωράκη στην ιστοσελίδα: [http://www.youtube.com/watch?v=ifrW2jn\\_JH0](http://www.youtube.com/watch?v=ifrW2jn_JH0) και τον ίδιο τον Βάρναλη να απαγγέλλει το ποίημά του στην ιστοσελίδα: [http://www.snhell.gr/lections/content.asp?id=19&author\\_id=56&page=anthology](http://www.snhell.gr/lections/content.asp?id=19&author_id=56&page=anthology)



## ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

### Επιτύμβιον

Πέθανες – κι έγινες και συ: ο καλός.

Ο λαμπρός άνθρωπος, ο οικογενειάρχης, ο πατριώτης.

Τριάντα έξι στέφανα σε συνοδέψανε, τρεις λόγοι αντιπροέδρων,  
εφτά ψηφίσματα για τις υπέροχες υπηρεσίες που προσέφερες.

Α, ρε Λαυρέντη, εγώ που μόνο τό 'ξερα τι κάθαμα ήσουν,  
τι κάλπικος παράς, μια ολόκληρη ζωή μέσα στο ψέμα  
κοιμού εν ειρήνη δε θά 'ρθω την ησυχία σου να ταράξω.

(Εγώ, μια ολόκληρη ζωή μες στη σιωπή θα την εξαγοράσω  
πολύ ακριβά κι όχι με τίμημα το θλιβερό σου το σαρκίο).

Κοιμού εν ειρήνη. Ως ήσουν πάντα στη ζωή: ο καλός,  
ο λαμπρός άνθρωπος, ο οικογενειάρχης, ο πατριώτης.

Δε θά 'σαι ο πρώτος ούτε δα κι ο τελευταίος.

Μανόλης Αναγνωστάκης, *Τα ποιήματα (1941-1971)*,  
Στιγμή, Αθήνα 1995



Ο Μανόλης Αναγνωστάκης (1925-2005) είναι ένας από τους πιο αντιπροσωπευτικούς ποιητές της μεταπολεμικής γενιάς. Στο συγκεκριμένο ποίημά του –το οποίο ανήκει στη συλλογή *Στόχος* (1970), όπου περιέχονται ποιήματα γραμμένα την περίοδο της Δικτατορίας (1967-1974)– τίθεται το ζήτημα της ηθικής στάσης του ανθρώπου μέσα από την αντίθεση του «φαίνεσθαι» και του «είναι»: ο πρωταγωνιστής –τυπικό δείγμα καιροσκοπού της μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας– εγκωμιάζεται στην κηδεία του από τους πολλούς ως πρότυπο ανθρώπου και πολίτη, ενώ στην πραγματικότητα δεν τον αξίζει κανένας έπαινος – και ο ποιητής, ως φορέας της ποιητικής αλήθειας και της ηθικής, έχει ευθύνη να το αποκαλύψει. Αξίζει να προσεχθεί ο ειρωνικός τρόπος που γίνεται αυτή η αποκάλυψη «εν σιωπή».

### Ακούστε παράλληλα...

- Τον Μανόλη Αναγνωστάκη να απαγγέλλει το ποίημά του στην ιστοσελίδα:  
[http://www.snhell.gr/lections/content.asp?id=22&author\\_id=1&page=anthology](http://www.snhell.gr/lections/content.asp?id=22&author_id=1&page=anthology)



## ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

### Σα σκυλί

Στο διήγημα του κύριου πεζογράφου Νίκου Νικολαΐδη (1884-1956) πρωταγωνιστεί ένας άσημος κηπουρός, το κύριο χαρακτηριστικό του οποίου είναι η απόλυτη αφοσίωση στη δουλειά και στα αφεντικά του. Η «σκυλία» του αφοσίωση (όπως δηλώνει τόσο ο τίτλος όσο και η προσωνυμία του: Φλώρ), αφοσίωση από την οποία επωφελήθηκαν όλοι οι εργοδότες του, προκαλεί την ειρωνεία και τον εμπαιγμό των πολλών, και οδηγεί τον κηπουρό σ' έναν καρτερικό και μοναχικό θάνατο (σα σκυλί). Ο θάνατός του αντιμετωπίζεται από την κοινωνία όπως αναμένεται: ως ένα τέλος-πρότυπο για κάθε υπηρέτη που θα έπρεπε να τον μοιάζει, δουλεύοντας αγόγγυστα και πεθαίνοντας διακριτικά. Το διήγημα είναι του 1929, αλλά διατηρεί ανέοαφη την αξία του και σήμερα.

Πάνε μερικά χρόνια που κατοίκησα στη Λεμεσό, κι από τις πρώτες μέρες τον είχα παρατηρήσει που στεκόταν πάντα στον πυλώνα του «Ξενοδοχείου της Προκυμαίας», χωρίς να είναι ούτε θυρωρός ούτε λακές,<sup>1</sup> μόλο που φορούσε κανελιά στολή με μπρούντζινα κουμπιά. Σε λίγον καιρό, ένας φίλος –γέννημα και θρέμμα της πόλης– άνοιξε κουβέντα γι' αυτόν, ενώ καθόμασταν στο καφενείο – λίγα μονάχα βήματα απόσταση από τον πυλώνα όπου στεκόταν:

— Πριν γίνει η Προκυμαία και κτιστεί το Ξενοδοχείο, η Λέσχη κι όλα αυτά τα μαγαζιά, ήταν εδώ έν' αρχοντικό παλιό. Σπίτι μονώροφο, τριγυρισμένο από κήπο... Αυτός ήταν ο κηπουρός... Έτσι τότε θυμούμαι πάντα, γέρο... κι έτσι πάντα σκυμμένος, διπλωμένος, με τη μούρη κάτω, να σκαλίζει, να ψαλιδίζει... Ο κήπος... α! τι κήπος!... ήταν χειμώνα καλοκαίρι γιομάτος άνθη και πρασινάδες... Μικρός, ήρθα πολλές φορές με λογαριασμό να κόψω λουλούδια και να βγάλω και καμιά ρίζα από τις σπάνιες εκείνες πρασινάδες που ήταν πιο όμορφες κι από τα λουλούδια... μα ποτές δεν το κατόρθωσα, γιατί' ήταν άγρυπνος φύλακας...

»Το σπίτι ήταν σχεδόν πάντα κλειστό, γιατί ανήκε σε μιαν αρχοντική οικογένεια που τον πότερο καιρό τον περνούσε σ' εξοχές και ταξίδια, μα ο κήπος ήταν πάντα περιποιημένος... Οι δρόμοι κι οι δρομάκηδες, στρωμένοι με κοπανισμένο τούβλο, και τα δέντρα, ραντισμένα με τον ψεκαστήρα, αστράφτανε στον ήλιο...

»Θυμούμαι μιαν κηδεία γέρου κυρίου και μιαν άλλη μικρού αγοριού που βγήκαν απ' αυτό το σπίτι. – Γίνανε μάλιστα και σχόλια απάνω σ' αυτές... Για την πρώτη είπαν: «πολύ μεγάλο πένθος για ένα τόσο γέρον άνθρωπο». Και για τη δεύτερη: «πολύ μεγάλη κηδεία, δυσανάλογη με το μπόι του νεκρού». — Ας είναι, ήθελα να πω πως και στις δυο κηδείες τον θυμούμαι που ακολουθούσε από μακριά, πλάι πλάι... σα να φοβότανε μη του πούνε: «πίσω!»

»Ύστερα... σε λίγον καιρό από την κηδεία του μικρού αγοριού, το σπίτι με τον κήπο πουλήθη, κι οι νοικοκυραίοι πήραν ένα κοριτσάκι που είχαν κι έφυγαν για πάντα από το νησί μας... Αυτός ερχότανε και καθόταν εδώ, κατσούφης, κι έκανε μια θλιβερή εντύπωση να τότε βλέπει κανείς έτσι μονάχο να φυλάει την κλειστή πόρτα.

»Όταν το σπίτι άρχισε να κατεδαφίζεται, τα δέντρα να κόβονται, τ' άνθη κι οι πρασινάδες να ξεριζώνονται... ω! να βλέπατε πώς έκανε!... Με τι μίσος κοιτούσε τους εργάτες που ξερίζωναν και χαλούσαν!... Και κάθε φορά που ένα κάρο γιομισμένο άχρηστο υλικό ξεκινούσε, θαρρούσες πως θα γρούλιζε... Ειπώθη πως του προσφέρθη θέση στο Δημοτικό Κήπο και δεν εδέχθη... όμως, όποιος είχε σπίτι του ένα μικρό κήπο και του φώναζε να του τονέ βολέψει, πήγαινε πρόθυμα... Ωστόσο, ο καθένας, όσες φορές κι αν ήθελε περάσει απ' εδώ,

<sup>1</sup>λακές: υπηρέτης ντυμένος με ειδική στολή

θα τον έβλεπε να τριγυρίζει στα γιαπιά, να χώνεται ανάμεσα σ' εργάτες και μαστόρους και να γρούζει-να γρούζει<sup>2</sup>... Οι εργάτες, που δεν τον ξέρανε, λέγανε: "Χασομέρης είναι ή τάχα πλερωτικός<sup>3</sup> για να μας επιβλέπει;"...

»Όταν το κτίσιμο τέλειωσε κι έγινε το Ξενοδοχείο... δεν τον έκανε το μάτι σου ούτε στά-λα!... Να! Πώς στέκεται τώρα;... Έτσι στεκόταν κι έδιωχνε τους ζητιάνους και τους χαζευ-τήδες...

»Η διεύθυνση βρήκε πως, καθώς ήταν κακοντυμένος, έκανε κακή φιγούρα και δόθη εντο-λή στο θυρωρό να τότε διώχνει... Έφευγε κοιτώντας λοξά, έκανε ένα γύρο... και... νάτονε πάλι ανάμεσα στις κολόνες του πυλώνα...

»Γιατί ερχόταν;... Τι γύρευε; Τι να 'χε στο κεφάλι του;... Κι άραγε μπορούσε να κάνει σκέψεις; Θαρρούσε πως η ζωή του ήταν δεμένη μ' αυτόν τον τόπο ή το αισθανόταν σα χρέος βαθύ και σκοτεινό;... Σαν ένστικτο...; Εγώ... κι όχι μονάχα εγώ, μα κι άλλοι –μάλιστα και μερικοί που τους ήξερε για φίλους ή σχετικούς με τα παλιά του αφεντικά– δοκιμάσαμε να τότε φέρουμε σε κουβέντα... Λόγια πολλά δεν είχε και προπάντων... τίποτα το διαφωτιστι-κό για την ψυχολογία του...

»Αφού βαρεθήκανε να τότε διώχνουν από το Ξενοδοχείο, του δώσανε τη στολή, «για ευπρέπεια» τάχα, ενώ πραγματικά ο παμπόνηρος Διευθυντής τό 'κανε για ρεκλάμα... Δεν παράλειψε να βάλει να καρφώσουν και τ' όνομα του Ξενοδοχείου με μπρούντζινα γράμμα-τα στο στητό γιακά, που του φαντάζει έτσι σαν κολάρος...

»Τ' όνομά του είναι Φλώρος, μα στο Ξενοδοχείο τον φωνάζανε Φλωρ, και τώρα που με τα χρόνια άρχισε να βαριακούει, το διπλασιάζουνε και τον φωνάζουν: Φλωρ-Φλωρ!...

Αυτά διηγήθη ο φίλος. Κατόπιν αρχίσαμε να συζητούμε αν είχε λογικό, αν είχε σκέψη... αν είχε μια κάπως καθαρή ιδέα της ζωής του... μα ύστερα από λίγα λόγια, αντί να μιλάμε για τον καη-μένο το Φλωρ... μιλούσαμε για τον κατεργαράκο το Ρικέ του Ανατόλ Φρανς, που με τη σκυλίσια λογική του έλεγε τον αφέ-ντη του Θεό.<sup>4</sup>

Καθώς είπα, πάνε κάμποσα χρόνια που κατοίκησα στη Λεμεσό, και το Φλωρ τον έβλεπα κάθε μέρα, γιατί το Ξενοδοχείο της Προκυμιάς ήταν το ξενοδοχείο μου και το Καφενείο της, καφενείο μου.

Τελευταία είχε γεράσει πολύ –έσκυψε πιο πολύ– κι εκτός από το πλήθος τις τρίχες που είχε σ' όλο το επάνω μέρος των χεριών του, στα δάκτυλα όλα, ίσαμε τις ρίζες των νυχιών, δεν έβλεπες τρίχα μαύ-ρη. Τα ματόκλαδα του λείπανε ανέκαθεν... Τα κρεμαστά φρύδια, τα κρεμαστά μουστάκια... οι μακριές τρίχες που ξεβγαίνανε από τα ρου-θούνια του κι οι άλλες των αυτιών του... άσπρες κι αυτές... Ποτέ μορ-φή και ζωή δεν έμοιασαν τόσο πολύ.

Τον παρακολουθούσα «με το μάτι και τ' αυτί» και ρωτούσα προσπα-θώντας να μαζέψω πληροφορίες για... το Φλωρ!... Ο Διευθυντής του Ξενοδοχείου, μια μέρα πού 'κανα να τότε ρωτήσω... το πήρε για κο-μπλιμέντο! εκολακεύθη, ο άνθρωπος, κι απάντησε με το υποτακτικό



<sup>2</sup>γρούζω: γρουλλίζω. <sup>3</sup>πλερωτικός: αυτός που ενεργεί επ' αμοιβή. <sup>4</sup>Αναφορά στη νουβέλα Ρικέ του γάλλου λογοτέχνη και κριτικού Ανατόλ Φρανς (Anatole France, 1844-1924), η οποία έχει ως πρωταγωνιστή έναν σκύλο και στρέφεται κριτικά ενάντια στο κοινωνικό και θρησκευτικό κατεστημένο

ύφος που παίρνουν οι ξενοδόχοι όταν έχουνε να καυχηθούν για κάτι:

— Κάνω ό,τι μπορώ... σε κάθε θέση τοποθετώ τον καταλληλότερο τύπο...

Και, για να με εκπλήξει πότερο, φώναξε:

— Φλωρ-Φλωρ! κάνοντας και τη χειρονομία που καλούνε τα σκυλιά.

Κι ο Φλωρ ξετυλίχθη από τη θέση του και σίμωσε τόσο σκυφτός, και το κεφάλι κάτου, που θά 'λεγες πως ερχόταν με τα «τέσσερά του»...

— Δεν είναι τέλειος; με ρώτησε... και κατόπιν έκανε: Είναι περισσότερο από μισός αιώνας που τρωσ ψωμί εδώ, κι είσαι πολύ ευχαριστημένος... δεν είν' έτσι, Φλωρ!...

Κι ο Φλωρ έβγαλε έναν άναρθρο γρυλισμό και σιγά σιγά ξανασυμμαζεύθη στη θέση του.

Οι άνθρωποι της Προκουμαίας και της Λέσχης τον «Ξέρανε», τον «Εκτιμούσανε», μ' άλλο δεν είχανε να πουν παρά μόνο πως ήταν κι εξακολουθούσε να είναι: «Πιστός». Μια νύχτα στη Λέσχη, προκάλεσα πλατιά συζήτηση και για συμπέρασμα ειπώθη πως ο Φλωρ είναι από τη ράτσα των καλών υπηρετών (ειπώθη γαλλικά: «domestiques», κι ήρθε πιο ταιριαστό), που τώρα, δυστυχώς, είναι σπάνιοι... «Τρέφει ευγνωμοσύνη για το ψωμί που 'φαγε σ' αυτό τον τόπο και η ψυχή του βρρίσκει την ανάπασή της σ' αυτή την ευγνωμοσύνη...»!

Μια μέρα –καλοκαίρι– το βαπόρι (μαζί με το πλήθος των ξένων που 'ρχονται να παραθερίσουν στα βουνά του νησιού μας) έφερε και μια σαραντάρια Κερά. Βγήκε στο «Ξενοδοχείον της Προκουμαίας».

— Πώς άλλαξε ο τόπος! άρχισε να λέει στο συνοδευτή της... Εδώ κάπου, θαρρώ, βρισκόταν το σπίτι μας...

Ο Φλωρ.. α! πώς ξετυλίχθη και σηκώθη από τη θέση του!... Σκίρτησε..., μα ο ξενοδόχος μ' ένα βλέμμα που σήμαινε «ήσυχα, Φλωρ!» τον κάρφωσε στη θέση του. Όμως, όταν η Κερά προχωρούσε στον πυλώνα, έκανε λίγα βήματα να τη σιμώσει...

— Στη θέση σου, Φλωρ, φώναξε τώρα ο ξενοδόχος.

Μα ο Φλωρ πού ν' ακούσει!... ζύγωσε.

— Περίεργο και τούτο..., είπε η Κερά μαζεύοντας τα φουστάνια της!...

— Τι έπαθες, Φλώρ, σε καλό σου, είπε ο ξενοδόχος.

Κι αφού ξήγησε στην Κερά πως πρώτη φορά κάνει τέτοιο πράγμα ο Φλωρ, «ετέθη εις τας διαταγάς της».

Η Κερά ζήτησε ένα καλό δωμάτιο γι' απόψε μονάχα, γιατί αύριο θ' ανέβαινε στην εξοχή, και... αν ήταν δυνατό, να της λύσει μια περιέργειά της:

— Εδώ κάπου... βρισκόταν το σπίτι μας..., «τ' αρχοντικό του Σιρίλη»... είμαι κόρη Σιρίλη.

— Μα... Κυρία μου!... βρισκόσατε σπίτι σας, φώναξε σχεδόν συγκινημένος ο ξενοδόχος... Το μπροστινό μέρος του κήπου κι όλος ο τόπος που κρατούσε το σπίτι κρατάει τώρα το Ξενοδοχείο... Κόρη Σιρίλη, λοιπόν!... χαίρω πολύ!... Τώρα εξηγείται το φέροσιμο του Φλωρ!... Σας γνώρισε... Φλωρ-Φλωρ, έλα, Φλωρ!...

Ο Φλωρ άλλο δεν περίμενε για να μπει και να πλησιάσει. Τα μάτια του, που πάντα ήταν τόσο θολά, τώρα πετούσαν σπίθες...

— Δεν τότε θυμούμαι...





— Δεν είναι ο κηπουρός σας;

— Τον κήπο, ναι, τον θυμούμαι πολύ καλά...

Κι άρχισε να περιγράφει τον κήπο... «μεγάλο, πάντα γιομισμένο λουλούδια και πρασινάδες, δρόμοι και δρομάκηδες στρωμένοι με τούβλο κοπανισμένο...»

— ...τον κηπουρό, όχι, δεν τότε θυμούμαι...

Τον κοίταξε λιγάκι κι είπε:

— Τι περίεργος!...

Και μπήκε στην κάμαρά της.

Σε λίγη ώρα έπαιρνε το τσάι της στη βεράντα. Ο Φλωρ τριγύριζε. Άξαφνα, η Κερά τού φώναξε μ' ένα γνέψιμο:

— ...Σε θυμήθηκα... Πώς σε τυραννούσαμε στα παιχνίδια μας!...

Βουρκώσανε τα μάτια της... Δάκρυσε...

— Σε καλό σου, της είπε ο σύντροφός της, τι έπαθες;...

— Θυμήθηκα τον αδελφό μου... Πάνε τριάντα χρόνια που τον χάσαμε...

Σκούπισε τα μάτια της, άνοιξε το τσαντάκι της, έβγαλε ένα πούπουλο και πουδραρίστη... Ξανακοίταξε το Φλωρ και τού 'πε:

— Γέρασες πολύ, καημένε...

Και, γυρίζοντας στο σύντροφό της, είπε:

— Tout-a-fait un chien! N' est-ce pas?<sup>5</sup> και λύθη στα γέλια.

Την ακόλουθη μέρα η Κερά έφευγε. Ο Φλωρ στη θέση του... ανήσυχος. Η Κερά ούτε τον πρόσεξε... κι όταν το αμάξι ξεκίνησε, έμεινε να το κοιτάζει αποθαρρεμένος. Κατόπιν, τ' αμάξι χάθη στο μάκρος του δρόμου, κι ο Φλωρ συμμαζεύθη ήσυχα ήσυχα στη γωνιά του.

Μια μέρα δεν ήρθε... και το προσέξαμε. Ούτε την ακόλουθη... κι αναρωτηθήκαμε. Την τρίτη ρωτήσαμε: «Γιατί; μην ήταν άρρωστος;». «Μπορεί... Τα σκυλιά κρύβονται όταν είναι άρρωστα...»

Σε λίγες μέρες, ήρθε σερνάμενος... Κουλουριάστη στη θέση του, αφήνοντας έναν ήχο σαν παράπονο σκυλιού... Η αναπνοή του μίκραινε ολοένα. Έβγαλε ένα στεναγμό βαθύ και πα... τίποτα...

Βγήκε κι ο ξενοδόχος.

— Φλωρ!... Φλώρ!..., του φώναξε. Φλωρ-Φλωρ, του ξαναφώναξε, αγγίζοντάς τον με τη μύτη του παπουτσιού του.

Μα ο Φλωρ δεν σάλεψε...

— Τέλειωσε... Έτσι και το σκυλί πάει και ψοφά στην πόρτα του κυρίου του, είπε.

Κι αμέσως παράγγειλε στους υπηρέτες να τον σηκώσουν γρήγορα γρήγορα...

Θά 'κανε κακήν εντύπωση στους πελάτες...

Σε λίγο στη Λέσχη μιλούσανε για το Φλωρ... Επαινέσανε το σκυλίσιο προτέρημά του, κι ένας έριξε δειλά δειλά τη γνώμη πως του χρωστιόταν μια ανταμοιβή.

— Να του γίνει μια επίσημη κηδεία, είπε ένας σοβαρά, κι η γνώμη δεν φάνηκε παράξενη... μα... τα έξοδα ποιος θα τα κάνει;...

— Το Δημορχείο... Γιατί όχι;... Αλλού και τα σκυλιά θάβονται... Τους κρεμούν και

<sup>5</sup>γαλλικά στο κείμενο: "Έντελώς ένας σκύλος. Δεν είναι έτσι;"

μετάλλια για ηρωισμό... κι αυτό, όχι για τα σκυλιά, μα για να παραδειγματισθεί ο Λαός... Σήμερα, σ' αυτές τις πονηρές μέρες που περνούμε... όπου οι υπηρέτες σηκώσανε κεφάλι και είναι αγάριστοι στο ψωμί που τρώνε, θα ήταν μια λαμπρή αντίδραση...

Η κηδεία δεν έγινε, κι έτσι σώθη το οικτρό κουφάρι του Μπάρμπα-Φλώρου από τη «χρησιμοποίηση». Ο Τύπος μονάχα, που ξέρει καλά τη δουλειά του, δημοσίεψε «Σημειώματα», όπου περιγραφόταν μια ζωή αναπαυμένη στην ευγνωμοσύνη, στο καθήκον, στην αφοσίωση... κι ένας μακάριος θάνατος!! Ευχόταν αίδιον<sup>6</sup> μνήμην και συμβούλευε «πατρικώς» τον Λαόν να τον μμηθεί...

Νίκος Νικολαΐδης, *Η καλή συντρόφισσα. Διηγήματα*, σειρά Γ', Κύπρος 1929



---

<sup>6</sup>αίδιον: αιώνια, παντοτινή

## Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ

### Τα χταποδάκια

Στο διήγημα του Μ. Καραγάτση (1908-1960), σημαντικού πεζογράφου της γενιάς του '30, η ιστορία εκτυλίσσεται σε μια ταβέρνα, στην οποία παρακολουθούμε έναν περιθωριακό τύπο, αλκοολικό, να επιδιώκει με κάθε τρόπο τη ζεστασιά της ανθρώπινης επικοινωνίας. Δέσμιος ωστόσο του πάθους του, αλλά και των κοινωνικών προκαταλήψεων, γνωρίζει την απόρριψη και τον κατατρογυμό από τους «κανονικούς» θαμώνες. Το διήγημα είναι νατουραλιστικό, αποδίδει δηλαδή την πραγματικότητα με ακραίο ρεαλισμό, σχεδόν φωτογραφικά, και σε λαϊκή αργκό (πλεονάζουν οι μάγικες εκφράσεις και οι ναυτικοί όροι).

Οι νοτιάδες φέρναν σύγνεφα εκείνο το χειμώνα, μα όχι τό 'να πίσω από τ' άλλο. Άφηναν και ώρες, την κάθε μέρα, που ξαστέρωνε λιγάκι ο ουρανός. Αυτό γινόταν περί το δειλινό. Κι όταν ο ήλιος, όσο δεν παίρνει χρυσαφής, κάτι σα μέλι φωτεινό, ξεχυνόταν στο μικρό λιμάνι, στ' αργοσάλευτα καΐκια του, στις μπαταρισμένες<sup>1</sup> βάρκες, στα δίχτυα των ψαράδων που στέγνωναν απλωμένα, στη θάλασσα που σιγανάσαινε, στους ανθρώπους που τριγυρνούσαν πέρα δώθε, άγνωστο γιατί. Περί τη νύχτα θα χάλαιγε πάλι ο καιρός. Αυτό το καταλάβαινες από τους γλάρους που πετούσαν χαμηλά, έξυναν τη θάλασσα με τις φτερούγες τους, κλαγγάζοντας<sup>2</sup> κάποιαν ακατάληπτη ανησυχία. Και το όντις, σε λίγο έφταναν ξανά τα σύγνεφα, αβγατίζοντας πολύ το βραδινό σκοτάδι, έτσι πού 'σφιγγε η ψυχή του ανθρώπου.

Έτσι λοιπόν, την ώρα που ο Αστέρας<sup>3</sup> πάλευε με τα σύγνεφα, μπήκε ο λεγάμενος στο μαγαζάκι, μπουτζάροντας<sup>4</sup> δώθε κείθε, σαν τραμπάκουλο<sup>5</sup> σε σοροκάδα.<sup>6</sup> Κοντός ήταν και κακοσούσουμος, αρκούντως γηραλέος, όχι καλοντυμένος ούτε καθαρός, μ' ένα μαντίλι ματωμένο γύρω στο κεφάλι – σίγουρα φρεσκοσπασμένο ήταν. Η μύτη του μάλιστα είχε μεγάλα χάλια, γδαρμένη, πρησμένη, σκεπασμένη κομμάτια αίμα πηχτό. 'Η κουτρουβάλα<sup>7</sup> είχε πάρει ο εριφής, ή ξύλο γερό είχε πέσει, μπερντάχι,<sup>8</sup> με σύστημα, πάνω χέρι – κάτω χέρι, του αλατιού τον είχαν κανωμένο.<sup>9</sup> Τώρα γινωμένος<sup>10</sup> ήταν όταν τις έφαγε, ή τα κοπάνισε κατόπι, να πνίξει στο κρασί το μεράκι του καβγά; Αυτό δεν το ξέρουμε. Το βέβαιο είναι, λίαν σουρωμένος ήταν όταν μπήκε στο μαγαζί, κρατούσε μάλιστα στο χέρι κατιτίς τυλιγμένο σε χαρτί, φαγώσιμο πρέπει να ήταν. Προχώρησε, το λοιπόν, κατά το μπεζαχτά,<sup>11</sup> χαιρετώντας πολύ εγκάρδια τις δυο παρέες που βρίσκονταν την ώρα εκείνη στο μαγαζί. Μα δεν πήρε αντιχαιρέτισμα, ένεκα που οι μεν –δυο μαντράχαλοι– ήσαν πολύ απασχολημένοι με τις κοπέλες τους και δεν είχαν καιρό για κουβέντες άχρηστες. Όσο για τους δε, αυτοί πίνουν το κρασί τους λίαν βαρύθυμοι και σέριτικοι,<sup>12</sup> είχαν φαίνεται τις στεναχώριες τους. Τι να κάνει λοιπόν, κι αυτός; Παράγγειλε ούζο καραφάκι, κι έπιασε κουβέντα με το μαγαζάτορα, ένεκα που ο Θεός τον έκανε άνθρωπο κοινωνικό, πολύ συσχετικό,<sup>13</sup> η μουγκαμάρα κι η περισυλλογή ποσώς<sup>14</sup> δεν του επήγαιναν. Είπε μάλιστα τη γνώμη του δυνατά, να την ακούσει όλος ο κόσμος:

– Όποιος δε μιλάει, πεθαμένος είναι και θάβουν τον!

Ακούμπησε το στράτσο<sup>15</sup> στον μπεζαχτά κι άρχισε ν' αδειάζει το καραφάκι σε δυο νεροπότηρα, προσέχοντας φοβερά στη μοιρασιά, μήπως τυχόν και στάξει κόμπος στό 'να πιότε-

<sup>1</sup>μπαταρισμένες: που γέρνουν από τη μια πλευρά· <sup>2</sup>κλαγγάζοντας: κραυγάζοντας, θορυβώντας· <sup>3</sup>ο Αστέρας: το βραδινό αστέρι, ο Αποσπερίτης· <sup>4</sup>μπουτζάροντας: γέρνοντας πότε από τη μια και πότε από την άλλη πλευρά, όπως το σκάφος· <sup>5</sup>τραμπάκουλο: μικρό, πλατύ ιστιοφόρο· <sup>6</sup>σοροκάδα: θαλασσοταραχή που προκαλείται από ανέμους νότιους έως δυτικούς· <sup>7</sup>εριφής: ο μάγκας· <sup>8</sup>μπερντάχι: ξυλοδαρμός· <sup>9</sup>του αλατιού τον είχαν κανωμένο: τον είχαν ξυλοκοπήσει άγρια· <sup>10</sup>γινωμένος (και φτιαγμένος): μεθυσμένος· <sup>11</sup>σέριτικός: βαρύς, νευρικός· <sup>12</sup>μπεζαχτάς: το ταμείο του μαγαζιού, εδώ ο πάγκος όπου βρίσκεται το ταμείο· <sup>13</sup>πολύ συσχετικό: που ήθελε να κάνει σχέσεις με τους άλλους· <sup>14</sup>ποσώς: καθόλου (επίρρημα καθαρευουσιάνικης προέλευσης ενταγμένο στη μάγικη αργκό)· <sup>15</sup>στράτσο: χάρτινο περιτύλιγμα, εδώ το χάρτινο δέμα

ρο από τ' άλλο. Αφού τέλειωσε τη δίκαιη αυτή κατανομή, πήρε το πρώτο ποτήρι και το ήπια, ήπια και το δεύτερο, θαραπάηκαν<sup>16</sup> τα σωθικά του κι άρχισε μεγάλο λακριντί<sup>17</sup> με το μαγαζάτορα. Ένεκα όμως που η παρέα μας βρισκόταν κάμποσο μακριά, δεν έδωσε κανείς μας προσοχή, εξάλλου είχαμε δικές μας κουβέντες να πούμε, πολύ σοβαρές και διόλου ευτράπελες. Πες πως τον αλησμονήσαμε κι αυτόν, και τα σπασμένα μούτρα του, και το στραύσο και το μεθύσι του και το λακριντί του. Όταν, έξαφνα, κουβέντες σε ύφος έντονο τράβηξαν την προσοχή μας:

- Όχι, κύριος, δε θέλουμε το κέρασμά σου!
- Και γιατί, δηλαδή; Εγώ εκινήθηνα από την ευγενής πρόθεσις...
- Κόβε λόγια και στρι!<sup>18</sup> Πολύ ψείρα μάς γίνηκες!

Η παρεξήγηση συνέβαινε με την άλλη παρέα που ο ερίφης θέλησε να την κεράσει, άγνωστο γιατί. Ίσως που το κρασί τον έκανε πολύ κοινωνικό, πρόθυμο να πιάσει σχέσεις εύκολες και γκαρδιακές με τον πάσα τυχών.<sup>19</sup> Ίσως πάλι και να του γυάλισαν τα κορίτσια, ήθελε να κάνει το κομμάτι του. Οι μαντράχαλοι όμως πήραν αλλιώς το πράμα, εξ ου κι ο καβγάς – «περικαλώ, κύριος!» και «με το μπαρδόν, δεν είσατε εν τάξει εν πάση περιπτώσει!». Ο ένας μάλιστα από τους δυο –άνθρωπος ευερέθιστος– σηκώθηκε μια στιγμή, κι είπε λόγια βαριά που προδικάζαν<sup>20</sup> χειροδικία. Τσίριξαν τα κορίτσια: «Μανόλη! Για τ' όνομα της Παναγιιάς!», μπήκε στη μέση κι ο άλλος, ο πλέον ψυχραιμος, και το επεισόδιο θεωρείται λήξαν. Ο ερίφης υποχώρησε κανονικά κατά τον μπεζαχτά, όπου τον τραβούσε από το μανίκι ο ταβερνιάρης αυταρχικότατα:

- Ήπιας το ούζο σου, Παναγιωτάκη; Πλέρωνε και στρίβε! Όχι ιστορίες στο μαγαζί μου!

Σαν ν' αποφάσισε να ησυχάσει ο Παναγιωτάκης, αλλά για να φύγει, ούτε λόγος! Ήθελε, σώνει και καλά, ν' ανοίξει την καρδιά του, να πει τον πόνο του, να μιλήσει με άνθρωπο. Κανείς να μην τον θέλει, κανείς να μην καταλαβαίνει, όλοι να τον διώχνουν – τι κακό πάλι αυτό!

Εξάλλου, ο άνθρωπος είχε πια τα πιο φιλειρηνικά αισθήματα. Ξεδίπλωσε το στραύσο, τράβηξε δυο χταποδάκια που ήταν μέσα, τα καμάρωσε κι εδήλωσε πως είχε κάθε δικαίωμα να τα μαγειρέψει και να τα φάει ποτιζοντάς τα με μπόλικον κρασί, ένεκα που το χταπόδι χωρίς ένα πρώτο κρασί δε μαγειρεύεται, και δίχως ένα δεύτερο δε χωνεύεται. Άρχισε, λοιπόν, μεγάλες συνεννοήσεις με το μαγαζάτορα, να του ψήσει τα χταπόδια, να τα φάει εδώ που βρίσκεται, δηλαδή να τα φάνε παρέα, ένεκα που η μοναξιά κι αυτός δεν συνταιριάζουν, ανέκαθεν ντερμπεντέρης<sup>21</sup> άνθρωπος ήταν. Ο μαγαζάτορας όμως είχε μεγάλες αντιρρήσεις. Των αδυνάτων αδύνατο! Η φουβού<sup>22</sup> ήταν πιασμένη με τις γόπες, κατόπια θα τηγάνιζε πατάτες, ύστερα θα έρχονταν η πελατεία και θα παράγγελε της ώρας πράματα, συκωτάκια, μπαρμπουνάκια, σαγανάκια.

- Ότι άλλο, Παναγιωτάκη μου, αυτό όμως μη μου το ζητάς!
- Δεν έχω, δηλαδή, το δικαίωμα να φάω κι εγώ ένα μεζέ σαν άνθρωπος –νά, τα χταποδάκια μου– και να πω το κρασί μου, σα φιλήσυχος πολίτης;
- Δε γίνεται, Παναγιωτάκη μου! του είπε ο άλλος κοφτά. Να πας στην Ευταλία να στα μαγειρέψει. Κι άντε τσαμπούκ τσαμπούκ,<sup>23</sup> άδειαζέ μου το μαγαζί κι έχω δουλειά! Πλακώνει πελατεία.



<sup>16</sup>θαραπάηκαν: αγάλιασαν, ευχαριστήθηκαν · <sup>17</sup>λακριντί: συνομιλία · <sup>18</sup>κόβε λόγια και στρι: (μάγκικη έκφραση) σταμάτησε τη συζήτηση και φύγε · <sup>19</sup>τον πάσα τυχών: παραφθαρμένη λόγια έκφραση, τον τυχόντα, τον καθένα · <sup>20</sup>προδικάζω: προεξοφλώ · <sup>21</sup>ντερμπεντέρης: λεβέντης, ανοιχτόκαρδος · <sup>22</sup>φουβού: φουφού, είδος ψησταριάς · <sup>23</sup>τσαμπούκ: γρήγορα

Ο ερίφης σώπασε, σα να είδε πως τίποτα δε γίνεται, πως έπρεπε να το πάρει απόφαση. Τύλιξε τα χταποδάκια στο στράτσο, τα έβαλε υπομάλης και τράβηξε κατά την πόρτα. Μα η αγανάχτηση τον έπνιξε. Γύρισε, το λοιπόν, κι άρχισε καινούρια δημηγορία:

– Στην Ευταλία... Άιντε συ να πεις στην Ευταλία να στα μαγειρέψει! Συ, που δεν είσαι άντρας της... Εγώ, δηλαδή, δεν έχω δικαίωμα να φάω ένα μεζέ, να πω ένα κρασί;

Αργά κατάλαβε πως μιλούσε στα κούφια, ένεκα που ο μαγαζάτορας είχε αποτραβηχτεί στην κουζίνα. Σήκωσε, το λοιπόν, τους ώμους και τράβηξε πάλι κατά την πόρτα. Φαίνεται όμως πως δε βολούσε η ψυχή του να ξεκολλήσει εύκολ' απ' το μαγαζί. Περνώντας μπροστά στην παρέα μας κοντοστάθηκε. Ήθελε κουβέντα.

– Έχει τσιγάρο;

Απόκριση καμά. Είδαμε τι κολλιτσιδα ήταν, αν του μιλούσαμε ξεκολλημό δε θά 'χε. Αυτός όμως εκεί!

– Θέλω τσιγάρο.

– Δεν έχει! του λέει ο Αγλέουρας.

– Πώς δεν έχει, αφού καπνίζετε!

Ήταν κι αναιδής.

– Άιντε στο καλό! του λέει ο υποπλοίαρχος, κι άσε μας ήσυχους. Ακούς;

Αυτό δεν του άρεσε του φίλου. Πήρε αμέσως ύφος κουτσαβάκινο,<sup>24</sup> προκλητικό, μπεχλιβάνικο.<sup>25</sup> Κι αμόλησε την πρόστυχη κουβέντα:

– Επειδή, δηλαδή, έχεις δυόμισι γαλόνια στο μανίκι, μας κάνεις και τον κάργα;<sup>26</sup>

Ο υποπλοίαρχος χαμογέλασε κάτω από τα μουστάκια του. Μα ο Αγλέουρας σηκώθηκε, άρπαξε τον Παναγιωτάκη από τις πλάτες και απλά, αυστηρά, θετικά τον έβγαλ' έξω από το μαγαζί. Τον έβγαλε, δεν τον πέταξε. Όλα γίνηκαν μ' ευγένεια και κατανόηση, ως αρμόζει να φέρεται κανείς σ' έναν μεθυσμένο, έναν ακαταλόγιστο. Κι αυτός δεν έφερε καμμιά αντίσταση, ψοφοδεής<sup>27</sup> ήταν, μόνο λόγια και τίποτε άλλο. Ανθρωπάκος, που το κρασί τον εχτυπούσε παράξενα, τον έκανε να λέει μπουρδες δίχως να τις συλλογιστεί.

Ο Αγλέουρας εγύρισε και ξανακάθισε στη θέση του. Κέφι δεν είχαμ' εξαρχής, τώρα το λίγο που είχε απομείνει ξανεμίστηκε κι αυτό. Δεν ήταν νά 'ρθει κι αυτό τ' αυτοκίνητο, να πάμε στις δουλειές μας! Η νύχτα είχε πέσει πια, ήρθαν πάλι τα σύγνεφα, μαύρισε ο ουρανός διπλό σκοτάδι, το ίδιο κι η θάλασσα. Μόλις έβλεπες τα κατάρτια των καϊκιών ν' αργοσαλεύουν πέρα δώθε πάνω στο μουντό στερέωμα, σα μετρονόμα<sup>28</sup> που κράταγαν στον άνεμο το ρυθμό των νερών. Πρέπει και να ψιλόβρεχε, εμείς δεν το βλέπαμε, έτσι στο βάθος που καθόμαστε. Μα έρχονταν από το πέλαγο οσμή υγρού νοτιά, μύριζε και το χώμα, μουλιασμένο ως ήταν.

Και να, δεν πέρασαν ούτε τρία λεφτά, και ξαναπαρουσιάστηκε στην πόρτα. Έκανε να μπει πάλι στο μαγαζί, ένεκα που είχε μεθύσι πεισματάρικο, επίμονο, τίποτα δεν τον έκανε ν' αλλάξει το κέφι του. Μεμάς όμως όλοι σηκωθήκαμε, η παρέα μας, η άλλη παρέα, ο μαγαζάτορας:

– Πάλι εδώ είσαι; Έξω! Έξω! Φεύγ' από δω! Πήγαινε στο σπίτι σου! Μπεκρούλιακα! Προστυχόμουτρο! Κολλιτσιδα! Ψείρα! Ψείρα!

Αυτό γίνηκε τίμα και αυθόρμητα, μας είχε φέρει ως εδώ, ο αλιτήριος! Όσο εμείς ξαφνιαστήκαμε από το φέρσιμό μας, άλλο τόσο κι αυτός. Η κατακραυγή χίμηξε απάνω του, τότε

<sup>24</sup>κουτσαβάκινο: μάγικο (από το κουτσαβάκις = ψευτόμαγκας) · <sup>25</sup>μπεχλιβάνικο: που ταιριάζει σε μπεχλιβάνη, σε παλαιστή · <sup>26</sup>κάνω τον κάργα: λαϊκή έκφραση, παριστάνω τον σπουδαίο · <sup>27</sup>ψοφοδεής: δειλός, κακομοίρης · <sup>28</sup>μετρονόμο: όργανο που χρησιμοποιείται (συνήθως από τους πανίστες) για να δίνει τον χρόνο ενός μουσικού κομματιού



βάρεσε στο στήθος, τον σταμάτησε, τον πσωπλάτισε. Απόμεινε ασάλευτος, κρατώντας τα τυλιγμένα χταπόδια στο χέρι το ξερβί, κι έριξε ματιά γεμάτη δέος ολοτρόγυρα. Πρέπει τα μούτρα μας να ήσαν τόσο άγρια, που φοβήθηκε.

– Καλά... μουρμούρισε... Καλά! Θα φύγω... Αφού δε με θέλετε... Μα πού να πάω; Πού; Στην Ευταλία; Ένας λόγος είναι αυτός. Ούτε κι αυτή με θέλει, όπως κι εσείς. Κανείς! Κανείς...

Τον έπιασε κάτι σαν παράπονο, κι άπλωσε το χέρι όπου κρατούσε τα χταπόδια:

– Να! Αυτά τα χταπόδια. Στη χόβολη... Όλοι μαζί θα τα τρώγαμε. Ένα μεζέ κι ένα κρασί. Σαν άνθρωπος κι εγώ. Σαν άνθρωπος...

Μας κοίταγε και πρόσμενε κατανόηση, σαν άνθρωπος από τους ανθρώπους. Μα μόνο φάτσες παγωμένες αντίκρισε, μάτια γεμάτα σκληράδα και κακία. Κακία ανθρώπινη.

Τότε, κατάλαβε. Κάτι σαν αποκαρδίωση τον έπιασε, όλα έσπασαν εντός του. Έπεσε αδύναμο το χέρι που κρατούσε τα δυο χταπόδια στο στράτσο το χαρτί, μάταιη προσφορά στην κατανόηση των ανθρώπων. Πήρε αργή στροφή, βγήκε πάλι από το μαγαζί, έπεσε βαρύς στο σκαλοπάτι κι απόμεινε ασάλευτος, με το τσακισμένο του κεφάλι μες στις δυο παλάμες. Δεν εμίλησε πια, τίποτα δεν είπε, μα έσμιξε την ψυχή του με τη νύχτα του νοτιά, τη σκέπασε με τα σύγνεφα, την τύλιξε με πνοές όστριας<sup>29</sup> χειμωνιάτικης. Όσο για μας, ξανασκύσαμε στα ποτήρια, στις εφημερίδες, στις κουβέντες μας, μην καταλαβαίνοντας, μη θέλοντας να καταλάβουμε. Πέρασε έτσι ώρα αρκετή, ίσως και δέκα λεφτά, ίσως και τέταρτο ολόκληρο. Κι όταν ανασήκωσα τα μάτια και κοίταξα την πόρτα, εκεί που είχε καθίσει δεν τον είδα πια. Είχε φύγει, τράβηξε μέσα στη νύχτα, ποιος ξέρει για πού, να μαγειρέψει τα χταπόδια του, να πει ένα κρασί, σαν άνθρωπος. Σαν άνθρωπος, ακριβώς...

Μ. Καραγάτσης, *Το νερό της βροχής*, Εστία, Αθήνα 2005



<sup>29</sup>όστρια: ο νότιος άνεμος



## ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

### Η θεια μας η Αγγελική

(απόσπασμα)

*Το διήγημα ανήκει στη συλλογή Το τέλος της μικρής μας πόλης, η οποία πρωτοδημοσιεύτηκε το 1953 στη Ρουμανία όπου ο Δημήτρης Χατζής (1913-1981) βρισκόταν ως πολιτικός εξόριστος. Τα γεγονότα του διηγήματος διαδραματίζονται στα Γιάννενα, γενέθλια πόλη του συγγραφέα, γύρω στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Πρωταγωνιστεί και εδώ ένας άνθρωπος της διπλανής πόρτας, η θεια-Αγγελική, πρόσωπο οικείο και αγαπητό στους γύρω της. Αλλά η μέχρι αφέλειας αθωότητα και καλοσύνη της –η οποία την εμποδίζει να δει την ηθική αθλιότητα γύρω της– θα την καταστήσει εν καιρώ πολέμου αντικείμενο εκμετάλλευσης από έναν μαυραγορίτη. Αυτό θα δημιουργήσει ρήξη στην επικοινωνία της με το κοινωνικό περιβάλλον της και θα την οδηγήσει τελικά στον μαρασμό, στον θάνατο από ευθιξία.*

#### 1

Το σπίτι της αυτηνής της θειας μας της Αγγελικής ήταν αγνάντια στην εκκλησιά του Αρχιμαντρίου – οι δυο πόρτες, του περιβόλου της εκκλησιάς κι η δική της αντικριστές. Παλιό το σπίτι, σαραβαλιασμένο. Κι ο μαχαλάς εκείνος παλιός, από τους παλιούς μαχαλάδες στη μικρή μας πόλη. Παλιακή κι η θεια μας –όλα παλιά, παλιακά– λόγια, φερσίματα, ρούχα της. [...]

Καθώς ο δρόμος, το καλντερίμι, στένευε εκεί, οι δυο πόρτες οι αντικριστές, του περιβόλου της εκκλησιάς και της θειας μας της Αγγελικής, γινόνταν ένα είδος σαν πύλη του μαχαλά, το διάβα. Από κει κατηφορίζανε το πρωί νοικοκυραίοι και μαγαζάτορες, τεχνίτες κι εργάτες να παν στη δουλειά τους, οι γυναίκες για να ψωνίσουν, τα παιδιά τους για το σχολειό. Φτάνοντας στην εκκλησιά γυρνούσαν τα μάτια τους κατά κει και σταυροκοπιόνταν. Ύστερα γυρνούσαν τα μάτια τους κατά την πόρτα της θειας μας της Αγγελικής. Καθώς μέσα στην εκκλησιά έκαιγε πάντα το καντήλι μπροστά στο κόνισμα της Παναγίας της Αρχιμαντριάτισσας, έτσι και κει στη δική της την πόρτα, χειμώνα-καλοκαίρι, το ξέραν όλοι, στεκόταν αυτή, μ' ένα καλημέρισμα, μ' ένα λόγο καλό για καθένα τους. Στεκόταν εκεί με τα χέρια σταυρωμένα και τους περίμενε έναν-έναν. Τους ξεπροβόδαγε μια μέρα ακόμα.

– Φτώχια, Κυρ' Αγγελική, τι να σου πω; – της έλεγε ο Αλέξης που κληρονόμησε το μαρμπέρικο του πατέρα του στα χασάπικα. Ξιουρίζονται όλοι στο σπίτι, δεν πατούνε στο μαγαζί.

– Καλά με τη φτώχια... Μα τις πετσέτες εσύ να τις πλένεις καλά. Και νά 'χεις και μία κρεμασμένη στην πόρτα, όπως έκανε ο πατέρας σου. Να τη βλέπουν.

– Έχω, Κυρ' Αγγελική μου, τη βλέπουν και πάλι δεν έρχονται...

Ο Πέτρος ο Μπακατσάς κατέβαινε με το σκούφο στραβά.

– Καλημέρα, Κυρ' Αγγελική.

– Καλή σου ημέρα, Πέτρο μου... Το νου σας μονάχα μη χάνετε...

– Και για ποιο, Κυρ' Αγγελική;

– Τα πηγάδια δε χαλάνε, Πέτρο. Ήθελε να του πει για τις γυναίκες πως είναι πηγάδια, και δε χαλούν τα πηγάδια.

– Όλες, Κυρ' Αγγελική;

– Όλες, έλεγε αυτή. Ο κουβάς μονάχα χαλάει, ήταν η γνώμη της. Έγκυρη κι έμπειρη.

Δεν είχε τελειώσει μ' αυτόν και ξεπρόβαλλε ο άλλος.

– Καλημέρα γιε μου... Και τι άργησες σήμερα; [...]

Τις ίδιες κουβέντες πού 'χε μ' αυτούς τους φτωχούς, τις ίδιες είχε και με τους καλούς νοικοκυραίους και τους παλιούς αρχόντους του μαχαλά της:

– Τελειώσατε με το σπίτι, Κυρ Αντώνη;

– Τα κουφώματα περνούνε τώρα. Πέντε δέκα μέρες ακόμα... Και σε καρτερούμε, Κυρ' Αγγελική κι εγώ κι η Αλεξάντρα, αποκρινόταν ο Αντώνιος Γωγούσης, μέγας και πολύς στο παζάρι μας, «Εδώδιμα-αποικιακά».<sup>1</sup>

– Μπορώ να μην έρθω;

Η ίδια καθόταν σ' αυτό το σαράβαλο κι ούτε κι έφκιαχνε ούτε άλλαζε τίποτα μέσα, όπως το βρήκε από πατέρα και πάππο, και βούλιαζε έτσι μονάχο του από μέρα σε μέρα – χαιρότανε με τα σπίτια των αλλουνών:

– Ο θεός να σας το βλογήσει, Κυρ Αντώνη μου.

Τους ρωτούσε για τα βούτυρα και τα τυριά της χρονιάς που βάζανε στα κελάρια τους, για τις προίκες των κοριτσιών τους, για το βιος που μαζεύανε. Κι αυτή δεν είχε παρά μια σύνταξη τιποτένια από 'ναν αδελφό χαμένον στη Μικρασία,<sup>2</sup> κι ένα νοίκι, πάλι τιποτένιο, από 'να μαγαζάκι κληρονομικό στην αγορά – ένα, πες και τίποτα. Ανύπαντρη, ολομόναχη, ήταν τόσο καλά βολεμένη μ' αυτό το τίποτα το δικό της, που δεν ήξερε να ξεχωρίζει τί 'ναι πλούσιος, τί 'ναι φτωχός.

– Να τα χαρείτε με υγεία.

Ο δρόμος άδειαζε σε λίγο, όλος ο μαχαλάς φαινόταν έρημος. Φύγαν οι νοικοκυραίοι κι οι δουλευτάδες, πέρασαν και τα παιδιά του σκολειού. Οι γυναίκες μέσα στα σπίτια ξαναρχίσανε τον ατέλειωτο, άχαρο μόχτο τους. Αυτή μονάχα σε λίγο ξεπόρτιζε, έπαιρνε το δρόμο για τα ξένα σπίτια ή για το παζάρι.

Ήταν ένα είδος προνόμιο δικό της να μπαίνει τέτοιαν ώρα στα σπίτια των αλλουνών και να τραβάει γραμμή για το μαγειριό ή το πλυσταριό που δουλεύαν οι γυναίκες, χωρίς οι πλούσιες να κακοφανίζονται μήτε κι οι φτωχές να σταματούν τη δουλειά τους ή να ντρέπονται για τη φτώχεια τους. Απ' αυτή δεν ντρεπότανε, δεν είχανε τίποτα να της κρύψουν.

Κι ήτανε δικό της προνόμιο να παίρνει σβάρνα τα μαγαζιά, των χριστιανών και των οβραίων, να κάθεται και δίχως να ψωνίζει, να πάνει κουβέντα με τις γυναίκες που ψώνιζαν, να ρωτάει τους μαγαζάτορες για το καθετί. Κανένας δεν την βαριότανε, κανένας δεν την έδιωχνε κι αυτή δεν ήθελε τίποτα από κανέναν. [...]

## 2

Ήρθε ο πόλεμος με τους Ιταλούς. Η μικρή μας πόλη βρισκότανε κοντά στα σύνορα, αυτό θα πει κοντά στο μέτωπο. Τα ιταλικά αεροπλάνα ερχόνταν από την αρχή και τη βομβαρδίζαν. Έτσι, μαζί με το θάνατο, το χαλασμό και το φόβο, αρχίσαν γρήγορα και τ' άλλα τα βάσανα. Οι φούρνοι δε βγάζανε ψωμί ταχτικά. Οι χωριάτες φοβόνταν τις μπόμπες, δε μπαίνανε να πουλήσουνε τίποτα. Σιγά-σιγά κι οι εμπόροι αρχίσαν και κλείναν τα μαγαζιά τους. Δεν έχουμε τίποτα να πουλήσουμε, λέγαν αυτοί. Τα κρύψαν όλα και περιμένουν τους Ιταλούς, λέγαν οι φτωχοί. Ήταν και βαρύς ο χειμώνας, δεν αργήσανε να χαθούνε τα ξύλα, τα κάρβουνα. Θάνατος, φόβος, πείνα και κρύο – ο πόλεμος.

---

<sup>1</sup>εδώδιμα-αποικιακά: τρόφιμα από τις αποικίες (επιγραφή που συναντούσε κανείς παλιά στα μακαλικά) <sup>2</sup>στη Μικρασία: εννοεί τη Μικρασιατική Εκστρατεία και καταστροφή (1919-1922)

Η θεια μας η Αγγελική έβγαινε ακόμα στην πόρτα της. Οι διαβάτες είχαν αραιώσει πολύ. Τα παιδιά δεν περνούσανε πια για το σχολειό τους, οι γυναίκες δεν κατεβαίνανε να ψωνίσουν. Οι νέοι λείπαν στο μέτωπο. Οι άντρες που μέιναν, οι γεροντότεροι, κατεβαίναν το πρωί, κι όχι μαζί σαν πρώτα, κακομοιριασμένοι τώρα, κακοπαθημένοι, ξεπαγιασμένοι. Το διάβα ρήμαξε. Τό 'δε τότε κι αυτή πως δεν είχε νόημα να κατεβαίνει στην πόρτα. Έπιανε το παράθυρο και μετρούσε το κάθε βήμα που ακουγόταν στο δρόμο – χτυπάει ακόμα η καρδιά της αγαπημένης πολιτείας. Από κει τους φώναζε, τους σταματούσε λίγο, ν' αλλάξει δυο λόγια μαζί τους.

– Και τι κάνετε, μωρέ Γούσια;

– Τι να κάνουμε; Εγώ δε δουλεύω, το ψωμί –τα ξέρεις– κάρβουνα, τίποτα.

Τίποτα άλλο.

– Πέτρο μου – και πώς είστε;

– Καλά για την ώρα. Μόνο δυστυχάμε κι εμείς. Πολύ δυστυχάμε.

Πάλι τα ίδια. Και με τις γυναίκες, παραπάνω στο μαχαλά της – πάλι τα ίδια.

Δυστυχούσε κι αυτή, δυστυχούσε τώρα πολύ – και πεινούσε. Μα το περνούσε κρυφά, μυστικά, σαν ένα χρέος μέσα στην κοινή δυστυχία. Δεν ζήτησε ποτέ τίποτα από κανέναν. Ποτέ δεν παραπονεύτηκε. Αν κανένας απ' τους δικούς της τής έφερνε κάτι, το δεχότανε με τα δάκρυα στα μάτια. Έστερα τό 'παιρνε, πήγαινε στη γειτονιά και το μοίραζε. Και μήτε τις μπόμπες φοβότανε μήτε τον πόλεμο τον λογάριάζε –ζούσε ακόμα με τους δικούς της, δική τους, μια μπόρα μικρή, θα περάσει και θα γίνουν όλα όπως ήταν– θα ξαναγίνουν όλα όπως πρώτα.

Ένα πρωί με πολύ χαμηλή συγνεφιά που φαινότανε πως δεν είναι νά 'ρθουν τ' αεροπλάνα, κατέβηκε και στάθηκε λίγο στην πόρτα της. Ήθελε να πάει στη μάνα του Αλέξη, που κληρονόμησε το μπαρμπέρικο του πατέρα του στα χασάπικα. Δεν είχε πάει στον πόλεμο – προστάτης οικογενείας, δεν τον είχαν πάρει ακόμα. Μια μπόμπα έπεσε πάνω στο μαγαζί που καθόταν και περίμενε την πελατεία που δεν ερχόταν. Δεν βρήκαν τίποτα απ' αυτόν. Η πετσέτα μονάχα που τον συμβούλευε αυτή είχε απομείνει κρεμασμένη στο σίδερο της ταμπέλας. Ήθελε τώρα να πάει και της ερχότανε δύσκολο.

Κάποιος κατέβαινε – στάθηκε περιμένοντάς τον. Ήταν ο Κυρ Αντώνης ο Γωγούσης. Το μαγαζί του τό 'χε κλείσει κι αυτός από την αρχή, δεν κατέβαινε καθόλου, ήταν πολύς καιρός που δεν τον είδε. Χάρηκε.

– Και πώς τα πάτε;

– Βάσανα, είπε αυτός. Πολλά βάσανα – κι αυτή χάρηκε τώρα ν' ακούει πως τά 'χουν κι οι πλούσιοι τα βάσανα, τα ίδια βάσανα με τους άλλους.

– Πάμε λίγο μέσα, είπε αυτός. Έχω να σου πω.

Τον πήρε μέσα, καθίσανε.

– Δεν έχω και τίποτα να σου δώσω, είπε αυτή.

– Δεν πειράζει, πόλεμος είναι. Και πού να τά 'χεις κι εσύ; Ήθελε, είπε, από μέρες νά 'ρθει,



Γιάννενα, παλιό σπίτι στη γειτονιά του Αρχιμανδρείου



να της φέρει κάτι – με τους συναγερμούς και τις μπόμπες δε μπόρεσε. Τώρα της τό 'χε φέρει. Πάρτα, είπε, είναι από την Αλεξάντρα, μ' έφαγε όσο να σου τα φέρω.

Ήταν ένα δέμα, μεγαλούτσικο, με τροφίματα κι ένας μικρός τενεκές με λάδι. Τ' άφησε δίπλα του πάνω στον παλιό καναπέ που καθότανε. Αυτή δεν είπε τίποτα, μήτε ευχαριστώ, χάρηκε μόνο πως ο δικός της ο γείτονας ο Κυρ Αντώνης ο Γωγούσης, πού 'τανε πλούσιος, είχε και βάσανα κι είχε και καρδιά να συλλογιέται τους άλλους.

– Μ' ήθελες είπες, τον ρώτησε.

– Ναι – και σωπάσανε, μια σιωπή σαν κάτι να βάραινε μες στο δωμάτιο.

– Κυρ' Αγγελική, είπε τέλος αυτός. Το ξέρεις πόσο σ' έχουμε δική μας. Κι η Αλεξάντρα κι εγώ... Κι από πρώτα και τώρα, πάντα...

– Κι εγώ, είπε αυτή ταπεινά, δικούς μου σας έχω... Δεν θέλω τίποτα.

– Θέλουμε εμείς, είπε αυτός.

– Και τι μπορεί να θέλετε εσείς από μένα;

Πάλι σωπάσανε.

– Οι Ιταλοί θα μπούνε σε λίγο, είπε αυτός.

– Θα μπούνε, είπε κι αυτή και της εφάνηκε μεγάλο και φοβερό πως οι Ιταλοί θα μπούνε σ' αυτή την πόλη.

– Και φοβάμαι, Κυρ' Αγγελική.

– Όλοι φοβούμαστε λίγο... Μα πάλι... τι θα μας κάνουνε τάχα; Δε θα μας σκοτώσουν όλους.

– Κανέναν δε θα σκοτώσουν – γιατί να σκοτώσουν; Άλλο φοβάμαι.



Γιάννενα, άποψη του Κάστρου



Σήκωσε τα μάτια της και τον κοίταξε περιμένοντας.

– Θα μας τα πάρουν όλα – να τι φοβάμαι, είπε αυτός.

– Εγώ δεν έχω, είπε αυτή. Τι να μου πάρουν;

– Και καλύτερα που δεν έχεις... Μα για σκέψου... μια ζωή με τον ιδρώτα, με την τιμή του ό,τι μάζεψε ο άνθρωπος – και σε μια στιγμή, όλα καπνός.

– Καπνός...

– Δεν τα λυπάμαι καθόλου. Ένα μονάχα. Την προίκα του κοριτσιού.

Κούνησε το κεφάλι της –καταλάβαινε και συμπονούσε– την προίκα του κοριτσιού.

– Κι είναι φόβος και για την προίκα;

– Μεγάλος. Ξένοι στρατιώτες θα μούνε. Τα ξέρεις...

Σωπάσανε πάλι.

– Μ' εμπιστεύεσαι εμένα; ρώτησε τέλος αυτή.

– Αν σ' εμπιστεύομαι εσένα... Η Αλεξάντρα το σκέφτηκε. Να μη ξέρει κανένας μονάχα.

– Και φυσικά δε θα ξέρει. Φέρτα σε μένα, να τα βάλω στο κελάρι. Παλιακό κελάρι και σίγουρο. Να σου δώσω και το κλειδί. Εμένα ποτέ δε θά 'ρθουν – τι να κοιτάξουν; Όλοι την ξέρουν τη φτώχεια μου.

– Το πρωί αύριο, λίγο πριν φέξει, είπε αυτός... Έχω ένα κάρο.

– Να 'ρθείτε.

– Ευχαριστούμε πάρα πολύ.. Μεγάλο καλό μας έκανες, Κυρ' Αγγελική. Δε θα στο ξεχάσουμε και δε θα σ' αφήσουμε...

– Μη λες τέτοιο λόγο, μου κατοφαίνεται.

Ήταν όλη τη μέρα πολύ ευχαριστημένη. Κατέβηκε, συγύρισε το κελάρι, ασκούπιστο χρόνο, τράβηξε κάτι κιούπια παλιά στην άκρη, καθάρισε τις αράχνες που κρεμόντανε παχιές σαν κουρέλια. Ανέβηκε πάνω – δεν είχε ησυχία. Πήρε τα πράματα που της έφερε, τα χώρισε μια φορά, τα ξαναμοίρασε, πάλι τα μοίρασε αλλιώς, κατέβηκε, πήγε στη γειτονιά και τα μοίρασε – και δεν είπε από πού. Ύστερα ξαναγύρισε, πήρε το λάδι και πήγε στη μάνα του Αλέξη. Ήτανε χαρούμενη και γι' αυτό – που δεν πήγαινε μ' άδεια χέρια.

Τα χαράματα άκουσε που χτυπούσαν – ήταν το κάρο. Κατέβηκε άνοιξε, είχε ετοιμάσει κι ένα κερί.

– Μην ανακατεύεσαι, δε σε χρειάζομαι τίποτα, είπε ο Γωγούσης. Ανέβα πάνω και κάτσε – κάνει και κρύο.

Έκανε κρύο σ' αλήθεια, ανέβηκε, συγύρισε λίγο και καθόταν και περίμενε να τελειώσουν. Σε μια ώρα άκουσε τις ρόδες από το κάρο – είχανε τελειώσει, άκουσε και του Κυρ Αντώνη τα βήματα στην ξύλινη σκάλα. Κάθισε λίγο μαζί της, έβγαλε ένα σακουλάκι με καφέ και της τό 'δωσε, πάλι με πολλές ευχαριστίες και πολλές αγάπες. Αυτή τού 'δωσε το κλειδί – έφυγε. Πάλι ευχαριστίες πολλές.

Από κείνη τη μέρα αυτός περνούσε ταχτικά από το σπίτι της, είχε το κλειδί του κελαιριού, κατέβαινε – τι έκανε κει τι την ένοιαζε ανέβαινε ύστερα, καθότανε λίγο μαζί της, πάντα της άφηνε κάτι κι ευχαριστίες πάντα πολλές. Ο πόλεμος τραβούσε ακόμα σε μακρός. Οι Ιταλοί σταματηθήκαν στην Αλβανία, κολλήσανε κι οι δικοί μας εκεί, τα βάσανα πληθύνανε μέσα στη μικρή πόλη. Αυτή περίμενε πάντα τους λιγοστούς διαβάτες, να πει δυο λόγια μαζί τους, έτρεχε στο παράθυρο και τους σταματούσε.

– Και τι κάνετε, μωρέ Πέτρο;

Είχε πάντα το σκούφο στραβά.

- Δυστυχάμε Κυρ' Αγγελική, τι να κάνουμε εμείς οι φτωχοί;
- Όλοι δυστυχάμε, γιε μου...
- Ε..., όχι και συ...
- Πώς εγώ;...

Έφερε το σκούφο απ' την άλλη μεριά του κεφαλιού του κι έφυγε. Τι έπαθε αυτός; Πώς δε δυστυχούσε; Έκατσε όλη μέρα στο παράθυρο και περίμενε το Γούσια τον Καμινάρη που τον είχε τόσο δικό της – δεν πέρασε εκείνη τη μέρα καθόλου. Το πρωί κατέβηκε από το χάρωμα στην πόρτα της – στάθηκε κει και περίμενε.

- Πέτρο, τί 'ταν ο λόγος που μού 'πες;
- Την αλήθεια, Κυρ' Αγγελική – όλος ο κόσμος το ξέρει.
- Ποιο, μωρέ Πέτρο;

Έφερε πάλι το σκούφο απ' την άλλη μεριά του κεφαλιού του.

- Ωχού τώρα... Το κελάρι, Κυρ' Αγγελική, το κελάρι· ποιος τους τό 'δωσε των φονιάδων – εγώ τους το 'δωσα; Παράτα μας, λέω.

Απόμεινε κει στην πόρτα της. Το μυαλό της σταμάτησε, τα πόδια της κόπηκαν – τι μπορούσε νά 'ναι με το κελάρι και θύμωσε αυτός; Και το ξέρει ο κόσμος, όλος ο κόσμος, είτε. Και –παράτα μας– ο Πέτρος ο Μπακατσάς!...

Όταν σε λίγο ανέβηκε απ' το κελάρι, το μεγάλο κορμί της ήταν σα να γκρεμίστηκε μονομιάς. Εκατό γκαζοντενεκέδες με λάδι μέσα στα κασόνια τους – η προίκα του κοριτσιού! Έπανε και ξανάπανε τα μάγουλά της που καίγανε, έπανε το στόμα της να μη ξεφωνίσει τα ονόματά τους – τις γυναίκες του μαχαλά της, τους άντρες, Πέτρο μου εσύ, Γούσια μου, τους νεκρούς, Αλέξη– εγώ...

Σιγά-σιγά, σέρνοντας τα πόδια της βγήκε στην πόρτα της. Στάθηκε και κοίταξε πάνω και κάτω. Ησυχία απ' ολούθες, σα να βούλιαξε ολάκερη η πολιτεία. Τράβηξε την πόρτα της. Οι σειρήνες σφυρίζανε συναγερμό. Δε στάθηκε. Πέρασε το δρόμο, μπήκε στον περίβολο της εκκλησιάς, έσπρωξε την πόρτα και μπήκε. Μέσα ήταν σκοτεινά – ένα καντήλι άναβε μόνο μπροστά στο κόνισμα της Παναγίας. Τα τσόκαρά της κροτάλισαν ξερά, κρύα, πάνω στις πλάκες της εκκλησιάς. Γονάτισε μπροστά στο κόνισμα.

- Παναγία μου Αρχιμαντριώτισσα... Εγώ είμαι. Η Αγγελική που κάθομαι αγνάγια. Εξήντα χρόνια. Με ξέρεις. Κι όλους τους ξέρεις που κάθονται εδώ, τους ξέρεις τον καθένα με τ' όνομά του. Τώρα δεν έχουν να φαν, να ξεσταθούν, δεν έχουν πού να κρυφτούν... Οι φτωχοί...

Ακούστηκαν οι πρώτες μπόμπες που πέσαν. Τα πολυβόλα κροτάλιζαν, αρχίσαν και τα κανόνια. Αυτή καθόταν γονατισμένη μπροστά στο κόνισμα.

- Οι φτωχοί...

Ένας τρομερός κρότος συντάραξε την εκκλησιά. Τζάμια πέσαν απ' τη δεξιά μεριά και κατακομματιαστήκαν στις πλάκες. Ο πολυέλαιος πηγαινοερχόταν κάτω απ' το θόλο. Το καντήλι μπροστά στο κόνισμα σβήστηκε. Αυτή δεν σηκώθηκε.

- Συγχώρεσέ με, εγώ δεν τους ήξερα – δεν ήξερα εγώ πλούσιοι και φτωχοί. Είδα. Κι ήρθα να σου το πω...

Σηκώθηκε. Έκανε το σταυρό της – δεν έκλαιγε. Έκλεισε την πόρτα της εκκλησιάς και ξαναβγήκε στο δρόμο. Είδε το σπίτι της απείραχτο απ' τη μπόμπα πού 'χε πέσει πιο πέρα. Τράβηξε τον ανήφορο για το μαχαλά. Οι σειρήνες σφυρίζανε λήξη.

Στην πλατεία του μαχαλά οι γυναίκες ήταν μαζωμένες πάλι, κρατώντας τα παιδιά τους από το χέρι. Αυτή κάθισε στην άκρη, σ' ένα πεζούλι, ασάλευτη, αδάκρυτη. Οι γυναίκες την κοιτούσαν – η αγαπημένη μορφή της είχε ρουφηχτεί, τα χρόνια, τα βάσανα τη σημάδευαν τώρα. Τις κοίταξε κι αυτή – τα μάτια της γλυκάθηκαν λίγο.

– Να με συγχωράτε, τους είπε. Εγώ δεν ήξερα τίποτα – δεν ήξερα τίποτα τι πλούσιος τι φτωχός... Και για το κελάρι, δεν ήξερα...

Σηκώθηκε, τους ξανακοίταξε όλους, χάιδεψε ενός παιδιού το κεφάλι, σταύρωσε τα χέρια της μέσα στο σάλι και πήρε αργά τον κατήφορο για το σπίτι της. Στην πόρτα στάθηκε, κοίταξε πάλι πάνω και κάτω το δρόμο. Ήταν έρημος πάλι.

Μπήκε στο σπίτι της και ποτέ πια δε βγήκε από κει. Έπεσε στο στρώμα. Εμείς τρέχαμε και της δίναμε λίγο φαί, πήγαινε κι ο Πέτρος ο Μπακατσάς, ο Γούσινας, οι γυναίκες του μαχαλά – όλοι οι δικοί της. Ο Κυρ Αντώνης ο Γωγούσης έφερε την αστυνομία και σήκωσε τα λάδια του, γιατί ο Πέτρος φώναζε πολύ πως θα σπάσουνε το κελάρι να τα μοιράσουν στον κόσμο. Τότε έκλεισε τα μάτια της, ήσυχη πια και λευτερωμένη. Πριν ιδεί τους Ιταλούς να μπαίνουν στην πόλη, τους Γερμανούς και τ' άλλα που γίναν κατόπι, τη συνέχεια των Μιχαήλ Αψαράδων. Την πήραμε εμείς με τη μάνα μας κι οι φτωχοί του μαχαλά της και τη θάψαμε στο πέρα νεκροταφείο – στην πλευρά των απόρων.

Δημήτρης Χατζής, *Το τέλος της μικρής μας πόλης*,  
Το Ροδακίό, Αθήνα 1999





## ΕΡΣΗ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ

### Στο φωτεινό δωμάτιο

Στο διήγημα της Έρσης Σωτηροπούλου (γεν. 1953) παρακολουθούμε τη συνάντηση δύο συνομήλικων γυναικών, που η μία θα ανατρέψει τα στερεότυπα της άλλης: η αλλοδαπή Τάνια, η οποία αναζητά εργασία ως οικιακή βοηθός, θα αποδειχτεί τελικά μια καλλιεργημένη pianίστρια, ενώ η νεαρή Κλαίρη, πολύ διαφορετική από τις άλλες εργοδότριες, θα αποδειχτεί με τη σειρά της ένας ευαίσθητος άνθρωπος, ικανός να αναγνωρίσει και να σεβαστεί την αξία του συνανθρώπου της.

«Πίνετε καφέ ή τσάι;» ρώτησε το κορίτσι.

«Ευχαριστώ, τίποτα», απάντησε κι η προφορά της αντήχησε βαριά παρά τις αμέτρητες πρόβες. Κοίταξε προς την πλευρά της πόρτας περιμένοντας ν' ακούσει βήματα. Όπου νά 'ναι θα εμφανιζόταν η κυρία του σπιτιού και αυτή έπρεπε να είναι έτοιμη να απαντήσει σε ερωτήσεις.

«Κάτι πρέπει να σας προσφέρω, τόση ώρα που περιμένετε... Χαλβά! Σας αρέσει ο χαλβάς;»

Χαλβάς; Αναρωτήθηκε η Τάνια. Άλλη μια λέξη που θα δυσκολευόταν να προφέρει.

«Είναι εξαιρετικός χαλβάς», τόνισε το κορίτσι κι έδειξε το δίσκο πάνω στο γραφείο. «Εγώ παλιά έτρωγα αηδίες αλλά τώρα προσπαθώ να προσέχω», συνέχισε γυρίζοντας προς το μέρος της με το μαχαίρι στο χέρι, «τουλάχιστον να τρώω κάτι υγιεινό για το πρωινό, καταλαβαίνετε;».

«Ναι», ψιθύρισε.

«Είμαστε αυτό που τρώμε», της είπε με έμφαση.

Η Τάνια είχε μεγαλώσει με πατάτες και ψωμί. Με βαριές σούπες, λαρδί και ξινολάχανο. Η σκέψη ότι είμαστε αυτό που τρώμε της έφερε αυτόματη θλίψη. Μακάρι να μην ίσχυε γι' αυτήν. Αλλά τώρα που το σκεφτόταν, ίσχυε σίγουρα για τη μητέρα της που ήταν χοντρή και πάντα άρρωστη.

«Δεν συστηθήκαμε, με λένε Κλαίρη». Ερχόταν προς το μέρος της με ανάλαφρο βήμα. Ήταν ξυπόλητη με υπέροχες μικρές πατούσες και λευκά δάχτυλα. Κρατούσε ένα κίτρινο πιάτο. Πάνω στο πιάτο ήταν μια φέτα από κάτι σκουρόχρωμο.

«Τάνια. Ευχαριστώ», είπε. Πήρε το πιάτο και το κοίταξε. Έμοιαζε με κέικ αλλά δεν ήταν. Και δεν υπήρχε κουτάλι για να το φάει κανείς. Αλλά πεινούσε, τώρα συνειδητοποιούσε πόσο πεινούσε.

Αυτό το πιάτο πρέπει να το ξεφορτωθώ», είπε το κορίτσι.

«Κρίμα!» της ξέφυγε. Είχε πιάσει το χαλβά με το χέρι της κι ετοιμαζόταν να δαγκώσει.

«Το ξέρω, αλλά κανείς δεν παίζει πια. Και πιάνει τόσο χώρο... Εσείς παίζετε;»

Η Τάνια κούνησε το κεφάλι της και προσπάθησε να καταπιεί. Ένωσε τη γλύκα του χαλβά να διαχέεται στο στόμα της και μια ανατριχίλα να τη διαπερνά.

«Τότε να παίζετε! Αχ, να παίζετε τώρα. Γίνεται, Τάνια;» την παρακάλεσε.

Δεν απάντησε. Ήθελε να της πει ότι είχε καιρό να παίξει, ότι οι κλειδώσεις της είχαν σκουριάσει και τα δάχτυλά της ήταν πρησμένα από την μπουγάδα και το σφουγγάρισμα μες στα βρωμόνερα. Αλλά η γεύση του χαλβά την είχε παραλύσει και δάγκωσε άλλη μια μπουκιά κοιτάζοντας το πιάνο αποσβολωμένη.

«Σας παρακαλώ. Κάντε το για μένα!»

Πώς θα μπορούσε να της χαλάσει το χατίρι; Αναρωτήθηκε. Κανείς δεν της είχε φερθεί τόσο φιλικά εδώ και καιρό. Ξαφνικά συνειδητοποίησε ότι η μητέρα της Κλαίρης μπορεί να έμπαινε στο δωμάτιο από στιγμή σε στιγμή. Πώς θ' αντιδρούσε αν την έβρισκε να παίζει πιάνο; Μπορεί να γινόταν έξω φρενών και να την πετούσε έξω πριν καλά καλά δει τις συστάσεις της. Γρήγορα έδωξε τη σκέψη και σηκώθηκε. Πώς μπορούσε να χαλάσει το χατίρι στην Κλαίρη;

Κάθισε στο σκαμπό μπροστά στο πιάνο και χάιδεψε τα πλήκτρα. Είχε περάσει τόσος καιρός... Πήρε μια βαθιά ανάσα και χαμήλωσε το κεφάλι. Πριν αρχίσει να παίζει, τέντωσε για τελευταία φορά το αυτί της ν' ακούσει βήματα. Ησυχία. Δεν υπήρχε κανείς άλλος στο σπίτι εκτός από την Κλαίρη κι αυτήν. Ίσως η κυρία είχε βγει για ψώνια. Ίσως η κυρία αργούσε ακόμη αρκετή ώρα.

Δεν χρειάστηκε να σκεφτεί τι θα παίζει. Τα δάχτυλά της την οδηγούσαν μόνα τους. Οι πρώτες νότες της Παθητικής του Μπετόβεν αντήχησαν στο δωμάτιο, τα φύλλα στα δέντρα του δρόμου θρόισαν, η μουσική γλίστρησε από τα ανοιχτά παράθυρα και η Τάνια βρέθηκε στην αίθουσα του επαρχιακού ωδείου στην πόλη Γ., δίπλα στον περίτεχνο ξανθό κότσο της κυρίας Λουντμίλα που κάθε τόσο άπλωνε το χέρι της, ένα χέρι κοντό και παχουλό, και γύριζε την παρτιτούρα λέγοντας «Πιο αργά», «Μη βιάζεσαι!», «Δώσε χρώμα».

Και η Τάνια έδωσε χρώμα και προσπάθησε να παίζει πιο αργά, με μεγαλύτερο αίσθημα, δίνοντας φωνή στην κάθε νότα, σώμα στη μουσική. [...]

«Ήταν υπέροχο!» αναφώνησε η Κλαίρη.

Η Τάνια χαμογέλασε. Άφησε τα δάχτυλά της να γλιστρήσουν από το πιάνο στη φούστα της. Ένωθε κάπως ζαλισμένη και στηρίχτηκε στο σκαμπό για να σηκωθεί.

«Είσαστε επαγγελματίας, έτσι δεν είναι; Κανείς δεν μου το είπε.»

Μα δεν το ξέρουν στο πρακτορείο, είπε μέσα της η Τάνια. Δεν χρειάζεται να παίζεις πιάνο για να γίνεις παραδουλεύτρα. Ένωθε ακόμα μια αδυναμία στα μέλη της καθώς περίμενε όρθια δίπλα στο πιάνο κι αναρωτήθηκε τι σόι κορίτσι ήταν τελικά αυτή η Κλαίρη και πώς ήταν δυνατόν να είναι κανείς τόσο αφελής στη σημερινή εποχή.

«Σας ευχαριστώ πολύ, πολύ», την άκουσε να λέει με θέρμη κι ύστερα να κατευθύνεται πίσω από το πιάνο όπου βρίσκονταν μερικά δερμάτινα ντοσιέ ακουμπισμένα στον τοίχο. «Καθίστε, δεν θ' αργήσω», πρόσθεσε γονατίζοντας στο πάτωμα.

Κάθισε πάλι στον καναπέ. Η Φιφή, η γάτα, ήρθε νιαουρίζοντας κοντά της και μ' ένα σάλτο βρέθηκε στην αγκαλιά της. Η Τάνια δεν αγαπούσε τις γάτες. Αλλά αυτή εδώ έπρεπε να τη συνηθίσει αφού θα δούλευε σ' αυτό το σπίτι. Θα γίνουμε φίλες, ε; είπε μέσα της και χάιδεψε επιφυλακτικά το απαλό τρίχωμα.

«Κάπου εδώ το είχα βάλει», μουρμούρισε η Κλαίρη. Ήταν μισοκρυμμένη πίσω από το πιάνο, τα μαλλιά της λυμένα στο άσπρο μακό, τα ντοσιέ ανοιγμένα στα πόδια της. «Δεν ξέρω πού έβαλα το ντοσιέ, δεν το βρίσκω. Αχ, πόσο μ' εκνευρίζει αυτή η κατάσταση...» [...]

«Συγνώμη, είμαι απαράδεκτη», είπε η Κλαίρη. Σηκώθηκε από το πάτωμα και την κοίταξε με απολογητικό βλέμμα.

«Δεν πειράζει», μουρμούρισε η Τάνια. Δεν ήξερε τι να πει.

«Είμαι α-πα-ρά-δε-κτη», επανέλαβε η Κλαίρη. «Σας







έκανα να περιμένετε τόση ώρα και σας έβαλα να μου παίξετε και πιάνο!» Κοίταξε θυμωμένη τα σκόρπια ντοσιέ στα πόδια της, έτοιμη να τα κλωτσήσει.

Μακάρι να μπορούσε να την καθησυχάσει. «Η μητέρα σας θ' αργήσει πολύ ακόμα;» ρώτησε για ν' αλλάξει θέμα συζήτησης.

«Η μητέρα μου;» Η Κλαίρη γύρισε ξαφνιασμένη. «Η μητέρα μου έχει πεθάνει», είπε.

Η Τάνια ένιωσε το πρόσωπό της να κοκκινίζει και άθελά της τα χέρια της πίεςαν το τρίχωμα της γάτας κι ένιωσε τα λεπτά οστά να υποχωρούν κάτω από το βελούδινο δέρμα.

«Γνωρίζατε τη μητέρα μου;» τη ρώτησε και προχώρησε δυο βήματα προς το μέρος της.

Προσπάθησε να μετακινήσει τη γάτα για να βγάλει το σημείωμα του πρακτορείου από την τσάντα της. Άνοιξε το χαρτί που ήταν διπλωμένο στα τέσσερα.

«Κυρία Λαμπίρη» διάβασε.

«Εγώ είμαι», είπε η Κλαίρη.

«Έρθα από το πρακτορείο για τη δουλειά», ψέλλισε.

Η Κλαίρη δεν φάνηκε να καταλαβαίνει. «Το πρακτορείο;» επανέλαβε.

«Με έστειλε το πρακτορείο για το σπίτι», ξαναείπε.

Συνέχιζε να την κοιτάζει απορημένη. «Συγγνώμη», είπε, «συγγνώμη, νόμισα ότι σάς έστειλαν από το γραφείο για το ντοσιέ».

«Μα εσείς δεν ψάχνετε για παραδουλεύτρια;» ρώτησε η Τάνια. Τα πράγματα είχαν πάρει μια τροπή που της ξέφευγε.

«Όχι, δηλαδή ναι... ψάχνω...» κόμπιασε η Κλαίρη. Είχε εντελώς χλωμάσει. «Πως μπορούσα να το φανταστώ...» ψιθύρισε.

«Έχω δουλέψει και σ' άλλα σπίτια. Είμαι καλή, να πάρετε τηλέφωνο να ρωτήσετε.»

«Δεν είναι αυτό... δεν είναι αυτό!» αναστέναξε η Κλαίρη και σήκωσε τα χέρια της με απόγνωση. Πήγε μέχρι την άλλη άκρη του δωματίου και ξαναγύρισε.

Η Τάνια περίμενε σιωπηλή.

«Μα δεν καταλαβαίνετε;» είπε όρθια μπροστά της. «Εσείς δεν φαίνεστε για υπηρέτρια!»

«Είμαι υπηρέτρια», είπε η Τάνια. Τα μάγουλά της έκαιγαν κι αν αφηνόταν ελεύθερη θα μπορούσε να ξεσπάσει σε λυγμούς.

Η Κλαίρη την πλησίασε και γονάτισε στα πόδια του καναπέ.

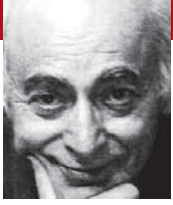
«Δεν το καταλαβαίνετε;» είπε με λυπημένη φωνή. «Δεν θα μπορούσα ποτέ να σας δώσω οδηγίες, να πλύνετε κάτι, να σιδερώσετε... Εσείς παίζετε πιάνο, είστε καλλιτέχνις.»

Πώς θα μπορούσα να της χαλάσω το χατίρι; Σκεφτόταν η Τάνια δυο μέρες αργότερα. Περπατούσε γρήγορα στο δρόμο πηγαίνοντας σ' ένα άλλο σπίτι που την έστειλε το πρακτορείο. Είχε σηκωθεί αέρας, τα ξερά φύλλα χόρευαν μπροστά της. Πώς μπορούσα να μην παίξω για χάρη της; Θυμήθηκε τη σιγή του αποχωρισμού, η Κλαίρη φαινόταν πιο καταβεβλημένη από την ίδια. Ήθελε οπωσδήποτε να της δώσει κάτι πριν φύγει. Η Τάνια αρνήθηκε επίμονα να δεχτεί χρήματα. «Τότε, τι άλλο; Τι άλλο;» η Κλαίρη στριφογύριζε στο δωμάτιο με μεγάλη νευρικότητα και για κλάσματα δευτερολέπτου η Τάνια είχε πιστέψει ότι θα της χάριζε το πιάνο. Ύστερα το βλέμμα της Κλαίρης έπεσε πάνω στο γραφείο, στο δίσκο του πρωινού, στην πλατελίτσα με το χαλβά. «Θα σας δώσω το χαλβά», αποφάσισε, «είδα που σας άρεσε». Τον τύλιξε με χαρτοπετσέτες, ήταν ένα μεγάλο κομμάτι, και της τον πρόσφερε.

«Ορίστε», είπε, «τόρα δεν μπορείτε να αρνηθείτε». «Ευχαριστώ», μουρμούρισε η Τάνια. Η Κλαίρη την αγκάλιασε και την φίλησε στο κεφάλοσκαλο. «Καλή τύχη», φώναξε κι έτρεξε ν' απαντήσει στο τηλέφωνο που χτυπούσε. «Καλή τύχη», είπε η Τάνια κι άρχισε να κατεβαίνει τις σκάλες.

Έρση Σωτηροπούλου, *Να νιώθεις μπλε, να ντύνεσαι κόκκινα*, Πατάκης, Αθήνα 2011





## ΜΗΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

### Το σύννεφο

Στο διήγημα του Μήτσου Αλεξανδρόπουλου (1924-2008), η περιποιημένη εξωτερική εμφάνιση ενός συννεπιβάτη εξαπατά έναν άλλον, πεισμένο οικονομικά, ο οποίος τον φθονεί και του συμπεριφέρεται με αγένεια. Ένα «σύννεφο» θα γίνει αφορμή να αποκαλυφθεί η πλάνη, δείχνοντας πόσο συχνά η ουσία των πραγμάτων είναι πολύ διαφορετική από τη φαινομενική τους όψη, και πόσο σημαντική τελικά είναι η αλληλεγγύη μεταξύ των ανθρώπων, αφού όλοι, για τον ένα ή τον άλλο λόγο, έχουμε ανάγκες και προβλήματα.

Όπως ήταν καθισμένος πίσω του, έβλεπε ότι αυτός φορούσε καλή ρεπούμπλικα<sup>1</sup> κι ότι οι πλάτες του είναι γερές, καλοταϊσμένες. Μα και το κοστούμι καινούριο φαινόταν κι εκείνο. «Ευκατάστατος άνθρωπος», σκέφτηκε.

Ως τα τότε δεν τον είχε προσέξει. Τον πήρε ξαφνικά το βλέμμα του σα να είχε ξεφυτρώσει εκείνη τη στιγμή στο μπροστινό κάθισμα. Κάτι περίεργα αισθήματα του έφερνε η γερή κοψιά αυτού του ανθρώπου – κακά αισθήματα κι απορούσε κι ο ίδιος. Του έφταιξε αυτός σε τίποτα; Σε τίποτα δεν του είχε φταίξει, ούτε τον γνώριζε, ούτε τον είδε άλλη φορά. Έστεκαν εδώ και λίγα λεπτά στο πεζοδρόμιο και περίμεναν το τραμ. Αλλά ούτε είχε προσέξει ότι στέκει κι αυτός και περιμένει. Κατόπιν ανέβηκαν στο τραμ<sup>2</sup> ούτε και τότε σημείωσε την παρουσία του.

Όταν έφτανε το τραμ, πέρασε από πάνω και το σύννεφο κι άρχισε η βροχή. Χοντρές χοντρές σταλαματιές, ένα κορόμηλο η κάθε μια. Πέφτουν κάτω στην άσφαλτο κι από την άσφαλτο ανεβαίνει η σκόνη κι η μυρουδιά της. Μια στυφή, ζεστούτσικη μυρουδιά μέσα από τις χοντρές σταγόνες – έτσι μυρίζει εδώ στην πόλη το φθινόπωρο. Ο δρόμος σκοτείνιασε αμέσως. Από τη μεριά της πλατείας κατέβηκε ένας αέρας, η βροχή δυνάμωσε.

Έφτασε ευτυχώς το τραμ.

Κάτι σταγόνες τον είχαν πάρει<sup>3</sup> μούσκεψαν αμέσως το καψοπουκάμισο<sup>2</sup> και τώρα κατέβαιναν, κρύες κρύες, στη ραχοκοκαλιά. Αυτό το σύννεφο, ο δρόμος που σκοτείνιασε, ο ξαφνικός αέρας, το ψυχρό νερό που μούσκευε ως κάτω την πλάτη – όλα του προμηνούσαν αυτά που προμηνάν στους φτωχούς τα πρωτοβρόχια. Δεν τον πρόσεξε λοιπόν, γιατί σκεφτόταν αυτά τα πράγματα.

Πρέπει δίχως άλλο να φροντίσει να βρει ένα καλύτερο μέρος τέτοιος καλός τεχνίτης που είναι κι αυτός, ν' αυξηθεί λίγο ο μισθός. Αλλιώς, πώς να βγει πέρα! Αν μείνει εκεί όπου είναι, ελπίδα δεν υπάρχει για μια καλύτερη ψή – αυτό είναι τελειωμένο ζήτημα. Τα έχουν πει με το αφεντικό αρκετές φορές, εκείνος βάζει κάτω τα χαρτιά κι αρχίζει – μπορεί ο άνθρωπος νά 'χει και δίκιο. Τόση η αξία των εργαλείων, τόσα τα υπόλοιπα έξοδα: σαπούνια, πλυσίματα, ο φωτισμός, το νοίκι, κολώνιες... Έπειτα, τόσα παίρνεις εσύ, να τι μένουν και σε μένα. Αυτός του λέει ότι δε βγαίνει όμως πέρα με ό,τι του δίνει, πρέπει να σκεφτούν και τα παιδιά του.

– Εμ, και τα δικά μου –λέει ο άλλος– να μη τα σκεφτώ κι εγώ; Πώς το θέλεις;

Όταν φτάνουν σ' αυτά δε λένε πια τίποτ' άλλο.

Μπα, πρέπει να κοιτάξει να οικονομηθεί αλλιώς, να βρει κάνα μαγαζάκι, γιατί είναι πολύ άσχημα έτσι... Σκέφτεται τη μεγάλη κόρη που δεν έχει τώρα παπουτσάκια, τη γυναίκα με το μωρό που έχει ανάγκη από καλή τροφή, από ζεστά ρουχαλάκια. Αυτό χρειάζεται και χυ-

<sup>1</sup>ρεπούμπλικα: είδος αντρικού καπέλου <sup>2</sup>καψοπουκάμισο: το αξιολύπητο ρούχο

μούς φρούτων, του λένε, να μην πάθει ραχίτιδα. Σκέφτεται και τη δική του κατάσταση, ότι δεν έχει κι αυτός παλτό – όλ' αυτά σκέφτεται κι εκεί απάνω κάνει μια έτσι και τότε πρόσεξε.

Ο σβέρκος του ήταν που έκανε και τον πρόσεξε. Οι άνθρωποι του σιναφιού<sup>3</sup> έχουν ιδιαίτερα πάρε δώσε με το μέρος αυτό. Ο σβέρκος είναι γι' αυτούς ό,τι περίπου το πρόσωπο. Όταν μιλάν με τον πελάτη, τις περισσότερες φορές κοιτάν εκεί. Μια ματιά άμα ρίξουν, ξέρουν κατόπιν τι είναι περίπου ο πελάτης που κάθισε στο κάθισμα.

Αυτός που κάθεται τώρα στο μπροστινό κάθισμα είναι, λοιπόν, χορτάτος άνθρωπος. Ευκατάστατος, που φορά και καλό κουστούμι και θά 'χει και παλτό στο σπίτι. Σιγουρευμένος νοικοκύρης. Πάει τώρα στο σπίτι και θα κρατάει κανένα πλεμάτι<sup>4</sup> φουσκωτό. Με κρέας μέσα, πατάτες, το ρυζάκι, τα φρούτα, τα καινούρια παπούτσια για τη μεγάλη κόρη, τους χυμούς για το άλλο... Και πώς τα κρατάει όλα; – θα πεις. Τα κρατάει, πού έχει το θηρίο ανάγκη!

Οι ξένες πλάτες χοροπηδάν. Εκεί απάνω τον έχουν πάρει μερικές σταγόνες, αλλά το γερό ύφασμα ούτε υποψιάζεται τίποτα. Στέκουν οι σταγόνες εκεί ολοστρόγγυλες σα να πάγωσαν, δεν μπορούν να περάσουν κάτω. Κοιτάζει και τη ρεπούμπλικα που την πήρε κι αυτή λίγο η βροχή, το καινούριο κουστούμι αυτού του ευτυχισμένου ανθρώπου που δεν σκέφτεται το χειμώνα που έρχεται, τα κοιτάζει αυτά και καταλαβαίνει ότι σιγά σιγά κάτι κινιέται μέσα του και γίνεται ο νους του σκοτεινός, όπως ο δρόμος κάτω από το σύννεφο.

Τότε γύρισε ο άνθρωπος και τον ρώτησε ευγενικότατα:

– Είναι, κύριε, μακριά η οδός Ολυμπίων από τη στάση;

Του απάντησε, θυμωμένος όπως ήταν.

– Δεν την ξέρω! και κοίταξε αλλού.

Ενώ την ξέρει βέβαια. Εκεί ζει κι αυτός, στην οδό Ολυμπίων.

Η γυναίκα που καθόταν δίπλα γύρισε αμέσως και τον πληροφόρησε πού πέφτει η οδός Ολυμπίων. Θα πάτε εκεί, εξηγούσε, θα κάνετε έτσι, θα κάνετε αλλιώς – όλες τις λεπτομέρειες. «Ορίστε τώρα κι αυτή!» – μια αντιπάθεια αισθάνθηκε και για την καλή γυναίκα.

Έφτασε το τραμ στη στάση, κατέβηκαν. Έβρεχε ακόμα, δεν είχε περάσει το σύννεφο. Έτρεξαν να τρυπώσουν στο καφενείο. Μπροστά πάει πάλι αυτός. Τακ τουκ! τα στέρεα τακούνια στην άσφαλτο. Κοίταξε να δει: είχε πλεμάτι; Δεν είχε.

Στην είσοδο του καφενείου ήταν κι άλλοι. Στριμώχτηκαν γερά.

Στέκουν και περιμένουν πότε θα περάσει η βροχή. Επιμένει όμως να βρέχει, το ρίχνει με το κανάτι, όπως γίνεται συχνά εδώ κάτω με τα πρωτοβρόχια.

Κάποιον έχουν στριμώξει οι άλλοι στον τοίχο και πάει ο άνθρωπος να σκάσει. Είναι ένας με μια κόκκινη φαλάκρα και στριφογυρίζει να λασκάρει –. Πλάι σε κείνον έχει σταθεί κι ο άλλος από το τραμ. Και αυτόν, καθώς γύρισε να λευτερωθεί, τον πάτησε φαίνεται ο φαλακρός και τώρα του ζητάει συγγνώμη.

– Τι; του είπε αυτός.

– Το πόδι σας! λέει ο φαλακρός κύριος.

– Α!... Τίποτα, τίποτα... Δεν το νιώθω!



<sup>3</sup>σινάφι: η συντεχνία <sup>4</sup>πλεμάτι: δίχτυ, εδώ δίχτυ για ψώνια

– Πώς;

– Δεν το νιώθω! του λέει πάλι.

– Ω... Συγγνώμη!...

Ο φαλακρός παραμέρισε. Παραμέρισαν και οι άλλοι. Μερικοί για να μην τον στενοχωρούν. Μερικοί κι από περιέργεια.

– Μα καθόλου; ρώτησε δειλά κάποιος.

– Να!

Έσκυψε λίγο και χτύπησε με το δάχτυλο κάτω από το γόνατο. Ντουκ! Ντουκ!

– Δε διακρίνεται όμως διόλου! είτε μια γυναίκα.

Αυτό του έκανε κάποια ευχαρίστηση:

– Είκοσι χρόνια το κουβαλάω, είπε. Όσο νά 'ναι συνηθίζεις.

– Στον πόλεμο; ρώτησε κάποιος.

– Το χίλια εννιακόσια σαράντα τρία! του απάντησε. Στ' αντάρτικα της Ρούμελης!...<sup>5</sup>

Όσοι ήταν κοντά στην πόρτα άρχισαν να βγαίνουν.

– Σταμάτησε; ρωτούσαν από το βάθος.

– Μάλλον.

– Ε, τι θά 'κανε. Σύννεφο ήταν, πέρασε.

Αυτός φρόντισε και βγήκαν μαζί.

– Από δω, του είπε, θα πάτε για την οδό Ολυμπίων.

– Σας ευχαριστώ!

– Μαζί θα πάμε.

Και πήγαιναν πλάι πλάι. Τώρα το άκουγε καλά που χτύπαγε τη φρεσκοπλυμένη ασφαλτο: «γκουπ γκουπ!»

– Έφτασε το φθινόπωρο! είπε ο κουρέας.

– Ο καιρός του είναι.

– Καθόλου δε μ' αρέσουν οι βροχές.

– Εσείς εδώ κάτω δεν υποφέρετε και τόσο από δαύτες. Όσο να πει να βρέξει, το μετανογάει.<sup>6</sup> Εμάς να ρωτάτε τι τραβάμε, οι ορεινοί.

– Α, καταλαβαίνω. Εκεί θά 'χετε βροχές.

– Πολλές βροχές.

Όταν γίνεται η κουβέντα δεν ακούγεται και πολύ αυτό το χτύπημα.

– Και τώρα με τίποτα δουλειές θά 'χετε έρθει εσείς στην Αθήνα.

– Μπα, τι δουλειές; Στους γιατρούς τρέχω.

– Με το τραύμα τίποτα.

– Με αυτό.

– Και τι παρουσιάζει τώρα το τραύμα;

– Έχει συρίγγιο.<sup>7</sup>

– Α...

---

<sup>5</sup>αντάρτικα της Ρούμελης: πρόκειται για την ένοπλη αντίσταση στην Στερεά Ελλάδα κατά των κατακτητών, την εποχή της τριπλής Κατοχής (Γερμανίας, Βουλγαρίας, Ιταλίας) <sup>6</sup>μετανογάει: μετανιώνει <sup>7</sup>συρίγγιο: πάθηση στην οποία από κάποιο όργανο του σώματος βγαίνει πύον ή άλλο υγρό



– Και τρέχω στους γιατρούς. Μου έχουν τώρα συστήσει έναν εδώ στην Αθήνα κι αυτός μένει στην οδό αυτή. Λένε ότι είναι καλός γιατρός. Ευθυμίου τότε λένε.

– Τον έχω ακουστά.

– Είναι καλός γιατρός;

– Έτσι λένε.

Προσπέρασαν το δικό του σπίτι, αλλά δεν τον αποχαιρέτησε. Τον πήγε ως του γιατρού.

– Αυτό είναι!

– Ευχαριστώ.

Έτρεξε στην πόρτα και διάβασε την πινακίδα του γιατρού. Χτύπησε και το κουδούνι.

– Εδώ, εδώ είναι.

– Σας ευχαριστώ πολύ!

Του έδωσε το χέρι.

– Σας εύχομαι περαστικά... Είναι καλός γιατρός αυτός.

– Έτσι μου είπαν.

– Ναι! Ναι!

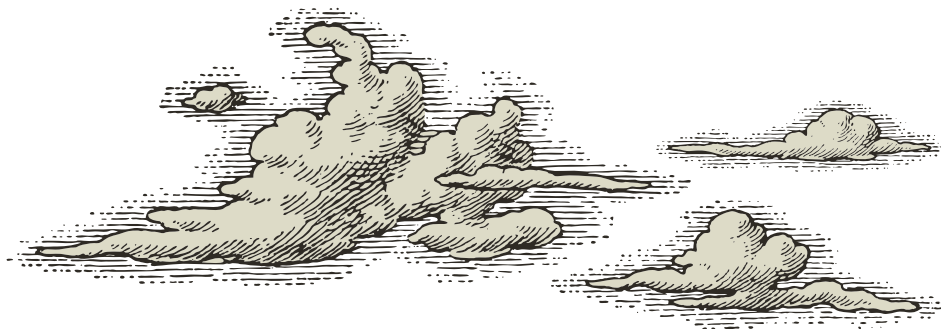
Και δεν έφυγε. Περίμενε όσο να του ανοίξουν.

Τότε αποχαιρετίστηκαν άλλη μια φορά:

– Αντίο, αγαπητέ μου!

– Περαστικά...

Μήτσος Αλεξανδρόπουλος, *Φύλλα Φτερά*, Διογένης, Αθήνα 1990





## Ακούστε παράλληλα με τα κείμενα

- Τον δίσκο «Τα μικροαστικά» σε μουσική και ερμηνεία Λουκιανού Κηλαηδόνη και στίχους Γιάννη Νεγρεπόντη
- Τον δίσκο «Είμαι ένας φτωχός και μόνος καουμπόη» σε μουσική, στίχους και ερμηνεία του Λουκιανού Κηλαηδόνη
- «Βρέχει στη φτωχογειτονιά», Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, Στίχοι: Τάσος Λειβαδίτης, Ερμηνεία: Γρηγόρης Μπιθικώτσης (<http://youtu.be/ROAvUZKKPWc>)
- «Δραπετσώνα», Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, Στίχοι: Τάσος Λειβαδίτης, Ερμηνεία: Γρηγόρης Μπιθικώτσης (<http://youtu.be/X5pzeNCesBk>)
- «Σαββατόβραδο», Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης, Στίχοι: Τάσος Λειβαδίτης, Ερμηνεία: Στέλιος Καζαντζίδης (<http://youtu.be/UcLiXw3tCVY>)
- «Ο κυρ Αντώνης», Μουσική/ Στίχοι: Μάνος Χατζιδάκις, Ερμηνεία: Στέλιος Καζαντζίδης, Μαρινέλλα (<http://youtu.be/kQX4XxgovUs>)
- «Ο Τζακ Ο Ήχαρα», Μουσική: Γιώργος Ζαμπέτας, Στίχοι: Θεοδόσης Άθας, Ερμηνεία: Βίκυ Μοσχολιού (<http://www.youtube.com/watch?v=da18eLyF2Hg>)
- «Βάλε κι άλλο πιάτο στο τραπέζι», Μουσική: Σταύρος Ξαρχάκος, Στίχοι: Λευτέρης Παπαδόπουλος, Ερμηνεία: Βίκυ Μοσχολιού (<http://youtu.be/1BUTLiDCTg0>)
- «Η φάμπρικα», Μουσική: Γιάννης Μακρόπουλος, Στίχοι: Γιώργος Σκούρτης, Ερμηνεία: Λάκης Χαλκιάς (<http://youtu.be/hO1TJKXoZtc>)
- «Οδός Αριστοτέλους», Μουσική: Γιάννης Σπανός, Στίχοι: Λευτέρης Παπαδόπουλος, Ερμηνεία: Χάρις Αλεξίου ([http://youtu.be/-kffv\\_bzIww](http://youtu.be/-kffv_bzIww))
- «Μην κλαις», Μουσική: Ηλίας Ανδριόπουλος, Στίχοι: Μιχάλης Μπουρμπούλης, Ερμηνεία: Σωτηρία Μπέλλου (<http://youtu.be/3BK5EB1nwiQ>)
- «Απ' το αεροπλάνο», Μουσική/ Ερμηνεία: Κώστας Χατζής, Στίχοι: Σώτια Τσώτου (<http://youtu.be/pR240P9z5Zw>)
- «Όλα ανάποδα τα βλέπει», Μουσική/Ερμηνεία: Κώστας Χατζής, Στίχοι: Σώτια Τσώτου (<http://youtu.be/6S5-OurQdos>)
- «Τα μικρά παιδιά», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Αρλέτα (<http://youtu.be/EIg8jBqN470>)
- «Κουτσή κιθάρα», Μουσική: Μάνος Λοΐζος, Στίχοι: Λευτέρης Παπαδόπουλος, Ερμηνεία: Δήμητρα Γαλάνη (<http://youtu.be/6-JH2oE1f10>)
- «Άνθρωποι μονάχοι», Μουσική: Γιάννης Σπάνος, Στίχοι: Γιάννης Καλαμίτσης, Ερμηνεία: Βίκυ Μοσχολιού (<http://youtu.be/4DuYkqDA9ZY>)
- «Αστεράκι», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Διονύσης Τσακνής (<http://youtu.be/8eiOr4ofdE>)
- «Θεός αν είναι», Μουσική: Γκόραν Μπρέγκοβιτς, Στίχοι: Λίνα Νικολακοπούλου, Ερμηνεία: Άλκηστις Πρωτοψάλτη (<http://youtu.be/xWpDGLgL24w>)
- «Ο μοναχός ο άνθρωπος», Μουσική/ Ερμηνεία: Νίκος Παπάζογλου, Στίχοι: Λάζαρος Ανδρέου (<http://youtu.be/xJiH-iFQwI4>)
- «Αφήγηση», Μουσική/ Ερμηνεία: Μίλτος Πασχαλίδης, Στίχοι: Γιώργος Σεφέρης (<http://youtu.be/T-vDYKBMfk4>)

- «Ο κύριος Αριστείδης», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Μίλτος Πασχαλίδης (<http://youtu.be/84oCYYrzdX8>)
- «Ταραντέλα», Μουσική/ Στίχοι: Διονύσης Τσακνής, Ερμηνεία: Τάνια Τσανακλίδου, Κώστα Θωμααΐδης (<http://youtu.be/0SAsnBZqCig>)
- «Μάσκες», Μουσική/ Στίχοι / Ερμηνεία: Βαγγέλης Γερμανός ([http://youtu.be/Wn78\\_di13Ig](http://youtu.be/Wn78_di13Ig))
- «Σκόνη Πέτρες Λάσπη», Μουσική/ Στίχοι: Εξαδάκτυλος, Ερμηνεία: Δημήτρης Πουλικάκος και Εξαδάκτυλος (<http://youtu.be/xF4HRjhAuxg>)
- «Μπάμπης ο Φλου», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Παύλος Σιδηρόπουλος (<http://youtu.be/uy6sS0hxG08>)
- «Καθρέφτης», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Αλκίνοος Ιωαννίδης (<http://youtu.be/ZEcD2b5Hp7I>)
- «Οι Άγιοι», Μουσική: Μανώλης Πάππος, Στίχοι: Θανάσης Παπακωνσταντίνου, Ερμηνεία: Γιάννης Χαρούλης (<http://youtu.be/IBNaKmU0e0Y>)
- «Το σκάκι», Μουσική: Δημήτρης Παπαδημητρίου, Στίχοι: Μανόλης Αναγνωστάκης. Ερμηνεία: Γεράσιμος Ανδρεάτος (<http://youtu.be/KUm9cWB5m1k>)
- «Μια μέρα μιας Μαίρης», Μουσική/ Στίχοι: Λουκιανός Κηλαηδόνης, Ερμηνεία: Αφροδίτη Μάνου (<http://youtu.be/cibiQvjiKBg>)
- «Η σουλτάνα η Φωφώ», Μουσική: Σταμάτης Κραουνάκης, Στίχοι: Λίνα Νικολακοπούλου, Ερμηνεία: Τάνια Τσανακλίδου (<http://youtu.be/ir3UE8301zk>)
- «Η κουτσομπόλα», Μουσική: Σταμάτης Κραουνάκης, Στίχοι: Λίνα Νικολακοπούλου, Ερμηνεία: Άννα Παναγιωτοπούλου (<http://youtu.be/527gCV8WeWg>)
- «Το καπληϊό», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Χαΐνηδες (<http://youtu.be/3DcOIHkwugw>)
- «Το μπαρ το Ναυάγιο», Μουσική/ Στίχοι/ Ερμηνεία: Αρλέτα ([http://youtu.be/iI\\_YK-VZOU8](http://youtu.be/iI_YK-VZOU8))
- «Το καφέ Γκρέκο», Μουσική/ Ερμηνεία: Νένα Βενετσάνου, Στίχοι: Μπέτυ Κομνηνού (<http://youtu.be/LT2mkzXBn18>)



## Δείτε ακόμη

### Ελληνικές ταινίες

- Τις ηθογραφίες του Γιώργου Τζαβέλλα [«Ο Μεθύστακας» (1950), «Το σφεράκι» (1953), «Η Κάλπηκη Λίρα» (1955), «Μια ζωή την έχουμε» (1958), «Η δε γυνή να φοβήται τον άνδρα» (1965)]
- Τις ηθογραφίες του Αλέκου Σακελλάριου [«Σάντα Τσικίτα» (1953), «Θανασάκης ο πολιτευόμενος» (1954), «Δεσποινίς ετών... 39» (1954), «Λατέρνα φτώχεια και φιλότιμο» (1955), «Η Καφετζού» (1956), «Η θεία από το Σικάγο» (1957), «Ένας ήρωας με παντούφλες» (1958), «Τα κίτρινα γάντια» (1960), «Μακροκωσταίοι και Κοντογώργηδες» (1960), «Αλίμονο στους νέους» (1961), «Πολυτεχνίτης και ερημοσπίτης» (1963), «Υπάρχει και φιλότιμο» (1965) κ.ά.]

- Τις ηθογραφίες του Νίκου Τσιφόρου [«Η Ωραία των Αθηνών» (1954), «Το ποντικάκι» (1954), «Ο θησαυρός του μακαρίτη» (1959) κ.ά.]
- Τις κινηματογραφικές μεταφορές θεατρικών έργων του Δημήτρη Ψαθά [«Ένας βλάκας και μισός» (1959), «Ζητείται ψεύτης» (1961), «Η Χαρτοπαίχτρα» (1964), «Φωνάζει ο κλέφτης» (1965), «Ξύπνα Βασίλη» (1969) κ.α. του Γιάννη Δαλιανίδη]
- Τις ηθογραφίες του Ντίνου Δημόπουλου [«Στουρνάρα 288» (1959), «Μανταλένα» (1960), «Ο Θόδωρος και το δίκανο» (1962), «Οι κυρίες της αυλής» (1966) κ.α.]
- «Κυριακάτικο ξύπνημα» (1954), «Στέλλα» (1955) και «Το κορίτσι με τα μαύρα» (1956) του Μιχάλη Κακογιάννη
- «Μαγική Πόλις» (1955) και «Ο Δράκος» (1956) του Νίκου Κούνδουρου
- «Συνοικία το όνειρο» του Αλέκου Αλεξανδράκη (1961)
- «Κόκκινα φανάρια» (1963) και «Γάμος α λα ελληνικά» (1964) του Βασίλη Γεωργιάδη
- «Της κατομοίρας» και «Ο κύριος πέραρχος» του Ντίνου Κατσουρίδη (1963)
- «Το Προξενίο της Άννας» του Παντελή Βούλγαρη (1972)
- «Νοκ Άουτ» του Παύλου Τάσιου (1986)
- «Άντε γεια» του Γιώργου Τσεμπερόπουλου (1991)
- «Απ' το χιόνι» του Σωτήρη Γκορίτσα (1993)
- «Όλα είναι δρόμος» του Παντελή Βούλγαρη (1998)
- «Δύσκολοι αποχαιρετισμοί: ο μπαμπάς μου» της Πέννυς Παναγιωτοπούλου (2002)
- «Πολίτικη Κουζίνα» του Τάσου Μπουλμέτη (2003)
- «Η Νοσταλγός» της Ελένης Αλεξανδράκη (2004)
- «Ο γιος του φύλακα» του Δημήτρη Κουτσιαμπασάκου (2006)
- «Σκλάβοι στα δεσμά τους» του Τώνη Λυκουρέση (2008)
- «Ακαδημία Πλάτωνος» του Φίλιππου Τσίτου (2009)
- «Χρυσόσκονη» της Μαργαρίτας Μαντά (2009)
- «Τα Οπωροφόρα της Αθήνας» του Νίκου Παναγιωτόπουλου (2010)

### **Ξένες ταινίες**

- «The Kid» [Το χαμίνι] του Charlie Chaplin (1921)
- «The Gold Rush» [Ο χρυσοθήρας] του Charlie Chaplin (1925)
- «City Lights» [Τα φώτα της πόλης] του Charlie Chaplin (1931)
- «Modern Times» [Μοντέρνοι καιροί] του Charlie Chaplin (1936)
- «It's a Wonderful Life» [Μια υπέροχη ζωή] του Frank Capra (1946)
- «Ladri di Biciclette» [Κλέφτης ποδηλάτων] του Vittorio de Sica (1948)
- «Mon Oncle» [Ο Θείος μου] του Jacques Tati (1958)
- «Never on Sunday» [Ποτέ την Κυριακή] του Jules Dassin (1960)
- «Kramer vs Kramer» [Κράμερ εναντίον Κράμερ] του Robert Benton (1979)

- «Stand by me» [Στάσου πλάι μου] του Rob Reiner (1986)
- «Rainman» [Ο άνθρωπος της βροχής] του Barry Levinson (1988)
- «Driving Miss Daisy» [Ο σωφέρ της κυρίας Νταίηζυ] του Bruce Beresford (1989)
- «The Fisher King» [Ο Βασιλιάς της Μοναξιάς] του Terry Gilliam (1991)
- «Philadelphia» [Φιλαδέλφεια] του Jonathan Demme (1993)
- «Forrest Gump» του Robert Zemeckis (1994)
- «Four Weddings and a Funeral» [Τέσσερις γάμοι και μια κηδεία] του Mike Newell (1994)
- «The Shawshank Redemption» [Τελευταία έξοδος: Ρίτα Χέιγουορθ] του Frank Darabont (1994)
- «Secrets and Lies» [Μυστικά και ψέματα] του Mike Leigh (1996)
- «As Good as it Gets» [Καλύτερα δεν γίνεται] του James Brooks (1997)
- «The Green Mile» [Το Πράσινο Μίλι] του Frank Darabont (1999)
- «Le Fabuleux Destin d'Amélie Poulain» [Αμελί] του Jean-Pierre Jeunet (2001)
- «A Beautiful Mind» [Ένας υπέροχος άνθρωπος] του Ron Howard (2001)
- «I am Sam» [Τ' όνομά μου είναι Σαμ] του Jessie Nelson (2001)
- «About Schmidt» [Σχετικά με τον Σμιντ] του Alexander Payne (2002)
- «About a Boy» [Για ένα αγόρι] των Chris & Paul Weitz (2002)
- «Finding Nemo» [Ψάχνοντας τον Νέμο] των Andrew Stanton, Lee Unkrich (2003)
- «The Terminal» του Steven Spielberg (2004)
- «Finding Neverland» [Ψάχνοντας τη Χώρα του Ποτέ] του Marc Forster (2004)
- «Million Dollar Baby» του Clint Eastwood (2004)
- «Cinderella Man» του Ron Howard (2005)
- «Pride and Prejudice» [Περηφάνια και Προκατάληψη] του Joe Wright (2005)
- «The Pursuit of Happyness» [Το κυνήγι της ευτυχίας] του Gabriele Muccino (2006)
- «Le Scaphandre et le Papillon» [Το σκάφανδρο και η πεταλούδα] του Julian Schnabel (2007)
- «The World is Big and Salvation Lurks around the Corner» [Ο κόσμος είναι μεγάλος και η σωτηρία της ψυχής βρίσκεται στη γωνία] του Stephan Komandarev (2008)
- «Seven Pounds» [Εφτά ζώες] του Gabriele Muccino (2008)
- «Slumdog Millionaire» των Danny Boyle, Loveleen Tandan (2008)
- «Everybody's Fine» [Είναι όλοι τους καλά] του Kirk Jones (2009)
- «Iztochni Piesi» [Ανατολικές ιστορίες] του Kamen Kalev (2009)
- «Mary and Max» [Μαίρη και Μαξ] του Adam Elliot (2009)
- «Up» [Ψηλά στον Ουρανό] των Pete Docter, Bob Peterson (2009)
- «The Social Network» του David Fincher (2010)
- «Another year» [Μια χρονιά ακόμα] του Mike Leigh (2010)
- «Hugo» του Martin Scorsese (2011)



- «The Descendants» [Οι απόγονοι] του Alexander Payne (2011)
- «Extremely Loud – Incredible Close» [Εξαιρετικά δυνατά και απίστευτα κοντά] του Stephen Daldry (2011)
- «Intouchables» [Άθικτοι] των Olivier Nakache, Eric Toledano (2011)
- «Jodaeiye Nader az Simin» [Ένας χωρισμός] του Asghar Farhadi (2011)
- «Le Gamin au Vélo» [Το παιδί με το ποδήλατο] των Jean-Pierre & Luc Dardenne (2011)
- «Le Havre» [Το λιμάνι της Χάβρης] του Aki Kaurismäki (2011)
- «Amour» [Αγάπη] του Michael Haneke (2012)

Τη σειρά «Ο ψεύτης παππούς» της ΕΡΤ από το ομώνυμο μυθιστόρημα της Άλκης Ζέη σε σκηνοθεσία Γιώργου Μιχαλακόπουλου και Νίκου Καβουκίδη (2008)

#### Τα φιλμάκια

- «Εσύ βλέπεις τη σακούλα που φοράς;» φοιτητών του ΑΣΟΕΕ (2012) στο [http://www.youtube.com/watch?v=\\_cGnlzOopeM](http://www.youtube.com/watch?v=_cGnlzOopeM)
- «Τι είναι αυτό;» του Κωνσταντίνου Πιλάβιου (2007) στο <http://www.youtube.com/watch?v=mNK6h1dfy2o>
- «Father and Daughter» του Oscar Winner στο <http://www.youtube.com/watch?v=MgdsfRDxIeQ>



#### Διαβάστε επίσης

- Έλλη Αλεξίου, *Και υπέρ των ζώντων*, Καστανιώτης, Αθήνα 1983
- Ηλίας Βενέζης, *Γαλήνη*, Εστία, Αθήνα 2010
- Γεώργιος Βιζυηνός, «Το αμάρτημα της μητρός μου», *Νεοελληνικά Διηγήματα*, επιμ. Πάνος Μουλλάς, Ερμής, Αθήνα 1991
- Δημοσθένης Βουτυράς, *Διηγήματα*, επιμ. Βαγγέλης Αθανασόπουλος, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, Αθήνα 2001
- Δημοσθένης Βουτυράς, *Παραλλάμα και άλλες ιστορίες*, διασκευή: Δημήτρης Βανέλλης, εικονογράφηση: Θανάσης Πέτρου, Τόπος, Αθήνα 2011
- Μιχάλης Γκανάς, *Γυναικών μικρές και πολύ μικρές ιστορίες*, Μελάني, Αθήνα 2010
- Μαξίμ Γκόρκι, *Οι μικροαστοί*, μτφρ. Λυκούργος Καλλέργης, Δωδώνη, Αθήνα 1989
- Σωτήρης Δημητρίου, *Η φλέβα του λαιμού*, Πατάκης, Αθήνα 1998
- Μάρω Δούκα, *Γιατί εμένα η ψυχή μου*, Πατάκης, Αθήνα 2012
- Κωνσταντίνος Θεοτόκης, *Η ζωή και ο θάνατος του Καραβέλα*, Εστία, Αθήνα 2011
- Γιώργος Ιωάννου, *Η μόνη κληρονομιά*, Κέδρος, Αθήνα 1999
- Τόλης Καζαντζής, *Η παρέλαση. Ενηλικίωση*, Νεφέλη, Αθήνα 1995
- Μ. Καραγάτσης, *Ιστορίες αμαρτίας και αγιοσύνης*, ανθ.-επιμ. Στρατής Πασχάλης, Εστία, Αθήνα 2003

- Ανδρέας Καρκαβίτσας, *Διηγήματα*, Εστία, Αθήνα 1995
- Ανδρέας Καρκαβίτσας, *Η Λυγερή*, Εστία, Αθήνα 1996
- Ιωάννα Καρυσιάνη, *Καιρός σκεπτικός*, Καστανιώτης, Αθήνα 2011
- Νίκος Κάσδαγλης, *Σπιλιάδες*, Κέδρος, Αθήνα 1982
- Μαρία Κέντρου-Αγαθοπούλου, *Συνοικισμός σιδηροδρομικών*, Κέδρος Αθήνα 1998
- Μένης Κουμανταρέας, *Τα μηχανάκια*, Κέδρος, Αθήνα 2007
- Ανδρέας Λασκαράτος, *Ιδού ο Άνθρωπος*, επιμ. Γιώργος Αλισανδράτος, Εστία, Αθήνα 2002
- Κώστας Λυμπουρής, *Για μια μικρή παύλα*, Κέδρος, Αθήνα 2011
- Χριστόφορος Μηλιώνης, *Τα πικρά γλυκά*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2011
- Περλ Μπακ, *Η μάνα. Ανατολικός άνεμος – Δυτικός άνεμος*, μτφρ. Κώστας Κυριαζής, Βασίλης Γκούγιαννος, Πάπυρος, Αθήνα 1996
- Γκυ ντε Μωπασάν, *Επίλεκτα διηγήματα*, μτφρ. Φοίβος Ι. Πιομπίνος, Ίκαρος, Αθήνα 2005
- Νίκος Νικολαΐδης, *Επιλεγμένα διηγήματα*, ανθ.-επιμ. Βασίλης Βασιλειάδης, Αρμίδα, Λευκωσία 2011
- Δημήτρης Νόλλας, *Στον τόπο*, Ίκαρος, Αθήνα 2012
- Κάρολος Ντίκενς, *Χριστουγεννιάτικη ιστορία*, μτφρ. Μαίρη Κιτσικοπούλου, Καστανιώτης, Αθήνα 1999
- Χρήστος Οικονόμου, *Κάτι θα γίνει, θα δεις*, Πόλις, Αθήνα 2010
- Ηλίας Χ. Παπαδημητρακόπουλος, *Θερμά θαλάσσια λουτρά*, Νεφέλη, Αθήνα 1995
- Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Αθηναϊκά διηγήματα*, Φιλιππότης, Αθήνα 2007
- Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου, *Κόρη ευπειθής και άλλα διηγήματα*, Νεφέλη, Αθήνα 1993
- Ζαχαρίας Παπαντωνίου, *Διηγήματα*, Νεφέλη, Αθήνα 1990
- Κοσμάς Πολίτης, *Η κορομηλιά και άλλα διηγήματα*, Ερμής, Αθήνα 1990
- Αντώνης Σαμαράκης, *Αρνόμυι*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999
- Γαλάτεια Σαράντη, *Να θυμάσαι τη Βίλνα*, Εστία, Αθήνα 2002
- Αντώνης Σουρούνης, *Κυριακάτικες ιστορίες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2002
- Τζων Σταϊνμπεκ, *Άνθρωποι και ποντίκια*, Οϊωνός, 2008
- Περικλής Σφυρίδης, *Διηγήματα (1977-2002)*, Καστανιώτης, Αθήνα 2005
- Διδώ Σωτηρίου, *Τυχαίο συναπάντημα και άλλες ιστορίες*, Κέδρος, Αθήνα 2004
- Κώστας Ταχτσής, *Τα Ρέστα*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2009
- Λέων Τολστόι, *Νουβέλες και διηγήματα*, (μτφρ. συλλογικό), Ροές, Αθήνα, 2005 (τόμ. Α'), 2006 (τόμ. Β')
- Άντον Τσέχοφ, *Διηγήματα και μονόπρακτα*, μτφρ. Βασίλης Ντινόπουλος, Γιώργος Τσακνιάς, Πατάκης, Αθήνα 2004
- Στρατής Τσίρκας, *Διηγήματα*, Κέδρος, Αθήνα 2003
- Βασίλης Τσιαμπούσης, *Η βέσπα και άλλα επαρχιακά διηγήματα*, Νεφέλη, Αθήνα 1990

- Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, *Ο πύργος τ' ακροπόταμου*, Νεφέλη, Αθήνα 1991
- Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, *Τάσω και άλλα διηγήματα*, Πελεκάνος, Αθήνα 2011
- Δημήτρης Χατζής, *Το τέλος της μικρής μας πόλης*, Το Ροδακίό, Αθήνα 1999
- Έρνεστ Χεμινγκουαίη, *Ο γέρος και η θάλασσα*, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1991
- Νίκος Χουλιαράς, *Μια μέρα πριν, δυο μέρες μετά*, Νεφέλη, Αθήνα 1998
- *Ανθολογία Ρωσικού Διηγήματος του Μεσοπολέμου*, ανθ.-μτφρ. Τάνια Ραχματούλινα, Πλέθρον, Αθήνα 2005

**Με έμφαση σε παιδικούς / νεανικούς χαρακτήρες και στις σχέσεις με το οικογενειακό, σχολικό και ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον:**

- Ανθούλα Αθανασιάδου, *Η αδελφή της αδελφής της αδελφής μου*, Κέδρος, Αθήνα 2005
- Ανθούλα Αθανασιάδου, *Ερωτευμένοι λουκουμάδες*, Κέδρος, Αθήνα 2008
- Αγγελική Βαρελλά, *Καλημέρα, Ελπίδα*, Πατάκης, Αθήνα 2012
- Στέλλα Βλαχοπούλου, *Το γραμματοκιβώτιο*, Εστία, Αθήνα 2001
- Ντίνος Δημόπουλος, *Τα δελφινάκια του Αμβρακικού*, Πατάκης, Αθήνα 1988
- Ντίνος Δημόπουλος, *Ο Βάνκα και τ' αδέσποτα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000
- Ελένη Δικαίου, *Τα κοριτσάκια με τα ναυτικά*, Πατάκης, Αθήνα 2000
- Άλκη Ζέη, *Ο ψεύτης παππούς*, Κέδρος, Αθήνα 2007
- Νίκος Κάσδαγλης, *Στον Πανορμίτη*, Κέδρος, Αθήνα 1997
- Μαρούλα Κλιάφα, *Ο δρόμος για τον παράδεισο είναι μακρύς*, Κέδρος, Αθήνα 2003
- Μάνος Κοντολέων, *Το 33*, Πατάκης, Αθήνα 1989
- Μάνος Κοντολέων, *Δομήνικος*, Πατάκης, Αθήνα 2011
- Μάνος Κοντολέων, *Μια ιστορία του Φιοντόρ*, Πατάκης, Αθήνα 2008
- Μενέλαος Λουντέμης, *Ένα παιδί μετράει τ' άστρα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2008
- Ειρήνη Μάρρα, *Η τριλογία του δίφραγκου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002
- Βούλα Μάστορη, *Κουκλίνα*, Πατάκης, Αθήνα 2006
- Βούλα Μάστορη, *Φι-Γάμα-Πι*, Πατάκης, Αθήνα 2008
- Λένα Μερικά, *Κόρη σε τιμή ευκαιρίας*, Κέδρος, Αθήνα 2006
- Τζούντι Μπλουμ, *Δεν ήρθε και το τέλος του κόσμου*, μτφρ. Στέλλα Κουτσούκαλη, Κέδρος, Αθήνα 1998
- Ρ. Κ. Νάραγιαν, *Ο Σουάμι και οι φίλοι*, μτφρ. Μαρία Κονδύλη, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003
- Κάρολος Ντίκενς, *Όλιβερ Τουίστ*, μτφρ. Φίλιππος Μανδηλαράς, Πατάκης, Αθήνα 2012
- Όσκαρ Ουάιλντ, *Εννέα μαγικά παραμύθια*, μτφρ. Ρένα Χατχούτ, Γράμματα, Αθήνα 1990
- Μαρία Παπαγιάννη, *Ως διά μαγείας*, Πατάκης, Αθήνα 2006
- Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *Σπίτι για πέντε*, Πατάκης, Αθήνα 2011

- Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, *Τα τέρατα του λόφου*, Πατάκης, Αθήνα 2009
- Μαρία Πυλιώτου, *Τα δέντρα που τρέχουν...*, Βιβλιόφωνο, Αθήνα 2009
- Ζωρζ Σαρή, *Ε.Π.*, Πατάκης, Αθήνα 1995
- Ζωρζ Σαρή, *Το ψέμα*, Πατάκης, Αθήνα 2011
- Ζωρζ Σαρή, *Νινέτ*, Πατάκης, Αθήνα 2011
- Διδώ Σωτηρίου, *Μέσα στις φλόγες*, Κέδρος, Αθήνα 2000/ *Οι νεκροί περιμένουν*, Κέδρος, Αθήνα 2011
- Τούλα Τίγκα, *Η εποχή των νακίνθων*, Πατάκης, Αθήνα 1993
- Τούλα Τίγκα, *Τα πουλιά στο χιόνι*, Πατάκης, Αθήνα 2008
- Λέων Τολστόι, *Διηγήματα, μύθοι και παραμύθια*, μτφρ. Πέτρος Ανταίος, Ωκεανίδα, Αθήνα 1996
- Κωστούλα Τωμαδάκη, *Χάρισέ μου τον τελευταίο χορό*, Κέδρος, Αθήνα 2009
- Αντρέ-Πωλ Φουρνιέ, *Το κοτσύφι μου κι εγώ*, μτφρ. Ελένη Δ. Κόκκου, Κέδρος, Αθήνα 1988
- Έλσα Χίου, *Νενέ η Σμυρνια*, Καστανιώτης, Αθήνα 2004
- Λίτσα Ψαραύτη, *Το φιλί της ζωής*, Πατάκης, Αθήνα 2005
- Λίτσα Ψαραύτη, *Το διπλό ταξίδι*, Πατάκης, Αθήνα 2008



## ΠΗΓΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

σελ. 23 Adele Schlombs, *Hiroschige (1797-1858). Master of Japanese Ukiyo-e Woodblock Prints*, Taschen, Κολωνία, 2010

σελ. 26, 29 Συλλογή Γιώργου Γαβριήλ

σελ. 30 Οδυσσέας Ελύτης, *Ο κήπος με τις ανταπάτες*, Ύψιλον, Αθήνα 1999

σελ. 31 *THEOPHILOS Paintings*, Municipality of Mytilini - Theophilos Museum and "Art Editions G. Gezerlis co" - Αθήνα 1990

σελ. 35 Φωτογραφία Κώστα Μόντη από το αρχείο της οικογένειας Μόντη

σελ. 36 Γιώργος Α. Κωνσταντίνου, *Όταν βγει το κόκκινο φεγγάρι. Διαβάζοντας με χρώματα, τραγούδια του Λουδοβίκου των Ανωγείων*, Λευκωσία 2007

σελ. 51 *Οι μεγάλοι πόλεμοι της Ελλάδος 1912-1913 & 1940-1941*, κείμενα-επιμέλεια Τίτος Ι. Αθανασιάδης, Κ. Κουμουνδουρέας, 1995

σελ. 80, *Η Αθήνα στα 1810. Έγχρωμη χαλκογραφία εποχής, ένθετο Επτά Ημέρες*, Εφ. *Η Καθημερινή*, 2 Απριλίου 2000

σελ. 84, Simone Pomardi, *Συνάντηση περιηγητή με ντόπιο στο ναό του Ποσειδώνα στο Σούνιο (1804 - 1806)*, ένθετο *Επτά Ημέρες*, Εφ. *Η Καθημερινή*, 2 Απριλίου 2000

σελ. 153, 168, 172, 177, 190, <http://www.mystudios.com/artgallery/>

σελ. 158, <http://www.vfrh.net/t3236-topic>

σελ. 173, [http://www.childrenstyleimd.com/2012/05/blog-post\\_13.html](http://www.childrenstyleimd.com/2012/05/blog-post_13.html) 33

σελ. 193, 195, 210, Δημήτρης Σαπρανίδης, *Ιστορία της ελληνικής γελοιογραφίας*, Ποταμός 2005

σελ. 196, <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Fayum-01.jpg>

σελ. 215, 216, <http://egiannina.wordpress.com>

Το υπόλοιπο εικονιστικό υλικό προέρχεται από σχετική τράπεζα εικόνων, φωτογραφιών και σκίτσων, τα δικαιώματα των οποίων έχουν εξασφαλιστεί από την Υ.Α.Π./Π.Ι.Κ.

Τα κοσμήματα που πλαισιώνουν την έκδοση παραχωρήθηκαν από τον Χαμπή Τσαγγάρη.

